

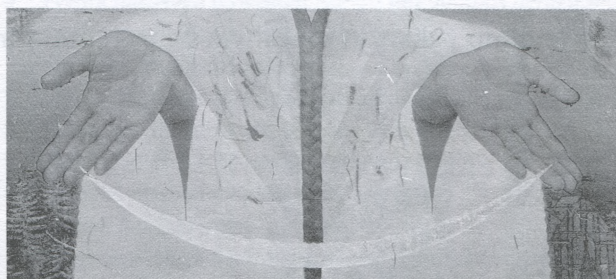
Jūratē Baranova

Filosofinē etika:
aš ir tu

vadovēlis X-XI klasei

Jūratē Baranova

filosofinē etika:
aš ir tu
vadovēlis X-XI klasei

Alma littera
2005

C 34209

UDK 17(075.3)
Ba407

17(075.3)
Ba407

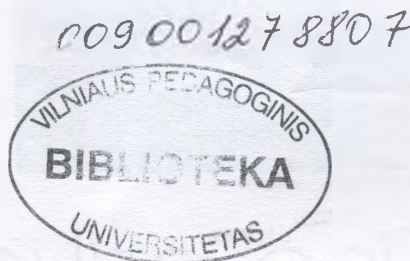
5 egz
4 filial
1 BSS

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos
rekomenduota 2004 03 29 Nr. 58

Vadovėlis atitinka kalbos taisyklingumo reikalavimus

Pirmasis leidimas 2004, 2005

Visi šio leidimo pakartoti tiražai yra be pakeitimų ir galioja.

Viršelyje panaudotas *Gitenio Umbraso*
paveikslas „Letos lietūs“

© Jūratė Baranova, 2004
© Leidykla „Alma littera“, 2004

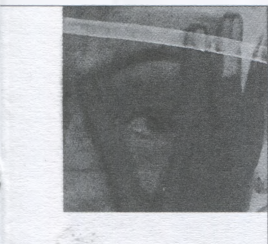
ISBN 9955-08-532-0

Redaktorė *Aldona Mickienė*
Meninis redaktorius *Agnius Tarabilda*
Viršelio dailininkė *Raimonda Bateikaitė*
Korektorės *Marija Treigienė* ir *Vilma Zenevičienė*
Maketavo *Ligita Plešanova*

Tiražas 2000 egz.
Išleido leidykla „Alma littera“,
A. Juozapavičiaus g. 6/2, 09310 Vilnius
Interneto svetainė: <http://www.almalittera.lt>
Spaudė „Sapnų sala“,
Moniuškos g. 21, 08121 Vilnius

Turinys

Vietoj pratarmės	9
-------------------------------	---

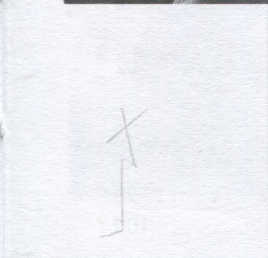

Kviečiame pokalbio.	9
Aš esu Aš.	9
Tu esi <i>Kitas</i>	11
Tu kaip motina arba tėvas	12
Tu kaip draugė arba draugas	13
Tu kaip mylimoji arba mylimasis	14
Tu kaip praeivis	14
Ką Aš turiu galvoti apie <i>Tave?</i>	15

I. Vienatvė	17
--------------------------	----

1. Sigitas Parulskis. <i>Vienatvė</i>	18
2. Epiktetas (Epiktėtos). <i>Rinktinė</i>	19
3. Liucijus Anėjus Seneka (Lucius Annaeus Seneca). <i>Laiškai Lucilijui</i> ..	19
4. Artūras Šopenhaueris (Arthur Schopenhauer). <i>Gyvenimo išminties aforizmai</i>	22
5. Frydrichas Nyčė (Friedrich Nietzsche). <i>Anapus gėrio ir blogio</i>	24
6. Frydrichas Nyčė (Friedrich Nietzsche). <i>Štai taip Zaratustra kalbėjo</i>	24
7. Emanuelis Levinas (Emmanuel Lévinas). <i>Etika ir begalybė</i>	27
8. Augustas Strindbergas (August Strindberg). <i>Vienišas</i>	29
9. Šarlis Bodleras (Charles Baudelaire). <i>Vienatvė</i>	32
10. Raineris Marija Rilkė (Rainer Maria Rilke). <i>Laiškai jaunam poetui</i>	33
11. Hermanas Hesė (Hermann Hesse). <i>Zaratustros sugrįžimas</i>	34
12. Hermanas Hesė (Hermann Hesse). <i>Stepių vilkas</i>	36

II. Vaikai ir tėvai	39
----------------------------------	----

1. Sigitas Parulskis. <i>Pradžios mito nuolaužas</i>	40
2. Konfucijus (Kung Fu-cu). <i>Apmąstymai ir pašnekėsiai</i>	41
3. Mišelis Montenis (Michel de Montaigne). <i>Esė</i>	43
4. Georgas Hėgelis (Georg Hegel). <i>Istorijos filosofija</i>	45
5. Emanuelis Levinas (Emmanuel Lévinas). <i>Etika ir begalybė</i>	48
6. Ėrichas Fromas (Erich Fromm). <i>Menas mylėti</i>	49
7. Hermanas Hesė (Hermann Hesse). <i>Burtininko vaikystė</i>	52
8. Fiodoras Dostojevskis (Фёдор Достоевский). <i>Broliai Karamazovai</i>	55

III. Draugystė	59
	1. Aidas Marčėnas. <i>Išeinantys mano draugai</i> 60
	2. Platonas (Platōn). <i>Kritonas</i> 61
	3. Aristotelis (Aristotelēs). <i>Nikomacho etika</i> 62
	4. Liucijus Anėjus Seneka (Lucius Annaeus Seneca). <i>Laiškai Lucilijui</i> . . 64
	5. Epiktetas (Epictētos). <i>Rinktinė</i> 67
	6. Mišelis Montenis (Michel de Montaigne). <i>Esė</i> 69
	7. Artūras Šopenhaueris (Arthur Schopenhauer). <i>Gyvenimo išminties aforizmai</i> 73
	8. Frydrichas Nyčė (Friedrich Nietzsche). <i>Štai taip Zaratustra kalbėjo</i> 75
	9. Hermanas Hesė (Hermann Hesse). <i>Stiklo karoliukų žaidimas</i> 77
IV. Moteris ir vyras	81
	1. Vytautas Rubavičius. <i>Šeimyniniai vakarai</i> 82
	2. Platonas (Platōn). <i>Puota</i> 83
	3. Apaštalas Paulius. <i>Pirmasis laiškas korintiečiams</i> 86
	4. Aurelijus Augustinas (Aurelius Augustinus). <i>Pokalbiai su savimi</i> . . . 87
	5. Mišelis Montenis (Michel de Montaigne). <i>Esė</i> 88
	6. Imanuelis Kantas (Immanuel Kant). <i>Antropologija pragmatiniu požiūriu</i> 90
	7. Artūras Šopenhaueris (Arthur Schopenhauer). <i>Gyvenimo išminties aforizmai</i> 92
	8. Frydrichas Nyčė (Friedrich Nietzsche). <i>Štai taip Zaratustra kalbėjo</i> 94
	9. Frydrichas Nyčė (Friedrich Nietzsche). <i>Anapus gėrio ir blogio</i> 96
	10. Emanuelis Levinas (Emmanuel Lévinas). <i>Etika ir begalybė</i> 98
	11. Ėrichas Fromas (Erich Fromm). <i>Menas mylėti</i> 100
	12. Marselis Prustas (Marcel Proust). <i>Svano pusėje</i> <i>(Prarasto laiko beiėškant)</i> 103
	13. Raineris Marija Rilke (Rainer Maria Rilke). <i>Maltės Lauridso Brigės užrašai</i> 107
V. Pavydas ir neapykanta (2–9 sudarė Antanas Rybelis)	109
	1. Šarlis Bodleras (Charles Baudelaire). <i>Atpirktis</i> 110
	2. Ksenofontas (Xenophōn). <i>Atsiminimai apie Sokratą</i> 111
	3. Aristotelis (Aristotelēs). <i>Retorika</i> 111
	4. Plutarchas (Plutarchos). <i>Moralijos</i> 114
	5. Fransis Beikonas (Francis Bacon). <i>Apmąstymai, arba Politiniai ir doroviniai pamokymai</i> 117
	6. Benediktas Spinoza (Benedicti de Spinoza). <i>Etika</i> 120
	7. Bernardas de Mandevilis (Bernard de Mandeville). <i>Pasakėčia apie bites</i> 124
	8. Klodas Adrianas Helvecijus (Claude Adrien Helvetius). <i>Apie žmogų</i> 126

9. Zigmundas Froidas (Sigmund Freud). *Apie kai kuriuos neurozinius, pavydo, paranojos ir homoseksualizmo mechanizmus* 129
10. Ėrichas Fromas (Erich Fromm). *Žmogus sau* 131
11. Augustas Strindbergas (August Strindberg). *Pamišėlio išpažintis* 134
12. André Morua (André Maurois). *Meilės klimatas* 138

VI. Išmintis 141

1. Antanas A. Jonynas. *Elgetos kapas* 142
2. Platonas (Platōn). *Puota* 143
3. Platonas (Platōn). *Valstybė* 144
4. Aristotelis (Aristotelēs). *Nikomacho etika* 148
5. Epikūras (Epikūros). *Laiškas Menoikėjui* 151
6. Liucijus Anėjus Seneka (Lucius Annaeus Seneca). *Laiškai Lucilijui* 153
7. Konfucijus (Kung Fu-cu). *Apmąstymai ir pašnekesiai* 156
8. Lao Dzė (Laozi). *Dao De Dzing* 158
9. Hermanas Hesė (Hermann Hesse). *Paslaptys* 163
10. Hermanas Hesė (Hermann Hesse). *Sidharta* 166
11. Stefanas Cveigas (Stefan Zweig). *Mendelis Knygius* 168

VII. Atlaidumas 171

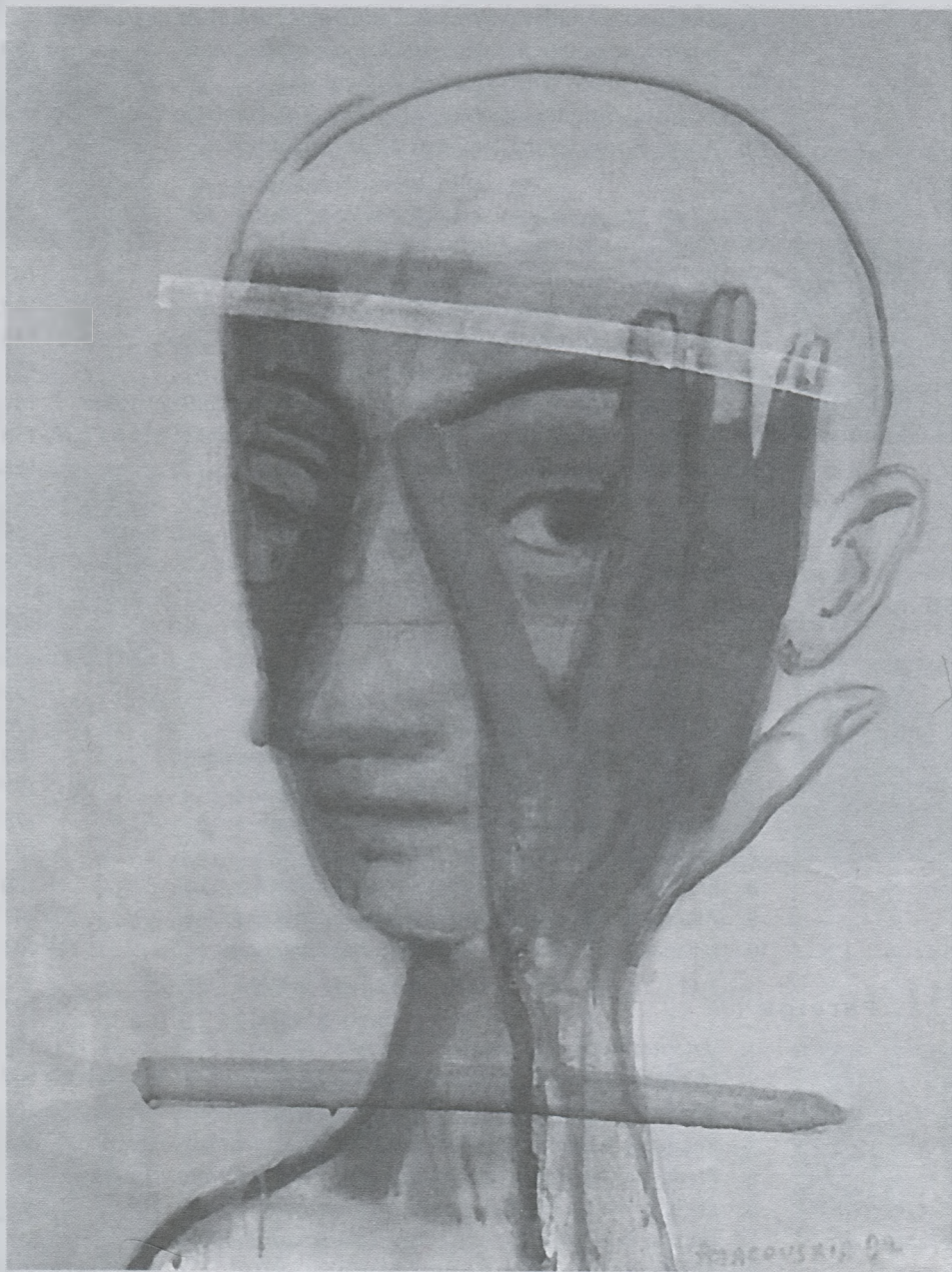
1. Antanas A. Jonynas. *Mylintieji* 172
2. Platonas (Platōn). *Kritonas* 173
3. Markas Aurelijus (Marcus Aurelius). *Sau pačiam* 174
4. Konfucijus (Kung Fu-cu). *Apmąstymai ir pašnekesiai* 176
5. Lao Dzė (Laozi). *Dao De Dzing* 177
6. *Naujasis testamentas* 178
7. Juozas Girnius. *Žmogus be Dievo* 183
8. Ėrichas Fromas (Erich Fromm). *Turėti ar būti?* 188
9. Alberas Kamiu (Albert Camus). *Krytis* 191
10. Milanas Kundera (Milan Kundera). *Nemirtingumas* 194

VIII. Pareiga 197

1. Vytautas Rubavičius. *Romantiškas rytas. Likimas* 198
2. Markas Aurelijus (Marcus Aurelius). *Sau pačiam* 199
3. Konfucijus (Kung Fu-cu). *Apmąstymai ir pašnekesiai* 200
4. Imanuelis Kantas (Immanuel Kant). *Dorovės metafizikos pagrindai* 201
5. Frydrichas Nyčė (Friedrich Nietzsche). *Štai taip Zaratustra kalbėjo* 205
6. Ėrichas Fromas (Erich Fromm). *Žmogus sau* 207
7. Hermanas Hesė (Hermann Hesse). *Narcizas ir Auksaburnis* 211
8. Alberas Kamiu (Albert Camus). *Maras* 213
9. Robertas Muzilis (Robert Musil). *Tonka* 215

- Apie tekstų autorius* 217
- Žodynėlis* 260
- Keli metodiniai patarimai mokytojui* 267
- Iliustracijų sąrašas* 270

ADOMAS JACOVSKIS. *Žvilgsnis*

Vietoj pratarmės

Kviečiame pokalbio

Per etikos pamokas Jūs svarstote svarbiausius gyvenimo klausimus. Filosofinės etikos vadovėlyje šie klausimai nagrinėjami šiek tiek abstrakčiau. Pradžioje filosofų tekstai Jums gali pasirodyti šiek tiek keisti ir neįprasti. Neišsigąskite. Pasirinkite sau patį įdomiausią. Skaitykite ir pasibraukite svarbias mintis. Pasibraukite taip pat nesuprantamus žodžius. Juos galėsite pasitikrinti žodynuose arba paklausti mokytojo. Įsivaizduokite, kad autorius, kurį skaitote, kalbasi su Jumis. Su Jumis kalbasi draugai, mokytojai, tėvai. Gal ir patys kalbatės su savimi. Pradėję skaityti kurio nors autoriaus tekstą, manykite, kad tiesiog įgijote dar vieną pašnekovą. Kiekvienas toks pašnekovas mums padeda geriau suprasti save. Pabandykite suprasti, ką gi jis sako. Įsiklausykite į jo žodžius. Jei nesutinkate – kritikuokite. Išsakykite savo argumentus. Jei pritariate – pabandykite suformuluoti kodėl. Galite rašyti pokalbių su filosofais dienoraštį. Be to, šalia filosofų Jūs rasite ir įprastesnių sau autorių. Kalbėkitės ir su poetais, rašytojais, dailininkais, Biblijos pranašais taip, kaip kalbate su vyresniais Jums ką nors nauja galinčiais pasakyti žmonėmis. Pamažu suprasite vis daugiau ir giliau. Jūsų mąstymas išlavės, taps lankstesnis. Jūs pasijusite savarankiškesni, patys gebėsite kelti klausimus ir ieškoti atsakymų. Toks ir yra filosofinės etikos pamokų tikslas. Autoriai Jums siūlo plačią tradiciją, bet ne todėl, kad ji prislėgtų savo svoriu, o todėl, kad padėtų surasti atramą savyje. Tapti brandiems ir laisviems. Gebantiems padėti ir sau, ir kitam ir kasdienėse, ir kritinėse gyvenimo situacijose. Tegu šis pokalbis Jums būna įdomus.

Aš esu Aš

Prieš sutikdamas kitą žmogų, kiekvieną rytą atsibudęs „sutinku“ pats save. Prisimenu savo sapnus, apgalvoju vakarykščią dieną, planuoju šiandieną. Pajuntu pats save tiesiogiai. Jei sergu ar blogai jaučiuosi – visų pirma pajuntu kūną. Jei jaučiuosi gerai, tačiau vakar susipykau su artimu draugu ar mylimu žmogumi, jaučiuosi taip, tarsi skaudėtų sielą. Kartais pasijuntu bejėgis, vienišas, apleistas ir nereikalingas. Jei viskas klojasi gerai, atvirkščiai, jaučiu energiją, galią. Puoselėju svajones ir kuriu planus. Kas yra tas Aš, kuris slypi už kiekvieno mano veiksmo, ketinimo ar minties? Kur galiu save sutikti? Juokingas klausimas. Tačiau jis kilo ne vienam filosofui, poetui, rašytojui. Kai rašytojas rašo autobiografiją, ar jis neieško savęs? Kai dailininkas kuria autoportretą, ar jis kartu neieško savęs? Prancūzų filosofas Mišelis Montenis, mėgindamas atsakyti į šį klausimą, vienoje

knygoje rašė: „man svarbiau pažinti save, o ne Ciceroną“. Tai jis pavadino savęs tyrimu, arba savistaba, – introspekcija. „Žmonės paprastai apžiūrinėja vienas kitą, o aš nukreipiu žvilgsnį į save. Paprastai mąstoma apie tai, kas yra už mūsų. Aš bandau įsimąstyti, kas yra manyje“. Tačiau įdomu tai, kad kuo uoliau Montenis save tyrinėjo, tuo labiau jautėsi „besisukąs savo paties viduje“. Jis pastebėjo, kad savistaba sudvejina asmenį į Aš, kuris stebi, ir į Aš, kurį stebi. Ir labai sunku surasti šių dviejų Aš darną. „Aš pats, – prisipažįsta Montenis, – keičiuosi patirdamas vidinį nestabilumą; kas dėmesingai įsižiūri į save, gali įsitikinti, kad du kartus neišgyvena tos pačios būsenos <...>. Nelygu kaip žiūrėsiu į save, aš suvoki, kad galiu gėdytis ir būti įžūlus, ir nekaltas, ir palaidas, ir plepus, ir linkęs tylėti, būti darbštus ir išlepęs, ir išradingas, ir bukas, ir paniuręs, ir geraširdis, ir melagis, ir teisuolis, ir išsilavinęs, ir neišmanėlis, ir išlaidus, ir šykštus. <...>. Aš nieko negaliu pasakyti apie save paprastai. Aš negaliu apibūdinti savęs vienu žodžiu“. Neišsigąskite, jei ir Jums taip nutiks. Galbūt, pradėję mąstyti apie savąjį Aš tapatumą, imsite vis labiau abejoti, kuo anksčiau buvote tvirtai įsitikinę. Asmuo keičiasi. Juk vaikystėje dažnai tapatinamės su profesijomis, kurias pamirštame sulaukę paauglystės. Vienas nori būti kosmonautu, kitas – laiškanesiu. Šio vadovėlio autorė vaikystėje norėjo būti gydytoja, paauglystėje – žurnaliste, bet netapo nei viena, nei kita. Galiausiai tampame tuo, kuo galbūt ne nesitikėjome. Gal net niekada neįstengiame iki galo suprasti, kas slypi mumyse. Žmogus iš tiesų yra ne tik kitiems, bet ir sau šiek tiek paslaptis. Kartais atrodo, kad jau suprant, kas esi. Kitą akimirką šis supratimas išsisklaido. Nieko baisaus. Galbūt Aš tapatybę grindžia ne rezultatas, o pats ieškojimas. Tai įdomu.

Svarbu niekada neišsigąsti savos paslapties. Niekada nepulti į paniką. Nepasiduoti liūdesiui ir nemanyti, kad nebėra išeities. Viskas keičiasi. Šiandien pasaulis gal atrodo aptemęs, o būsimasis Aš gali net nesuprasti Jūsų dabartinio liūdesio priežasties. Viskas keisis – Jūs tobulėsite. Pamažu išmoksitė patirti daugiau džiaugsmo. Praeis paauglystė, ateis jaunystė. Jaunystės patirtis daug lengvesnė nei paauglystės. Kiekvienas gali pasiklysti savo paslapyje. Tačiau visada galima rasti išeitį. Jei liūдите, pasikalbėkite apie savo liūdesį ar neviltį su kitais. Tam ir yra etikos pamokos. Jei negalite kalbėti balsu – parašykite laišką. Geriausia mokytojui, draugui, artimam žmogui. Niekada nėra vienas žmogus nebūna visiškai vienišas. Net jei kartais mums taip atrodo.

Paauglystėje visi išgyvename krizę. Vaikystėje turėjome saugų pasaulį. Tėvai ir namai saugojo mus nuo vienvėsių. Bet ateina laikas, kai kelią į bendruomenę reikia susirasti patiems. Susirasti draugų ir žmonių, su kuriais galėtume bendrauti ir kurie mums suteiktų socialinio saugumo jausmą. Gali ne iš karto tai pavykti. Viskas priklauso ne tik nuo mūsų pačių, bet ir nuo aplinkybių. Gali nesutapti mūsų ir draugų interesai, pamatinės vertybės. Artimi žmonės gali mus palikti, išduoti, kur nors išvažiuoti. Paauglystėje vienvėsių jausmas kartais būna ypač stiprus. Ką turiu mąstyti, kai mane kamuoja vienvėsių? Ar vienvėsių visada žeidžia ir žaloja mane? O gal leidžia sustoti, susikaupti, suvokti, kas Aš esu?

Ar nepakartojamas ir unikalus, ar gal yra kur nors pasaulyje ir kitas toks pat kaip Aš? Kas būtų, jeigu būtų? Kodėl Aš gimiau kaip tik toks, o ne kitoks? Jei mano tėvai niekada nebūtų susitikę, gal Aš niekada nebūčiau ir atsiradęs? Kodėl? Kaip tai paaiškinti? Ką jaučiu, kai tariau žodį Aš? Kaip manojo Aš tapatumą man padeda atskleisti *Kiti* žmonės? Gal *Kitas* žmogus yra manojo Aš veidrodis? Jei tai Jums įdomu, galite ir plačiau paskaityti: atsiverskite Tomo Sodeikos, Jūratės Baranovos *Filosofijos vadovėlio XI–XII klasėms* (V.: Tyto alba, 2000. – P. 33–81) temas „Kūnas“, „Siela“, „Asmuo“, „Žmogus ir gyvūnas“. Tai padės Jums surasti kelią iš vienvėsių. Siūlome pradėti nuo vienvėsių, kaip problemos, apmąstymo. Vienvėsių – nėra vien mano lemtis. Kiek gyvena žmogus, tiek jis sprendė savo vienvėsių klausimą. Apie tai mąstė ir antikios filosofai Epiktetas, Seneka, ir modernieji mąstytojai Artūras Šopenhaueris, Frydrichas Nyčė, Emanuelis Levinas. Apie tai rašė rašytojai. Šioje knygoje galėsite apie tai pakalbėti su Augustu Strindbergu, Šarliu Bodleru, Raineriu Marija Rilke ir Hermanu Hese. Asmenybės tapatumo klausimas gvildenamas ir minėtame Sodeikos, Baranovos vadovėlyje, ypač nagrinėjant temas „Kūnas“, „Siela“, „Asmuo“, „Žmogus ir gyvūnas“ (p. 33–81).

Tu esi Kitas

Prancūzų rašytojas ir filosofas Žanas Polis Sartras yra pasakęs: „Žmogus visada gyvena pasaulyje, kuriame yra Kitas“. Kad ir kokie būtume svarbūs patys sau, *Kitas* žmogus mums taip pat yra ne mažiau svarbus. Be jo dažnai net negalime suprasti, kas patys esame. Mums svarbu, kaip *Kitas* mus mato, kaip vertina mūsų elgesį. Įsivaizduokite, kad slapta žiūrime pro rakto skylutę. Suprantame, kad tai nelabai garbingas elgesys, bet manome, kad esame vieni. Mums įdomu. Jaučiamės gerai. Staiga pasirodo *Kitas* žmogus ir pamato mus. Kaip pasijuntame? Kodėl? Kodėl *Kitas* pasirodymas privertė mus pakeisti nuomonę apie save? Gal būtų geriau, jei nebūtų pasirodęs? O gal vis dėlto gerai, kad pasirodė?

Viskas būtų daug paprasčiau, jei *Kiti*, kuriuos sutinkame, būtų tokie pat kaip mes. Arba labai panašūs. Beveik tapatūs. Taip pat galvotų, taip pat jaustų. Būtų labai gerai, jei visi *Kiti* mus be jokios priežasties mylėtų. Tik dėl to, kad esame. Taip, kaip daugelį mylėjo mama. Bet tikrovė šiek tiek kitokia. *Kitas* žmogus, kurį sutinku, visada šiek tiek kitoks nei Aš. *Kitas* nekartoja manęs. Jis kartais malonus, kartais atšiaurus. Dažnai nenusipėjamas. Jis – tokia pat paslaptis kaip ir Aš. Ką žada toks dviejų paslapčių susitikimas?

Klystume sakydami, kad mano susitikimai su *Kitu* nėra problema. Iš tiesų viskas neretai klostosi gana sudėtingai. Ieškome *Kitas* žmogaus – draugo, mylimojo, – kad susisietume su juo artumo saitu. Tačiau dažnai pajuntame, kad kovojame su artimaisiais, kad jaučiame slaptą pyktį, kad blyksteli neapykanta, pagieža tiems, kuriuos vakar mylėjome. Imanuelis Kantas šį reiškinį vadino nedraugingu draugingumu arba asocialiu socialumu. Viena vertus, žmogus yra linkęs bendrauti su panašiais į save, „nes tada jis jaučiasi la-

biau žmogumi“. Kita vertus, jis jaučia savyje troškimą dominuoti, aplenkti *Kitus*. Kadangi kiekvienas individas linkęs priešintis *Kitiems*, to paties jis laukia ir iš *Kitų*. Jį valdo garbės, valdžios ir turto troškimas. Taigi mes negalime apsieiti be *Kitų*, bet negalime jų ir pakęsti. Froidas šią dvigubą žmogaus prigimtį nusakė kaip eroso ir mirties kovą: produktyvių ir destruktivių žmogaus galių kovą. Pasirodo, kiekvieną mūsų poelgį lemia dvejopa motyvacija. Poelgio destruktivumas ar konstruktyvumas priklausys nuo to, kuri iš jų nugalės. Todėl nereikia stebėtis, kad dažnai jaučiame pavydą ir neapykantą. Ar esame tokie sugedę, ar tokia žmogaus prigimtis? Pakalbėkite apie tai su Bodleru, Ksenofontu, Aristotelium, Plutarchu, Fransiu Beikonu, Benediktu Spinoza, Bernardu de Mandeviliu, Klodu Adrianu Helvecijumi, Zigmundu Froidu, Ėrichu Fromu, Strindbergu ir André Morua. Pavydo ir neapykantos problemai aptarti šiame vadovėlyje skiriamas visas skyrius.

Apie santykį su *Kitu* per pokalbį paskaitykite dar minėtame Tomo Sodeikos, Jūratės Baranovos *Filosofijos vadovėlyje XI–XII klasėms*. P. 328–334 rasite temas „Kaip susipažinti“, „Kaip kalbėtis“, *Aš–Tu santykis; Aš–Tu santykio asimetrija*“.

Tu kaip motina arba tėvas

Pirmieji pašnekovai mūsų gyvenime paprastai būna patys artimiausi žmonės – tėvai. Tėvų ir vaikų santykiams apmąstyti šiame vadovėlyje skirtas antras skyrius. Psichoanalitikai teigia, kad nuo mūsų santykių su tėvais vaikystėje priklauso vėlesnė asmenybės branda. Dažnai neprisimename visų savo ankstyvos vaikystės santykių su tėvais. Kartais užmirštos vaikystės traumos persekioja visą gyvenimą, tampa neurozėmis. Lygiai taip pat visą gyvenimą mus lydi ir tėvų meilė. Net jei ji primiršta. Tėvai yra mūsų asmenybės dalis. Netgi atsisakę savo vaikų tėvai daro įtaką jų asmenybei: palikdami traumą jie pasiima dalį vaikų asmenybės. Labai dažnai paliktieji ieško tėvų, nusiteikę viską suprasti ir viską atleisti. Galbūt ir dėl to, kad galėtų atimtają savo *Aš* dalį susigrąžinti. Iš jų galima mokytis tylaus susitaikymo ir kantrybės. Neretai tėvų meilė mus išpaikina. Reikalaujame vis daugiau ir daugiau. Tėvai yra tikrai tėvai. Jie nėra dievai. Jiems, kaip ir Jums, būdinga ir žmogiškoji stiprybė, ir silpnybė.

Būdami maži mes paprastai didžiuojamės savo tėvais. Kritiškesni tampame paauglystėje. Ima kažkodėl atrodyti, kad tėvai kalba ne tai, ką mes tikimės iš jų išgirsti. Kad jie ne tokie tobuli, kokie privalėtų būti. Kai visai suaugsite, tai praeis. Paauglystės santykių krizės dažnai baigiasi jau kitokia – suaugusių, brandžių žmonių meile. Stenkitės neprarasti su tėvais ryšio. Stenkitės juos suprasti – jiems taip pat nelengva spėti su jūsų savarankiškumu. Jūsų krizės – jų gyvenimo krizės. Jūsų sėkmė – jų svajonė. Ir vaikai gali būti pašnekosio iniciatoriai. Vaikai gali padėti tėvams geriau suprasti save. Apie tai pakalbėkite su Sigitu Parulskiu, Konfucijumi, Monteniu, Georgu Hėgelium, Levinu, Fromu, Hese ir Fiodoru Dostojevskiu.

Tu kaip draugė arba draugas

Ateina laikas, kai tėvų svarbią vietą gyvenime pakeičia draugai. Kaip mes pasirenkame draugus? Kaip sutinku draugą? Kodėl vienas sutiktasis tampa draugu, o kitas – netampa? Kas yra draugystė dėl naudos, kas – vaikantis malonumo. O gal įmanomas vien kilnus sielų bendravimas? Gal galimà ir tobula draugystė? Ar draugu turiu pasitikėti kaip pačiu savimi? Šiems klausimams aptarti vadovėlyje skiriamas trečias skyrius. Apie draugystę plačiai diskutuojama antikos filosofų tekstuose. Draugystę jie supranta kaip laisvą lygiaverčių asmenybių santykį. Netgi abipusiškai naudingą. O jūs kaip manote? Jūs jau turite draugystės džiaugsmų ir nusivylimų patirties. Todėl šiuo klausimu galėsite drąsiai kalbėtis su antikos filosofais, sutikti ar nesutikti, pateikti savo įžvalgų ir pasiūlymų. Aristotelis mano, kad draugystė yra visuomeninio politinio gyvenimo pamatas. Jeigu tas pamatas suyra – visuomenė ima byrėti. Gal iš tiesų jo įžvalgos aktualios ir šiandien. Ypač Lietuvoje, mažoje valstybėje, kur žmonių neskiria dideli nuotoliai. Gal kovos ir priešišku- mo dvasią čia galėtų pakeisti savitarpio supratimas. Bet kaip išlaikyti teigiamą santykį nekintantį? Kaip neleisti nedraugingam draugingumui ir norui kovoti paimti viršų?

Britų filosofas Deividas Hiumas (*Hume*) nesutiko su mintimi, kad žmogus yra egoistas iš prigimties. Hiumo manymu, žmogui įgimtas geranoriškumas. Net gyvūnai nuoširdžiai atliepia į kitų gerumą. Ar ir jų elgsenoje, ironizuoja Hiumas, slypi egoistiniai kėsmai? Jeigu apie šunis sakome, kad jie ištikimi šeimnininkui, myli jį ir atsidavę jam, tai ar negali tokių savybių turėti ir žmogus? Juk jis – aukštesnė būtybė. Gal išsaugotume draugystę, jeigu į draugę ar draugą žiūrėtume kaip į geranoriškus. O jei jie pasielgia kitaip – pasikalbėtume apie tai. Nuslėpta nuoskauda įsigrauzia į atmintį kaip kompiuterio programas ardantis virusas. Pamėginkime išsaugoti draugą kaip pašnekovą, net jei aplinkybės susiklostytų taip, kad nutrūktų artimi draugystės saitai. Apie tai pasikalbėkime su Aidu Marčėnu, Platonu, Aristotelium, Seneka, Epiktetu, Monteniu, Šopenhaueriu, Nyče ir Hese.

Tu kaip mylimoji arba mylimasis

Ankstyvojoje jaunystėje būna dar vienas išbandymas. Paprastai tuo metu pirmą sykį pamilstame. Meilė yra kažkas kita nei draugystė. Montenis sakė, kad meilė – tai „ugnis, nutrūktgalviška ir skraji, nepastovi ir permaininga, ji – karštingės liepsna, kuri čia gęsta, čia ir vėl įsiliepsnoja; virpanti tik vienoje mūsų sielos kertelėje. O draugystės šiluma abipusė ir visa apimanti; ji nei per karšta, nei per šalta, greičiau – vienoda, pastovi, nuolatinė, ji – vien švelnumas ir pasitikėjimas, kuriam svetima visa tai, kas aršu ir dygu“. Meilė, peraugusi į draugystę, užgęsta. Tai, žinoma, tik Montenio nuomonė. Galima su juo ir pasiginčyti.

Bet vis dėlto, kaip pažymi Froidas, „mes niekada nesame taip pažeidžiami kančios, kaip tada, kai mylime; niekada nesame taip bejėgiškai nelaimingi, kaip tada, kai pra-

randame mylimą žmogų arba jo meilę“. Nesėkmę meilės santykiyje galime patirti bet kada – ir brandžiame amžiuje, ir sulaukę senatvės. Tačiau skaudžiausia, matyt, būna pirmą sykį. Menka paguoda žinoti, kad paprastai visos pirmosios meilės praeina, lieka vien reikšmingas prisiminimas. Kai meilė griūva – ir pasaulis griūva. Kaip sušvelninti šitą griūtį? Kaip išmokti prasmingai bendrauti su *Kitu*, kuris skiriasi nuo manęs dar ir lytimi? Filosofams, kad ir kaip jie būtų paskendę savyje ir nutolę nuo kasdienybės problemų, šis klausimas taip pat svarbus. Siūlome apie vyro ir moters santykius pasikalbėti su Vytautu Rubavičiumi, apaštalu Pauliumi, Platonu, Aurelijumi Augustinu, Monteniu, Kantu, Šopenhaueriu, Nyče, Levinu, Fromu, Marselium Prustu ir Rilke.

Tu kaip praeivis

Mūsų pasaulis nėra vien tėvai, draugai ir mylimieji. Jame daug ir kitų artimų žmonių – brolių, seserų, pusbrolių, močiucių ir senelių. Tai atpažįstama, šilta, artima socialinė erdvė. Tačiau kai išeinu į gatvę, pro mane praeina *Kitas*, kurio niekada iki tol nesu matęs. Vienas praeina išdidus ir laimingas, antras – susimąstęs, trečias gali prieiti ir ištiesti ranką, paprašyti išmaldos. Dar vienas troleibuse pastumia ir neatsiprašęs nueina. Dar kas nors be reikalo apšaukia. Ar šis *Kitas*, kuriam iš tiesų esu abejingas, irgi yra mano artimasis, kurį sutinku? Ką turiu apie jį galvoti? Ar privalau galvoti? Juk man užtenka minčių ir apie save.

Vienas mano buvęs studentas filosofiją ir etiką dėsto kalėjime Tiems, kurie nori. Netgi nuteistiesiems iki gyvos galvos. Senekos ir kitų filosofų knygas paduoda pro durų plyšį. Vėliau atsiima. Vienas jo mokinys dalyvavo šalies moksleivių filosofijos olimpiadoje. Labai tą mokytoją gerbiu. Ar lengva žmogų, atsidūrusį už moralės ir įstatymo ribų, laikyti sau lygiu artimuoju? Ar lengva jam skirti gyvenimą? Net ir atsidavusieji kartais nusivilia. Rašytojos Vandos Juknaitės romane *Išsiduosi*. *Balsu* skaitome tokį epizodą: „Paskui vaikus Gytytis ėjo jau vienas. Į specializuotus globos namus. Į kalėjimą. Jis pradėjo dirbti su vaikais, padariusiais nusikaltimus. Ėjo taip atkakliai. Kęsdamas pažeminimus. Jis sugalvojo reabilitacijos centro idėją tokiems vaikams. Kaip alternatyvą įkalinimui. Nuošalioj vietoj. Su gyvuliais, gyvūnais. Kad vaikai mokytųsi užmegzti ryšį. Per juos. Su kitu žmogum. Ir su pačiu savimi. Inkūnuose mes sužinojome iki galo. Socialinių žaizdų negydo niekas. Tik žmogaus ryšys su žmogum. Gyčio projektą parėmė Danijos ambasada. Niekas neparėmė iš Lietuvos. Ir vis dėlto jis neatlaikė. Sugniužo. Kai Mindaugas apvogė Tomą. Pirmame kurse apakusį jo kurso draugą. Jie dirbo kartu. Mindaugas du kartus atėjo pas Tomą į svečius. Trečiąjį kartą išeidamas išsinešė mobilų“. Ar turėtume ką pasakyti Mindaugui? O Tomui? Gyčiui? Kaip Jūs pasielgtumėte, jei būtų tokia situacija?

Ką Aš turiu galvoti apie Tave

Jaučiame, kad atsidūrę panašioje situacijoje mes labai norėtume pasiremti kokia nors gilesne savo pačių išmintimi. Kaip būtų gerai nenuslysti su praeinančiais įvykiais ir suvokti, kas gyvenime ir žmonių santykiuose yra svarbiausia, kas nekinta, išlieka, kas pastovu. Išminties idealas buvo viena pamatinių antikinės kultūros vertybių. Išminties idealo ieškojo ir Rytų kultūra. Regis, tos kultūros labai nutolusios. O gal jos turėtų ką pasakyti ir mums, šiandien ieškantiems savęs tarp daugybės vertybių? Atsivertę skyrių „Išmintis“ Jūs susitiksime su Antanu A. Jonynu, Sokratu, Platonu, Aristotelium, Epikūru, Seneka, Konfucijumi, Lao Dzė, Hese ir Stefanu Cveigu.

Kai kas mano, kad filosofija veda į išmintį. O gal išminčiui užtenka vien patirties, vien prigimtinio proto? Gal jam reikia ypatingų asmenybės savybių? Kas gali išmokyti išminties? Gyvenimas ar knygos? Kaip manote? Pasvarstykime.

Krikščioniškoji kultūra labiau nei išmintį vertino tikėjimą, meilę ir viltį. Bet ar galime atleisti tam, kuris mus išduoda? Ar Tomas galėtų atleisti Mindaugui?

Į šį klausimą rasite ne vieną atsakymą atsivertę skyrių „Atlaidumas“. Su Jumis kalbėsis Jonynas, Sokratas, Markas Aurelijus, Konfucijus, Lao Dzė. Kalbėsiai taip pat evangelistai, parašę Naująjį testamentą, krikščioniškojo egzistencializmo atstovas Juozas Girnius, Fromas, Alberas Kamiu ir Milanas Kundera. Ar, atleisdamas kitam, žmogus parodo silpnumą ar galią? Patys ieškokite atsakymo.

Dar viena Aš ir Tu socialinė jungtis yra pareiga. Pareiga, ko gero, yra pats „sunkiausias“ žodis iš iki šiol čia pavartotų. Visi mes tikimės, kad būsime pareigingi. Tačiau ne vienam iš mūsų vis dėlto kai kada nebūna iki galo aišku, kodėl reikėtų tokiam būti. Juk paprasčiausiai galima maloniai gyventi. Kodėl turiu gaišti laiką, kad padėčiau kitam. Kad suprasčiau, užjausčiau kitą? Argi aš pats nesu sau didžiausia problema? Ar kas nors kitas gali už mane išgyventi mano kančią? Mano apendicito priepuolį? Į šį klausimą padės atsakyti ir Tomo Sodeikos, Jūratės Baranovos *Filosofijos vadovėlio XI–XII klasėms* skyrius „Moralė“. Vitoldas Gombrovičius (*Gombrowicz*) rašo: „Aš esu svarbiausia ir vienintelė mano problema: vienintelis iš visų mano personažų, kuris man iš tikrųjų rūpi“. O kaip Jūs manote? Jeigu stovite eilėje, o Jums už nugaros kuičiasi ir Jus vis stumdo senas žmogus, ar jaučiate pareigą galvoti apie jį taip pat pagarbiai, kaip ir apie save? Į šį klausimą atsako vienos Parulskio esė lyrinis herojus: „Viešpatie, juk tai, kas mus skiria, tėra tik pirštų atspaudai, tik niekingas odos gabalėlis, mūsų autentiškumo įrodymas, tik kosminis pasas. Aš netgi pripažįstu jį, kitą, man visiškai svetimą, pripažįstu, vadinasi, gerbiu. Bet gerbiu tik todėl, kad taip liepia Kantas su savo imperatyvų dėsniais. Jeigu ne Kantas (aš netgi apsidairiau – ar nestovi kur nors banko filialo patalpos kampe jo kilni šmėkla), – negerbčiau. Tik tuo ir skiriuosi nuo tarakono“. Kas gi tas Kantas? Kodėl jo kategorinis imperatyvas (įsakmus reikalavimas) yra toks svarbus? Apie tai galėsite su juo pasikalbėti skaitydami šio vadovėlio

skyrių „Pareiga“. Čia rasite ir Nyčės požiūrį: rašydamas apie tris dvasios virsmus, jis pasi-
telkia kupranugario ir liūto metaforas ir priesaką „tu privalai“ supriešina su priesaku „aš
noriu“. Bet tik tam, kad išlaisvintų erdvę iš naujo pasaulį kuriančiam vaikui. Jūs ir esate tie
kūrėjai, tų naujų vertybių skleidėjai. Jei nebūtų buvę kupranugario, liūtui nebūtų buvę
ką ir paneigti. Visa būtų tvyroję tuštumoje. Tačiau taip nėra. Šis vadovėlis Jus įves į dau-
giau kaip du tūkstančius metų siekiančią žmogiškųjų vertybių istoriją. Ir su Nyče išeisite į
šiuolaikinį pasaulį. Kad galėtume mąstyti naujai, visada turime žinoti, kas jau apmąstyta
iki mūsų. Kitaip tik kartosime senas tiesas, manydami, kad išradome dviratį. Jūsų gyvas
pokalbis su žmonijos vertybėmis ir suteiks joms naują šviesą ir naują prasmę. Jūs surasite
ir tą dvasios pasaulio tašką, kuriame esate patys.

O plačiau apie visa tai rašoma Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*
(V.: Tyto alba, 2002). Pasidėkite ant stalo ir ją skaitydami šį vadovėlį.

Autorė

I.

V I E N A T V Ė

HIERONIMAS BOSCHAS (Bosch). *Kryžiaus nešimas*

Vienatvė

laikydamas
ilgą komunijos žvakę
prieš pleiskanojantį veidą
šluosčiau liūdnius angelus
nuo akių
galvodamas:
kad tik nepagalvočiau
dabar negražiai

švietė altorius kaip
laivas
dešimtmėčiui
žilam robinzonui sielvarto
baltais marškinėliais

PASIKALBĖKIME

1. Kaip supratote „liūdny angelų“ ir „sielvarto baltų marškinėlių“ metaforas? Kaip manote, kodėl tai siejama su vienatve? Ar vaikystėje kada nors jautėtės vieniši?
2. Įsiziūrėkite į Boscho paveikslą „Kryžiaus nešimas“. Kuo ypatinga Jėzaus vienatvė?
3. Jei žmogus yra vienas, ar būtinai jis vienišas?
4. Ar vienatvė – tik pavienių žmonių lemtis, ar ją patiria kiekvienas?
5. Užbaikite sakinį: „Jaučiuosi vienišas, kai...“

2

Žmogus yra vienišas, teigia **EPIKTĖTAS** (Epiktėtos), ne tada, kai jis praranda kitus žmones, bet tada, kai jis praranda norinčius jam padėti. Turime sugebėti apsieiti be kitų žmonių ir patys žinoti, kaip gyventi, tvirtina stoikas.

Spausdinama ištrauka iš Epikteto knygos **Rinktinė**.¹

XIII. Kas yra vienvė ir koks žmogus yra vienišas

(1) Vienvė yra tam tikra žmogaus, neturinčio pagalbos, būklė. Juk būdamas vienas žmogus netampa iš karto vienišas, lygiai kaip ir būdamas minioje nebūtinai yra nevienišas. (2) Kad ir kaip būtų, kai prarandame brolių, sūnų ar draugą, kurie teikdavo nusiramimą, sakomės likę vieniši, nors ir dažnai lankomės Romoje, kur susitinkame tokią gausybę žmonių, su daugybe bendraujame arba dar ir minią vergų turime. (3) Mat žodis „vienišas“ reiškia, kad žmogus neturi pagalbos ir norintieji gali jam kenkti. Todėl kelionėje labiausiai vienišais laikome save tada, kai pakliūvame į plėšikų rankas. Juk iš vienvės išvaduoja ne apskritai pamatytas žmogus, bet sutiktas garbingas, kuklus, pasiruošęs padėti žmogus. <...>

(7) Dzeusas bendrauja pats su savimi, randa nusiramimą pats savyje ir mąsto, kokios jo valdos, skęsdamas mintyse, kurios vertos jojo; šitaip ir mes turime sugebėti kalbėtis su savimi, apsieiti be kitų žmonių, patys žinoti, kaip turime gyventi. <...>

PASIKALBĖKIME

Kada jaučiamės vieniši ir kada išsivaduojame iš vienvės?

3

Vienvė, anot kito stoiko **LIUCIJAUS ANĖJAUS SĖNEKOS** (Lucius Annaeus Seneca), – tai išminčių privilegija. Ji turi pranašumų: galima niekam nieko nepatikėti, nebijoti skundikų. Tačiau neišmintingieji, sako Seneka, negali būti palikti vieni. Kaip tik vienvėje gimsta blogi sumanymai, sumanomi pavojai sau ir kitiems. Beje, ir minia silpnam kenksminga. (Plačiau apie stoicizmą skaitykite Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 65–81.)

Spausdinamos ištraukos iš knygos **Laiškai Lucilijui**.

¹ Kai kurie vadovėlio tekstai kiek redaguoti, atsižvelgiant į dabartinės bendrinės kalbos normas.

Todėl reikia vesti tolyn nuo minios tą, kurio siela dar silpna ir kuris dar netvirtas dėl gėrio, nes jis gali lengvai pereiti į daugumos pusę. Net Sokrato, Katono ir Lelijaus dorovingumui būtų galėjęs pakenkti į juos nepanašių žmonių sambūris, o tuo labiau mes, kad ir uoliausiai tobulindami savo prigimtį, negalime atlaikyti iš visų pusių plūstančių ydų. Daug blogio padaro net vienas prabangos ar godumo pavyzdys: dėl išpaikinto namiškio ir mes išlempame ir ištyžtame; turtingas kaimynas skatina mūsų godumą; pavydus draugas apkrečia savo puvėsiais net ir labai tyrą bei nuoširdų žmogų. Ko, tavo manymu, galima tikėtis iš tokio gyvenimo būdo, prie kurio puola minia?! Tu pradėsi arba mėgdžioti ją, arba neapkęsti jos. Bet reikia vengti ir vieno, ir kito: nebūk panašus į bloguosius tik todėl, kad jų tiek daug, nebūk daugumos žmonių priešas tik todėl, kad jie nėra panašūs į tave. Kiek galėdamas pasinerk į patį save. Bendrauk su tais, kurie padarys tave geresnį. Prisileisk tuos, kuriuos gali padaryti geresnius. Tai vyksta drauge: žmonės, mokydami kitus, mokosi patys.

Visų, kurie atvyksta iš to krašto, klausinėju apie tave, teiraujuos jų, ką veiki, kur ir su kuo leidi laiką. Tu negali manęs apgauti: aš visuomet su tavimi. Gyvenk taip, lyg aš girdėčiau ir netgi matyčiau viską, ką darai. Klausi, kas iš to, ką apie tave girdėjau, mane labiausiai džiugina. Ogi tai, kad nieko negirdžiu, kad daugelis iš tų, kuriuos klausinėju, nežino, ką tu veiki. Labai sveika nebendrauti su žmonėmis, kurie nepanašūs į mus ir turi kitokių troškimų. Aš, žinoma, tikiu, jog tavęs negalima išvesti iš kelio, jog tu pasiliksi prie savo sumanymo net apsuptas suvedžiotųjų būrio. Tai kas gi yra? Nebijau, kad tave pakeis; bijau, kad tau sutrukdys. Kiek žalos sau padaro tas, kuris gaišta, tuo labiau kad gyvenimas toks trumpas. Mes jį dar trumpiname būdami nepastovūs ir vis kartkartėmis pradėdami gyventi iš naujo.

Taip ir yra, savo nuomonės nekeičiu: venk minios, venk nedaugelio, venk net ir vieno. Nėra tokio žmogaus, su kuriuo norėčiau matyti tave bendraujant. Žiūrėk, kaip didžiai tave vertinu: drįstu patikėti tave tau pačiam. Pasakojama, jog Kratetas, klausytojas to paties Stilpono, kurį minėjau ankstesniame laiške, kartą pamatė vaikštinėjant vienišą jaunikaitį ir paklausė jį, ką šis vienas veikia. „Šnekuosi su savimi“, – atsakė tas. Kratetas jam tarė: „Saugokis, meldžiu, ir gerai įsižiūrėk: juk šnekiesi su blogu žmogumi“. Paprastai saugome liūdinčius ar ko nors bijančius, kad jie blogam nenaudotų savo vienetės. Bet ir niekas iš neišmintingų žmonių neturėtų būti paliktas vienas, nes tada ugdomi blogi sumanymai, tada ruošiami pavojai kitiems ar pačiam sau, tada aplanko nedori geismai, tada atsikleidžia visa, kas iš baimės ar gėdos buvo širdyje paslėpta,

tada galandami nagai akiplėšiškumui, skatinamas goslumas, kurstomas pyktis. Apskritai vienatvė turi vieną pranašumą: galima niekam nieko nepatikėti, nebijoti skundiko; o kvailys dėl to ir žūva, nes pats save išduoda. Taigi matai, kaip tavimi pasitikiu, kaip už tave net laiduoju (nes viltis – dar nežinomo gėrio vardas): nerandu, su kuo labiau norėčiau tave matyti, išskyrus tave su pačiu savimi.

Vienatvė mus stumia į visas blogybes. Kai jau pasieksi tiek, kad pats sau būsi vertas pagarbos, galėsi atleisti palydovą. Iki to laiko tesaugo tave koks nors tavo gerbiamas asmuo, gali jis būti ar Katonas, ar Scipionas, ar Lelijus, ar kas nors kitas, kuriam pasirodžius net žuvę žmonės tramdo savo ydas, ir tebūna taip iki tol, kol pats tapsi toks, kurio akivaizdoje nedrįstum nusidėti. Kai tai pasieksi, kai pradėsi pats save šiek tiek gerbti, tada ir aš pradėsiu tau leisti tai, ką pataria tas pats Epikūras: „Pasinerk į save ypač tada, kai esi priverstas būti tarp žmonių“. Tu turi būti nepanašus į daugelį. O kol negali savyje saugiai pasislėpti, apsidairyk: kiekvienam geriau būti su bet kuo negu vienam. „Pasinerk į save ypač tada, kai esi priverstas būti tarp žmonių“ – bet tik jei esi vyras doras, ramus ir santūrus. Jeigu ne, eik nuo savęs į minią, nes ten būsi toliau nuo blogo žmogaus. Lik sveikas.

Bet ramybei ne taip jau svarbu vieta: viską lemia siela. Esu matęs liūdnu žmonių linksmuose ir jaukiuose dvaruose, esu matęs atsiskyrėlių, kurie niekuo nesiskiria nuo labiausiai užimtų žmonių. Tad nemanyk, jog tau nelabai ramu todėl, kad nesi Kampanijoje. Kodėl gi joje nesi? Nuolat kreipk savo mintis į ją. Galima bendrauti ir su šalia nesančiais draugais, be to, kada nori ir kiek nori. Būdami atskirti, mes dar labiau mėgaujamės šiuo malonumu, už kurį nėra didesnio. Mat, būdami kartu, mes išlempame: dažnai šnekamės, kartu vaikštinėjame ir sėdime, o išsiskybę nebemąstome apie tuos, su kuriais ką tik matėmės. Išsiskyrimą turime išverti ramiai, nes kiekvienas dažnai esti toli netgi nuo tų, kurie yra šalia. Pirmiausia suskaičiuok naktis, praleidžiamas atskirai, po to – savus kiekvieno rūpesčius, mokslo studijas, išvykas į priemiesčio dvarus, ir tu pamatysi, kad, būdami svetur, prarandame visai nedaug. Draugas turi būti širdyje, o ji – visuomet su mumis ir kasdien mato tą, kuri nori matyti. Taigi su manimi mokykis, su manimi pietauk, su manimi vaikštinėk. Jeigu kas nors būtų nepasiekiamas mūsų mintims, gyventume labai ankštai. Aš matau tave, mielas Lucilijau, netgi girdžiu. Aš taip arti tavęs, kad net suabejoju: gal pradėti rašinėti tau ne laiškus, o rašelius? Lik sveikas.

PASIKALBĖKIMĖ

1. Kaip supratote frazę: „Žiūrėk, kaip didžiai tave vertinu: drįstu patikėti tave tau pačiam“?
2. Kodėl draugo negalima parasti? Ir kodėl vis dėlto prarandame?

4

ARTŪRAS ŠOPENHAUERIS (Arthur Schopenhauer) neabejoja, kad vienvė protingam žmogui yra labai naudinga. Žmonės bendrauja tik iš nuobodulio. Pasirinkimas vienas: arba vienvė, arba bjaurastis, sako filosofas. (Plačiau apie Šopenhauerio filosofiją skaitykite Jūrātės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 230–243.)
*Spausdinama ištrauka iš Šopenhauerio knygos **Gyvenimo išminties aforizmai**.*

Turtingos dvasios žmogus pirmiausia kratysis visokių kankinančių rūpesčių bei nemalonumų, norėdamas ramybės ir laiko sau; kitaip sakant, jis ieškos tylaus ir kuklaus gyvenimo, kur kuo mažiau būtų tampomas, ir todėl, šiek tiek pasižmonėjęs vadinamojoje visuomenėje, rinksis uždara gyvenimo būdą, o jeigu jis tikras intelektualas – net vienvė. Nes juk juo turiningesnis žmogaus dvasinis pasaulis, tuo mažiau reikia jam iš išorės, tuo menkesnė kitų reikšmė. Štai kodėl intelektualumas daro žmogų užsidariusį ir nekalbų. Žinoma, jei draugijos kiekybę būtų galima kompensuoti kokybe, tai gal būtų verta ir su visu pasauliu bendrauti; deja, šimto kvailių būrys neatstoja vieno išmintingo žmogaus.

O į kitą kraštutinybę linkęs žmogus, vos tik atsigavęs nuo vargų ir rūpesčių, stengsis žūtbūt susirasti draugiją ir pramogų, viskuo lengvai pasitenkins ir nuo nieko taip nebėgs, kaip pats nuo savęs. Vienvėje, kai kiekvienam tenka būti tik su pačiu savimi, kaip ant delno atsiskleidžia, *kas ko vertas*: purpurinę mantiją vilkįs tuščiagalvis tik ir dūsauja, slegiamas savo menkos, pasigailėtinios asmenybės; o didelio intelekto žmogus pripildo gyvų minčių net pačią nykiausią aplinką. Labai teisingai sako Seneka: *Omnis stultitia laborat fastidio sui*; ne mažiau teisingas ir Jėzus, Siracho sūnus, sakydamas: „Nedorėlio gyvenimas daug blogesnis už paikojo mirtį“ (*Sir 22, 12*). Apskritai galima teigti, kad žmogus tuo labiau mėgsta draugijas, kuo jis skurdesnės dvasios ir iš viso didesnis menkysta. Juk pasauly tiek ir tegali rinktis – vienvė arba bjaurastį. Kiek žinoma, negrai – patys draugingiausi ir šnekiausi žmonės, bet ir protiškai labiausiai atsilikę: kaip praneša prancūzų laikraščiai iš Šiaurės Amerikos

¹ Kiekvieną kvailystę kankina bjaurėjimasis savimi (*lot.*).

(*Le Commerce*, 19 October, 1837), juodukų – laisvųjų ir vergų – net į mažiausias patalpas visuomet priguža sausakimšai: mat jie vis negali atsižiūrėti savo juodų bukanosių veidų.

Didelio proto žmogui vienatvė – dvejojai naudinga: pirma, jis gali būti pats su savimi, ir, antra, jam nereikia būti su kitais. Antroji galimybė ypač vertinga: tik prisiminkime, kiek prievartos, sunkumų ir net pavojų slypi kiekviename bendravime. *Tout notre mal vient de ne pouvoir être seul*², – sako La Briujeras (*La Bruyère*). *Siekimas bendrauti* – pavojingas, netgi pražūtingas polinkis, nes jis suveda mus su abejotinos dorovės, bukaprotėmis ar net kvailomis būtybėmis – bent didžioji dauguma jų yra tokios. Kas nelinkęs bendrauti, tam šie žmonės nereikalingi. Turėti savyje visko tiek, kad nejaustum poreikio bendrauti su kitais, yra didžiulė laimė jau vien dėl to, kad visos mūsų kančios kyla iš visuomenės, o dvasios ramybė, sudaranti šalia sveikatos svarbiausią mūsų laimės elementą, susilaukia pavojaus iš kiekvienos draugijos; iš tikrųjų be gerokos dozės vienatvės ta ramybė išvis neįmanoma. Norėdami įgyti dvasios ramybę, kinikai atsisakė bet kokio turto; kas, trokšdamas to paties, atsisakys draugijų, bus išmintingiausiai pasielgęs. Labai taikliai ir gražiai yra pasakęs Bernardenas de Sent Pjeras (*Bernardin de St. Pierre*, 1737–1814): *La diète des aliments nous rend la santé du corps, et celle des hommes la tranquillité de l'âme*³. Todėl tas, kas laiku susipažįsta su vienatve, o dar geriau – ją pamilsta, įgyja aukso kasyklą. Tačiau tai ne kiekvieno nosiai. Kaip kadaise žmones krūvon ginė vargas, taip dabar, jam išnykus, tą daro nuobodulys. Jei nebūtų nei viena, nei kita, žmogus liktų vienas – jau vien dėl to, kad tik vienatvėje aplinka neprieštarauja jo išskirtinei svarbai, netgi unikalumui, kurį gyvenimo grūstis sumala į miltus, kiekviename žingsnyje suduodama skaudų smūgi. Šia prasme vienatvė yra natūrali žmogaus būseną: ji sugrąžina jam pirmąją, jo prigimtį atitinkančią laimę, kuria mėgavosi pirmasis žmogus Adomas.

PASIKALBĖKIME

1. Ar sutinkate su Šopenhaueriu, kad „pasaulį tiek ir tegali rinktis – vienatvę arba bjaurastį“?
2. Kas skatina žmones bendrauti? Ar iš tiesų vienatvė – natūrali būseną?

² Visos mūsų bėdos atsitinka dėl to, kad nemokame būti vieni (*pranc.*).

³ Susilaikymas nuo maisto mums grąžina sveikatą, o susilaikymas nuo bendravimo su žmonėmis – sielos ramybę (*pranc.*).

5

Vienatvė, anot **FRYDRICHO NYČĖS** (Friedrich Nietzsche), – tai pilis, kur kiekvienas subtilus žmogus jaučiasi pasislėpęs nuo minios. (Plačiau apie Nyčės filosofiją skaitykite Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 244–262.)
Spausdinama ištrauka iš Nyčės veikalo Anapus gėrio ir blogio.

Kiekvienas subtilus žmogus instinktyviai siekia savo pilies, savo slapybės, kur jis jaučiasi saugus nuo minios, daugelio, daugumos, kur jis gali užmiršti taisyklę „žmogus“; – išskyrus vienintelį atvejį, kai jį, pažįstantįjį plačiąja ir išimtaine prasme, verčia ja vadovautis dar stipresnis instinktas. Kas bendraudamas su žmonėmis retkarčiais nesumirguliuoja visomis negandos spalvomis, netampa pilkai žalias nuo pasibjaurėjimo, nuovargio, užuojautos, niaurumo, vienatvės, tas tikrai nėra gero skonio žmogus; tačiau jeigu jis pats neužsimeta ant pečių visos šios sunkumų ir liūdesio naštos, nuolat viso to vengia ir, taip sakant, tyliai ir išdidžiai slepiasi savo tvirtovėje, tai viena yra tikra: jis nėra suvertas pažinimui, jo lemtis kita. Kadangi, būdamas toks, jis vieną dieną būtinai pasakytų: „Velniai griebtų mano gerą skonį! Taisyklė įdomesnė negu išimtis – negu aš, toji išimtis!“ – ir jis *nusileistų*, o svarbiausia, „įeitų“... *Vidutiniško* žmogaus tyrinėjimas, ilgai trunkantis, kruopštus tyrinėjimas, – o tam reikia nuolat persirenginėti, įveikti save, familiariai¹, iki koptumo bendrauti (kiekvienas bendravimas koptus, išskyrus bendravimą su sau lygiais), – tai kiekvieno filosofo gyvenimo neatskiriama dalis ir galbūt nemaloniausia, dvokianti, kupina nusivylimų dalis.

PASIKALBĖKIME

1. Kodėl bendrauti linkęs žmogus, anot Nyčės, nėra gero skonio žmogus? Ar sutinkate?
2. Kodėl filosofui vis dėlto dera bendrauti? Ar filosofas – išskirtinis žmogus?

6

Vienatvėje žmogus tampa laisvas, sako Zaratustra. Tačiau ateina laikas, kai vienatvė nukamuoja, kai nelieka išdidumo. Be to, „labiausiai skrendančiojo [žmonės] neapkenčia“. Tačiau vienatvė – tai kūrėjo kelias. „Su savo meile ir kūryba vienatvėn eiki, broli mano, ir tik po ilgo laiko tau teisingumas atšlubčios palengva“, – moko Zaratustra.

¹ Familiariai – per daug laisvai, nesivaržant.

MA JUANAS (Ma Yuan). *Vienišas žvejys upėje*

Spausdinama ištrauka iš FRYDRICHO NŪČĖS (Friedrich Nietzsche) veikalo Štai taip Zaratustra kalbėjo.

Tu laisvas vadiniesi? Idėją tavo pagrindinę išgirsti noriu, bet ne kalbas, kad tu iš priespaudos ištrūkai.

Gal tu esi toks vienas, kam jungą nusimesti *leido*? Yra žmonių, kurie prarado savo vertę paskutinę, kai pavaldumą metė.

Nuo ko pasidarei tu laisvas? Nerūpi šitai Zaratustrai! Bet tavo akys turi aiškiai pasakyti: tu laisvas, bet *kokiam gi galui*?

Ar pats gali sau duoti, kas bloga ir kas gera, ir savo valią viešpačiu – įstatymu – paversti? Ar tu gali pats sau teisėju būti ir keršytoju būti savojo įstatymo?

Baisi yra vienatvė su savojo įstatymo teisėju ir keršto vykdytoju. Štai taip žvaigždė išmetama į nykią erdvę ir šaltą tarsi ledas alsavimą vienatvės.

Šiandieną dar kenti nuo daugelio, tu vienas: šiandieną dar esi drąsus ir dar turi vilčių daugybę.

Tačiau ateis toks laikas, kada vienatvės jausies nukamuotas, kada palūš tavasis išdidumas ir ims drąsa girgždėti. Ir šauksi tu tada: „Esu aš vienas!“

Ateis diena, kai aukščio savo jau neberegėsi, o nuosmukį – itin arti pajausi; pats tavo iškilnumas gąsdinti pradės nelyginant vaiduoklis. Ir kada nors sušuksi: „Juk viskas melas ir netikra!“

Yra jausmų, kurie vienišių nugalabyti geidauja, o jeigu jiems tai nepavyksta, tada jau, ką gi, patys turi žūti! Bet ar tu žudiku pajėgsi būti?

Ar jau esi, o broli mano, girdėjęs žodį „neapkęsti“? Ar kančią savo teisingumo jau patyrei: teisingam būti tam, tavęs kas neapkenčia?

Tu daugelį verti kitaip apie save manyti, tai jiems be galo nepatinka. Tu priėjai prie jų arti ir vis dėlto pro šalį pasukai: to jie jau neatleis tau niekad.

Esi už juos viršesnis: ir juo aukščiau kyli, juo mažesniu tave akis pavydo mato. Tačiau labiausiai skrendančiojo neapkenčia.

„Kaip jūs norėtumėte būti man teisingi! – turi kalbėti. – Pasirinkau neteisingumą jūsų kaip man priklausančiąją dalį“.

Jie purvą ir neteisingumą į vienišą pusę svaido: tačiau, o broli mano, jei tu žvaigžde geidauji būti, dėl to tu ne mažiau turi jiems šviesti!

Tad saugokis gerųjų ir teisiųjų! Jie tuos mielai prie kryžiaus kala, kurie dorybę savo patys susikurti geba, – jie neapkenčia vienišųjų.

Ir saugokis taip pat naivumo švento! Nes viskas tam nešventa, naivumo kas neturi; taip pat mielai su ugnimi jis žaidžia – su ugnimi laužų.

Dar priepuolių savosios meilės venki! Per greit vienišius ranką tiesia pirmam, kurį sutinka.

Yra žmonių, kuriems ne ranką, o vien tik leteną paduoti reikia: ir noriu aš, kad letena tavoji dar ir nagus turėtų.

Tačiau pikčiausias priešas, kurį gali sutikti, tu visad pats sau būsi; ir pats savęs vis tykosi patamsyje olų ir girių.

Vienišiau, tu juk link savęs žingsniuoji! Bet kelias tas pro šalį veda ir pro septynis tavo velnius!

Eretikas pačiam sau būsi, raganius, pranašas, kvailys ir abejotojas, ir nešventasis, ir netgi nevidonas.

Sudegti tu turi savos ugnies liepsnoj norėti: kaip atsinaujinti gali geidauti pirma į pelenus nevirtęs!

Vienišiau, tu žengi keliu kūrėjo: tu Dievą susikurti nori iš savo septynių velnių!

Vienišiau, mylinčiojo tu keliu žingsniuoji: save tu patį myli, todėl ir niekini save, kaip niekina vien mylintieji.

O mylintysis kurti nori, nes panieką jis jaučia! Ką apie meilę tas išmano, kam nereikėjo niekinti to, ką jis mylėjo!

Su savo meile ir kūryba keliauk, o broli mano, į vienatvę; ir tik po ilgo laiko tau teisingumas įkandin atšlūbčios pamažiukais.

Su mano ašaromis, broli mano, keliauk vienatvėn savo. Aš myliu tą, kuris kūryba save įveikti siekia ir taip į pražūtį nueina.

Štai taip Zaratustra kalbėjo.

PASIKALBĖKIME

1. Paaškindite Nyčės mintį: „Labiausiai skrendančiojo neapkenčia“.
2. Kaip supratote Nyčės frazę: „Vienišiau, tu juk link savęs žingsniuoji!“
3. Kaip Nyčė susieja vienatvę, meilę ir kūrybą?
4. Parašykite esė tema: „Vienišiau, tu žengi keliu kūrėjo“.

7

EMANUELIS LĖVINAS (*Emmanuel Lévinas*) knygoje **Etika ir begalybė** primena Heidegerį (*Heidegger*), rašiusį, kad pamatinis santykis yra ne santykis su kitu asmeniu, o santykis su mirtimi. Santykis su mirtimi atskleidžias, kuo santykis su kitu asmeniu yra netikras, nes mirštame vieni. Bandytas „apgauti savo vienatvę“, t. y. iš jos išėiti, tėra iliuzija. (Plačiau apie Levino filosofiją skaitykite Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 334–348.)
Spausdinama ištrauka iš šio veikalų.

Emanuelis Levinas. Šioje savo knygoje mėginau išėiti iš šios egzistavimo izoliacijos, kaip kad ankstesnė knyga buvo mėginimas išėiti iš „tai yra“. Ir čia yra du etapai. Pradžioje nagrinėju „išėjimą“ į pasaulį per pažinimą. Stengiuosi parodyti, kad žinojimas iš tikrųjų yra imanencija¹ ir kad žinojimas nenutraukia būties izoliacijos. Antra vertus, stengiuosi parodyti, kad perteikiant žinojimą atsiduriama šalia kito asmens, o ne priešais jį, ne jo akivaizdoje [*en face de*]. Tačiau tiesiogiai santykiauti su kitu asmeniu – tai nei apibūdinti kitą asmenį ir aiškinti jį kaip žinomą subjektą, nei perteikti jam tam tikrą žinojimą. Iš tikrųjų buvimas yra tai, kas privačiausia. Egzistencija² yra vienintelis dalykas, kurio negaliu perteikti. Galiu pasakoti apie savo egzistenciją, bet negaliu ja pasidalyti. Taigi vienatvė čia pasirodo kaip izoliacija, reiškianti patį būties įvykį. Tai, kas socialu, yra anapus ontologijos³.

Filipas Nemo: Jūs rašote: „Banalų sakyti, kad niekuomet neegzistuojame pavieniui. Esame supami būtybių ir daiktų, su kuriais santykiaujame. Per re-gėjimą, lytėjimą, simpatiją, bendrą darbą esame su kitais. Visi šie santykiai yra pereinamieji. Aš liečiu objektą, matau kitą. Tačiau aš nesu kitas“⁴.

¹ Imanėntinis [lot. *immanens* – turimas, būdingas] – vidinis, iš prigimties būdingas, ne išorinių veiksnių sukeltas.

² Egzistencija [lot. *existentia*] – būtis, buvimas.

³ Ontologija – filosofinė būties teorija.

⁴ *Le Temps et l'Autre*. – Montpellier: Fata Morgana, 1979. – P. 17.

E. L.: Čia formuluoju šio *kartu* kaip galimybės išeiti iš vienatvės paklausimą. Ar „egzistuoti su“ – tai tikrai dalytis egzistencija? Kaip šios dalybos atliekamos? Pagaliau (juk žodis „dalytis“ reikštų, kad egzistencija yra turėjimo lygmens dalykas): ar yra toks dalyvavimas būtyje, kuris verstų išeiti iš vienatvės?

F. N.: Gali dalytis tuo, ką turi, bet negali dalytis tuo, kas esi?

E. L.: Ar Heidegeris (*Heidegger*) nemano taip pat – kad pamatinis būtinis santykis yra ne santykis su kitu asmeniu, o santykis su mirtimi, kuris atskleidžia visa tai, kuo santykis su kitu asmeniu netikras, nes mirštame vieni?

F. N.: Jūs tęsiate: „Esu visai vienas, taigi būtis manyje, faktas, kad aš egzistuoju, mano egzistavimas yra absoliučiai nepereinamas elementas, kažkas neintencionalu⁵, nesantykiška. Būtybės gali pasikeisti tarpusavyje viskuo, išskyrus egzistavimą. Šia prasme būti – tai izoliuotis egzistavimu. Kiek aš esu – esu monada⁶. Tai savo egzistavimu esu be durų ir be langų, o ne kokiu savo turiniu, kuris būtų neperteikiamas. Jei turinys neperteikiamas, tai todėl, kad yra įsišaknijęs mano būtyje, kuri yra tai, kas manyje privačiausia. Taigi bet koks mano pažinimo, mano išraiškos priemonių plėtimas nepaveikia mano santykio su egzistavimu – vidinio *par excellence*⁷“

E. L.: Vis dėlto reikia suprasti, kad pati vienatvė nėra svarbiausia šių apmąstymų tema. Vienatvė tėra vienas iš būties ženklų. Man rūpi išeiti ne iš vienatvės, o veikiausiai iš būties⁸.

F. N.: Taigi pirmasis sprendimas yra išėjimas iš savęs, išėjimas, kurį sudaro santykis su pasauliu per pažinimą ir per tai, ką Jūs vadiniate „maistu“.

E. L.: Tai, mano supratimu, visokiausi žemiški maistai – malonumai, kuriais subjektas apgauna savo vienatvę. Pats pasakymas „apgauti savo vienatvę“ rodo, jog šis išėjimas iš savęs yra grynai iliuzinis. O pažinimas iš esmės yra santykis su tuo, ką prilyginame sau ir ką aprėpiame, su tuo, kieno kitybę [*alterité*] suskliaudžiame, su tuo, kas tampa imanentiška, nes atitinka mano matą ir yra mano lygmens. Turiu omenyje Dekartą (*Descartes*), sakiusį, kad *cogito*⁹ gali susikurti saulę ir dangų, bet vienintelis dalykas, kurio jis negali susikurti, – tai Begalybės idėja. Pažinimas visuomet yra mąstymo ir to, kas mąstoma, atitikimas. Pažinime visuomet galų gale glūdi negalimybė išeiti iš savęs. Todėl socialumo sandara negali būti tokia pati, kaip pažinimo sandara.

⁵ Intencija [lot. *intentio*] – ketinimas, tikslas.

⁶ Monada [gr. *monas* – vienetas, kas nedalijama] – pirmapradis neskaidomas būties elementas.

⁷ *Par excellence* [sk. par ekselians; pranc.] – tikrąja to žodžio reikšme.

⁸ Būtis – *filos.* objektyvi tikrovė, realybė.

⁹ *Cogito, ergo sum* – Dekarto frazė: „Mąstau, vadinasi, egzistuoju“.

PASIKALBĖKIME

Ką reiškia Levino pasakymas: „Apgauti savo vienatvę“? Ar esate mėginę tai daryti?

8

AUGUSTO STRINDBERGO (*August Strindberg*) romano **Vienišas** herojus pasirinko vienatvę kaip gyvenimo būdą, nes jautėsi gyvenęs tarp žmonių, norinčių nutempti jį „žemyn“. Spausdinamoje ištraukoje jis džiaugiasi vienatvės teikiamais privalumais. (Plačiau skaitykite Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 383.)

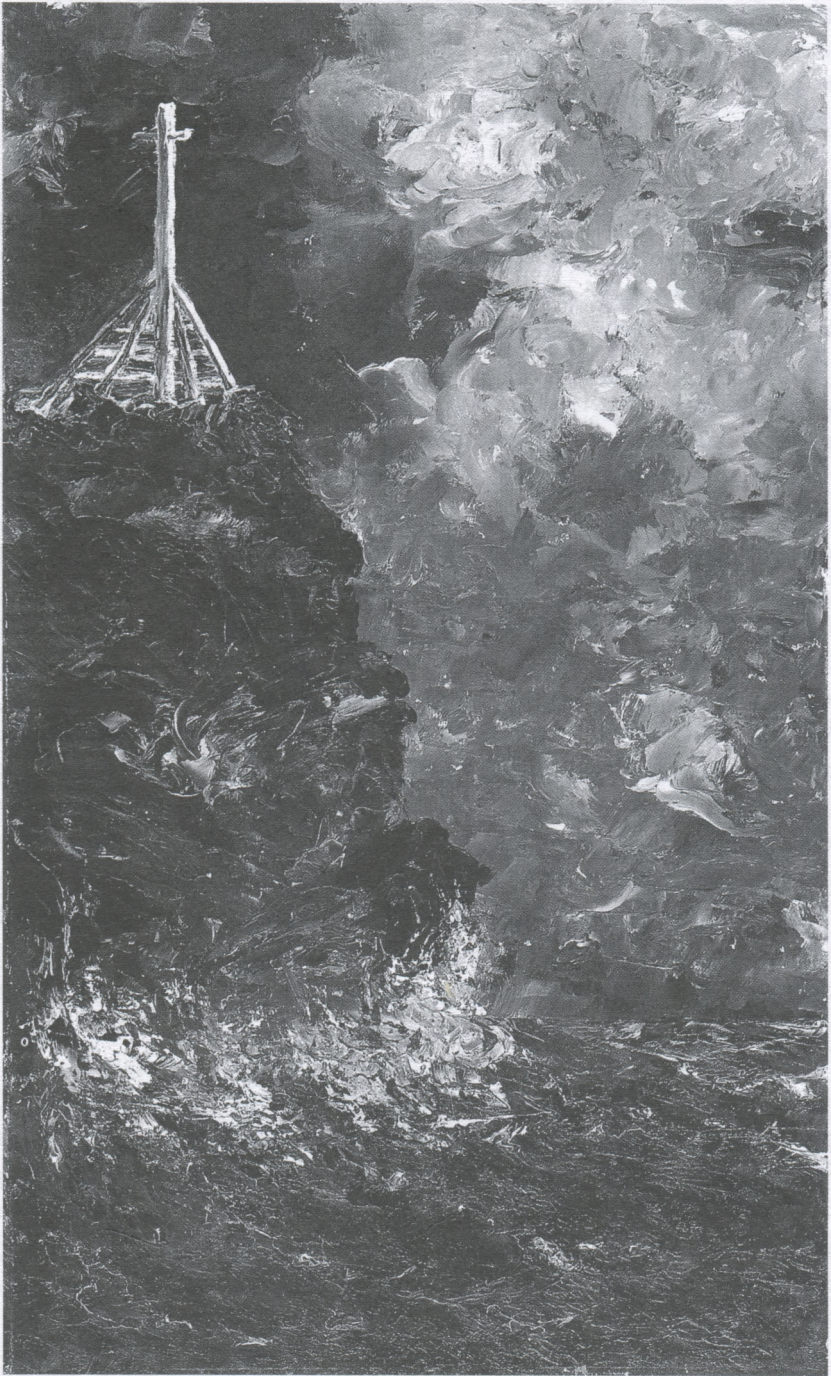
Štai pagaliau kas yra vienatvė: susisuki į savo sielos kokoną, pavirsti lėlyte ir lauki metamorfozės, nes ši tikrai ateis. Tuo tarpu gyveni savo praeitimi ir te-lepatiškai gyveni kitų gyvenimą. Mirtis ir prisikėlimas, nauja mokykla naujai visuomenei.

Galų gale pats sau vienas esi ponas. Niekieno mintys nekontroliuoja mano minčių, niekieno nuomonė, užgaidos neslegia manęs. Siela vėl pradeda kles-tėti atgavusi laisvę, jauti neregėtą vidinę ramybę ir tylų džiaugsmą, tikrumą ir atsakomybę už save.

Kai prisimenu savo gyvenimą su kitais, kurių reikėtų laikyti auklėjimu, ma-tau, kad tai buvo tik ydų mokykla. Žmogui, turinčiam supratimą apie grožį, o be paliovos verčiamam regėti šlykštybę, yra kančia, ir jis nenorom ima laikyti save kankiniu. Jei iš pagarbos stengsies nematyti blogio, tapsi veidmainiu. Jei nuolat iš tos pagarbos vengsi reikšti savo nuomonę, tapsi bailiu. O jei dėl šventos ramybės imsies kaltę už nepadarytus nusizengimus, nejučiom būsi pa-žemintas ir vieną gražią dieną patikėsi esąs menkysta; niekada negirdėdamas paskatinančio žodžio, žmogus praranda drąsą ir savigarbą; o kai esi priverstas užsikrauti ant pečių kitų paklydimus, pradedi niršti ant žmonių ir visos pa-saulio tvarkos.

O blogiausia, kad neturi valios savo paties likimui, nors ir kaip būtum nusi-teikęs elgtis teisingai. Kas iš to, kad aš stengiuosi būti tyras, jei mano partneris visai save teršia. Man kliūva bent pusė gėdos, jei ne visa, kaip dažniausiai esti. Todėl gyvendamas su kuo kitu visą laiką jautiesi neramus, esi labiau pa-žeidžiamas, tavo asmenybė prieinama per kitą žmogų, priklauso nuo to kito aikštingų poelgių. O tie, kurie nevaliojo prilįsti prie manęs, kai buvau vieni-šas, dabar nedvejodami įsmeigs peilį man į širdį, jei leisiu kam nors ją visur tampyti.

O didžiausias mano laimėjimas vienatvėje, kad galiu pats rūpintis savo dva-siniu penu. Man nereikia savo namuose regėti priešų prie stalo ir tylomis gir-

AUGUSTAS STRINDBERGAS (Strindberg). *Baltasis Mernas IV*

dėti, kaip koneveikiama tai, ką aš itin gerbiu; ir neprivalau savo bute klausytis muzikos, kuria bodžiuosi, nesu verčiamas žiūrėti į visur išmėtytus laikraščius su mano ir mano draugų karikatūromis; niekas neberagina skaityti knygų, kurių nevertinu, ir vaikščioti po parodas bei girti paveikslus, kuriuos niekinu. Žodžiu sakant, esu savo dvasios šeimininkas tais atvejais, kai žmogus turi teisę spręsti, aš galiu pasirinkti sau simpatijas ir antipatijas. Niekada nebuvau tironas, tik norėjau, kad kiti manęs netironizuotų, o tironai kaip tik šito nepakenčia. Atvirksčiai, visada nekenčiau tironų, o tironai už tai nedovanoja.

Visada veržiausi pirmyn ir aukštyn, todėl buvau pranašesnis už tuos, kurie norėjo nutempti mane žemyn, taigi tapau vienišas.

Pirma, kas neišvengiama vienatvėje, – išsiaiškinti sau pačiam ir suvokti praeitį. Tai ilgas darbas, ištasas mokslas įveikti save. Bet užtat dėkingiausias menas save pažinti, jeigu tai įmanoma. Žinoma, kartais tenka naudotis veidrodžiu, ypač tuo, kuris rodo pakaušį, nes šiaip nežinotum, koks esi iš nugaros.

Aiškintis su savim pradėjau prieš dešimtį metų, kai susipažinau su Balzaku (*Balzac*). Skaitydamas visus penkiasdešimt jo raštų tomų, nepastebėjau, kas dedasi manyje, supratau tik baigęs. Tada atradau pats save ir galėjau padaryti visų savo gyvenime neišspręstų antitezių sintezę. Be to, žiūrėdamas į žmones per jo binoklį, įgudau stebėti gyvenimą abiem akimis, o juk anksčiau per monoklį mačiau tik viena akimi. Ir jis, tas didysis burtininkas, ne tik išmokė mane nuolankumo, atsidavimo likimo ar apvaizdos valiai, padėjo iškęsti didžiuosius smūgius, bet dar nejučia įskiepijo man savotišką religiją, kurią pavadinčiau nekonesine¹ krikščionyste. Balzako rankos vedamas, keliaudamas per jo žmogiškąją komediją, kur susipažinau su keturiais tūkstančiais personažų (vienas vokietis suskaičiavo!), maniau gyvenęs kitą gyvenimą, didingesnį ir turtingesnį negu mano, ir galiausiai man pasirodė, jog nugyvenau dviejų žmonių gyvenimą. Jo pasaulis padėjo man naujai pažvelgti į savąjį, ir po antkryčių bei krizių aš pagaliau lyg susitaikiau su kančia, nes dargi pamačiau, kaip sielvartas ir skausmas tartum sudegina dvasines atmatas, sutaurina instinktus bei jausmus ir suteikia daugiau tvirtybės nuo iškankinto kūno atsipalaidavusiai sielai. Nuo tada gėriau karčią taurę kaip vaistus ir laikiau savo pareiga iškęsti viską – išskyrus pažeminimą ir vergystę!

Bet vienatvė sykiu daro žmogų jautresnį, ir jei anksčiau, apsišarvavęs rūstyste, gyniausi nuo negandų, dabar ėmiau atidžiau žiūrėti į kito sielvartą, tiesiog tapau išorinių veikslių auka, bet ne blogų. Pastarieji tik gąsdina mane, ir aš dar labiau jų šalinuosi. Tada ieškau atokesnių vietų pasivaikščiavimams, kur sutinku šiaip praeivių, nepažįstančių manęs. Turiu ypatingą maršrutą, kurį

¹ Konfesinis – tikibinis, religinis, bažnytinis.

vadinu *via dolorosa*², ir einu ten, kai mano dienos niūresnės negu paprastai. Tai šiauriausias miesto pakraštys – erdvi, plati gatvė, vienoj pusėj namai, kitoj miškas. Bet norint patekti tenai, reikia pereiti mažytį skersgatvį, kuris mane itin traukia, nors ir negalėčiau pasakyti kodėl. Siaura gatvelė apačioj baigiasi didžiule bažnyčia, kuri ir taurina ją, ir drauge temdo, bet ši nevilioja manęs, nes nevaikštau į bažnyčią... taip, irgi nežinau kodėl. Toliau, į dešinę, klebonija, kur kadaise buvau skelbti užsakų. Ten pat, šiauriniam pakrašty, kur gatvė išeina į viržiais apaugusią plynę, stovi namas. Jis didžiulis tarsi pilis ir pastatytas ant paskutinės kalno pakriaušės, todėl nuo čia matyti jūra ir šcherai. Daugel metų mano mintys sukasi aplink šį namą. Svajojau gyventi jame, įsi-vaizdavau, kad ten gyvena žmogus, kuris turėjo įtakos mano likimui, o gal ir dabar tebeturi. Aš matau tą namą iš savo buto ir žiūriu į jį nuolatos, kai saulė šviečia ar vakare, kai jame dega žiburiai. Tuo tarpu, kai einu pro šalį, suima tarsi kokia maloni atjauta, ir, rodos, tikiuosi, kad vieną gražią dieną būsiu ten pakviestas ir atrasiu ramybę.

PASIKALBĖKIME

1. Kodėl gyvendamas su kitais Strindbergo herojus visą laiką jautėsi neramus? Kas neišvengiama vienvėjeje? Kodėl herojus jautėsi nugyvenęs dviejų žmonių gyvenimą?
2. Parašykite esė tema: „Bet vienvėve sykiu daro žmogų jautresnį...“

9

ŠARLIS BODLÈRAS (*Charles Baudelaire*) esė **Vienatvė** piktinasi tais, kurie mano, kad vienvėve kenkia žmogui. Vieni žmonės patiria malonumą iš oratoriškų išsiliejimų, kiti – iš tylos ir susikaupimo.

Spausdinama poeto esė.

Vienatvė

Laikraštininkas filantropas man sako, kad vienvėve esanti kenksminga žmogui; ir savo tezei paremti jis, kaip ir visi netikintieji, cituoja Bažnyčios Tėvus.

Aš žinau, kad Velnias mielai lankosi dykumose ir kad žmogžudystės ir gašlumo Dvasia puikiai išsiliepsnoja vienišose vietose. Bet galimas daiktas,

² *Via dolorosa* (lot.) – skausmingas kelias.

kad ši vienatvė pavojinga tikrai tingioms ir pasimetusioms sieloms, kurios ją apgyvendina savo pačių aistromis ir chimeromis.

Visai tikra, kad plepys, kuriam didžiausias malonumas yra kalbėti iš katedros arba tribūnos aukštybių, Robinzono Kruzo (*Crusoe*) saloje smarkiai rizikuotų tapti siuntančiu pamišėliu. Iš savo laikraštiniuko aš nereikalauju Kruzo drąsos bei dorybių, tik prašau, kad jis nesisvaidytų kaltinimais vienatvės ir paslapčių mylėtojams.

Mūsų tauškioje rasėje esama individų, kuriems net ir mirties bausmė atrodytų ne tokia atstumianti, jeigu jiems būtų leista nuo ešafoto pasakyti žodingą kalbą žinant, kad Santero (*Santerre*) būgnai nelaiku jų nenutrauks.

Aš jų nesigailiu, nes spėju, kad oratoriški išsiliejimai teikia jiems lygiai tiek pat malonumų, kiek kiti patiria iš tylos ir susikaupimo; bet aš juos niekinu.

Aš ypač noriu, kad mano nelemtasis laikraštiniukas leistų man pramogauti savaip. „Tad jūs, – sako jis man pernelyg apaštališku tonu pro nosį, – niekad nejaučiate reikalo dalytis savo pomėgiais?“ Štai kur subtilus pavyduolis! Jis žino, kad aš niekinu jo pomėgius, ir braunasi į manusius, tas šlykštus įsibeldėlis!

„Ta didi nelaimė negalėti būti vienam...“; – sako kažkur La Briujeras (*La Bruyère*), lyg sugėdindamas visus tuos, kurie bėga į minią užsimiršti, be abejo, bijodami, kad vieni negalės patys savęs pakęsti.

„Beveik visos mūsų nelaimės kyla iš negalėjimo pasilikti savo kambaryje“; – sako kitas išmintingas žmogus, bene Paskalis (*Pascal*), savo susikaupimo vienutėje prisimindamas visus patrakėlius, ieškančius laimės judėjime ir prostitutijoje, kurią, norėdamas pasakyti dailia savojo amžiaus kalba, galėčiau pavadinti *brolybine*.

PASIKALBĖKIME

Paaiškinkite frazę: „Beveik visos mūsų nelaimės kyla iš negalėjimo pasilikti savo kambaryje“.

10

Spausdinamoje knygos Laiškai jaunam poetui ištraukoje RAINERIS MARIJA RILKĖ (Rainer Maria Rilke) rašo apie vienatvės didybę ir sunkybę. Vienatvė – tikslas. Jos siekiančiam Rilke siūlo prisiminti vaikystę.

Ko gi (paklauskite save) būtų verta vienatvė, jeigu ji nebūtų didi; yra tik viena vienatvė, ir ją nelengva nešti, ir mažne visiems kartais ateina tokių valandų, kai jie mielu noru iškeistų ją į kokią nors net kažin kaip banalų ir pigų bendru-

mą, į regimybę menko sutarimo su pirmu pasitaikiusiu, labiausiai to nevertu... Bet galbūt tai kaip tik tos valandos, kada vienatvė auga; juk jos augimas yra skausmingas kaip berniukų augimas ir liūdnas kaip pavasarių pradžia. Tačiau tai neturi Jūsų išmušti iš kelio. Juk reikia tik vieno: vienatvės, didžios vidinės vienatvės. Nueiti į save ir valandų valandas su niekuo nesusitikti – štai ką privalu pasiekti. Būti vienišam, kaip buvau vienišas vaikystėje, kai suaugusieji vaikščiojo aplink, susipynę su daiktais, kurie regėjosi svarbūs ir dideli, nes didieji atrodė tokie užsiėmę, o tu visai nesupratai, ką jie veikia.

O kai vieną dieną pamatai, kad jų užsiėmimai skurdūs, kad jų profesijos sustabarėjusios ir nebesusijusios su gyvenimu, – kodėl gi ir toliau nežiūrėti į visa tai kaip vaikui ir tarytum į svetimą dalyką iš savo pasaulio gelmių, iš savo vienatvės erdvių, kurios pačios yra triūsas ir rangas, ir profesija? Kam gi neišmintingą vaiko nesupratimą keisti į gynybą ir panieką, – juk nesupratimas – tai vienišumas, o gindamasis ir niekindamas tu gausini tai, nuo ko šitomis priemonėmis mėgini atsiriboti.

P A S I K A L B Ė K I M E

Vienišas žmogus kartais jaučiasi pažemintas. O kodėl Rilkes herojus mano, kad vienatvė didi?

11

HERMANAS HĖSĖ (*Hermann Hesse*) esė **Zaratusros sugrįžimas** primena vienatvės motyvą Nyčės veikale Štai taip Zaratustra kalbėjo. „Vienatvė – tai kelias, kuriuo likimas veda žmogų į jį patį“, – rašo Hesė.

Spausdinama ištrauka iš esė.

Apie vienatvę

Jūs klausinėjate manęs, jaunuoliai, apie kentėjimo mokyklą, apie likimo kalvę. Ar jūs jos nežinote? Ne, jūs, nuolat bylojantys tautos vardu ir turintys reikalų su minia ir tik su ja bei dėl jos norintys kentėti, jūs jos nežinote. Aš kalbu apie vienatvę.

Vienatvė – tai kelias, kuriuo likimas veda žmogų į jį patį. Vienatvė – tai kelias, kurio žmogus labiausiai vengia. Ten visos pabaisos, ten tūno pasislėpusios visos gyvatės ir visos rupūžės. Ten tyko siaubas. Ar apie visus atsiskyrėlius ir pėdsekius iš vienatvės dykrų nesklinda kalbos, esą jie nukrypo iš teisingo kelio, esą jie pikti arba nesveiki? Argi nepasakojama apie visus žygdarbius taip, tarsi juos būtų atlikę piktadariai – kadangi gera yra tausoti save ir neiti keliu į tokius darbus?

Argi taip nepasakojama ir apie Zaratustrą, esą jis pražuvęs beprotybėje – ir iš esmės juk visa, ką jis padaręs ir pasakęs, irgi esą beprotybė? O jūs, girdėdami taip kalbant, ar nepajutote kažko panašaus į nuokaitį? Ar nepajutote, tarsi kilniau ir prasmingiau būtų priklausyti tiems bepročiams, ir tarsi gėdijatės, kad neišdrįstate tai daryti?

Apie vienatvę norėčiau dainuoti jums dainas, mielieji. Be vienatvės nėra kančios nei didvyriškumo. Tik aš neturiu galvoje mielos poetinės ir teatrinės vienatvės, kai ties atsiskyrėlio ola taip maloniai čiurlena šaltinis!

Nuo vaiko iki vyro tėra vienut vienintelis žingsnis, vienintelis režis. Tapti vienišam, tapti pačiam savimi, ištrūkti iš motinos ir tėvo glėbio – taip žengiamas žingsnis nuo vaiko iki vyro, bet nieks nežengia jo viso. Kiekvienas, net ir šventasis atsiskyrėlis bei bambeklis iš dykiausių kalnų, ima su savimi siūlą, tempia jį paskui save, saistosi su tėvu, motina visomis mielomis jaukiomis giminytėmis ir priklausomybėmis. Kai jūs, bičiuliai, taip šiltai kalbate apie tautą ir tėvynę, aš matau tą siūlą prikibusį prie jūsų ir šypsausi. Kai jūsų dideli vyrai kalba apie jūsų „uždavinius“ ir jūsų atsakomybę, tas siūlas jiems driekiasi iš burnos. Niekad jūsų dideli vyrai, jūsų vadai ir oratoriai nekalba apie uždavinius sau patiems, niekada nekalba apie atsakomybę savo likimui! Jie priišti siūlu, kuris veda atgal pas motiną ir į visokią šilumą bei gerovę, – tai poetai prisimena, kai jausmingai uždainuoja apie vaikystę ir jos tyrus džiaugsmus. Niekas nenutraukia šio siūlo visiškai, tik mirtis tai galbūt atliks, jei pavyktų mirti savo mirtimi.

Dauguma žmonių, visi tie iš bandos, niekad nepatyrė vienatvės. Vieną kartą jie atsiskiria nuo tėvo ir motinos, bet tik tam, kad šliaužtų pas žmoną ir greitai paskęstų naujoje šilumoje ir tarpusavio priklausomybėje. Niekad jie nebūna vieni, niekad nekalba su savimi. O vienišojo, perbėgančio jiems kelią, bijo ir nekenčia lyg maro, užmėto akmenimis ir tol neranda ramybės, kol atsiduria nuo jo toli. Vienišąjį supantis oras atsiduoda žvaigždėmis ir kosminių erdvių šalčiu, ak, ten nė ženklo nelikę to malonaus, šilto gimtinės ir gūžtos kvapo.

Zaratustra nešiojasi šiltą žvaigždžių dvelkimą ir šiek tiek šito pikto šalčio. Zaratustra gerokai pažengė anuo vienatvės keliu. Jis mokėsi kentėjimo mokykloje. Jis buvo likimo kalvėje ir buvo joje kalamas.

Ak, bičiuliai, nežinau, ar man dar ką reikia pridurti jums apie vienatvę. Mielai aš jus viliočiau eiti tuo keliu, mielai padainuočiau jums dainą apie ledinę visatos palaimą. Bet žinau, kad nedaugelis eina šiuo keliu be nuostolių. Bloga gyventi be motinos, mielieji, bloga gyventi be namų ir be tėvynės, be tautos ir be šlovės, be visų bendruomenės saldybių. Bloga gyventi šaltyje, ir dauguma, pradėjusių keliauti šiuo keliu, pražuvo. Turi būti abejingas pražūčiai, jei nori paragauti vienatvės ir ką nors atsakyti savo likimui. Lengviau ir

patraukliau eiti su liaudimi ir su dauguma, net kai einate per vargą. Lengviau ir drąsiau pasiaukoti „uždaviniams“, kuriuos iškelia diena ir tauta. Tačiau pažiūrėkite, ar gera žmonėms pilnose gatvėse! Ten šaudo, ir gyvenimas pastatytas ant kortos, vis dėlto kas gyvas mieliau liks su minia ir pražus joje, negu vienas patrauks laukais tamsią naktį ir šaltyje.

Bet kaip man jus suvilioti, jaunuoliai! Vienatvė nepasirenkama, kaip nepasirenkamas ir likimas. Vienatvė ateina pas mus, jei mes turime savyje burtų akmenį, kuris traukia likimą. Nes daug kas, pernelyg daug kas, pasitraukęs prie gražaus šaltinio gražiame vienkiemyje, tebegyvena bandos žmonių gyvenimą. O kiti stovi tūkstančių spūstyje, ir apie jų kaktas tvyro žvaigždžių oras.

Bet laimingas, kuris rado savo vienatvę, ne pavaizduotą ir supoetintą, o savo, vienatinę, jam skirtą. Sėkmės mokančiam kentėti! Laimės tam, kuris širdyje nešiojasi burtų akmenį! Pas jį ateina likimas, iš jo gimsta darbas.

PASIKALBĖKIME

Kodėl vienatvė – tai kelias, kuriuo likimas veda žmogų į jį patį?
Kodėl vienatvė – žingsnis nuo vaiko į vyrą?

12

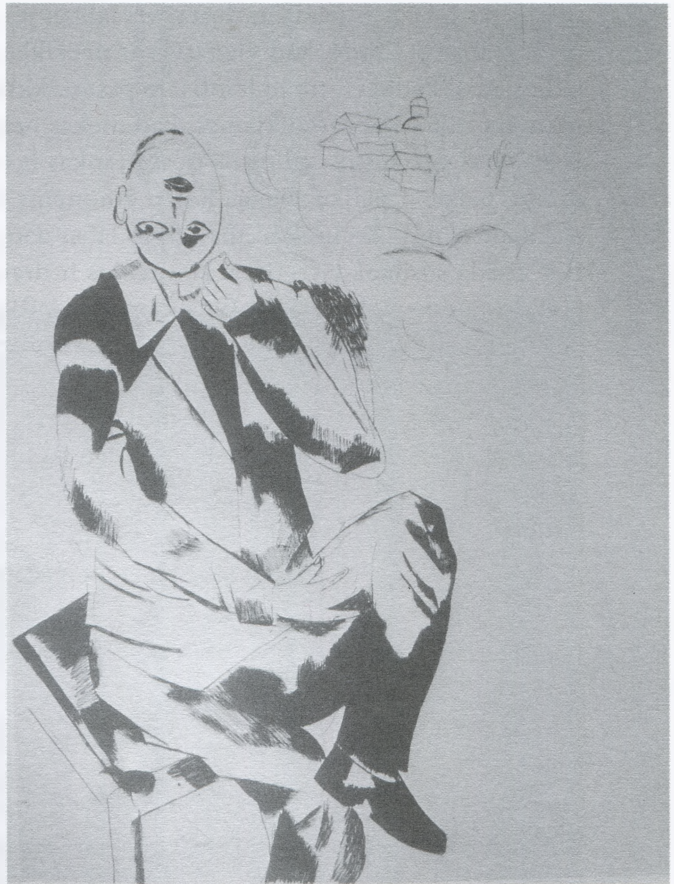
HERMANAS HĖSĖ (*Hermann Hesse*) romane **Stepių vilkas** sako, jog kiekvienas stiprus žmogus būtinai pasiekia savo norimą tikslą. Haris Haleris siekė nepriklausomybės. Tačiau pasiekęs laisvę jis suprato, kad už laisvės – tik mirtis, kad „pasaulis kraupiai davė jam ramybę, kad jam daugiau nerūpi nei žmonės, nei jis pats, kad jis pamažu dūsta, vis labiau ir labiau retėjant izoliuotumo ir vienatvės orui“.

Spausdinama ištrauka iš šio romano.

Kiekvienas žmonių tipas turi savo požymių, savo skiriamųjų bruožų, kiekvienas turi savo dorybių ir ydų, kiekvienas – savo mirtiną nuodėmę. Vienas Stepių Vilko bruožų tas, kad jis buvo vakaro žmogus. Rytas jam buvo netikęs paros laikas, kurio jis bijodavo ir kuris jam niekada nieko gero neatnešdavo. Niekada, nė vieną savo gyvenimo rytą jis nebuvo tikrai linksmas, nė karto priešpiečio valandom nepadarė nieko gero, neturėjo gerų sumanymų, nesuteikė džiaugsmo nei sau, nei kitiems. Tik popiečiais iš lėto atšildavo ir atgydavo ir tik į vakarą, geromis savo dienomis, jis būdavo vaisingas, veiklus, o kartais karštas ir linksmas. Su tuo buvo susijusi ir jo vienatvės bei nepriklausomybės reikmė. Nė vienas žmogus niekada neturėjo didesnio, aistringesnio nepriklausomybės poreikio, kaip jis. Jaunystėje, kai dar buvo neturtingas ir sunkiai pelnydavo duoną, jis verčiau badaudavo ir vaikščiodavo nuplyšusiais

drabužiais, kad tik išgelbėtų truputėlį nepriklausomybės. Jis niekada neparsidavė nei už pinigų, nei dėl gerovės, nei moterims, nei šio pasaulio galingiesiems ir, kad išsaugotų savo laisvę, tūkstančius kartų atmesdavo ir paneigdavo tai, ką visi laikė jo nauda ir laime. Nieko jis taip neapkentė ir niekuo taip nesibaisėjo, kaip mintimi eiti kokias nors pareigas, laikytis kokio nors dienos ir metų suskirstymo, paklusti kitiems. Kontoros, kanceliarijos, raštinės jis neapkentė lyg mirties, o baisiausia, kas jam galėjo prisispnuoti, buvo kareivinių nelaisvė. Jis mokėjo išvengti visų tų dalykų, dažnai su didelėmis aukomis. Čia slypėjo jo jėga ir dorybė, čia jis buvo nepalenkiamas ir nepaperkamas, čia jo charakteris buvo tvirtas ir tiėsmukas. Tačiau su

šia dorybe taip pat buvo glaudžiausiai susijusi jo kančia ir likimas. Jam klojosi taip, kaip klojasi visiems: tai, ko atkakliausiai ieškojo ir siekė visu savo esybės potraukiu, – tai gaudavo, bet tokiu dideliu kiekiu, koks žmogui jau nebeina į sveikatą. Iš pradžių tai buvo jo svajonė ir laimė, vėliau – jo kartus likimas. Trokštantis valdžios žūsta nuo valdžios, piniguočius – nuo pinigų, vergas – nuo vergovės, trokštantis malonumų – nuo malonumų. Taip ir Stepių Vilkas žuvo nuo savo nepriklausomybės. Jis pasiekė savo tikslą, jis darėsi vis nepriklausomesnis, niekas negalėjo jam įsakinėti, prie nieko jam nereikėjo taikytis, pats vienas laisvai lemdavo savo poelgius. Juk kiekvienas stiprus žmogus neišvengiamai pasiekia tai, ko verčia ieškoti tikras jo esybės potraukis. Tačiau pasiekęs laisvę Haris staiga pajuto, kad jo laisvė – mirtis, kad jis – vienas, kad pasaulis kažkaip kraupiai davė jam ramybę, kad jam daugiau neberūpi nei žmonės,

MARKAS ŠAGALAS (Shagall). *Poetas*

nei jis pats, kad jis pamažu dūsta, vis labiau retėjant izoliuotumo ir vienvės orui. Dabar pasirodė, kad vienvės ir nepriklausomybės jis jau nebetrokšta ir nebesiekia, kad tai – tik jo lemtis, jo pasmerkimas, kad magiškas troškimas sumanytas ir jau nebeatšaukiamas, kad niekas nebepadės, nors ir kaip ilgesingai ir kupinas geriausios valios jis tiestų rankas ir būtų pasiruošęs jungtis ir bendrauti: dabar jį paliko vieną. Kartu žmonėms jis visai nekėlė neapykantos ir pasibjaurėjimo. Atvirkščiai, jis turėjo labai daug draugų. Daugeliui jis patiko. Bet visada susilaukdavo tikrai simpatijos ir draugiškumo, būdavo kviečiamas, jam dovanodavo dovanas, rašydavo mielus laiškus, bet niekas su juo nesuartėdavo, niekada neatsirasdavo saitų, niekas nenorėjo ir nesugebėjo dalytis su juo gyvenimu. Dabar jį gaubė vienišųjų oras – toji tyli atmosfera, tas išslydimas iš aplinkos, tas nesugebėjimas bendrauti, prieš kurį ir valia, ir troškimas buvo bejėgiai. Tai ir buvo vienas reikšmingiausių jo gyvenimo bruožų.

P A S I K A L B Ė K I M E

1. Į kokius savo paties nepriklausomybės spąstus pakliūva Haris Haleris?
2. Ar žinote, kas yra „vienišųjų oras“? Esate juo kvėpavę?

II.

VAIKAI IR TÈVAI

DIEGAS VELASKESAS (Velázquez). *Freilinos*

Pradžios mito nuolaužos

laukdamas grįžtančios
motinos
iš naktinės pamainos
žvelgdavau
į siaubingus pasaulius
ant griūvančio namo
lubų...
nubusdavau
pajutęs šalia
sunkiai alsuojantį sapną
ir neišdrįsdavau pasakyt
mama
aš ilgai meldžiausi
apie tave

kai buvau mažas
tyčia kartą šlapinausi prieš
žemus langus
senos puskvaišės mokytojos
kuri turėjo
apkiautusių ožką Bertą
nešiojo didelius vyriškus
pusbačius ir sudėvėtą maldaknygę
ir prakeikdavo purvinus
vaikiščius
didžiausioms pragaro kančioms
– tėvas sakė kad būsiu
nedoras
– nebūsiu

PASIKALBĖKIME

1. Ar skiriasi šiame eilėraštyje tėvo įvaizdis nuo motinos?
2. Pamėginkite įsivaizduoti save tėvais. Ar sugebėsite būti tokie, kokie norėtumėte būti?

2

KONFUCIJIAUS (*Kung Fu-cu*) etikoje svarbiausia kiekvieno žmogaus pareiga – tarnauti tėvams. Vaikai privalo laikytis visų formalių ritualo normų: rūpestingai tėvus prižiūrėti, pagarbiai palaidoti, laikytis gedulo, reikiamu metu atnašauti aukas ir t. t. Kita vertus, vidinis paklusimas tėvams yra tiesioginė dorovės išraiška. Pasakojama, kad kai Konfucijui buvo aštuoniolika metų, mirė jo motina. Būsimas filosofas surado tėvo kapavietę ir ypatingai pagarbiai palaidojęs motiną supylė virš tėvų kapų aukštą kalvą. Pasak legendos, Konfucijus pasakęs: „Ruošiuosi ateityi vykti į rytus ir į vakarus, į pietus ir į šiaurę. Todėl turiu pasirūpinti tuo, kad lengvai galėčiau atpažinti protėvių kapus“. (Plačiau apie Konfucijų skaitykite Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 87–90.)

*Spausdinamos ištraukos iš Konfucijaus knygos **Apmąstymai ir pašnekesiai**.*

I, 2. Ju Dzi (Konfucijaus mokinys) kalbėjo: „Retai būna taip, kad žmonės, kurie gerbia tėvus ir vyresniuosius brolius¹, maištautų prieš vyresnybę.

Tačiau dar nėra buvę tokio, kuris, nenorėdamas maištauti prieš vyresnybę, kurstytų sumaištį ir netvarką.

Kilnus žmogus pirmiausia rūpinasi, kad gyvenimas įgautų tvirtą pagrindą. Kai pagrindas tvirtas, atsiveria Teisingas kelias.

Pagarba tėvams, vyresniųjų brolių gerbimas – tai dorovės šaknys².

I, 7. Dzi Hsia (mokinys) kalbėjo: „Kas vertina ne paviršutiniškumą, o žmogaus būdą, dorą ir išmintį, kas rūpinasi savo tėvais, yra ištikimas valdovui, kas nuoširdžiai bendrauja su draugais – tokį vadinčiau mokytu, nors kiti su tuo nesutiktų“.

I, 9. Ceng Dzi kalbėjo: „Jei žmonės, mirus tėvams, elgiasi padoriai, laikosi ritualo ir eina protėvių keliu, tautos dorovė sustiprėja“.

¹ Turimos galvoje pagrindinės konfucianizmo vertybės – pagarba *hsiao* ir gerbimas *ti*. Pagarba tėvams reiškė ne vien pagarbumą, dėmesį ir klusnumą, bet ir tarnavimą jiems. Jaunuoliui sulaukus pilnametystės arba mirus tėvams, ši pagarba nesibaigdavo. Tėvus ir protėvius jis turėjo garbinti ir po jų mirties. Mirus tėvui, reikėjo elgtis pagal jį. Manyta, kad tokia nuostata daro įtaką ir šeimai, ir visuomenei, ir valstybei.

² Pabrėžiama valstybės ir šeimos vienovė. Ir visuomenei, ir šeimos nariams keliami tokie patys doroviniai reikalavimai. Šeima – bendrųjų elgesio normų šaltinis, gėrio ir dorovingumo pamatas. Šeima sukuria teisingo elgesio normas, ji – dorovės šaknis. Taigi šeima Konfucijui reiškė ne tik dorovinio, bet ir socialinio drausminimo būdą.

I, 11. Konfucijus kalbėjo: „Kol tėvas gyvas, neprieštarauk jo valiai.

Po tėvo mirties vadovaukis jo darbais.

Jei ilgesnį laiką nenukrypsi nuo tėvo kelio, vadinasi, elgiesi garbingai ir padoriai“.

II, 5. Meng I Dzi³ paklausė Mokytojo, kaip reikia elgtis su tėvais.

Konfucijus atsakė: „Negalima pažeisti pagarbos ir paklusnumo taisyklių“.

Kai Fan Či vežė Mokytoją, šis tarė jam: „Meng Sun (Meng I Dzi) paklausė manęs, kaip reikėtų elgtis su tėvais. Aš atsakiau: ‘Negalima pažeisti pagarbos ir paklusnumo taisyklių’“.

Fan Či paklausė: „Kaip tai suprast?“

Mokytojas atsakė: „Kol tėvai gyvi, reikia jiems deramai tarnauti. Kai numiršta, reikia juos palaidoti su visom apeigom ir atnašauti atitinkamas aukas“⁴.

II, 6. Meng U Po⁵ paklausė, kokios yra vaikų pareigos tėvams. Konfucijus atsakė: „Reikia taip elgtis, kad tėvai turėtų rūpesčių dėl savo vaikų tik jiems susirgus“.

II, 7. Dzi Ju (mokinys) paklausė, kaip elgtis su tėvais. Konfucijus atsakė: „Šiandien pareigos tėvams suprantamos kaip rūpinimasis jų išlaikymu“.

Tačiau žmonės šeria ir savo šunis, ir arklius.

Jei tėvams nejaučiami pagarbos – tad kuo skiriasi rūpinimasis tėvų išlaikymu nuo šunų ir arklių priežiūros?

II, 8. Dzi Hsia (mokinys) paklausė, kaip elgtis su tėvais. Konfucijus atsakė: „Tinkamai elgtis, visada būti mandagiam, rodyti prielankų veidą, – tai būna sunkiausia.

Tačiau kai vaikai, išlaisvinę tėvus nuo darbų ir rūpesčių, padeda jiems vyno ir valgių, ar čia jau pagarbumas?“

IV, 18. Konfucijus kabėjo: „Tarnaudamas tėvams, gali jiems atsargiai ir santūriai papriekaištauti. Tačiau jeigu matai, kad jie nenori tavęs klausyti, išlik jiems pagarbus ir nepriešgyniauk.

Rūpinkis jais ir nemurmėk“.

IV, 19. Konfucijus kalbėjo: „Kol tėvai gyvi, nesileisk į tolimes keliones. O jeigu juos vis dėlto tektų palikti, apsigyvenk nuolatinėj vietoj“.

PASIKALBĖKIME

Kaip manote, kodėl Konfucijaus etikoje pabrėžiama pagarba tėvams? Ar taip neslopinama vaiko individualybė?

³ Meng I Dzi buvo aukštas Lu valstybės pareigūnas.

⁴ Garbinant prosenius, išlaikoma mirusiųjų galia gyviesiems.

⁵ Meng U Po – Meng I Dzi sūnus.

3

Prancūzų filosofo **MIŠELIO MONTĒNIO** (*Michel de Montaigne*) tėvas vaikus augino pagal italų humanistų dvasią. Diegė pasirinkimo laisvę, knygų meilę, gyvenimo pilnatvės siekį, paprastumą. Montenis buvo auklėjamas „neprievartaujant valios“. Tėvus filosofas prisimena su meile ir pagarba.

Spausdinama ištrauka iš Montenio knygos **Esė**.

Apskritai auklėjimas turi būti grindžiamas griežtumo ir švelnumo derinimu, o ne tuo, kas paprastai daroma – užuot sudominę vaiką mokslais, brukame jiems į rankas knygą tarsi slibiną devyngalvį. Atsisakykite prievartos ir priespaudos; juk nėra nieko baisesnio, kas taip žalotų ir slopintų gerus daigus sieloje. Jeigu norite, kad vaikas bijotų gėdos ir bausmės, nepratinkite prie jų. Pratinkite jį prie darbo prakaito, šalčio, vėjo ir karščio, prie pavojų, kurių jam teks nepaisyti; neleiskite jam ištižti ir pasidaryti išrankiam dėl drabužių, patalo, valgio ar gėrimo; tegul jis prie viso to pripranta. Tegul jis užauga ne lepūnėlis ir dabita, o sveikas ir tvirtas jaunuolis...

Tad tegul mūsų auklėtinis išmoksta ne iškalti pamoką, o pritaikyti ją gyvenime. Tegul ją pakartoja savo darbais. Štai tada ir pamatysime, ar jo sumanymai išmintingi, ketinimai dori ir teisingi, kalba protinga ir daili; ar ištvermingas jis ligos patale, kuklus pokštaudamas, santūrus geismais ir nereiklus valgiui ir gėrimui, – nesvarbu, ar tai būtų mėsa, žuvis, vynas ar vanduo, – ir ar tvarkingi jo namų reikalai: *Qui disciplinam suam, non ostentationem scientiae, sed legem vitae putet, quique obtemperet ipse sibi, et decretis pareat*¹.

Juk tikrasis visų mūsų minčių veidrodis – gyvenimas.

Svarbiausia, kad mūsų auklėtinis išmoktų gerų darbų, o žodžiai jau savaime ateis...

Tegul mūsų mokinys neišmanys retorikos, tegul jis pradžioje nepelnys patiklaus skaitytojo palankumo, tačiau jam nė nereikia viso to žinoti. Juk, tiesą sakant, visi šie prašmatnūs papuošalai greitai nublanksta šviesoje, kurią skleidžia paprasta, be jokių gudrybių gyvenimo tiesa...

...Mano tėvui patarė pratinti mane prie mokslo ir prie pareigos neprievartaujant mano valios ir remiantis vien mano paties noru. Ir apskritai jam patarė ugdyti mano dvasią romiai, suteikiant visišką laisvę, be jokio griežtumo ir prievartos.

¹ Tegul mokytume savam jis regi ne progą pasipūsti, o principą gyvenimo, kuriam, kaip sau pačiam, išmoksta jis paklusti (Ciceronas).

MARKAS ŠAGALAS (Shagall). Vasarnamio langas

Potraukį knygoms aš pajutau tada, kai patyriau tikrą palaimą skaitydamas Ovidijaus *Metamorfozes*. O būdamas maždaug penkerių–aštuonerių metų amžiaus, jau atsisakydavau visų kitų malonumų, kad tik galėčiau mėgautis skaitymu... Perskaičiau Vergilijaus *Eneidą*, paskui Terencijų, Plautą, pagaliau italų komedijas, kurios visada mane žavėjo savo turinio įdomumu. Jeigu mano auklėtojas, rodydamas užsispyrimą, būtų privertęs nutraukti šią savišvietą, man mokykla būtų subrandinusi tik gilią neapykantą knygoms, – taip atsitinka beveik visiems mūsų jauniems bajorams. Tačiau jis elgėsi labai išmintingai. Apsimesdamas, kad nieko apie tai nežino, ir sudarydamas progą gardžiutis knygomis tik vogčią, jis dar labiau kurstė mano aistrą

joms ir šitaip subtiliai skatino daryti tai, kas būtina. Svarbiausios savybės, kuriomis, mano tėvo nuomone, turėjo pasižymėti žmonės, ėmėsi mane auklėti, buvo geraširdiškumas ir prigimties švelnumas...

Be to, mano sielai netrūko stiprių jausmų, taip pat aiškaus ir apibrėžto požiūrio į aplinką, kurią ji pakankamai gerai suvokė ir įvertino būdama viena, su niekuo nebendraudama. Beje, aš iš tikrųjų linkęs manyti, kad ji nebūtų nusilenkusi prievartai ir jėgai.

Grįždamas prie ankstesnių savo minčių, norėčiau pakartoti, jog svarbiausias mūsų uždavinys – ugdyti auklėtinių potraukį ir meilę mokslui, nes kitaip užauginsime asilus, besididžiuojančius knyguine išmintimi. Pliekdami juos rykšte, versime tik saugoti krepšius, prikrautus visokio šlamšto, o kad mokslas taptų tikru gėriu, reikia juo pasiimti, o ne laikyti jį šalia savęs.

Kalbant apie prierašumą, tarp tėvų ir vaikų turėtų vyruoti pagarba, o ne tikroji draugystė. Draugystė saistoma tokių saitų, kurie tarp tėvų ir vaikų negalimi dėl pernelyg didelio jų amžiaus skirtumo; be to, tokia draugystė trukdytų vaikams atlikti savo pareigas tėvams. Juk negali tėvai patikėti vai-

kams slapčiausių savo minčių, nesukeldami nepageidautino smalsumo, lygiai kaip vaikai negali reikšti tēvams iespējimų ar pastabų, – o juk tai yra esminē draugystēs sāluga... Žodis „brolis“ – pats puikiausias žodis, kuriuo išreiškiamas didžiausias prierašumas ir meilē. Kaip tik dēl to mudu su La Boesi nuolat ir vartojome tą žodį, apibūdindami savo prierašumą vienas kitam. Tačiau broliškā vienybē iš pamatų ardo ir žaloja turto bendrumas, jo dalybos, vieno turtingumas, reiškiantis kito skurdą. Siekdami daugiau turto, broliai eina tuo pačiu keliu ir vienoda sparta, dēl to norom nenorom ima stumdytis ir neretai trukdo vienas kitam. Be to, ar jiems būtini bendri polinkiai ir dvasiniai interesai, kurie kaip tik žadina tikrąją ir tobulą draugystę? Tēvas ir sūnus, lygiai kaip ir broliai, savo būdu gali būti labai skirtingi žmonēs. Na ir kas, kad jis mano tēvas arba brolis, jeigu jis žmogus žiaurus, piktas ir kvailas! Negana to: kadangi tokia draugystē priklauso nuo įgimtų polinkių ir interesų, joje lieka mažiau galimybių rinktis laisva valia. O juk laisva mūsų valia labiausiai ir pasireiškia šiuo prierašumu ir draugyste.

Visa tai dar nereiškia, kad man pačiam neteko patirti to, kā gali duoti giminystēs jausmai, bet aš turėjau patį geriausią ir patį atlaidžiausią pasaulyje tēvą, kuris toks išliko iki žilos senatvės; dēl to aš priklausau šeimai, kuri jau seniai garsėja pavyzdinga brolių santarve.

Et ipse

Notus in fratres animi paterni².

PASIKALBĖKIME

1. Kaip supratote pasakymą: „Juk tikrasis mūsų visų minčių veidrodis – gyvenimas“?
2. Ką manote apie Montenio tėvo ugdymo principus?
3. Kodėl tėvai negali būti draugai su vaikais? Ar Jūs su tuo sutinkate?

4

GEORGAS HĒGELIS (*Georg Hegel*) istorijos filosofijos paskaitose istoriją dalija į kelias pakopas pagal laisvės idėjos įsisąmoninimo laipsnį. Filosofas skiria Rytų, graikų, romėnų ir germanų pasaulį. Rytuose laisvės idėja dar esanti nesuprasta – tai liudija ir kinų pavyzdys. Kinai esą lygūs, bet nelaisvi. Šeimyninė dvasia tarsi praryja individualią, subjektyvią dvasią. Vaikai, paklusdami tėvams, netampa asmenybėmis. (Plačiau apie

² Tėvo jautrumu prižiūrėjęs brolius (Horacijus).

Hėgelio istorijos filosofiją skaitykite Jūratės Baranovos knygoje Istorijos filosofija. – V.: Alma littera, 2000. – P. 155–186.)

Spausdinama ištrauka iš Hėgelio knygos Istorijos filosofija.

Šis santykis, išreikštas tiksliau ir įgavęs pavidalą, labiau atitinkantis vaizdinį, yra šeima. Kinijos valstybė grindžiama tik šiuo doroviniu ryšiu, ir jai būdingas objektyvus šeimyninis pietetas¹. Kinai suvokia priklausą savo šeimai ir kartu esą valstybės sūnūs. Pačioje šeimoje jie nėra asmenybės, nes substancinė² vienybė, kurioje jie egzistuoja, yra kraujo ir prigimties vienybė. Jie nėra asmenybės ir valstybėje, nes joje viešpatauja patriarchalinis santykis, ir valdymas pagrįstas imperatoriaus tėviško rūpestingumo apraiškomis. Imperatorius visur palaiko tvarką. Labiausiai gerbtini ir nekintantys pagrindiniai santykiai yra nurodyti „Šudzinge“: 1) imperatoriaus ir liaudies; 2) tėvo ir vaikų; 3) vyresniojo ir jaunesniojo brolio; 4) vyro ir žmonos; 5) draugo su draugu. Beje, čia galima pastebėti, kad skaičius penki kinams apskritai yra gana pastovus ir toks pat dažnas, kaip mūsų krašte skaičius trys; jie turi penkias stichijas: orą, vandenį, žemę, metalą ir medį; jie pripažįsta keturias pasaulio šalis ir centrą; šventos vietos, kur pastatyti altoriai, sudarytos iš keturių kalvų ir vienos kalvos viduryje.

Šeimyninės priedermės besąlygiškai pripažįstamos ir įtvirtintos įstatymu. Sūnus neturi teisės pradėti pokalbio su tėvu, kai tas įeina į kambarį; jis privalo, galima sakyti, prisispauti prie durų ir be tėvo leidimo iš kambario išeiti negali. Kai tėvas miršta, sūnus turi gedėti trejus metus: nevalgyti mėsos, negerti vyno; reikalai, kuriais jis užsiėmęs, net valstybiniai, apleidžiami, nes jis privalo jų atsisakyti; net imperatorius, tik ką įžengęs į sostą, tokiu metu neužsiima valstybiniais reikalais. Kol trunka gedulas, niekas iš šeimos narių neturi teisės tuoktis. Tik turėdamas penkiasdešimt metų sūnus išsilaisvina iš perdėto gedulo rūstumo, kad nesublogtų; sulaukus šešiasdešimties, gedulas metais dar sušvelninamas, septyniasdešimtmetis apsiriboja tik drabužių spalva. Motina gerbiama taip pat kaip ir tėvas. Kai lordas Makartnis išvydo imperatorių, šiam buvo šešiasdešimt aštuoneri metai (šešiasdešimt metų kinams yra pastovus apvalus skaičius – kaip mums šimtas); ir vis dėlto jis kas rytą pėsčias eidavo pas motiną, kad parodytų jai pagarbą. Imperatoriaus motina netgi priima naujametinius sveikinimus; imperatorius gali priimti dvariškių sveikinimus

¹ Pietėtas [lot. *pietas* (kilm. *pietatis*) – dievobaimingumas, pamaldumas] – didi pagarba kam nors, garbinimas, gerbimas.

² Substancija [lot. *substantia* – būtis, esmė] – *filos.* savaiminė būtis, egzistuojanti savarankiškai ir nesanti jokio daikto savybė.

tik pasveikinęs motiną. Motina visada yra pirmoji ir nuolatinė imperatoriaus patarėja, ir visa, kas susiję su šeima, skelbiama jos vardu. Sūnaus nuopelnai priskiriami ne jam pačiam, o tėvui. Kai vienas premjeras paprašė imperatoriaus savo mirusiam tėvui garbingo titulo, imperatorius įsakė surašyti raštą, kuriame buvo pasakyta: „Valstybėje siautėjo badas; tavo tėvas dalijo ryžius vargšams. Kokia geradarystė! Valstybė buvo ant pražūties ribos, tavo tėvas gynė ją rizikuodamas gyvybe. Kokia ištikimybė! Valstybės valdymas buvo pavestas tavo tėvui, jis išleido puikius įstatymus, pasiekė taiką ir santarvę su valstybėmis kaimynėmis ir gynė mano karūnos teises. Kokia išmintis! Taigi garbingas titulas, kurį aš jam dovanuju, yra toks: geradarys, ištikimasis, išmintingasis“. Visa tai, kas čia priskiriama tėvui, iš tikrųjų atliko sūnus. Taigi protėviai (kitaip nei pas mus) gauna garbės titulus savo įpėdinių dėka. Užtat kiekvienas šeimos tėvas yra atsakingas ir už savo palikuonių prasižengimus; egzistuoja žemesniųjų priedermės aukštesniesiems, tačiau nėra aukštesniųjų priedermių žemesniesiems.

Svarbiausias kinų troškimas – turėti vaikų, kurie juos palaidotų su pagerbtuvėmis, garbintų jų atminimą po mirties ir puoštų karstą. Kinas gali turėti kelias žmonas, tačiau tik viena jų yra tikroji, ir kitų moterų vaikai turi ją gerbti kaip motiną. O kai kinas neturi vaikų nei su viena žmona, jis gali jų įsisūnyti kaip tik dėl to, kad būtų pagerbtas po mirties. Juk besąlygiškai būtina, kad tėvų kapas būtų lankomas kasmet. Čia kasmet kartojasi apraudojimas, o kai kurie kinai, norėdami giliausiai išreikšti savo gėlą, čia pasilieka nuo vieno iki dviejų mėnesių. Mirusio tėvo lavonas dažnai neišnešamas iš namų iki keturių mėnesių, ir per tą laiką niekas neturi teisės sėstis ant kėdės ir miegoti po patalais. Kinijoje kiekviena šeima turi protėvių kambarį, kur kasmet susirenka visi jos nariai; ten laikomi atvaizdai tų giminaičių, kurie užėmė aukštus postus, o vardai tų vyrų ir moterų, kurie buvo šeimai ne tokie svarbūs, surašomi ant lentelių; be to, visa šeima pietauja kartu, o turtingesnieji vaišina skurdesnius. Pasakojama, kad kai vienas mandarinas, tapęs krikščioniu, nustojo garbinti savo protėvius, jo šeima pradėjo jį žiauriai persekioti. Lygiai taip pat kaip tėvo ir vaikų reglamentuoti vyresniojo ir jaunesniųjų brolių tarpusavio santykiai. Pirmasis, nors ir mažesniu mastu, vis dėlto turi teisę reikalauti, kad jaunesnieji broliai rodytų jam pagarbą.

Šitas šeimyninis pagrindas yra ir valstybinės santvarkos pagrindas, jeigu galima apie santvarką kalbėti. Imperatorius turi teises monarcho, kuris yra valstybinės visumos galva, tačiau tas teises jis įgyvendina taip, kaip tėvas savo vaikų atžvilgiu. Jis yra patriarchas ir jam pridera visa tai, kas turi būti gerbiama valstybėje. Juk imperatorius yra ir religijos, ir mokslo globėjas. Toks tėviškas imperatoriaus rūpestingumas ir jo valdinių kaip vaikų, kurie neišaina

iš moralinio šeimos rato ir negali naudotis savarankiška pilietine laisve, dvasia visumą padaro tokia valstybe, kurioje valdymas ir elgesys yra moralinio pobūdžio ir kartu visiškai proziški, t. y. intelektualiniai, be laisvo proto ir fantazijos.

PASIKALBĖKIME

Kaip manote, kodėl pagal šiuos Hėgelio aprašytus kinų ugdymo būdus vaikai negali tapti savarankiškais asmenybėmis?

5

EMANUELIS LĒVINAS (*Emmanuel Lévinas*) kalba apie tėvų ir vaikų santykius kaip apie santykius „anapus galimybės“. „Tėvystė yra santykis su svetimu, kuris, būdamas visai kitas asmuo, yra aš“, – rašo Levinas.

Spausdinama ištrauka iš Levino knygos **Etika ir begalybė**.

Emanuelis Levinas: Sūnystė yra dar paslaptingesnė: tai santykis su kitu asmeniu, kuriame kitas asmuo iš esmės yra kitas ir kuriame *jis* vis dėlto tam tikra prasme yra aš. Tėvo aš turi reikalą su kitybe, kuri yra jo, nebūdama nei valda, nei nuosavybė.

Filipas Nemo: Jūs sakote, kad sūnus reprezentuoja¹ galimybes, kurios jo tėvui yra negalimos ir kurios vis dėlto yra *jo* galimybės?

E. L.: Kartą pas Žaną Valą skaičiau paskaitą apie sūnystę, kurią pavadinau „Anapus galimybės“, tartum mano būtis savo vaisingumu (pradedant vaikų galimybėmis) viršija galimybes, įrašytas į būtybės prigimtį. Norėčiau pabrėžti, kad šitai reiškia, viena vertus, substancijos, o kita vertus, – transcendentalinio² subjektyvumo³ ontologinės⁴ ir net loginės galimybės sąlygų perversmą.

F. N.: Jūs įžvelgiate čia grynai ontologinį bruožą, o ne tik psichologinį atsitiktinumą ar galbūt biologinę gudrybę?

E. L.: Manau, kad psichologiniai „atsitiktinumai“ – tai ontologinių santykių raiškos būdai. Psichologija nėra peripetija⁵.

Tai, kad matome kito galimybes kaip mūsų pačių galimybes, kad galime išėiti iš užsisklendimo savo tapatybėje bei tame, kas mums skirta, link kažko,

¹ Reprezentuoti [pranc. *représenter*] – atstovauti.

² Transcendentalūs [lot. *transcendentalis* – peržengiantis] – I. Kanto filosofijoje – turimas, esantis dar prieš patyrimą ir jį sąlygojantis.

³ Subjektyvumas [lot. *subjectivus* – būdingas subjektui] – šališkumas, vertinimas remiantis tik asmeniniu skoniu.

⁴ Ontologija – filosofinė būties teorija.

⁵ Peripetija [gr. *peripeteia* – pasikeitimas] – staigus pasikeitimas, netikėta komplikacija, sudėtinga aplinkybė.

kas mums nėra skirta, o vis dėlto yra mūsų, – štai kas yra tėvystė. Ta ateitis anapus mano paties būties, konstitutyvini⁶ laiko matmuo tėvystėje įgyja konkretų turinį. Tiems, kurie neturi vaikų, nereikėtų išvelgti čia kokio pažeminimo. Biologinė sūnystė yra tikrai pirmasis sūnystės pavidalas; sūnystę kaip žmogiškųjų būtybių santykių galime labai gerai suvokti be biologinio giminystės ryšio. Galime turėti su kitu asmeniu tėvišką santykį. Laikyti kitą asmenį savo sūnumi – kaip tik reiškia nustatyti su juo tokius santykius, kuriuos vadinu „anapus galimybės“.

F. N.: Ar galite pateikti tokios dvasinės sūnystės pavyzdžių? Ar ką nors tokiu turi mokytojo santykis su mokiniu?

E. L.: Sūnystė ir brolystė – giminystės santykiai be biologinio pagrindo – gyvos mūsų kasdienio gyvenimo metaforos. Mokytojo ryšys su mokiniu neredukuojamas⁷ į sūnystę ir brolystę, tačiau tikrai juos apima.

F. N.: Jūs rašote: „Tėvystė yra santykis su svetimu, kuris, būdamas visai kitas asmuo, yra aš. Mano santykis su manimi pačiu, kuris vis dėlto yra man svetimas. Iš tiesų, sūnus nėra tiesiog mano kūrinys, kaip kad eileraštis ar pagamintas daiktas, jis nėra ir mano nuosavybė. Nei galios, nei turėjimo kategorijos⁸ negali nusakyti santykio su vaiku. Nei priežasties, nei nuosavybės sampratos neleidžia suvokti vaisingumo fakto. Aš ne turiu savo vaiką, aš savotiškai esu savo vaikas.“

PASIKALBĖKIME

Kaip supratote Levino mintį: „sūnystė – santykis anapus galimybės“?

6

ÉRICHAS FRÒMAS (Erich Fromm) įžvelgia kelias meilės tėvams brandos pakopas: nuo infantiliškos, grindžiamos principu: „Aš myliu, nes esu mylimas“ iki brandžios: „Tu man esi reikalingas, nes aš myliu tave“. Be to, Fromas atskiria tėvo meilės sąlygiškumą (aš myliu tave, nes tu atliepi mano lūkesčius) nuo motinos meilės besąlygiškumo (nėra tokio nusikaltimo, kuris galėtų atimti mano meilę). (Plačiau apie Fromo humanistinę psichoanalizę skaitykite Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 286–294.)

Spausdinama ištrauka iš Fromo veikalo **Menas mylėti**.

⁶ Konstitutyvini [lot. *constituere* – nustatyti, konstatuoti] – nustatantis, pagrindžiantis.

⁷ Redukuoti [lot. *reducere* – gražinti] – sumažinimas, supaprastinimas.

⁸ Kategorija [gr. *katēgoria* – nurodymas, apibrėžimas] – bendriausia sąvoka.

PABLAS PIKASAS (PICASSO). *Motina su vaiku*

Augdamas ir vystydamasis vaikas tampa pajėgus suvokti daiktus tokius, kokie jie yra; valgymo malonumą ima skirti nuo spenelio, krūtį – nuo motinos. Pagaliau vaikas pradeda skirti troškulį, pieną, krūtį ir motiną kaip skirtingas esmes. Jis mokosi suvokti daugelį kitų dalykų – skirtingų ir turinčių savo būtį. Šiuo laikotarpiu jis mokosi juos įvardyti. Taip pat mokosi jais naudotis. Sužino, kad ugnis yra karšta ir skaudi, kad motinos kūnas yra šiltas ir malonus, kad medis yra sunkus ir kietas, kad popierius yra lengvas ir gali būti suplėšytas. Jis mokosi elgtis žmonėse, žino, kad motina šypsosis, kai aš valgysiu, kad ji paims mane ant rankų, kai aš verksiu, kad pagirs, kai aš tuštinsiuos. Visi šie išgyvenimai išsigrūnina ir susivienija patirtyje: *aš esu mylimas*. Aš

esu mylimas. Aš esu mylimas todėl, kad esu mamos vaikas. Aš esu mylimas, nes esu bejėgis. Esu mylimas, nes esu nuostabus, žavus. Aš esu mylimas, nes motinai manęs reikia. Pateikiant bendresne formuluote: *aš esu mylimas toks, koks esu*, ar dar tiksliau, *esu mylimas, kad aš esu*. Šis patyrimas, kad esi motinos mylimas, yra pasyvus. Čia nėra nieko, ką aš turėčiau daryti, kad būčiau mylimas – motinos meilė yra besąlygiška. Viskas, ką aš turiu daryti – tai *būti*, būti jos vaiku. Motinos meilė yra palaima, ramybė, jos nereikia išsikovoti, nereikia užsitarnauti. Bet čia yra ir neigiamoji pusė, kaip tik tas besąlygiškumas. Jos ne tik nereikia pelnyti, – ji ir *negali būti* tokiu būdu gauta, sukelta, kontroliuojama. Jei ji yra, tai lyg Dievo dovana, jei jos nėra, tai pats gyvenimas praranda žavesį, ir aš nieko negaliu padaryti, kad jį grąžinčiau.

Daugumai vaikų iki aštuonerių ar devynerių su puse metų svarbiausia yra *būti mylimam* – būti mylimam, koks esi. Pats vaikas iki to amžiaus dar nemylė, bet džiaugsmingai reaguoja į tai, kad yra mylimas. Šiuo laikotarpiu atsiranda naujų jausmų, kyla noras pačiam įkvėpti kitų meilę. Pradžioje vaikas galvoja *duoti* ką nors motinai (ar tėvui): sukurti eilėrašį, piešinį ar dar ką. Pirmą kartą

vaiko gyvenime meilės idėja transformuojasi¹ nuo geismo būti mylimam į gebėjimą mylėti, meilės kūrimą. Daug metų praeina nuo pirmųjų tokių mėginimų iki meilės brandos. Pagaliau vaikas, gal jau paauglystėje, peržengia savo egocentrizmą², kitas asmuo nebeatrodo vien priemonė poreikiams patenkinti. Kito asmens reikmės tampa tokios pat svarbios, kaip ir jo paties; gal net svarbesnės. Duoti tampa maloniau negu gauti, mylėti – svarbiau negu būti mylimam. Per meilę vaikas išsivaduoja iš vienišumo ir izoliacijos kalėjimo – iš narcisizmo³ ir egocentrizmo pagimdytos būsenos. Jis išgyvena naują sąryšio, bendrumo jausmą. Negana to, jis pajunta galįs sužadinti meilę mylėdamas pats, daugiau nebeprisiklausyti nuo meilės, pelnytos už tai, kad esi bejėgis, mažas, silpnas, t. y. geras. Infantiliška⁴ meilė grindžiama principu: *Aš myliu, nes esu mylimas*. Subrendusi meilė orientuojasi į kitą principą: *Aš esu mylimas, nes pats myliu*. Nesubrendusi meilė teigia: *Aš myliu tave, nes tu man esi reikalingas*. Brandi meilė sako: *Tu man esi reikalingas, nes aš myliu tave*.

Kartu su galia mylėti vystosi meilės objektas. Pirmaisiais mėnesiais ir metais vaikas labiausiai yra prisirišęs prie motinos. Šis prisirišimas visai natūralus iki gimimo, kai motina ir vaikas sudaro vienovę, nors yra du. Gimimas daug ką keičia, bet ne tiek daug, kaip gali atrodyti. Dabar vaikas gyvena nebe motinoje, bet vis dar lieka nuo jos priklausomas. Tačiau kaskart darosi laisvesnis: mokosi vaikščioti, kalbėti, pažinti pasaulį, ryšys su motina pamažu praranda gyvybinę reikšmę, atsiranda sąryšis su tėvu, kuris darosi vis svarbesnis.

Kad deramai įvertintume šį posūkį nuo motinos prie tėvo, turime aptarti esminius, kokybinius skirtumus tarp motinos ir tėvo meilės. Mes jau kalbėjome apie motinos meilę. Motinos meilė pačia savo prigimtimi yra besąlygiška. Motina myli savo kūdikį, nes tai yra jos vaikas, o ne dėl to, kad jis turėtų kokių nors nepaprastų savybių ar pateisintų ypatingus jos lūkesčius. (Suprantama, kai aš kalbu apie tėvo ir motinos meilę, aš, kaip ir Maksas Vėberis (*Weber*), turiu galvoje „idealiuosius tipus“ ar Jungo (*Jung*) archetipus⁵, bet tai nereiškia, kad kiekviena motina ar tėvas myli kaip tik taip. Aš tik aptariu tėviškąjį ir motiniškąjį principą.) Besąlygiška meilė priklauso giliausiems ne tik vaikų, bet ir kiekvieno žmogaus jausmams; kita vertus, meilė už tam tikrus „nuopelnus“ (nes esi jos nusipelnęs) visada kelia tam tikrų abejonių; gal aš neįtikau asmeniui, kurio mylimas norėčiau būti, čia visada slypi baimė, kad meilė gali

¹ Transformuoti(s) [lot. *transformare*] – pakeisti, per(si)tvarkyti.

² Egocentrizmas – perdėtai jausmingas dėmesys sau.

³ Narcisizmas – savęs įsimylėjimas, pavadintas pagal senovės graikų mitologijos personažo Narcizo vardą.

⁴ Infantiliškas [lot. *infantilis*] – vaikiškas – vaikiškas, nesubrendęs.

⁵ Archetipai Jungo psichologijoje – struktūriniai kolektyvinės sąmonės elementai kaip visų psichinių procesų ir išgyvenimų potenciali galimybė.

išnykti. Be to, „užtarnauta“ meilė palieka kartėlį, kad gal ir nesi mylimas ar esi mylimas tik tiek, kiek įtikai, o tai galų gale reiškia, jog iš tikrųjų esi ne mylimas, o tik išnaudojamas. Nieko nuostabaus, kad mes visi – vaikai ir suaugusieji – siekiame ryšio, prilygstančio motinos meilei. Daugelis vaikų yra pakankamai laimingi, patirdami motinos meilę. Suaugusiems kur kas sunkiau tai pasiekti. Idealiu atveju tai išlieka kaip normalios erotinės meilės sudedamoji dalis; neretai įgyja religines formas, o ypač dažnai – neurotines.

Santykis su tėvu yra visiškai kitoks. Motina yra namai, iš kurių mes visi išėjome, ji yra gamta, žemė, vandenynas; tėvas negali nė vieno iš jų atstoti. Jis mažai teturi ryšių su vaiku pirmaisiais gyvenimo metais, jo reikšmė šiuo ankstyvuojū laikotarpiu negali prilygti motinos reikšmei. Nors tėvas neatstovauja natūraliam pasauliui, jis atstovauja kitiems žmogaus egzistencijos poliems – minties, žmogaus padarytų daiktų, įstatymo ir tvarkos, drausmės, kelionių ir nuotykių pasauliui. Tėvas moko vaiką, nurodo jam kelią į pasaulį.

Pastaroji funkcija glaudžiai susijusi su socialiniu ekonominiu vystymusi. Nuo to laiko, kai privati nuosavybė tapo realybe ir kai ji pasidarė vieno iš sūnų paveldima, tėvas ėmė ieškoti to sūnaus, kuriam galėtų palikti savo nuosavybę. Natūralu, kad jo vietą užimdavo tinkamiausias būti paveldėtoju, panašiausias į tėvą, labiausiai jam patinkantis. Tėvo meilė yra sąlygiška meilė. Jos principas – „Aš myliu tave, nes tu atliepi mano lūkesčius, tinkamai atlieki pareigas, esi toks, kaip aš“. Sąlygiškoje tėvo meilėje esama neigiamų ir teigiamų pusių. Neigiama yra tai, kad tėvo meilę reikia užsitarnauti, kad ją galima prarasti, jei nevykdysi to, ko iš tavęs laukiama. Tėvo meilė labiausiai vertina paklusnumą, o nepaklusnumas tampa svarbiausia nuodėme, bausmė už ją – tėvo meilės praradimas. Teigiama pusė taip pat svarbi. Kadangi ši meilė yra sąlygiška, vadinasi, aš galiu ką nors daryti, kad ją užsitarnaučiau, galiu jos siekti, ta meilė nėra kažkas, kas nuo manęs nepriklauso, kaip kad motinos meilė.

PASIKALBĖKIME

1. Ar vaikai pirmiausia išmoksta mylėti, ar būti mylimi? Kodėl?
2. Kuo ypatinga motinos meilė?
3. Kada vaikas išsivaduoja iš vienišumo ir narcisizmo?
4. Kuo skiriasi tėvo meilė nuo motinos meilės?

7

HERMANAS HĖSĖ (*Hermann Hesse*) esė **Burtininko vaikystė atskiria vaikų pasaulį nuo suaugusiųjų pasaulio. Suaugusiųjų pasaulis, vaiko akimis įžvelgtas, tarsi turi paslaptinę galią. Tačiau labai mažai suaugusiųjų bepamena, ką reiškia būti vaiku. Vaikai, anot Hėsės, turi dar tai, ko trūksta suaugusiesiems.**

Spausdinama ištrauka iš šios esė.

Frau Ana buvo pats smagiausias žmogus, kokį tik aš pažinojau. Aš, toks protingas berniukas, laikiau ją neapsakoma kvaiša, o ji pagaliau tokia ir buvo, bet ji buvo laimingas žmogus, ir retkarčiais aš linkęs laimingus žmones laikyti užsislaptinisiais išminčiais, net jeigu jie iš pažiūros atrodo kvaišos. Kas būna kvailiau ir daro labiau nelaimingą kaip protingumas!

Metai ėjo, ir mano ryšiai su frau Ana jau slopo, aš buvau jau didelis moksleivis ir jau patyręs protingumo pagundų, kančių ir pavojų, ir netikėtai man jos vėl pririekė. Ir vėl pas ją atvedė mane žmogutis. Aš jau kuris laikas desperatiškai¹ domėjausi lyčių skirtumo ir vaikų atsiradimo klausimais, jie vis labiau mane degino ir kamavo, o vieną dieną taip suskaudo ir nutvilkė, kad aš geriau visai nenorėjau gyventi, negu palikti šitą baisiąją mįslę neįmintą. Įtūžęs ir piktas ėjau iš mokyklos per turgavietę nunarintu žvilgsniu, nelaimingas ir niūrus, ir staiga – čia pat žmogutis! Jis ėmė rečiau lankyti, jau seniai buvo man neištikimas arba aš jam – ir nūnai vėl jį išvydau: mažas ir vikrus, jis pranėrė pro mane pažeme, tik vieną akimirką regimas, ir įbėgo į frau Anos namus. Jis pranyko, bet aš jau kartą sekiau paskui jį į šiuos namus ir jau žinojau ko, ir frau Ana suriko, kai aš nelauktai įlėčiau tekinas į jos kambarį, nes kaip tik persirenginėjo, bet ji manęs neišvijo, ir netrukus aš žinojau kone viską, ką man tuomet taip rūpėjo sužinoti. Būtų užsimezgęs ir meilės ryšys, jei aš tam nebūčiau buvęs pernelyg jaunas.

Ši linksma kvaila moteriškė nuo daugumos kitų suaugusiųjų skyrėsi tuo, kad nors buvo ir kvaila, bet paprasta ir natūrali, visada čia, dabartyje, niekad nemelavo ir nesutrikdavo. O daugelis suaugusiųjų – kitokie. Buvo ir išimčių: motina – gyvumo, mįslingo veiksmingumo, tėvas – teisingumo ir protin-gumo įsikūnijimas, senelis – jau vargiai žmogus – slėpingas, visapusiškas, šypsantis, neišsemiamas. Bet didžioji dauguma suaugusiųjų, nors gerbtini ir bijotini, buvo pernelyg moliniai dievukai. Kokie jie komiški su savo nesuma-nia vaidyba, kai kalba su vaikais! Koks netikras jų tonas, kokia dirbtinė šypse-na! Kokiais svarbiais jie laiko save ir savo pareigas bei sandėrius, kaip perdėtai rimtai laikosi, kai juos kas mato einančius gatve, pasikišusius po pažastimi savo įrankius, aplankus ir knygas, kaip laukia, kad bus pažinti, pasveikinti ir

Hermanas Hese (Hesse) ketverių metų amžiaus

¹ Desperacija [lot. *desperatio*] – nevilts, didelis nusiminimas.

pagerbti! Kartais sekmadienį pas mano tėvą ateidavo žmonių „su vizitu“. Tai vyrai su cilindrais nevikriose rankose, sukištose į standžias veidrodines pirštines, išdidūs, orūs, net suglumę nuo orumo, advokatai ir teisėjai, pastoriai ir mokytojai, direktoriai ir inspektoriai su savo baikštokomis, kiek prislėgtomis žmonomis! Jie ceremoningai sėdėdavo ant kėdžių, visko juos reikėjo prašyte prašyti, visur būti paslaugiam – jiems nusirengiant, įeinant, atsisėdant, klausiant ir atsakant, išeinant. Priimti šį smulkiaburžuazinį pasaulį taip rimtai, kaip jis reikalavo, man buvo juokų darbas, nes mano tėvai jam nepriklausė ir patys matė, koks jis komiškas. Nors daugelis suaugusiųjų ir nevaicino teatro, ne-nešiojo pirštinių ir nevykdavo su vizitais, vis tiek jie man buvo be galo keisti ir juokingi. Kokią svarbą jie teikė savo darbui, savo dirbtuvėms ir tarnyboms, kokius didžius ir šventus vaizdavo! Kai koks nors vežikas, policininkas ar grindinio klojėjas užtverdavo gatvę, tai būdavo šventas reikalas, tada būdavo normalu išsilenkti ir padaryti vietos arba net pagelbėti. Tačiau vaikai su savo darbais ir žaidimais nebuvo svarbūs, jie buvo nustumiami į šoną ir aprėkiami. Argi jie darė ne tokius teisingus, ne tokius gerus, ne tokius svarbius dalykus negu dideli? O ne, priešingai, bet dideli buvo galingi, jie įsakinėjo ir valdė. Sykiu jie, lygiai kaip ir mes, vaikai, turėjo savo žaidimų, jie žaidė ugniagesių pratybas, žaidė kareivius, ėjo į klubus ir užėigas, tik visad apsigaubę ta svarbos ir teisumo mina, tartum viskas taip ir turėtų būti ir neegzistuočių nieko gražesnio nei šventesnio. Tenka pripažinti, jog tarp jų buvo protingų žmonių, taip pat ir tarp mokytojų. Bet ar nekeista ir neįtartina jau vien tai, kad tarp visų šitų „didelių“ žmonių, kurie juk patys kadaise buvo vaikai, labai mažai visiškai dar nepamiršusių, kas yra vaikas, kaip jis gyvena, dirba, žaidžia, galvoja, kas jam miela ir kas skaudu? Mažai, labai mažai tokių, kurie tai dar žino! Yra ne tik tironų ir storžievių, kurie vaikams pikti ir bjaurūs, iš visur juos varo šalin, žiūri į juos šnairom ir su neapykanta, protarpiais, rodos, net bijo jų. Ne, yra ir tokių, kurie linki gero, kurie retkarčiais noriai teikiasi pakalbėti su vaikais, bet jie dažniausiai nebežino, nuo ko tai pradėti, ir jie beveik vargdami ir glumdami nusileidžia iki vaikų, jei nori prie jų dėtis, bet nusileidžia ne iki tikrų vaikų, o iki išgalvotų, nevykusių karikatūrų.

Visi šie suaugusieji – beveik visi – gyvena kitame pasaulyje, kvėpuoja kitokiu oru negu mes, vaikai. Dažnai jie nėra protingesni už mus, labai dažnai jie niekuo mūsų nepranoksta, nebent savo paslaptinga galia. Taip, jie stipresni, jie gali mus, sava valia nepaklususius, priversti ir prilupti. Bet ar tai tikras pranašumas? Argi kiekvienas jautis ir dramblys nėra daug stipresnis už tokį suaugėlį? Bet jie turi valdžią, jie įsakinėja, jų pasaulis ir mada yra laikomi tikraisiais. Pagaliau yra daug suaugusiųjų – ir tai man ypač keista ir kartais vos ne šurpu, – kurie tartum pavydi mums, vaikams. Retkarčiais jie tai visai naiviai

ir atvirai išsako, kad ir atsidūsėdami: „Taip, jums, vaikams, dar gerai!“ Jei tai nėra melas, – ne, nėra melas, aš jausdavau kartais, taip jiems išsitarus, – tai suaugusieji, galingieji, orieji įsakinėtojai tikrai nėra laimingesni už mus, turinčius klausyti ir rodyti jiems didžią pagarbą. Viename muzikiniame albume, iš kurio mokiausi, yra daina su nuostabiu priedainiu: „O laimė, o laimė vaiku vis dar būt!“ Paslaptingas dalykas. Turi tai, ką turim mes, vaikai, ir ko trūksta suaugusiems, bet, būdami didesni ir stipresni, jie tam tikru atžvilgiu yra skurdesni už mus! Ir tie, kuriems mes dažnai pavydime ilgo stuomens, orumo, tariamos laisvės ir natūralumo, tarpais netgi savo dainose pavydi mums, mažiesiems!

PASIKALBĖKIME

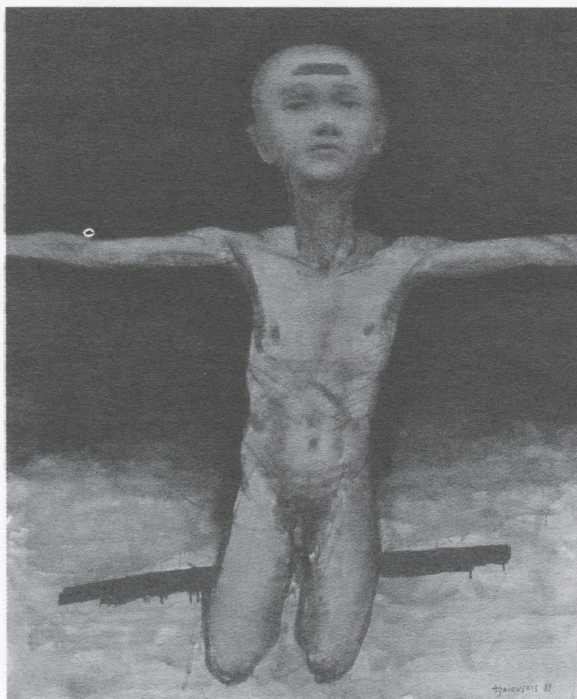
1. Kodėl suaugusieji, žiūrint vaiko akimis, tampa komiški ir dirbtiniai?
2. Parašykite esė tema: „O laimė, o laimė vaiku vis dar būt!“

8

*Spausdinamoje ištraukoje iš **FIDORO DOSTOJĖVSKIO** (Фёдор Достоевский) romano **Broliai Karamazovai** Snegiriovas pasakoja Aliošai Karamazovui, kaip jo sūnus Iliuša kenčia dėl viešo tėvo pažeminimo.*

Matote, plaušinė buvo tankesnė, dar vos prieš savaitę, – aš apie savo barzdelę kalbu; juk mano barzdelę plaušine praminė, pirmiausia mokiniai. Na tai va, tempia tada mane už barzdelės jūsų broliukas Dmitrijus Fiodorovičius, ištempė iš traktieriaus į aikštę, ir kaip tik vaikai iš mokyklos išeina, o su jais ir Iliuša. Kai jis pamatė mane tokį, puolė prie manęs: „Tėveli, – šaukia, – tėveli!“ Įsikibo į mane, apkabino mane, nori mane ištraukti, šaukia mano skriaudikui: „Paleiskite, paleiskite, tai mano tėvelis, dovanokite jam!, – taip ir šaukia: – Dovanokite!“; rankutėmis taip pat jį nutvėrė ir ranką jam, tą pačią jo ranką, ir bučiuoja... Atsimenu, koks jo veidelis buvo tą akimirką, neužmiršau ir neužmiršiu!..

Tą pačią dieną jis karščiaavo, visą naktį kliedėjo. Visą tą dieną mažai su manimi kalbėjo, netgi visai tylėjo, tik matau: žiūri, žiūri į mane iš kampo ir vis labiau prie lango glaudžiasi, ir dedasi ruošias pamokas, bet aišku man, kad ne pamokos jam galvoje. Rytojaus dieną buvau išgėręs, prisipažįstu, iš sielvarto, ir daug ko neatsimenu. Mamytė taip pat ėmė verkti, – mamytę aš labai myliu, – na, iš sielvarto ir sriubtelėjau už paskutinius. Jūs, gerbiamasis, neniekininkite manęs: pas mus, Rusijoje, girti žmonės yra patys geriausi. Patys geriausi

ADOMAS JACOVSKIS. *Paukštis*

žmonės pas mus yra tie, kurie daugiausia geria. Guliu sau ir tą dieną Iliušos lyg ir nepastebėjau, bet kaip tik tą dieną vaikiščiai mokykloje nuo pat ryto ir ėmė iš jo tyčiotis: „Plaušinė! – šaukia jam, – tavo tėvą už plaušinės iš traktieriaus tempė, o tu šalimais bėgai ir prašei dovanoti“. Trečią dieną grįžo jis vėl iš mokyklos, žiūriu – iš veido išėjęs, nubalęs. „Kas tau?“ – klausiu. Tyli. Na, rūmuose nebuvo ko kalbėtis, nes tuoj mamytė ir merginos susidomės, – beje, merginos jau viską sužinojo, netgi pačią pirmąją dieną. Varvara Nikolajevna jau ėmė bambėti: „Juokdariai, komediantai, argi galima iš jūsų ko nors protingo tikėtis?“ – „Taip, – sakau, – Varvara Nikolajevna, argi galima iš mūsų ko nors protingo tikėtis?“ Tuo tar-

pu taip ir baigėsi. Ir šit pavakary išsivedžiau berniuką pasivaikščioti. O mudu, reikia jums pasakyti, ir anksčiau kas vakarą eidavome pasivaikščioti, lygiai tuo pačiu keliu, kuriuo ir dabar su jumis einame, nuo pat mūsų vartelių ligi ano didžiulio akmens, kuris anakur vienišas guli prie žiogrių tvoros ir kur prasi-deda miesto išganos: puiki nuošali vieta. Einame mudu su Iliuša, jo rankutė mano rankoje, kaip visada; mažytė jo rankutė, pirščiukai laibučiai, šaltučiai, – juk jam krūtinėlę skauda. „Tėveli, – sako, – tėveli!“ – „Ką?“ – sakau jam, o jo akutės, matau, tiesiog blykčioja. „Tėveli, kaip jis tada tave, tėveli!“ – „Ką darysi, Iliuša“, – sakau. – „Nesitaikyk su juo, tėveli, nesitaikyk. Mokiniai sako, kad jis tau už tai dešimtį rublių davęs“. – „Ne, – sakau, – Iliuša, aš iš jo pinigų dabar nė už ką neimsiu“. Jis taip ir ėmė visas drebėti, nutvėrė mano ranką savo abiem rankutėm, vėl bučiuoja. „Tėveli, – sako, – tėveli, iššauk jį į dvikovą, mokykloje iš manęs tyčiojasi, sako, kad tu esi bailys ir nešauksi jo į dvikovą, o dešimtį rublių iš jo paimsi“. – „Į dvikovą, Iliuša, man negalima jo šaukti“, – atsakau aš ir trumpai išdėstau jam visa tai, ką ir jums šiuo reikalu dabar išdės-čiau. Išklausė jis. „Tėveli, – sako, – tėveli, vis dėlto nesitaikyk: aš užaugsiu, aš pats iššauksiu jį į dvikovą ir nužudysiu jį!“ O akutės blykčioja ir žėri. Na, šiaip ar taip, aš juk tėvas, turėjau gi jam tiesos žodį pasakyti. „Nuodėmė, – sakau

aš jam, – žudyti, kad ir dvikovoje“: – „Tėveli, – sako, – tėveli, aš jį parblokšiu, kai būsiu didelis, aš jam kardą savo kardu ištrenksiu, pulsiau jį, parblokšiu, užsimosiu ant jo kardu ir pasakysiu jam: galėčiau dabar tave nužudyti, bet dovanuju, šė tau!“ Matote, matote, gerbiamasis, koks procesėlis įvyko jo galvoje per tas dvi dienas, tai jis dieną ir naktį kaip tik apie šitą kerštą su kardu galvojo ir turbūt naktį apie tai kliedėjo. Tik pradėjo pareiti iš mokyklos skaudžiai primuštas, aš užvakar viską sužinojau, ir jūs tiesą sakote; daugiau į šitą mokyklą jo nebeleisiu. Sužinojau, kad jis vienas prieš visą klasę eina ir pats visus puola, pats įpyko, jo iširdis įsiliepsnojo, – išsigandau tada aš dėl jo. Vėl einame vaikščioti. „Tėveli, – klausia, – tėveli, juk turtingieji yra patys galingiausi pasaulyje?“ – „Taip, – sakau, – Iliuša, nėra pasaulyje galingesnių už turtinguosius“. – „Tėveli, – sako, – aš pasidarysiu turtingas, aš eisiu į karininkus ir visus sumušiu, mane caras apdovanos, aš atvažiuosiu, ir tada niekas neišdrįs. – Paskui patylėjo ir sako, o jo lūputės vis dar tebevirpčioja: – Tėveli, – sako, – koks negeras mūsų miestas, tėveli?!“ – „Taip, – sakau, – Iliušėčka, nelabai geras mūsų miestas“. – „Tėveli, išsikelkim į kitą miestą, į gerą, – sako, – miestą, kur mūsų niekas nepažįsta“. – „Išsikelsime, – sakau, – išsikelsime, Iliuša, – va tik pinigų susitauptysiu“. Apsidžiaugiau proga atitraukti jį nuo juodų minčių, ir ėmėme abudu svajoti, kaip mes į kitą miestą išsikelsime, arkliuką savo nusipirksime ir vežimėlį. Mamytę ir sesutes pasodinsime, užklosime joms kojas, o patys iš šono pėsti eisime, kartais tave pasodinsiu, o aš čia pat grečium eisiu, nes reikia savo arkliuko gailėti, negi visiems galima sėdėti, taip ir važiuosime. Susižavėjo jis tuo, o ypač kad savas arkliukas bus ir pats juo važiuos. O juk yra žinoma, kad rusų berniukas taip ir gimsta drauge su arkliuku. Plepėjome ilgai, ačiū Dievui, galvoju, pralinksminau aš jį, paguodžiau. Tai buvo užvakar vakare, o vakar vakare jau kitaip pasidarė. Vėl jis rytą į tą mokyklą išėjo, grįžo paniuręs, labai jau paniuręs. Vakare paėmiau jį už rankutės, išsivedžiau pasivaikščioti, tyli, nekalba. Vėjelis tada pakilo, saulė aptemo, rudeniui pakvipo, jau ir brėkšti ėmė, – einame, abiem mums liūdna. „Na, vaikeli, kaipgi mudu, – sakau, – išsiruošime į kelionę“, – noriu vakarykštę kalbą atnaujinti. Tyli. Tik juntų, kaip jo pirščiukai mano rankoje virptelėjo. Ė, galvoju, blogai, vėl kas atsitiko. Priėjome, va kaip dabar, šitą patį akmenį, atsisėdau aš ant šito akmens, o danguje daugybė aitvarų, ūžia ir spragsi, gal trisdešimt aitvarų matyti. Juk dabar pats aitvarų sezonas: „Va, – sakau, – Iliuša, ir mums būtų metas pernykštį aitvarą paleisti. Pataisysiu aš jį, kur tu jį ten paslėpei?“ Tyli mano berniukas, žiūri į šalį, stovi į mane šonu. Ir tik staiga sušniokštė vėjas, ėmė smėlį nešti... Puolė jis staiga prie manęs, apsikabino abiem rankutėm man kaklą, suspaudė mane, žinote, jei vaikučiai tylūs ir išdidūs, o dar ilgai su ašaromis kovoja, tai kai ūmai pratrūksta, jei didelis sielvartas užgriūva, tai jau ne ašaros bėgti

ima, o tiesiog nelyginant upeliai ištrykšta. Šiltais purslais taip staiga ir aptaškė man visą veidą. Rauda kaip mėšlungio tampomas, dreba, spaudžia mane prie savęs, aš ant akmens sėdžiu. „Tėveli, – šūkčioja, – tėveli, mielas tėveli, kaip jis tave pažemino!“ Dabar ėmiau ir aš raudoti, sėdime ir drebame abudu apsikabinę. „Tėveli, – sako, – tėveli!“ – „Iliuša, – sakau jam, – Iliušėčka!“ Niekas tada mūsų nematė, vienas Dievas tematė, gal jis man tarnybos lape pažymės. Padėkokite savo broliukui, Aleksejau Fiodorovičiaui. Ne, savo berniuko aš nelupsiu, kad jūs būtumėt patenkintas.

PASIKALBĖKIME

1. Kodėl Iliuša kenčia?
2. Ar Iliušos tėvas gali jam padėti?
3. Kodėl vaikams sunku pakelti tėvų pažeminimą?

III.

DRAUGYSTĖ

STASYS EIDRIGEVIČIUS. *Stasys - vaikams*

Išeinantys mano draugai

skaidri vaikystės saulė šuliniuose
tarytum užgintų aguonų
gilios šviesos spinduliuose
virš Vilniaus kylanti mėnulio duona

kuria dalinasi visi
kurie mylėjo vienas kitą
žiūrėdami į aukštą rytą
jie eina šalnoje basi

PASIKALBĖKIME

1. Kaip supratote šiame eilėraštyje išeinančių draugų metaforą?
2. Ar galima tobula draugystė? Ar draugaujant galima ieškoti naudos sau? Ar draugą galime turėti tik vieną, ar jų gali būti daug? Kiek?
3. Kokį bendravimo tipą Jūs apibūdintumėte kaip draugystę?
4. Ar draugystėje svarbi auksinė taisyklė: „Nesielk su kitu taip, kaip nenori, kad būtų elgiamasi su tavimi“?
5. Kuri yra vertingesnė – lengva ir neįpareigojanti ar prieraši bei kankinanti draugystė?
6. Ar draugu būtina pasitikėti kaip pačiu savimi?

2

PLATŪNO (Platōn) dialoge **Kritonas** kalbasi Sokratas ir Kritonas. Sokratas nuteistas mirti ir laukia įvykdant nuosprendžio. Kritonas aplanko jį ir įtikinėja pabėgti. „O kas gali būti bjauresnio už tą gandą, kad pinigus labiau branginu nei savo bičiulius?“ – sako Kritonas Sokratui. Kritono argumentuose atsiskleidžia ir antikos filosofų pažiūra į draugystę.

Spausdinama ištrauka iš šio dialogo.

3. **Kritonas.** Bet, brangusis Sokratai, nors dabar paklausyk manęs ir gelbėkis. Juk jei numirsi, tai man bus ne viena nelaimė: be to, kad nustosiu tokio draugo, kokio niekur ir niekad nerasiu, dar daug kam, kas gerai mudviejų nepažįsta, aš rodysiuos nepasirūpinęs tave išgelbėti, nors ir galėjęs, jei nebūčiau pagailėjęs pinigų. O kas gali būti bjauresnio už tą gandą, kad pinigus labiau branginu nei savo bičiulius? Juk daugelis nepatikės, kad tu pats nepanorėjai iš čia išeiti, nors mes tik to ir prašėme.

Sokratas. Bet, Kritonai mielas, ko čia mums taip jau rūpintis, ką pasakys minia? Juk dorieji, protingieji žmonės, kurių vienų verta žiūrėti, manys, kad atsitiko taip, kaip turėjo atsitikti.

Kritonas. Bet tu matai, Sokratai, kad mums tenka rūpintis ir minios nuomone. Iš to, kas čia dabar darosi, visai aišku, jog dauguma, patikėjusi paskalomis, gali padaryti apšmeižtam žmogui ne kokį mažą blogumą, bet ir patį didžiausią.

Sokratas. Jei minia, darydama daugiausia blogio, galėtų ir gero daugiausia padaryti, tai būtų puiku! Bet ji negali padaryti nei vienaip, nei kitaip; ji negali pasielgti nei protingai, nei neprotingai: padaro, kaip pasitaiko.

4. **Kritonas.** Tegu ir taip. Bet pasakyk man, Sokratai, štai ką: ar tu kartais

RAFAELIS (Raffaello Santi). Atėnų mokykla

nebūgštaiji dėl manęs ir dėl kitų draugų, kad, tau iš čia ištrūkus, skundikai nepridarytų mums nesmagumų, kam mes tave išvoę, ir kad mums netektų prarasti viso savo turto ar bent daug pinigų arba kitaip kaip nukentėti? Jei bijai tokių dalykų, tai juk čia niekai! Tave begelbėdami, mes nepabūgsime tokio pavojaus, o prireikus ir dar didesnio. Tu tik paklausk manęs ir taip padaryk.

PASIKALBĖKIME

Ką liudija šis retorinis Kritono klausimas: „O kas gali būti bjauresnio už tą gandą, kad pinigų labiau branginu nei savo bičiulius?“

3

ARISTŪTELIS (Aristotelės) knygoje **Nikomacho etika** draugystę vadina dorybe ir laiko ją reikalingiausiu dalyku gyvenime. Ji reikalinga ir turtingiems, ir vargstantiems. Ji suburia miesto bendruomenę: didžiausias teisingumas esąs draugiškumas. Draugystė esanti ne tik reikalinga, bet ir kilni. „Mes giriame tuos, kurie yra savo draugų draugai“, – rašo Aristotelis.

Spausdinamoje ištraukoje filosofas aptaria tris draugystės rūšis.

Tie trys motyvai, dėl kurių užsimezga draugystė, vienas nuo kito skiriasi rūšimi – panašiai skiriasi ir draugiškumas bei draugystė. Taigi yra trys draugystės rūšys – jos atitinka tris rūšis to, ką verta mylėti; kiekvienu iš šių atvejų atvirai atsakoma į draugystę, ir draugaujantieji linki vienas kitam gero pagal mylėjimo motyvą. Tie, kurie vienas kitą myli dėl naudos, myli ne pačius draugus, bet draugauja dėl to, kad vienas iš kito gali gauti gero. Taip pat ir tie, kurie yra draugai dėl malonumo. Juk ne dėl būdo jie myli tuos, kurie yra sąmojingi ir linksmi draugijoje, o tik dėl to, kad jie teikia jiems malonumą.

Kai draugystės pagrindas yra nauda, žmonės myli dėl to, kad siekia sau naudos, o kai malonumas – dėl to, kad siekia malonumo, vadinasi, draugauja ne dėl žmogaus, o tik tiek, kiek jis teikia naudos ar malonumo. Tokia draugystė yra atsitiktinė, nes draugas čia vertinamas ne už tai, kad jis yra toks, koks yra, o už tai, kad jis teikia naudą ar malonumą. Tokios draugystės lengvai išyra, jeigu draugai pasikeičia: jeigu jie pasidaro nenaudingi arba nebeteikia malonumo, tuoj nustojava draugauti. Naudinga ne visuomet tas pat, bet viena – viena, kitąkart – kita. O kai dingsta draugystės pagrindas, nutrūksta ir draugystė, nes ji tik dėl to ir buvo užmegzta. Tokia draugystė dažniausiai būna senatvėje – mat tokio amžiaus žmonės greičiau siekia naudos, o ne malonumo. Bet ją aptinkame ir pačiame amžiaus stiprume, ir tarp jaunų žmonių,

jeigu jie siekia naudos. Tokie žmonės nelabai sugyvena vieni su kitais. Kartais jie net būna nemalonūs vieni kitiems. Jie ir nejaučia poreikio draugauti, jeigu iš draugystės nematyti naudos. Jie būna malonūs tik tiek, kiek tikisi tuo ką nors laimėti. Prie tokių draugysčių priklauso ir svetingumas. Jaunų žmonių draugystės pagrindas – malonumas, nes jaunuoliai gyvena aistromis, labiausiai siekia malonumų ir to, kas juos šią akimirką jaudina. Bet metams bėgant keičiasi ir malonumai. Jaunuoliai greitai susidraugauja, greitai ir išsiskiria. Mat, keičiantis malonumams, keičiasi ir draugystė, o tokie malonumai keičiasi labai greitai. Jaunuoliai yra linkę ir į kūnišką meilę. Tokią meilę dažniausiai skatina aistrų ir malonumų siekis. Todėl jaunuoliai greitai įsimyli ir greitai nustoja mylėti – dažnai net tą pačią dieną. Bet jie norėtų išstisas dienas būti drauge ir kartu gyventi, nes taip gauna tai, ko jiems reikia iš draugystės.

Dorų ir savo dorybėmis panašių žmonių draugystė būna tobula. Mat jie vienas kitam vienodai linki gero, nes yra lygiai geri, ir geri iš esmės. Tie, kurie linki draugams gero dėl pačių draugų, yra geriausi draugai: jie yra draugai ne atsitiktinai, bet dėl to, kad myli vienas kito būdą. Todėl jų draugystė trunka tol, kol jie išlieka dorovingi, o dorybė išlieka ilgai. Kiekvienas iš draugų yra geras savaime ir geras draugui. Mat dorovingieji yra ir apskritai geri, ir vienas kitam naudingi. Lygiai taip pat jie būna ir malonūs vienas kitam, nes dorybingieji yra ir apskritai malonūs, ir vieni kitiems malonūs. Juk kiekvienam yra malonūs ir jo paties poelgiai, ir tie, kurie į juos panašūs, o dorovingi žmonės elgiasi arba lygiai taip pat, arba panašiai. Šitokia draugystė ne be pagrindo būna pastovi, nes joje yra visa, kas draugystei reikalinga: mat kiekviena draugystė turi savo tikslą – arba gėrį, arba malonumą, arba abu dalykus pačius savaime, arba abu dėl draugo, – ir remiasi tam tikru dvasios panašumu. Tuo atžvilgiu tobula draugystė atitinka visas minėtas sąlygas, nes abu draugai iš esmės yra tokie pat, ir kiti dalykai yra panašūs, o tai, kas yra gera savaime, ir malonu savaime. Tokie dalykai labiausiai yra verti mylėti, todėl tokių žmonių draugystė yra geriausia ir kilniausia.

Tokia draugystė retai pasitaiko, nes nedaug yra tokių žmonių. Be to, jai reikia ilgesnio laiko ir įpratimo. Juk, kaip sako priežodis, nepažinsi žmogaus, kol drauge nesuvalgysi [pūdo] druskos. Tik tada žmonės vienas kitą pripažins draugais, kai vienas kitam pasirodys verti draugystės ir pasitikėjimo. Tie, kurie greitai pradeda elgtis kaip draugai, norėtų būti draugais, bet nėra draugai, nebent jie būtų verti draugystės ir tai žinotų. Noras susidraugauti kyla greit, bet draugystė – negreit.

4. Šita draugystė yra tobula ir trukmės, ir kitais atžvilgiais: kiekvienas visais atžvilgiais čia gauna lygiai tiek pat arba panašiai tiek, kiek jis duoda, – tarp draugų taip ir turi būti. Draugystė dėl malonumų yra panaši į tobulą draugys-

tę, nes ir dori žmonės būna vieni kitiems malonūs. Panašiai ir draugystė dėl naudos, nes dorieji būna vieni kitiems ir naudingi. Ir tokių žmonių draugystė ilgai tveria, jeigu jie vienas iš kito gauna atpildą, pavyzdžiui, malonumą – ir ne šiaip [malonumą], bet būtinai tokį, kokį patiria sąmojingi žmonės, ir ne taip, kaip įsimylėjęlis ir mylimasis, nes šiedu išgyvena ne tą patį malonumą: vienas džiaugiasi regėdamas mylimąjį, o kitas – tuo, kad jam patarnauja įsimylėjęlis. Kai praeina jaunystė, dažnai išyra ir draugystė: mat vienas jau nebesidžiaugia reginiu, o kitam nebeteikiama įprastų patarnavimų. Bet daugelis ir toliau išsaugo draugystę, nes būna pripratę vienas prie kito ir pamilę vienas kito būdą. Tačiau jeigu meilės santykiuose apsieičiama tik tuo, kas naudinga, draugystė būna netvirta ir neilgai tęsiasi. Draugai, kurie siekia tik naudos, tuoj išsiskiria, kai tik nebelieka naudos, nes juodu buvo draugai ne vienas kitam, o tik naudai.

Dėl malonumo ir naudos gali draugauti ir nedori žmonės arba dori su nedorais, arba nei šokie, nei tokie – su bet kokio būdo žmonėmis, bet dėl pačios draugystės gali draugauti tik geri žmonės. Juk nedori žmonės nesidžiaugia vieni kitais, jeigu iš to nėra kokios naudos. Tik gerų žmonių draugystė atsilaukia prieš šmeižtus. Mat nelengva patikėti kalbomis apie žmogų, kurį per daugelį metų esi pažinęs ir patikrinęs. Juk geri draugai pasitiki vienas kitu, neįsivaizduoja, kad draugas jam ką nors bloga darytų, ir šiaip visais atžvilgiais elgiasi taip, kaip reikalauja tikra draugystė. Kai draugystė kitokia, visko gali atsitikti.

PASIKALBĖKIME

1. Kodėl nauda ir malonumu grindžiama draugystė greitai išyra?
2. Kuo išsiskiria dorų žmonių draugystė?
3. Kokias draugystės rūšis Jums iki šiol teko patirti?

4

LIUCIJUS ANĖJUS SĖNEKA (*Lucius Annaeus Seneca*) **Laiškuose Lucilijui svarsto, ar Epikūras teisingai priekaištavęs Stilponui, teigusiam, kad išminčius pasitenkina savimi ir jam nereikia draugų. Draugystė, sako Seneka, tęsdamas antikinės etikos tradiciją, yra įgimtas natūralus potraukis. Tokia pat svarbi ji ir išminčiui. Išminčius pasitenkina pats savimi. Jis gyvena taip, kad galėtų ir neturėti draugo. Bet negyvena taip, tarsi jo nenorėtų. „Kam įsigyju draugų? – klausia Seneka. Atsako: – Tam, kad turėčiau už ką numirti, kad turėčiau paskui ką sekti į ištrėmimą, kad galėčiau savo krūtine ginti jo gyvybę ir paaukoti savąją“.**

Spausdinama ištrauka iš Senekos laiško Lucilijui.

Seneka sveikina mieląjį Lucilijų

Nori žinoti, ar teisingai Epikūras viename iš laiškų smerkia tuos, kurie tvirtina, jog išminčius pasitenkina pats savimi ir todėl jam nereikia draugų. Epikūras dėl to priekaištauja Stilponui ir kitiems, kuriems atrodo, jog didžiausias gėris – tai nepakanti siela. Neišvengsime dviprasmybės, norėdami graikišką ἀπάθεια skubiai išversti vienu žodžiu – nepakanta. Mat galima suprasti jį visai priešingai, negu norime pasakyti. Mes norime pasakyti: siela, abejinga bet kokiam blogiui; o žmogus supras taip: siela, negalinti iškęsti jokio blogio. Žiūrėk, ar ne geriau būtų pasakyti „nesužeidžiama siela“ arba „nepasiduodanti kančiai siela“. Tuo mes ir skiriamės nuo jų: mūsų išminčius nugali visokias negandas, bet jas jaučia; o jų – net nejaučia. Ir mums, ir jiems bendra tai, kad išminčius pasitenkina pats savimi. Tačiau, nors jam ir pakanka paties savęs, jis nori turėti ir bičiulį, ir kaimyną, ir draugą. Atkreipk dėmesį, kiek jis pasitenkina pats savimi: kartais jam pakanka ir dalies savęs. Jei liga ar priešas atims ranką, jei dėl kokios nors nelaimės neteks akies ar abiejų akių, jam užteks to, kas liko; ir su suluošintu ar sužalotu kūnu bus toks pat linksmas, koks buvo sveikas. Nors ir neliūdi dėl to, ko neteko, bet pageidautų, kad nieko netrūktų. Išminčius pasitenkina pats savimi ne todėl, kad nenorėtų turėti draugo, bet todėl, kad galėtų neturėti jo. Sakydamas „galėtų“, turiu galvoje tai, kad draugo praradimą pakelia ramiai. Juk be draugo niekada neliks. Jis pats gali nutarti, ar greitai įsigis naują. Kaip Fidijas, praradęs statulą, beregint kitą padarytų, taip ir išminčius, šis draugysčių kūrėjas, vietoj prarasto draugo turės kitą. Klausi, kokių būdu jis galės greitai įsigyti draugą. Pasakysiu, jei susitarsime, kad aš dabar atiduosiu skolą, ir dėl šio laiško būsime atsiskaitę. Hekatonas sako: „Aš pasakysiu tau, kaip sužadinti meilę be antpilo, be žodžių, be užkalbėjimų: jei nori būti mylimas, mylėk“. Didelį malonumą teikia ne tik sena, užgrūdinta draugystė, bet ir naujos pradžia ar pasirošimas jai. Kaip skiriasi plovėjas ir sėjėjas, taip skiriasi tas, kuris įsigijo draugą, ir tas, kuris dar įsigis jį. Filosofas Atalas mėgdavo sakyti, kad maloniau siekti draugystės negu jau draugauti, – panašiai „kaip menininkui maloniau piešti paveikslą negu būti jį nupiešus“. Tas, kuris pradeda darbą neramia siela, dirbdamas jaučia didelį džiaugsmą. Ne taip smagu tam, kuris, baigęs darbą, jau sėdi susidėjęs rankas: dabar jis džiaugiasi savo meno vaisiais, o piešdamas džiaugėsi pačiu menu. Paaugliai duoda daugiau naudos, bet maži vaikai – mielesni. Dabar grįžkime prie mūsų temos. Nors išminčius pasitenkina pats savimi, vis dėlto jis nori turėti draugą, jei ne dėl ko kito, tai bent tam, kad tokia didelė dorybė neliktų be naudos. Tačiau ne tam, kaip sakė Epikūras tame pačiame laiške, „kad turėtų ką nors, kas slaugytų susirgus, kas padėtų įkalintam ar patekusiam į skurdą“; bet tam, kad jis pats turėtų ką slaugyti, ką išlaisvinti iš priešų nagų. Nedorai mąsto tas,

kas žiūri savęs ir dėl to ieško draugystės. Kaip pradėjo, taip ir užbaigs. Įsigijęs draugą, kad tas iš pančių jį vaduotų, pats pabėgs tik sužvangėjus grandinėms. Tai tokie draugystės ryšiai, kuriuos žmonės vadina laikiniais. Dėl naudos įgytas bičiulis tol bus vertinamas, kol duos naudos. Todėl laimės kūdikius supa draugų minia, o aplink sutriuškintuosius – dykynė, draugai sprunka iš išbandymų lauko. Todėl yra tiek daug nelemtų pavyzdžių, kai vieni iš baimės palieka savo draugus, kiti iš baimės juos išduoda. Kokia pradžia, toks ir galas, kitaip ir būti negali. Kuris pradėjo draugauti todėl, kad tai jam naudinga, ir baigs todėl, kad tai jam bus naudinga. Už bet kokią kainą parduos draugystę, radęs joje ką nors vertinga be jos pačios. Kam įgyju draugą? Tam, kad turėčiau už ką numirti, kad turėčiau paskui ką sekti į ištremimą, kad galėčiau savo krūtine ginti jo gyvybę ir paaukoti savąją. Tai, ką tu aprašinėji, yra ne draugystė, o sandėris, kuriuo siekiama naudos, ir mąstoma tik apie tai, ką galima gauti. Be abejo, kažkas panašaus į draugystę slypi įsimylėjusiųjų aistroje. Ją galima pavadinti pamišėlių draugyste. Kas gi myli dėl pelno? Arba trokšdamas garbės ar šlovės? Meilė pati savaime, atmesdama visa kita, uždega širdyse grožio geismą ir abipusės meilės viltį. Kaip? Iš tokių kilnių dalykų kyla niekinga aistra? Tu prieštarauji: „Kalbame ne apie tai, ar verta siekti draugystės dėl jos pačios“. Priešingai, kaip tik tai dabar reikia įrodyti. Juk jei reikia jos siekti dėl jos pačios, vadinasi, ir pačiu savimi pasitenkinantis žmogus gali jos ieškoti. Kaip jis jos ieškos? Taip, kaip ieško paties gražiausio daikto: nei pelno vaikydamasis, nei likimo permainų bijodamas. Griauna draugystės didybę tas, kuris ieško draugų dėl viso pikto. Išminčius savimi pasitenkina. Tai, mielas Lucilijau, daugelis aiškina klaidingai: išminčių iš visur varo ir verčia jį tūnoti savo kiaute. Tačiau reikėtų išsiaiškinti šių žodžių prasmę ir ribas. Išminčius pasitenkina savimi ne tik dėl to, kad gyventų, bet kad gyventų laimingai. Kad gyventų, jam daug ko reikia, o kad būtų laimingas – tik sveikos, kilnios, likimą niekinančios sielos. Noriu tau taip pat priminti Chrisipo nurodytą skirtumą. Jis teigia, kad išminčius nieko netrokšta, nors jam ir reikia daugybės dalykų. „Kvailiui, priešingai, nereikia nieko, nes niekuo nemoka naudotis. Užtat jis trokšta visko“. Išminčiui reikia ir rankų, ir akių, ir daugybės kitų kasdieniam naudojimui būtinų dalykų, bet jam nieko netrūksta. Juk stoka – tai būtinybė turėti, o išminčiui nieko nėra būtina. Taigi nors jis pasitenkina pats savimi, bet jam reikia draugų. Nori jų turėti kuo daugiau, bet ne tam, kad laimingai gyventų. Ir be draugų jis gyvens laimingai. Didžiausias gėris svetur paramos neieško: jis kuriasi savyje ir atsiranda tik pats iš savęs. Jei kurią nors dalį savęs perims iš išorės, jis jau priklausys nuo likimo. „Tačiau kaipgi gyvens išminčius, jei liks be draugų, įmestas į kalėjimą ar ištremtas į svetimą šalį, ar užtrukęs ilgoje jūrų kelionėje, ar išmestas į negyvenamą krantą?“ Kaip Jupiteris, kuris ilsisi, pasi-

nėręs į savo apmąstymus tada, kai pasaulis išsisklaido, dievai jungiasi į vieną, o gamta pamažu apmiršta¹. Taip ir išminčius užsidaro savyje, pasilieka pats su savimi. Tačiau jis, kol gali savo nuožiūra tvarkyti reikalus, nors jam ir nieko netrūksta, veda žmoną, nors nieko netrūksta, augina vaikus, nors nieko netrūksta, negyventų, jei reikėtų gyventi be žmonių. Prie draugystės jį traukia ne nauda, bet natūralus potraukis. Kaip yra įgimtas kitų dalykų troškimas, taip įgimtas ir draugystės troškimas.

PASIKALBĖKIME

1. Kodėl išminčius, nors jam pakanka ir paties savęs, vis dėlto norėtų turėti ir bičiulį, ir kaimyną, ir draugą?
2. Kaip Seneka vertina draugystę dėl naudos?
3. Kodėl išminčių „prie draugystės traukia ne nauda, bet natūralus potraukis“?
4. Parašykite apie tai esė.

5

Stoikas **EPIKTĖTAS** (*Epictetos*) draugystę laiko išimtinai garbingų ir teisingų žmonių privilegija. Mylėti, anot jo, gali tik galvotas žmogus. Šiaip žmogus tėra prisirišęs tik prie savo naudos. Kas gyvena pagal valios laisvę, tik tas tesugeba draugauti. Spausdinama ištrauka iš Epikteto knygos **Rinktinė**.

XXII. Apie draugystę

(1) Kas kuo rimtai domisi, tai paprastai ir myli. Tai nejaugi žmonės rimtai domisi blogiu? Anaipatol! Nejau rimtai domisi tuo, kas jų neliečia? Ir šituo nesidomi. (2) Vadinasi, belieka, kad žmonės rimtai domisi tik gėriu; o jei rimtai domisi, tai ir myli jį. (3) Tad kas išmano apie gėrį, tas ir mylėti moka? O žmogus, nesugebąs skirti gėrio ir blogio, svyruojąs tarp abiejų, – ir mylėti nesugeba? Vadinasi, mylėti gali tik galvotas žmogus. <...>

(9) Tai ką? Nejaugi niekada nesi matęs, kaip vizgindami uodegas žaidžia vienas su kitu šunėkai taip, jog imi ir pasakai: „Nėra didesnės meilės“? Tačiau jei nori pamatyti, kokia iš tiesų yra ši meilė, numesk tarp jų mėsos ir sužinosi. (10) Numesk tarp savęs ir sūnaus žemės lopinėlių ir sužinosi, kaip trokšta sūnaitėlis kuo greičiau pakišti tave po velėna, o ir tu pats meldiesi, kad sūnelis kojas ištiestų. Paskui dar šneki: „Tai vaiką užsiauginau! Jau kuris laikas neša mane į kapus“ <...>

¹ Pagal stoikų mokymą, pasaulis turįs žūti ugnyje.

(15) Mat iš viso – neapgaudinėkite savęs! – kiekvienas gyvas padaras prie nieko nėra taip prisirišęs kaip prie savo naudos. Todėl kas, kaip jam rodomi, kliudo šičia – ar tai būtų brolis, ar tėvas, ar vaikas, ar mylimasis, ar mylintysis, – to nekenčia, kaltina jį, prakeikia. (16) Mat iš prigimties nieko nemylti taip, kaip savo naudą. Ji jam atstoja tėvą, brolių, gimines, tėvynę, Dievą. <...> (18) Todėl jei kas nors sutapatina naudą ir pagarbą dievams, dorybę, tėvynę, tėvus, draugus – tas nieko neatsisako. Tačiau jei naudą mato vienur, o draugus, tėvynę, gimines, net patį teisingumą – kitur, šie lekia į šoną, nes nusveria nauda. (19) Juk kur „aš“ ir „mano“, ten link neišvengiamai linksta gyva būtybė: jei kūne – tai ir visa svarba yra ten; jei valios laisvėje – tai ir anoji ten; jei išoriniuose dalykuose – tas pat. (20) Vadinasi, tik būdamas ten, kur yra mano valios laisvė, būsiu draugas, sūnus, tėvas – koks pridera. Tai bus man ir naudinga: išlikti garbingam, kukliam, ištvermingam, susitvardančiam, sugebančiam padėti žmogui, sergstinčiam ryšius. (21) Bet jeigu pats atsistosis vienur, o dorybę matysiu kitoje vietoje, – kiek galios įgaus Epikūro pasakymas: dorybė yra arba niekas, arba tik paplitusi nuomonė.

(22) Nežinodami šito ir ardėsi tarpusavyje atėniečiai su spartiečiais, tēbiečiai – su vienais ir kitais, didysis karalius – su graikais, makedoniečiai – su pirmuoju ir su pastaraisiais, dabar romėnai – su getais, o anksčiau dėl šito vyko visos Trojos istorijos. (23) Aleksandras viešėjo pas Menelają; nė vienas žmogus, pamatęs juos maloniai besišnekučiuojančius, nebūtų patikėjęs, kad jie nėra draugai. Bet tarp jų buvo numestas kąsnelis – graži moteriškaitė, o dėl jos – ir karas. (24) Ir nūnai matydamas draugus, brolius, gyvenančius, rodomi, visiškoje santarvėje, nesišok skelbti apie jų draugystę, net jei patys prisiektų ir sakytųsi esą vandeniui neperliejami. (25) Netikusio žmogaus dvasinis vadovas nekelia pasitikėjimo: yra netvirtas, nesugeba spręsti, kiekvienu atveju vis kito vaizdinio pergalimas. <...>

(29) Tačiau jei išgirsi, kad iš tikrųjų šitie žmonės mato gėrį tik ten, kur yra valios laisvė, kur teisingas naudojimas vaizdiniais, – nė nebesidomėk, ar tai tėvas ir sūnus, ar broliai, ar žmonės, ilgai kartu lanke mokyklą, todėl bičiuliai: vien šitai žinodamas, drąsiai tvirtink, kad jie – draugai, taip pat – kad garbingi, teisingi žmonės. (30) Juk kur kitur yra draugystė, jei ne ten, kur ir garbingumas, kuklumas, kur atsidavimas vien dorybei, daugiau niekam?

PASIKALBĖKIME

Kaip Epiktetas siūlo atskirti tikrą draugystę ir draugystę dėl naudos? O Jūs kaip atskiriate?

6

MIŠELIS MONTÈNIS (*Michel de Montaigne*) tęsia antikos tradiciją. Jis rašo, kad į nieką gamta taip nelenkia mūsų, kaip į draugystę. Primena Aristotelio mintį, kad geriems įstatymų leidėjams labiau rūpinti draugystė, o ne teisingumas. Kaip ir antikos autoriai, Montenis draugystę atskiria nuo giminiškų, visuomeninių, svetingumo ir intymiųjų žmonių santykių. (Plačiau apie Montenio filosofiją skaitykite Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 160–172.)

*Spausdinamoje ištraukoje iš knygos **Esė** Montenis kalba apie tobulos draugystės galimybę.*

Apskritai viskas, ką mes įpratę vadinti draugyste ir draugais, tėra tik artimos arba labai paviršutiniškos pažintys, į kurias atsitiktinai arba dėl patogumo sueiname ir dėl kurių mūsų sielos gali tarpusavyje bendrauti. O iš tikrųjų draugaujant – apie tai aš ir kalbu – jos susipina ir susilieja į tokią vientisą visumą, kad visai išnyksta ir jau nebegalima išskirti tų gijų, kurios jas pradžioje saistė. Jeigu kas nors pareikalautų pasakyti, kodėl aš mylėjau savo draugą, manau, kad negalėčiau atsakyti nieko kita, tik tarti: „Todėl, kad jis buvo toks, o ne kitoks, ir todėl, kad aš buvau toks, o ne kitoks“.

Matyt, kur nors nepalyginamai aukščiau, negu tą gali suvokti mano protas, virš visų žodžių, kuriuos galėčiau ta proga pasakyti, tvyro kažkokia nepaaiškinama, fatališka jėga, mūsų sąjungos tarpininkė. Mudu ieškojome vienas kito gerokai anksčiau, negu susitikome, o atsiliepimai, kuriuos vienas apie kitą girdėdavome, žadino tokį nenumaldomą abipusį potraukį, jog vargu ar būtų galima jį žodžiais išsakyti. Matyt, tokia jau buvo dangaus valia, kad net mudviejų vardai tarsi glamonėdavo vienas kitą. Nuo pat pirmojo susitikimo, kuris įvyko gana netikėtai per didelę šventę triukšmingoje miesto draugijoje, mudu pasijutome tarsi būtume apžavėti vienas kito ir tokie pažįstami, tokie vienas kitam dėkingi, kad nuo tada jau negalėjo būti mudviem nieko artimesnio ir brangesnio, kaip tu man ir aš tau. Draugas parašė, o vėliau ir išspausdino vieną nuostabią lotynišką satyrą¹, kurioje jis mėgino pagrįsti ir paaiškinti tą nepaprastai greitą susibičiuliavimą, netrukus pasiekusį visišką tobulumą. Taip vėlai užgimusi ir taip nedaug teturinti laiko (juk mudu buvome jau visiškai subrendę žmonės, o jis net vyresnis už mane keleriais metais) mudviejų draugystė nebegalėjo sau leisti švaistytis niekais ir derintis prie to apgalvoto, romaus bendravimo, kurį paprastai lydi aibė įtarinėjimų ir nepatiklių pokalbių. Mudviejų draugystė neturėjo jokių kitų sumetimų, tik save pačią, todėl ir

¹ Montenis turi galvoje jam dedikuotą lotynišką E. de La Boesio (*Boesi*) satyrą.

EDVARDAS MUNKAS (Munch). *Mėnulio patekėjimas*

galėjo pasikliauti vien savimi. Ji turėjo ne kurią nors vieną ypatingą priežastį ir ne dvi, ne tris, ne keturias ar netgi ne tūkstantį ypatingų priežasčių, o kažkokią jų visų visumos kvintesenciją, kuri, užvaldžiusi visą mano valią, privertė ją pasinerti ir susilieti su jo valia, kaip kad ji, užvaldžiusi ir visą mano draugo valią, privertė ją pasinerti ir susilieti su manąja ne mažiau godžiai ir atkakliai. Sakau „susilieti“, nes iš tikrųjų mumyse nebeliko nieko, kas priklausytų tik man arba tik jam – nieko, kas būtų tik jo arba tik mano.

Jokie žodžiai, jokie argumentai negalėtų sugriauti mano įsitikinimo, jog aš pažįstu savo draugo valią ir jo mintis. Aš galėčiau tuoj pat įspėti bet kurį jo poelgį nulėmusias priežastis, kad ir kaip man apie tai papasakotų. Mudviejų sielos buvo taip glaudžiai susipynusios, jos taip persmelkė viena kitą uginga aistra, o jai atsiduodamos jos taip iki galo viena kitai atsiverdavo, jog aš tariausi pažįstas jo sielą ne tik kaip savąją, bet ir būčiau galėjęs pasitikėti juo dėl visko, kas mane liestų, daug labiau negu pats savimi.

Tad tegul niekas nedrįsta paprastų draugiškų santykių tapatinti su mūsų draugyste; aš šiuos santykius pažįstu taip pat gerai, kaip ir kiekvienas kitas, net ir pačius tobuliausius. Tačiau manyčiau, jog nedera jų tapatinti su tikrąja draugyste, nes galima labai apsirikti. Negalima paleisti tokios įprastinės draugystės vadžių, reikia būti labai akylam ir apdairiam; juk šiems ryšiams būdinga tai, kad jie gali bet kuriuo momentu nutrūkti. „Mylėk savo draugą taip, – sako Chilonas, – tarsi tau kada nors tektų jo neapkęsti; ir neapkęsk jo taip, tarsi tau kada nors tektų jį pamilti“. Ši taisyklė, atrodanti šlykšti, kai kalbama apie tokią kilnią ir neprilygstamą draugystę, visiškai tinka apibūdinti tradiciškam, niekuo ypatingu nepasižyminčiam draugiškumui, apie kurį kalbant labai ver-

tėtų prisiminti mėgstamą Aristotelio posakį: „O draugai jūs mano, neturiu nė vieno draugo!“

Taip kilniai bendraujant įvairios paslaugos ir geradarystės, kuriomis paprastai ramstomi tokio pobūdžio draugiški santykiai, branginamos ne dėl to, kad teikia naudą, o dėl to, kad tuo reiškiasi visiškas abiejų draugų valios tapatumas. Čia taip pat, kaip ir kalbant apie meilę, kuria aš myliu pats save ir kuri nė kiek nepadidėja dėl mano teikiamos sau pagal reikalą pagalbos, – tegul stoikai apie tai kalba ką tik nori: juk aš, pavyzdžiui, nereiškiu pats sau jokio dėkingumo už padarytas sau pačiam paslaugas; taip esti ir tarp tokių draugų kaip mudu, kurių sąjunga, būdama iš tiesų tobula, leidžia užmiršti visus įsipareigojimus ir su asmeniškumu bei svetimumu susijusius žodžius, tokius kaip labdarystė, pareiga, dėkingumas, prašymas, malonė ir panašius. Kadangi iš esmės viskas tarp tokių draugų bendra – jų norai, mintys, sprendimai, turtas, žmonos, vaikai, garbė ir net patsai gyvenimas, kadangi tokia jų bendrija yra ne kas kita, kaip, taikliu Aristotelio pasakymu, viena siela dviejuose kūnuose, – jie negali nieko nei skolinti vienas kitam, nei duoti...

Jeigu ta draugystė, apie kurią kalbu, būtų tokia, kad vienas iš draugų vis dėlto galėtų ką nors duoti antrajam, tai tas, kuris tą geradarystę iš savo draugo priimtų, tuo jį tik įpareigotų. Juk abu nieko taip netrokšta, kaip tik daryti vienas kitam gera; ir tas, kuris suteikia progą padaryti kitam ką nors gera, parodo savo dosnumą ir suteikia draugui pasitenkinimą, nes tuo įgyvendina patį didžiausią jo troškimą.

<...> Ta tobula draugystė, apie kurią čia šneku, – nedaloma: abu draugai visiškai atsiduoda vienas kitam ir nebelieka nieko, ką dar būtų galima duoti kitiems; tačiau, nepaisant to, kiekvienas jų nuolat kankinasi, kad yra vienasmenis, o ne dvišmenis, trišmenis ar net keturasmenis ir kad neturi keleto sielų arba keleto valių, kurias galėtų visas atiduoti numylėtam draugui. Paprastus draugiškus santykius galima normuoti: vieną mylėti už jo grožį, kitą – už švelnų būdą, dar kitą – už dosnumą; šitą – už tėviškus jausmus, aną – už broliškus ir taip toliau. Tačiau draugystės, kuriai būdinga sielų giminystė ir kuri tik tuo gyva, neįmanoma padalyti į dvi dalis. Jeigu keli jūsų draugai tuo pat metu paprašytų pagalbos, kuriam ją suteiktumėte pirmiausia? O jei jie kreiptųsi į jus su prieštaraujančiais vienas kito interesams prašymais, kaip jūs tada išsisuktumėte iš šios padėties? Jeigu vienas jų patikėtų jums tokią paslaptį, kurią būtų naudinga žinoti kitam, kaip jūs tada pasielgtumėte?

Draugystė su kuriuo nors vienu, pačiu brangiausiu žmogumi negali būti saistoma jokių įsipareigojimų kitiems. Juk jeigu aš prisiekiau niekam neišduoti tik man patikėtos paslapties, vadinasi, aš galiu, nesulaužydamas priesaikos, patikėti ją kitam, kuris man yra ne „kitas“, o toks, kaip aš pats. Sugebėti

susidvejinti – didis stebuklas: jis nepasiekiamas tiems, kurie giriasi, jog gali padalyti save į tris dalis. Nėra tokios tobulybės, į kurią būtų panaši kita...

Šitokios draugystės apraiškų negali įsivaizduoti tas, kuris jos nepatyrė; štai kodėl aš taip žaviuosi ano jauno kario atsakymu Kyru². Į valdovo klausimą, už kiek jis parduotų žirgą, padėjusį jam laimėti pirmąjį lenktynių prizą, ir ar jis nenorėtų jo iškeisti į visą karalystę, karys atsakė: „O ne, jūsų didenybe. Tačiau aš mielai jį atiduočiau, jeigu turėčiau vilties susirasti tokį pat nuostabų draugą tarp žmonių“.

Jis iš tikrųjų neblogai pasakė: „jeigu turėčiau vilties susirasti“, nes lengva susirasti tik tokių draugų, su kuriais galima vien paviršutiniškai bendrauti. Tačiau tokiai draugystei, apie kurią aš kalbu, kai palytėtos pačios įstabiausios dvasios stygos, draugystei, kuri neįmanoma be visiško atsidavimo, būtina, kad visi mūsų ketinimai ir norai būtų labai tyri ir tvirti.

<...> Man norėtūsi pasikalbėti apie draugystę tik su tais žmonėmis, kurie išgyveno tai, apie ką čia kalbu. Tačiau puikiai suvokdamas, jog tokie dalykai daugeliui tiesiog nesuprantami ir jog tai gyvenime pasitaiko nepaprastai retai, aš nesitikiu surasti šiuos reikalus išmanantį teisėją. Net ir tie samprotavimai apie draugystę, kurie mums kaip palikimas atiteko iš senovės pasaulio, yra, mano nuomone, labai blankūs, palyginti su jausmais, kurių kupina mano širdis. Tikrasis draugiškumas pranoksta visus filosofų pamokymus:

*Nil ego contulerim iucundo sanus amico*³.

Poetas Menandras⁴ sakė, jog laimingas esąs tas žmogus, kuriam teko sutikti nors tikrojo draugo šešėlį.

PASIKALBĖKIME

1. Už ką mylimi draugai?
2. Ar Jūs pritariate Monteniui, kad tobula draugystė pasitaiko tik kartą per kelis šimtus metų?
3. Kaip interpretuotumėte Aristotelio mintį: „O draugai jūs mano, neturiu nė vieno draugo“?
4. Kokiomis ypatybėmis skiriasi tobula draugystė nuo paprastos?
5. Kodėl laimingas tas, kuriam pavyko sutikti nors „tikrojo draugo šešėlį“?

² Kyras (VI a. pr. Kr.) – Persijos karalius.

³ Aš esu tikras, kad niekas negali prilygti nuoširdžiam draugui (Horacijus).

⁴ Montenis cituoja senovės graikų komediografo Menandro (apie 343–apie 291 m. pr. Kr.) žodžius iš Plutarcho veikalų *Apie brolišką draugystę*.

7

ARTŪRAS ŠOPENHAUERIS (*Arthur Schopenhauer*) skiria išorinį draugystės demonstravimą nuo tikros, nesavanaudiškos draugystės, kuriai priešinasi žmogaus prigimčiai būdingas egoizmas. Tikroji draugystė reta ir beveik nereali, mano Šopenhaueris.

Spausdinama ištrauka iš jo knygos **Gyvenimo išminties aforizmai**.

33. Kaip popieriniai pinigai kursuoja vietoj sidabro, taip vietoj tikros pagarbos ir tikros draugystės gyvenime regi tik išorinį šių vertybių demonstravimą ir pastangas kuo tiksliau parodyti tai mimika ir gestais. Tačiau dera ir paklausti, ar esama žmonių, vertų tikros pagarbos ir draugystės. Man, pavyzdžiui, kur kas vertesnis ištikimo šuns uodegos vizginimas negu šimtas tokių pagarbos ir draugystės įrodinėjimų.

Tikra, nesavanaudiška draugystė – tai tvirtas, objektyvus ir visiškai niekuo nesąlygojamas dalyvavimas kito žmogaus džiaugsmuose ir varguose, o tai savo ruožtu yra tikras savęs sutapatinimas su bičiuliu. Šiam dalykui taip smarkiai priešinasi žmogaus prigimčiai būdingas egoizmas, kad tikroji draugystė ima priklausyti tai daiktų ir reiškinių kategorijai, kur darosi nebeaišku, ar jie, kaip tos milžiniškos jūrų gyvatės, yra išgalvoti, ar kur nors egzistuoja. Tačiau kai kada pasitaiko žmonių santykių, kurie, nors ir grindžiami iš esmės visokiais slaptais egoistiniais motyvais, vis dėlto turi krislelį tikros, nesavanaudiškos draugystės, sutaurinančios juos tiek, kad šitame netobulybės pasaulyje įgyja šiokią tokią teisę vadintis draugyste. Jie smarkiai pranoksta kasdienio bendravimo santykius, kuriuos būtų galima apibūdinti kad ir taip: su daugeliu savo gerų pažįstamų mes visai nesikalbėtume, jei išgirstume, ką jie apie mus už akių šneka.

Geriausią progą patikrinti draugystės tvirtumą (be tų atvejų, kai prireikia rimtos pagalbos ir nemažo pasiaukojimo) – pranešti bičiuliui apie ką tik tavę ištikusią nelaimę. Tada jo veide išryškėja arba tikras, nuoširdus ir atviras sielvartas, arba nesudrumsta ramybė ar net netyčia šmėsteli šešėlis, patvirtinąs žinomo Larošfuko (*La Rochefoucauld*) posakio teisingumą: *Dans l'adversité de nos meilleurs amis, nous trouvons toujours quelque chose qui ne nous déplaît pas*¹. Įprastiniai vadinamieji draugai tokiomis akimirkomis dažnai sunkiai įstengia nuslopinti vos pastebimą pasitenkinimo šypsnį. Nedaug tėra dalykų, kurie taip puikiai pataiso žmonėms nuotaiką, kaip papasakojimas jiems, kokia neseniai mus ištiko nelaimė, arba nesigėdijant atskleista kokia nors sava silpnybė. Galvą dedu, kad neklystu!

¹ Savo geriausių draugų nelaimėje mes visuomet randame šio to, kas nėra mums nemalonu (*pranc.*).

PETRAS REPŠYS. *Besimaudančios moterys*

Nors ir nesiverčia liežuvis prisipažinti, bet išvykimas ir ilgas nebuvimas jokiai draugystei neišaina į naudą. Žmonės, kurių nebematome, kad ir geriausi draugai būtų, metams bėgant po truputį traukiasi iš atminties, virsta abstrakčiomis sąvokomis, dėl to mūsų dvasinis artumas jiems vis labiau tampa intelekto, sakyčiau, net tradicijos, dalyku, o savo jausmais tiesiogiai mes dalyvaujame gyvenime tik tų, kuriuos nuolat turime prieš akis, nors tai būtų vien mylimi gyvulėliai. Tokia jau jusliška yra žmogaus prigimtis. Taigi ir čia pasirodo esą teisingi Gėtės (*Goethe*) žodžiai: *Die Gegenwart ist eine mächtige Göttin*².

Namų draugus dažniausiai iš tikrųjų taip ir reikia vadinti, nes jie būna labiau pamilę namus negu šeimnininką, tad jie panašesni į kates nei į šunis.

Draugai save tik laiko draugais, o priešai tikrai yra priešai, todėl priešų kritiką tikslinga panaudoti savęs pažinimui, panašiai, kaip geriame karčius vaistus.

² Betarpiškumas – tai stiprus dievaitis.

Sakysite, jog draugas nelaimėje yra retenybė?! Nieko panašaus: vos spėji su kuo nors susidraugauti, o jam jau nelaimė — prašo paskolinti pinigų.

PASIKALBĖKIME

Ar sutinkate su Šopenhaueriu, kad draugystė tėra tik milžiniška jūrų gyvatė?

8

FRYDRICHAS NYČĖ (*Friedrich Nietzsche*) Zaratustros žodžiais išsako bičiulystėje slypinčius pavojus. „Bičiulio ilgesys – tai mūsų išdavikas“, „Bičiulyje dar reikia priešą gerbti“, „nuogybės būtina bijoti“, „Atspėti ir tylėti bičiulis turi meistriškai mokėti“, – rašo Nyčė. Jis, kaip ir Montenis, deja, nemano, kad moterys pribrendusios bičiulystei. „Bet pasakykit man jūs, vyrai, o kas iš jūsų jai pribrendęs?“ – retoriškai klausia filosofas. *Spausdinama ištrauka iš Nyčės veikalo Štai taip Zaratustra kalbėjo.*

Apie bičiulį

„Man vieno visados yra per daug, – taip atsiskyrėlis galvoja. – Nes viens-kart vienas – į du per ilgą laiką virsta!“

Kai *aš* ir *pats* kalbėti ima, uolumo jiems netrūksta: ir kaip reikėtų iškentėti, jei neturėtumei bičiulio?

Vienišiuvi visuomet tretysis – bičiulis būna: tretysis jam yra ta plūdė, kuri neleidžia pošnekiui dviejų į dugną grimzti.

Išties per daug gelmių visi vienišiai turi. Todėl taip trokšta jie bičiulio ir aukštumos jo geidžia.

Tikėjimas kitais išduoda, kuo patys savimi mielai norėtume tikėti. Bičiulio ilgesys – tai mūsų išdavikas.

Dažnai žmogus savąja meile pavydą peršokti tik nori. Ir neretai kitus jis ima pulti ir pats sau priešą pasidaro, kad tik paslėptų, jog ir jis – paimama tvirtovė.

„Tad būk bent mano priešas!“ – taip kalba pagarba tikroji, kuri nedrįsta bičiulystės pageidauti.

Ir jei bičiulį kas turėti nori, tas turi ir norėti – dėl jo kovoti: o kad galėtumei kovoti, turi *mokėti* priešu būti.

Bičiulyje dar reikia priešą gerbti. O ar gali arti prieiti prie bičiulio ir likti savo pusėj?

Bičiulyje turi matyti geriausią savo priešą. Būk jam arčiausias širdimi, kada imi jam prieštarauti.

Tu be drabužių nori rodytis bičiuliui? Ir garbę jam turi suteikti, kad ateini pas jį, koksai esi? Tačiau dėl to tave velniop jis siunčia?

Kas neslepia savęs, tas piktna kitus: todėl jūs teisūs šimtą kartų: nuogybės būtina bijoti! Tiesa, jei būtumėte jūs dievai, tada savų drabužių galėtumėte būti gėda!

Tu nesistengti negali gražiai atrodyti bičiuliui: nes kelrode žvaigžde į antžmogį turi jam būti ir žadinti jam šį troškimą.

Ar teko jau bičiulį miegantį matyti – kad sužinotumei, kaip jis atrodo? Ir kas išties yra tasai bičiulio veidas? Tai – tavo veidas, kurį šiurkštus ir kreivas veidrodis atspindi.

Ar jau regėjai miegantį bičiulį? Ar baimė tau nekilo, kad šitaip jis atrodo? O taip, bičiuli mano, žmogus yra tokia būtybė, kurią įveikti reikia.

Atspėti ir tylėti bičiulis turi meistriškai mokėti: ne viską reikia tau matyti geisti. Sapne turi regėti, ką dienomis bičiulis tavo veikia.

Tegu atspėti reiškia tau užjausti: kad sužinotumei pirma, ar tos užuojautos bičiulis tavo pageidauja. O gal jis myli tavyje skvarbias akis ir žvilgsnį amžinybės.

Tegu užuojauta bičiuliui po kietu kiaučiu slepiasi, kad dantys tau į jį išlūžtų. Tada užuojauta turės ir subtilumą, ir saldumą savo.

Ar tu esi bičiuliui oras grynas ir vienatvė, ar duona jam esi ir vaistas? Kai kas sutraukti grandinių savo neįstengia, bet vis dėlto bičiulį gelbsti.

Jei vergas tu esi, tai negali bičiulis būti. O jei esi tironas, tada bičiulį negali turėti.

Per daug ilgai lindėjo moteryje vergas ir tironas. Todėl ji bičiulystei dar nėra pribrendus: ji meilę tik pažįsta.

Jos meilė slypi neteisybė, aklumas tam, ko ji nemyli. Ir net jos sąmoningoj meilėj netikėtumų ir žaibų, taip pat nakties šalia šviesos netrūksta.

Dar bičiulystei moteris nėra pribrendus: jos vis dar katės, paukštės arba geriausiu atveju, – tai karvės.

Dar bičiulystei moteris nėra pribrendus. Bet pasakykite man, vyrai, o kas iš jūs jai pribrendęs?

Kokie jūs skurdūs, vyrai, ir sielos jūsų kokios šykščios! Kiek duodate bičiuliui savo, tiek man negaila net ir priešui atiduoti, dėl to skurdesnis nepasidarysiu!

Aš suprantu, yra draugystė: tačiau tegu ir bičiulystė būna!

Štai taip Zaratustra kalbėjo.

PASIKALBĖKIME

1. Kaip paaiškintumėte Nyčės mintį: „Bičiulyje dar reikia priešą gerbti“? Ar tai ne paradoksalu?
2. Kodėl Nyčė mano, kad vyrai labiau nei moterys pribrendę bičiulystei?

9

HERMANO HĖSĖS (*Hermann Hesse*) romano **Stiklo karoliukų žaidimas** pagrindinis veikėjas Jozefas Knechtas gyvena ir mokosi Stiklo karoliukų žaidimo Kastalijoje – uždarame hierarchijos pasaulyje. Kuo labiau jis išsiskiria iš kitų, tuo svetimesni jam darosi ankstesni draugai.

Spausdinamoje ištraukoje svarstomos galimos Knechto ir draugų nutolimo priežastys.

Šitai viduje prasidėjęs ir išaugęs ligi vidaus ir išorės susitikimo ir sutapimo, Jozefo Knechto pašaukimas įvyko kuo tyriausiai: berniukas perėjo visas jo pakopas, paragavo visų jo laimių ir visų baimių. To tauraus proceso, kiekvienos taurios dvasios tipišką priešistorę ir jaunystę, nesudrumstė jokios staigios revoliucijos, jokie netaktai; harmoningai ir tolygiai darbavosi ir augo link kito kito tai, kas buvo viduje, ir tai, kas turėjo ateiti iš išorės. Kai šio proceso pabaigoje Jozefas suprato savo padėtį ir savo išorinį likimą, kai pamatė, kad mokytojai elgiasi su juo kaip su kolega, net kaip su garbės svečiu, kuris kiekvieną akimirką gali išeiti, kad draugai lyg juo stebisi, lyg jam pavydi, beveik jo vengia, net jį įtarinėja, o kai kurie priešininkai iš jo tyčiojasi ir jo neapkenčia, kai pamatė, kad ligšioliniai bičiuliai vis labiau nuo jo tolsta ir jį palieka, – tada toks pat atitrūkimo ir atsiskyrimo procesas jo sieloje jau buvo įvykęs. Širdyje ir jausmuose mokytojai vis labiau virto draugais, buvusieji bičiuliai – palydovais, atsilikusiais kažkurioje kelio atkarpoje, mokykloje ir mieste jautėsi nebesą tarp sau lygių ir savo vietoje, nes visa tai dabar buvo persisunkę kažkokio slapto mirimo, nerealumo, praėjusių dienų fluido¹, virtę laikinumu, nunešiotais ir išaugtais drabužiais. Ir tas išaugimas iš ligi šiol harmoningos ir mylimos gimtinės, tas pasitraukimas nuo tokios svetimos, dabar jau ir nebetinkamos gyvenimo formos, tas atsiveikinančio ir kelionėn susiruošusio žmogaus gyvenimas, pertraukiamas didžiausios palaimos ir spinduliuojančio pasitikėjimo savimi valandų, virto galų gale didele kančia, vos bepakeliama priespauda ir gėla, nes viskas jį paliko, o jis nebuvo tikras, ar, po teisybei, ne

¹ Fluidas [lot. *fluidus* – tekantis] – iš žmogaus kūno spinduliuojanti psichinė srovė (ppr. spiritizme).

Hansas Georgas Gadameris (Gadamer) ir Martinas Heideggeris (Heidegger).
1923 rugpjūtis

pats viską palieka, ar dėl to mirimo ir susvetimėjimo įprastame ir mielame pasaulyje nėra kaltas jis, jo garbėtroška, įžūlumas, puikybė, neištikimybė ir meilės stoka. Iš skausmų, kurių sukelia tikrasis pašaukimas, šitie yra visų karčiausi. Tas, kas priima pašaukimą, kartu priima ne tik dovaną ir įsakymą, bet prisiima lyg ir kokią kaltę, kaip tas kareivis, kuris pašaukiamas iš savo draugų gretų ir pakeliamas į karininkus, – ir toks pakėlimas yra juo garbingesnis, juo brangiau apmokamas kaltės jausmu, net nešvaria sąžine prieš draugus.

Tačiau Knechtui ši procesą buvo skirta išgyventi netrukdomam ir visai ramia sąžine: kai pedagogų taryba pagaliau jam pranešė, kad jis apdovanojamas ir netrukus bus priimtas į elito mokyklą, pirmą akimirką visai apstulbo, nors jau antrą akimirką jam pasirodė, kad tą naujieną seniai žinojo ir jos laukė. Tik dabar jam atėjo į galvą, kad jau kelias savaites jam iš paskos mokiniai nuolat šūkčioja tyčiodamiesi: „*electus*“² arba „elito berniukas“. Jis girdėjo tuos žodžius, bet tik puse ausies, ir visada į juos žiūrėjo tik kaip į patyčias. Jam rodėsi,

² *Electus* (lot.) – išrinktasis.

kad ne „išrinktuuju“ norėjo jį pavadinti moksladraugiai, o tarsi šaukė: „Ei tu, taip išpuikai, kad jau laikai save ‘išrinktuuju’!“ Kartais Jozefas sunkiai kentėdavo nuo tokių susvetimėjimo tarp jo ir draugų protrūkių, bet iš tikrųjų niekad nelaikė savęs „išrinktuuju“: pašaukimą jis suprato ne kaip rango pakėlimą, o tik kaip vidinį šauksmą ir reikalavimą. Bet vis dėlto, argi jis nežinojo, nenumanė, šimtąkart neįjutė, kas jo laukia? Ir dabar tai subrendo, jo džiaugsmas pasitvirtino ir buvo įteisinti, jo kančios buvo prasmingos, nepakenčiamai seną ir ankštą drabužį galima nusimesti, jam jau gatavas naujas.

Knechtas jautė turįs galią valdyti žmones ir išsiskirti iš kitų. Daugelis vienmečių stengėsi su juo susidraugauti. Spausdinamoje ištraukoje Knechtas mąsto apie tai, kad šioje galioje glūdi ir demonizmo apraiškos.

Be didelių gabumų muzikai ir Stiklo karoliukų žaidimui, Knechtas žinojo turįs ir kitokių jėgų – tam tikro vidinio nepriklausomumo, tauraus užsispyrimo, kuris, nors anaipol jam nedraudė ir netrukė tarnauti, bet reikalavo, kad jis tarnautų tik aukščiausiam valdovui. Ir toji jėga, tasai nepriklausomumas, tasai užsispyrimas buvo ne tik jo portreto bruožas, ne tik veikė jo vidinį „aš“, jis veikė ir aplinkinius. Jau mokykliniais metais, o ypač varžybų su Pliniju Desinjoriu laikais, Jozefas Knechtas ne sykį pastebėjo, kad daugelis vienmečių, o dar daugiau jaunesnių draugų ne tik mėgo jį, stengėsi su juo susidraugauti, bet buvo linkę ir priimti jo vadovavimą, klausti jo patarties, pasiduoti jo įtakai, ir nuo to laiko šis pastebėjimas ne sykį pasitvirtino. Jis buvo be galo mielas ir malonus, tas pastebėjimas, glostė jo ambiciją ir stiprino pasitikėjimą savimi. Bet jis turėjo ir visai kitokią pusę, įtartiną ir baisią, nes jau pats polinkis iš aukšto žiūrėti į silpnus, stokojančius atkaklumo ir orumo draugus, trokštančius patarties, vadovo ir pavyzdžio, net kai kada kylantis slaptas noras paversti juos (bent mintyse) klusniais vergais, turėjo kažko draudžiamo ir bjauraus. Be to, per anuos disputus su Pliniju Knechtas gavo paragauti, kiek atsakomybės, įtampos ir vidinių pastangų pareikalauja kiekvienas puikus ir reprezentatyvus postas; taip pat žinojo, kaip kartais sunku muzikos magistrui nešti savo našą. Gražus ir net gundomas daiktas valdyti žmones ir išsiskirti iš kitų, bet čia buvo ir demonizmo pavojaus, juk pasaulio istorijoje matome nenutrūkstamą virtinę valdovų, vadų, avantiūristų ir karvedžių, kurie visi, su be galo retomis išimtimis, puikiai pradėjo ir prastai baigė, kurie visi, bent žodžiais, siekė valdžios gerais tikslais, o paskui, susižavėję valdžia ir nuo jos apsvaigę, pamėgo valdžią dėl jos pačios. Reikėjo gamtos jam duotą valdžią pašventinti ir padaryti vaisingą, pavedant ją hierarchijos tarnybai; tai visada jam buvo savaime suprantamas dalykas. Bet kurgi ta vieta, kurioje jo jėgos galėtų

geriausiai tarnauti ir duoti vaisių? Sugebėjimas patraukti ir daugiau ar mažiau veikti kitus žmones, ypač jaunesnius, būtų labai vertingas karininkui arba politikui, bet čia, Kastalijoje, iš jo nieko doro nebuvo, čia tokie sugebėjimai, po teisybei, praverė vien mokytojui ir auklėtojui, o kaip tik tokia veikla Knechtą ne per daug viliojo. Jeigu tai būtų priklausę vien nuo jo valios, jis būtų mieliausiai pasirinkęs nepriklausomo mokslininko arba Stiklo karoliukų žaidėjo gyvenimą. Bet čia jam vėl kilo senas ir skausmingas klausimas: ar iš tiesų tas Žaidimas yra visų aukščiausias dalykas, ar jis iš tiesų dvasios viešpatijos karalienė? O gal tai galų gale tėra žaidimas ir nieko daugiau? Ar iš tiesų verta visiškai pasiaukoti ir tarnauti jam visą gyvenimą?

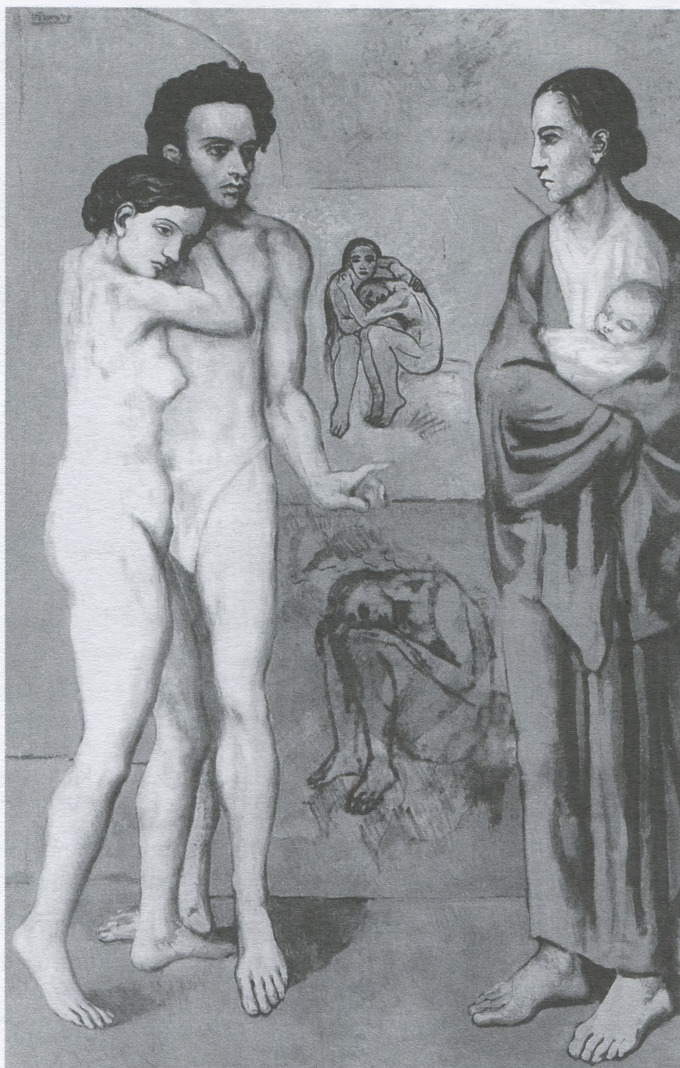
PASIKALBĖKIME

1. Ar bičiuliai paliko Knechtą, ar jis – bičiulius?
2. Kokį pavojų jautė savyje Knechtas?
3. Parašykite esė tema: „Gražus ir gundomas daiktas valdyti žmones ir išsiskirti iš kitų, bet čia buvo ir demonizmo pavojaus“.

IV.

MOTERIS IR VYRAS

PABLAS PIKASAS (Picasso). *Gyvenimas*

Šeimyniniai vakarai

Ar girdi kaip kartais moterys atsidūsta
vakare kai jau viskas užtikrinta ir suplanuota
jos mezga auklėja kartą ateinančių
skaito laikraščius klausosi virdulio gausmo
netikėtai keikia vaikus vakarienę ir darbą
ir niekaip nesulaukia dangaus

Ar girdi kaip jos kartais dėl menkniekio atsidūsta
kaip stebuklingai jos atsidūsta
kai laikrodis muša
na kad ir pusę vienuolikos
jos neskubėdamos rengiasi – į ateitį jau nebežiūri
išjungia kultūros nešiką apžiūri vaikus
kažką nereikšminga pasako apsnūdusiam vyrui

o kaip atsidūsta jos kartais prieš miegą
lyg mėnuo būt nėręs į jų gelmes

PASIKALBĖKIME

1. Trumpai apibūdinkite moters ir vyro santykį, nusakytą šiame eilėraštyje.
2. Ar vyras kuo nors pranašesnis už moterį? O moteris už vyrą?
3. Nuo ko priklauso erotinis potraukis? Kiek jis priklauso nuo asmenybės vertybinių nuostatų, kiek nuo kito žmogaus, kiek nuo santykių su kitu žmogumi, kiek nuo susiklosčiusios situacijos?

(Svarstydami šią temą, būtinai atsiverskite ir Tomo Sodeikos, Jūratės Baranovos *Filosofijos vadovėlio XI–XII klasėms* skyrių „Meilė“. – P. 214–233.)

2

PLATŌNO (*Platōn*) *dialoge Puota Aristofanas pasakoja mitą apie dviejų lyčių atsiradimą.*

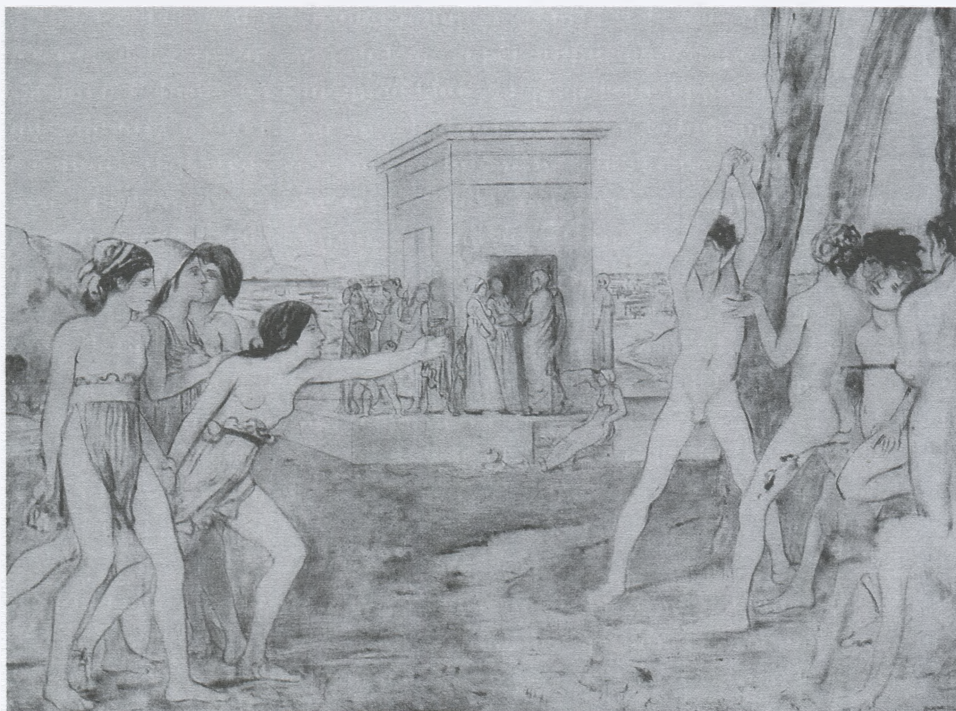
Spausdinama ištrauka iš šio dialogo.

Visų pirma jums reikia šį tą sužinoti apie žmogaus prigimtį ir nuostabų jos likimą. Senovėje mūsų prigimtis buvo ne tokia kaip dabar, bet visai kitokia. Tad pradžiai žinokite, kad žmonių lytys buvo trys, o ne dvi kaip dabar – vyriškoji ir moteriškoji; buvo dar trečia – jungusi abi kitas. Iš jos teliko vien vardas, o pati ji išnyko. Tais laikais androgīnas¹ buvo atskira lytis: savo išvaizda ir vardu jis apėmė tiek vyriškąją, tiek moteriškąją lytį. Dabar tos lyties nebėra, tiktai josios vardas vartojamas kaip keiksmazodis. Be to, šitų žmonių kūnas buvo apvalus: jie turėjo apvalią nugarą, šonus, keturias rankas, kojų tiek pat, kiek ir rankų, du visiškai vienodus veidus ant apvalaus kaklo; į priešingas pušes nukreiptų veidų galva buvo viena, ausys keturios, gėdingosios dalys dvi, o visa kita kiekvienas gali įsivaizduoti pagal tai, kas jau pasakyta. Vaikščiodavo žmogus tiesiai, kaip ir dabar, tačiau į vieną ar kitą pusę – kur tinkamas; o kai panorėdavo greitai bėgti, ritosi sukdamasis ir remdamasis visomis aštuoniomis galūnėmis, užvertęs kojas aukštyn, tarsi virsdamas kūlio. O trijų lyčių, ir kaip tik tokių lyčių, būta todėl, kad vyriškoji lytis buvo kilusi iš saulės, moteriškoji – iš žemės, o jas abi sujungusioji – iš mėnulio, nes ir mėnulis jungia anų abiejų pradus. Taigi ir patys žmonės buvo apvalūs, ir jų eisena apvali, nes jie buvo panašūs į savo gimdytojus. Milžiniška buvo jų stiprybė bei jėga, ir sumanymus jie turėjo didelius, kėsinosi net dievus nuversti, ir ką pasakoja Homeras apie Efialtą ir Otą, apie anuos pasakoja: jie kėsinėsi užkopti į dangų ir paskui pulti dievus.

15. Taigi Džėusas ir kiti dievai ėmė tartis, ką jiems reikėtų daryti, ir buvo labai sumišę: nei žudyti juos, perkūnus paleidus ir žmonių giminę išmušus, kaip kadaise gigantus, – išnyktų tada pagarba jiems patiems ir aukos, žmonių atnašaujamos, – nei toliau kęsti jų įžūlumą. Pagaliau Džėusas, vargais negalais sugalvojęs, sako:

– Man rodos, radau būdą ir kaip žmones išsaugoti, ir kaip jų savivalę sutramdyti: reikia atimti iš jų jėgą. Štai dabar, sako, perpjausiu kiekvieną pusiau:

¹ Androgīnais buvo pravardžiuojami išlepinti vyrai.

EDGARAS DEGA (Degas). *Spartos merginos kviečia jaunuolius rungtyniauti*

tada jie ir silpnesni bus, ir mums naudingesni, nes jų bus daugiau. Ir vaikščios jie tiesiai, dviem kojomis. O jei pamatysime, kad vis dar savivaliauja ir neduoda mums ramybės, dar kartą, sako, perpjausiu pusiau: tegu vaikščioja viena koja, pasišokinėdami.

Tai pasakęs, perpjovė žmones pusiau, kaip pjauna šermukšnę rengdamiesi džiovinti arba kaip pjausto kiaušinių plauku. Kurį perpjovęs, tuoj liepdavo Apolonui apsukti veidą ir pusę kaklo į pjūvio pusę, kad, nuolat matydamas šitą nuopjovą, žmogus būtų kuklesnis, o kitas dalis Apolonui įsakė užgydyti. Tad Apolonas atsukdavo veidą ir sutempdavo iš visų pusių odą į tą vietą, kuri dabar vadinama pilvu, panašiai kaip kad riša maišą, o vieną skylutę, susidariusią vidur pilvo, kaip tik tą, kurią dabar vadina bamba, užmezgė. Ir didžiumą kitų raukšlių išlygino, ir krūtinei suteikė pavidalą, pavartodamas kažkokį įrankį, — maždaug kaip kurpiai lygina ant kurpalio užtemptą odą. Tačiau kelias raukšles ant pilvo ir prie bambos paliko, kad žmonės atsimintų pirmykštę savo būklę.

Taigi kai žmogaus kūnas buvo perkirstas pusiau, kiekviena jo pusė, geisdama antrosios, ėmė su ja susieiti; apsikabinusios viena antrą ir susipynusios,

troško vėl suaugti; mirė iš bado ir negalios ką veikti, nes viena be antros nieko nenorėjo daryti. Ir kiekvieną kartą, kai kuri pusė mirdavo, antroji, likusi gyva, ieškodavo kitos pusės ir susipindavo su ja, vis tiek, ar sutikdavo pusę anksčiau sveikos moters – tai, ką dabar vadiname moterim, – ar buvusio vyro. Taip nyko ta giminė. Pagailo jų Dzeusui, ir jis sugalvojo kitą gudrybę: perstatė gėdingas jų vietas į priešą (iki tol jos buvo užpakaly ir jie sėklą liedavo ne vienas į kitą, o į žemę, tartum cikados)². Taigi Dzeusas perstatė jiems šias vietas į priekį ir padarė taip, kad vienas kitą apvaisintų ir kad vyrui susijungus su moterim gimtų vaikai ir tęstųsi giminė, o susijęs vyrui su vyru, būtų bent pasitenkinimo nuo to susiejimo ir jie galėtų atsikvėpti, imtis kokio darbo ir pasirūpinti kitais savo reikalais.

Štai kaip seniai žmonių širdyse gyvena abipusė meilė, kuri, jungdama dvi pirmųkštes puses, stengiasi padaryti iš dviejų vieną ir taip išgydyti žmogaus prigimtį.

Mitas apie androgino perkirtimą į dvi dalis leidžia Platono dialogo veikėjui Aristofanui paaiškinti meilės prigimtį. Žmonės, visą gyvenimą išbuvę drauge, net negalėtų paaiškinti, ko jie nori vienas iš kito. Noras susiliesti su antrąja puse – „tas pilnumos troškimas“ – ir vadinasi meilė, rašo Platonas.

16. Tad kiekvienas iš mūsų yra žmogaus „pusmarkis“³, nes jis perpjautas pusiau panašiai kaip plekšnė, ir kiekvienas nuolat savo „pusmarkio“ ieško.
<...>

Taigi kai toks susitinka savo antrąją pusę, tada jie nuostabiai susibičiuliauja, suartėja ir mylisi, nenorėdami, galima sakyti, skirtis net trumpam laikui. Ir, visą gyvenimą būdami drauge, tie žmonės nemokėtų net pasakyti, ko jie vienas iš kito nori. Juk turbūt niekas nepatikėtų, kad vien dėl bendro gašlavimo jie su tokiu noru stengiasi būti drauge. Aišku, kiekvieno siela geidžia kažko kito, ko ir pati pasakyti nemoka, bet vien spėlioja ir tik neaiškiai užsimena, ko trokšta. Ir jeigu juos taip drauge gulinčius užkluptų Hefaistas⁴ su savo įrankiais ir paklaustų: „Ko jūs, žmonės, norite vienas iš kito? – O matydamas juos nežinant, ką atsakyti, vėl paklaustų:– Jūs galbūt norite nuolat būti drauge, kaip

² Cikadų patelės kiaušinėlius deda į smėlį, kur juos veikia saulės šiluma.

³ Markė – žaidžiamasis kauliukas arba lentelė. Šeimnininkas, skirdamasis su svečiu, lauždavo tokį kauliuką (arba lentelę, žiedą ir pan.) pusiau: vieną puselę įteikdavo svečiui, kitą – pasilikdavo. Tatai buvo ženklas, kad, dar kartą susitikus bičiuliams arba jų įpėdiniams, galima atnaujinti bičiulystę.

⁴ Hefaistas – Dzeuso sūnus, ugnies dievas.

galima arčiau prie vienas kito, kad nei dieną, nei naktį nesiskirtumėt? Jei būtent to norite, galiu jus sulydyti ir suauginti į vieną, kad iš dviejų taptumėte vienas, ir kol gyvi, abu gyvensite bendrą gyvenimą, tartum vienas žmogus, o kai mirsite, tai ir ten, Hade, vietoj dviejų virsite vienu šešėliu, nes mirsite bendra mirtimi. Taigi žiūrėkit, ar to jūs geidžiate ir ar būsite patenkinti, jei jums šitaip atsitiks“. Mes neabejojame, kad, išgirdę tai, nė vienas neatsisakytų ir nepasakytų ko kita norįs, bet ir vienas, ir kitas, ilgai negalvodamas, pripažintų išgirdęs kaip tik tai, ko jau seniai troško – susijungti ir susilieti su mylimuoju, iš dviejų būtybių pasidaryti viena. O visa tai todėl, kad tokia buvo pirmą kartą mūsų prigimtis ir kad mes sudarėme vieną visumą. Tas pilnumas troškimas, noras ją pasiekti ir vadinasi meilė. Seniau, kaip esu sakęs, buvome viena būtybė, o dabar už mūsų neteisybes dievas apgyvendino mus išsklaidęs, kaip lakedaimoniečiai arkadus⁵. Reikia dar bijoti, kad, negerbdami dievų, būsime dar kartą perkirsti ir vaikščiosime kaip tie antkapių profiliai, perpjauti išilgai nosies, arba kaip pusiau perskeltos bičiulystės „markės“. Todėl privalome vienas kitą raginti dievų klausyti, kad išvengtume šitokio likimo ir surastume savo pilnybę, valdomi ir vedami Eroto. Jam niekas tenesipriešina, nes kas jam priešinasi, tas pelno dievų neapykantą. Tapę šito dievo draugais ir sugyvendami su juo geruoju, atrasime arba sutiksime savo mylimuosius, savo pačių dalį, kas nedaug kam mūsų laikais pasitaiko.

PASIKALBĖKIME

1. Kaip, pasak Platono, atsirado dvi lytys?
2. Kodėl žmonės, visą gyvenimą buvę drauge, net negalėtų paaiškinti, ko jie nori vienas iš kito?
3. Ką Platonas vadina meile?

3

„Verčiau tuoktis, negu degti“, – skelbia apaštalas PAULIUS Pirmajame laiške korintiečiams (1 Kor 7, 1–9). „Nesusituokęs rūpinasi Viešpaties reikalais ir trokšta patikti Viešpačiui. O susituokęs rūpinasi šio pasaulio reikalais, stengiasi patikti žmonai ir yra pasidalijęs“, – skiria Paulius dvi galimas žmogaus gyvensenos formas.

⁵ Kalbama apie Mantinėjės miesto (Arkadijoje) bendruomenės padalijimą į keturias dalis 385–384 m. pr. Kr. Čia aiškus anachronizmas: Aristofanas savo kalboje mini šį įvykį, atsitikusį tik po 30 metų. Agatonas iškėlė puotą 416 m. pr. Kr., apie ją pasakojama 401 m. pr. Kr., o Platonas bus ją aprašęs 383–382 m. pr. Kr. Panašių anachronizmų nemaža randame graikų komedijose.

„Nesitraukite vienas nuo kito“, – skatina apaštalas Paulius susituokusius. (Plačiau apie krikščioniškąsias dorybes skaitykite Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 136–141.)

Spausdinama ištrauka iš šio laiško **Atsakymų ir pamokymų (Santuoka ir susilaikymas)**.

¹Atsakau į jūsų laišką. Gerai daro vyras, neliesdamas moters. ²Tačiau ištvirkavimui išvengti kiekvienas tegul turi sau žmoną ir kiekviena tegul turi sau vyrą. ³Tegul vyras atlieka pareigą žmonai, o žmona vyrui. ⁴Žmona neturi valios savo kūnui, bet vyras. Panašiai ir vyras neturi valios savo kūnui, bet žmona. ⁵Nesitraukite vienas nuo kito, nebent kuriam laikui sutarę, kad atsidėtumėte maldai, paskui vėl sueikite draugėn, kad šėtonas negundytų jūsų nesusilaikymu. ⁶Žinoma, aš tai sakau leisdamas, o ne įsakydamas. ⁷Aš norėčiau, kad visi žmonės būtų tokie kaip aš. Bet kiekvienas turi iš Dievo savo dovaną, vienas šiokią, kitas anokią.

⁸Nesusituokusiems ir našlėms aš sakau: jie gerai padarys, pasilikdami tokie kaip aš. ⁹Bet jei negali susilaikyti, tegul tuokiasi. Verčiau tuoktis negu degti.

PASIKALBĖKIME

Kaip supratote Pauliaus pamokymą: „Nesitraukite vienas nuo kito“?

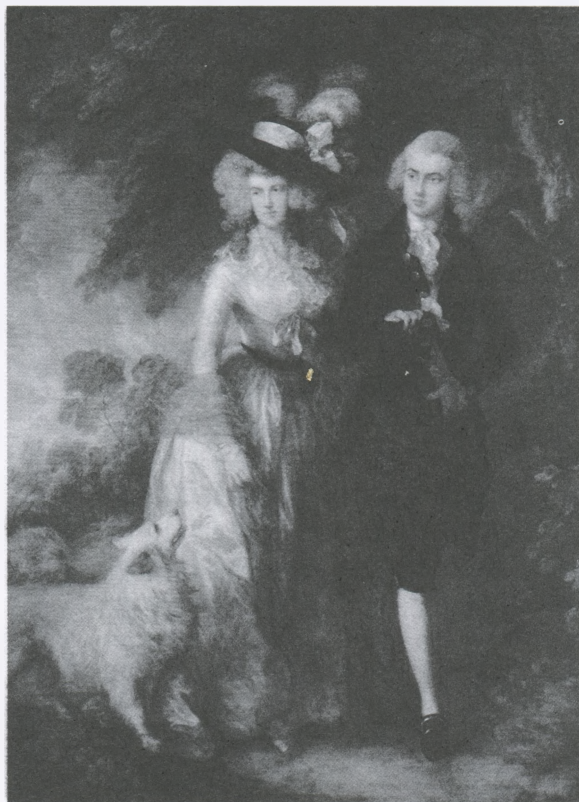
4

AURELIJUS AUGUSTINAS (*Aurelius Augustinus*) knygoje **Pokalbiai su savimi**, be kitko, svarsto santuokos galimybės klausimą.

Spausdinama ištrauka iš knygos.

P[rotas]. Na, o žmonos? Ar kartkarčiais tavęs nedžiugina mintis apie gražią, skaisčią, klusnią, išsilavinusią žmoną, arba tokią, kurią pats galėtum lengvai išmokyti, be to, su tokiu kraičiu, kad ji netaptų našta tau (nes tu niekini turtus), skiriančiam savo laisvą laiką apmąstymams, juolab jei tikėtum ir būtum tikras, kad nepatirsi iš jos nieko nermalonaus?

A[ugustinus]. Kad ir kaip norėtum ją nuspalvinti ir apdovanoti visokiomis dorybėmis, vis tiek esu nusprendęs, kad nieko nereikia vengti taip, kaip suartėjimo su moterimi. Jaučiu, kad niekas taip nenublokštų vyriškos dvasios iš tvirtybės aukštumų žemyn, kaip moters vilionės ir kūnų sąlytis, be kurio negalima turėti žmonos. Tad jei rūpintis vaikais yra viena išminčiaus pareigų (ko dar nežinau), tai sugulti su moterimi dėl šito man gali pasirodyti stebėtinas, bet jokia būdu ne sektinas dalykas. Juk tai išbandyti daug pavojingiau už

TOMAS GEINSBORAS (Gainsborough). Rytinis pasivaikščiojimas

galimybę išbandyti. Todėl, manau, kad trokšdamas savo sielai laisvės teisingai ir naudingai sau įsčiau netrokšti, neieškoti ir nevesti moters.

P. Dabar neklausiu, ką nusprendei, bet klausiu, ar vis tebekovoji, ar jau nugalėjai šią aistrą. Juk kalbama apie tavo akių sveikatą.

A. Aš nieko tokio visiškai neieškau, nieko netrokštu; net su siaubu ir panieka prisimenu šiuos dalykus. Ko tu dar nori? O tokia kilni mano nuostata tvirtėja diena iš dienos. Juk juo labiau auga viltis pamatyti grožį, kurio didžiai trokštu, tuo labiau į jį atsigręžia visa mano meilė ir siekis.

PASIKALBĖKIME

Kodėl Augustinas skatina nepasiduoti moters vilionėms?

5

Prancūzų filosofas **MIŠELIS MONTĖNIS** (Michel de Montaigne) meilę moteriai skiria nuo draugystės, pastarąją vertina labiau nei meilę. Vedybos, anot Montenio, tėra tik sandėris.

Spausdinama ištrauka iš Montenio knygos **Esė**.

Negalima lyginti ar net tapatinti su draugyste mūsų meilės moterims, nors ir gimstančios iš mūsų laisvos valios. Meilės liepsna – aš atvirai prisipažįstu – yra kur kas veiksmingesnė ir kaitresnė, aistringesnė. Tai ugnis, nutrūktgalviška ir skraji, nepastovi ir permaininga; tai karštligės liepsna, kuri čia gęsta, čia vėl įsiliepsnoja, bet virpa tik vienoje mūsų sielos kertelėje. O draugystės šiluma – abipusė ir visa apimanti; ji nei per karšta, nei per šalta, greičiau – vienoda, pastovi, nuolatinė; ji – vien švelnumas ir pasitikėjimas, kuriam svetima visa, kas aršu ir dygu. O meilė – tai ugingas troškimas to, kas tolsta nuo mūsų:

*Come segue la lepre il cacciatore
Al freddo, al caldo, alla montagna, al lito;
Ne piu l'estima poi che presa vede,
Et sol dietro a chi fugge affretta il piede¹.*

Kai tik meilė perauga į draugystę, t. y. į norų sutapimą, ji gęsta ir nyksta. Pasitenkinimas, grindžiamas fiziniu potraukiu, kuris gali būti persisotinimo priežastis, nustelbia meilę. Atvirkščiai, draugystė būna tuo patrauklesnė, kuo daugiau ji mums teikia malonumų; ji auga, stiebiasi, tvirtėja tik dėl to pasitenkinimo, kurį mums teikia, nes šis pasitenkinimas yra dvasinės prigimties; todėl siela, atsiduodama jam, darosi tauresnė...

O vedybos iš tiesų tėra sandėris, kuris gali būti savanoriškas tik jo sudarymo momentu (jo trukmė mums primetama per prievartą, todėl nepriklauso nuo mūsų valios), be to, tai sandėris, kuris paprastai sudaromas visai kitais sumetimais, – juose glūdi tūkstančiai kitų motyvų, kuriuos taip pat sunku suvaikyti, bet kurių visiškai pakanka, kad būtų galima sutraukti tą giją ir užgniaužti tikrąjį jausmą dar pačioje užuomazgoje; tuo tarpu draugystė neturi jokių kitų sumetimų ar išskaičiavimų, tiktai save pačią. Pridurkime dar tai, jog, tiesą sakant, vidutinis moterų interesų lygis yra toli gražu ne toks, kad jos sugebėtų palaikyti šią dvasinę giminystę ir artumą, kuriais ši tauri sąjunga grindžiama. Be to, ir jų sielos neatrodo pakankamai tvirtos, kad pajėgtų išlaikyti ir nepalūžtų po tokia sunkia našta. Žinoma, jeigu tokių kliūčių nebūtų, o šią laisvą ir geranorišką sąjungą būtų galima kurti taip, kad ne tik sielos patirtų tauriausią pasitenkinimą, bet ir kūnai, sąjungą, kuriai žmogus visiškai atsiduotų, tai neabejotina, kad ir čia draugystė galėtų tarpti kuo plačiausiai ir pilniausiai. Tačiau dailioji lytis dar neparodė nė vieno tokio pavyzdžio, ir dėl to, visų senovės filosofų nuomone, moteris tam reikalui netinka.

PASIKALBĖKIME

1. Kuo meilė skiriasi nuo draugystės?
2. Kodėl moterys, anot Montenio, nesugeba draugauti? Ar Jūs su tuo sutinkate?

¹ *Medžioklis taip gainioja kiškį
Per šaltį ir karštį, per kalnus ir slėnius;
Jis trokšta vargšelį pavyti tik tol, kol šis pajėgia sprukti,
Bet vos tiktai grobį pačiumpa, iš karto paliauja jo geisti (Ciceronas).*

6

IMANUELIS KÁNTAS (*Immanuel Kant*) teigia, kad gamta daugiau meno įdėjo į moters, o ne į vyro sandarą. Vyrą ji apdovanojo didesnėmis jėgomis. Taip gamta siekusi suvienyti juos, kaip protingas būtybes, svarbiausiam tikslui – išsaugoti giminę. Vyras pranoksta moterį fizine jėga ir vyriškumu, o moteris vyrą – įgimtu gebėjimu jį patraukti. Kantas, kaip ir kiti šiame skyriuje pristatomi filosofai, rašo ne apie lyčių panašumus, o apie skirtumus.

Spausdinama ištrauka iš Kanto veikalų Antropologija pragmatiniu požiūriu.

Moterims būdingos silpnybės. Iš jų juokiamasi. Kvailiai iš jų šaiposi, o protingi aiškiai mato, kad jos kaip tik ir yra svertas, padedantis valdyti vyrą ir panaudoti jį siekiant savo tikslų. Vyrą lengva pažinti, o moteris neišduoda savo paslapties, nors svetimas paslaptis (dėl savo šnekumo) ji saugo blogai. Vyras mėgsta *namų pasaulį* ir noriai paklūsta žmonos tvarkai, kad tik neatsirastų kokių nors kliūčių jo reikalams (už namų ribų). Moteris nebijo *namų karo*, kurį kariauja liežuviu, nes gamta ją apdovanojo šnekumu ir aistringa iškalba, kuri vyrą glumina. Vyras remiasi stipresniojo teise – būti namuose valdovu, nes jis gina šiuos namus nuo išorės priešų; ji remiasi silpnesniojo teise – rasti apsaugą nuo kitų vyrų, t. y. būti savo vyro globojama – ir pasipiktinimo ašaromis nunginkluoja vyrą, priekaištaudama jam dėl kilnumo stokos.

Pilietinėje visuomenėje moteris neatsiduoda vyro užgaidoms be santuokos, ir, be to, be *monogaminės* santuokos, o ten, kur civilizacija dar nepasiekė tokio moters laisvės supratimo, kuris leidžia jai viešai turėti, be vieno, ir kitų vyrų kaip meilužių, vyras baudžia žmoną, grasinančią jam įsigyti meilužį. Bet jei galantiškas merginimasis tampa mada ir pavyduliavimas darosi juokingas (o šitaip visada esti prabangos laikotarpiais), tada atsiskleidžia moters charakteris: savo palankumu vyrams moteris siekia būti laisva ir kartu užkariauti visą vyriškąją lytį. Nors šis polinkis, vadinamas koketavimu, ir turi blogą reputaciją, vis dėlto jį galima pateisinti, nes jaunai moteriai visada gresia pavojus likti našle, ir šitai skatina ją savo žavesiu kerėti visus vyrus, pagal turtinę padėtį tinkančius santuokai, kad tuo atveju, jeigu taip atsitiktų, netrūktų siekiančių jos rankos.

II. Kadangi gamta norėjo sužadinti [žmonijai] subtilesnius jausmus, be kurių negalima kultūra, t. y. bendravimo ir padorumo jausmus, ji, apdovanojusi moterį taurumu, gražbylyste ir veido raiškumu, padarė ją nuo jaunumės sumania vyrų valdove, pretenduojančia į švelnų ir mandagų vyrų elgesį su ja; tad pastarieji dėl jiems būdingo vaikiško kilnumo tampa sukaustyti nematomomis

grandinėmis, ir tai juos padaro jeigu ne iš tiesų, tai bent išoriškai moralius, t. y. padorius, o tai jau yra pasirengimas moralumui ir jo rekomendacija.

Padrikos pastabos. Moteris nori valdyti, vyras nori paklusti (dažniausiai iki santuokos). Iš to yra kilęs senųjų riterių galantiškumas. – Moteris anksti įsitikina, kad gali patikti. Jaunas vyriškis visada bijo, kad gali nepatikti, ir dėl to moterų draugijoje jaudinasi (būna drovus). – Tramdyti vyrų įkyrumą pagarba, kurią moteris sužadina, taip pat teisę reikalauti pagarbos sau, net neturint jokių nuopelnų – šį išdidumą ir šią teisę moteris gina remdamasi vien pagrįsta savosios lyties teise. – Moteris visada yra *atsisakančioji* pusė, o vyras – *siekiančioji*; jeigu moteris nusileidžia, šitai yra palankumo ženklas. – Gamta nori, kad moters būtų ieškoma, dėl to moteris pasirinkdama (pagal savo skonį) neturi būti tokia išranki kaip vyras, kurį gamta sukūrė grubesnę ir kuris moteriai patinka jau tada, kai parodo tik fizinę jėgą bei sugebėjimą ją apginti; juk jei moteris bjaurėtusi vyro figūros grožiu ir įsimylėdama būtų išranki, tai ji pasidarytų siekiančioji, o jis – atsisakančioji lytis; šitai pažemintų moterį net vyrų akyse. – Meilėje ji turi būti šalta, o vyras aistringas. Vyrui nedera nepaklusti meilės šauksmui, o moteriai negarbinga šiam šauksmui lengvai pasiduoti.

Moterų dorybės ir ydos skiriasi nuo vyrų ne tiek rūšimi, kiek motyvais: ji privalo būti *kantri*, o jis – *pakantus*. Ji – *jautri* (*empfindlich*), jis – *jausmingas* (*empfindsam*). Ūkio reikaluose vyro rūpestis – *įsigijimas*, o moters – *taupumas*. – Vyras pavyduliuoja, *kai myli*; moteris pavyduliuoja ir nemylėdama, nes ji iš savo gerbėjų būrio praranda tiek vyrų, kiek jų pradeda mergintis kitoms moterims. – Vyras turi skonį *sau* (*für sich*), moteris padaro save *kiekvieno* skonio objektu. – „Tai, ką kalba visuomenė, – *teisinga*, o tai, ką ji daro, – *gerai*“ – štai moters principas, kuris vargu ar suderinamas su charakteriu griežta to žodžio prasme.

PASIKALBĖKIME

1. Kuo vyras skiriasi nuo moters? Palyginkite abiejų lyčių bruožus.
2. Kodėl moters koketavimas – tai noras užkariauti visą vyriškąją giminę?
3. Ar sutinkate, kad lyčių santykiuose kaip tik moteris yra vyrų valdovė?

7

ARTŪRAS ŠŪPENHAUERIS (*Arthur Schopenhauer*) knygoje **Gyvenimo išminties aforizmai** moters garbę skiria nuo vyro garbės. Skirtingi šie garbės tipai verčia visą moterų giminę stoti prieš visą vyrų giminę, sako Šopenhaueris.

Spausdinama ištrauka iš knygos.

Lyčių garbę, man rodos, reikia nagrinėti smulkiau ir svarbiausių jos bruožų ieškoti pačiose ištakose, kurios drauge patvirtins, kad kiekviena garbė galiausiai remiasi naudos principu. Lyčių garbė natūraliai skyla į moterų ir vyrų garbę, sudarydama abiem pusėms gerai suprantamą *esprit de corps*¹. Moters garbė daug svarbesnė už vyro garbę, nes moters gyvenime lytinis aspektas vaidina pagrindinį vaidmenį. Taigi *moters garbė* – tai viešoji nuomonė apie merginą, kad ji nepriklausė jokiai vyrui, o apie ištekėjusią moterį, – kad gyvena ar gyveno vien su savo vyru. Šios nuomonės svarba grindžiama štai kuo. Moteris reikalauja ir tikisi iš vyro visko, pabrėžiu – visko, ko ji trokšta ir ko jai reikia, o vyras pirmiausia ir tiesiogiai geidžia iš jos tik viena. Taigi reikėjo nustatyti, kad vyras gautų iš moters tą viena tik su sąlyga, jog jis sutinka rūpintis viskuo, taip pat ir iš tos sąjungos atsirandančiais vaikais: šia nuostata remiasi visa moters gerovė. Norėdamos ją įgyvendinti, moterys turi eiti išvien ir įrodyti savo *esprit de corps*. Tada jos iškils kaip visuma ir tvirtomis gretomis stos prieš visą vyrų giminę, kuri, būdama pranašesnė kūno ir dvasios galiomis, valdo žemiškuosius turtus, – iškils ir stos prieš ją kaip bendrą priešą, kurį reikia nugalėti ir užkariauti, kad turint jį savo rankose būtų galima priėti ir prie žemiškųjų turtų. Dėl to svarbiausias moterų garbės principas – jokia būdu nesileisti su vyru į intymius santykius, kad kiekvienas būtų priverstas tuoktis, pasirašyti tam tikros rūšies kapituliaciją; taip visa moterų giminė būtų savimi pasirūpinusi. Tačiau šį tikslą įmanoma pasiekti vien tvirtai laikantis minėto principo, todėl visa moterų giminė su tikru *esprit de corps* žiūri, kad jo nepažeistų nė viena bendrijos narė. Tuo remiantis kiekviena mergina, kuri nesantuokiniu bendravimu su vyru išdavė savo giminę, yra jos atstumiamą ir pasmerkiama didžiulei gėdai, nes, ėmus taip elgtis visoms, kiltų pavojus pačios giminės gerovei; merginos garbė palaidota. Nė vienai moteriai nevalia su ja daugiau bendrauti: jos vengiama kaip raupsuotosios. Tas pats likimas laukia ir santuokos laužytojos, nes moteris nesilaikė vyro pasirašytosios kapituliacijos sąlygos: toks pavyzdys gali vyrus atbaidyti nuo santuokos, o juk nuo jos priklauso visos

¹ Korporacinė dvasia (*pranc.*), t. y. priklausymo tam tikram luomui, bendruomenei ar bendrijai dvasia.

moterų giminės laimė. Negana to, už įžulų duoto žodžio netesėjimą ir apgavystę santuokos laužytoja, prarasdama moters garbę, iš tikrųjų netenka ir pilietinės garbės. Todėl apie netekėjusią moterį dažnai sakoma – puolusi mergina, bet niekas tokiais atvejais nesako – puolusi moteris: suvedžiotojas gali merginai garbę grąžinti ją veddamas, tačiau to negali padaryti meilužis, nors moteris ir išsiskirtų ir jis pamitų ją į žmonas. Jei, turėdami visa tai galvoje, moters garbės pamatu laikysime tą naudingą, net būtiną, gerai apskaičiuotą ir aiškiais siekiais grindžiamą *esprit de corps*, tai šitai garbei reikės pripažinti didžiulę svarbą moters gyvenime, vadinas, ir nepaprastą, bet anaip tol ne absoliučią, su gyvenimu ir jo tikslais nesiskaitančią, taigi ir ne gyvybės kainą matuojamą vertę.

Nežinomas dailininkas (XV a.). *Mergaitė su vienaragiu*

Vyro garbė radosi kaip priešingybė moters *esprit de corps* ir reikalauja, kad kiekvienas, kuris pasirašė tokią priešininkui palankią kapituliaciją, t. y. sudarė santuoką, dabar žiūrėtų, kad santarvės būtų laikomasi ir pati sutartis dėl perdėm paprastos pažiūros į ją neprarastų tvirtumo, kad vyrai, atiduodami viską, galėtų jaustis garantuoti bent dėl vieno dalyko, kurį jie už tai išsidera – būti vieninteliai moters turėtojai. Todėl vyro garbės dalykas yra atkeršyti moteriai už neištikimybę ir nubausti ją – jei ne kuo nors kitu, tai bent skyrybomis. O jei vyras moters neištikimybę toleruoja, tai iš vyrijos patiria gėdą, bet ne tokią didelę, kokia užgriūva moterį, suteršusią savo giminės garbę; tai tik *levioris notae macula*², nes lytiniai santykiai vyrui anaip tol ne pagrindinis dalykas – jis turi aibę kitų, svarbesnių reikalų.

² Menka dėmė (*lot.*).

PASIKALBĖKIME

1. Kodėl lyčių garbė remiasi naudos principu ir kodėl moters garbė, Šopenhauerio nuomone, svarbesnė už vyro garbę? Ar sutinkate?
2. Koks, anot Šopenhauerio, yra svarbiausias moters garbės principas? Ką reiškia moters giminės išdavystė?
3. Ar santuoka iš tiesų tik priešininkui naudinga kapituliacija?
4. Kodėl moters neištikimybę toleruojantis vyras patiria gėdą?

8

FRYDRICHAS NYČĖ (*Friedrich Nietzsche*) rašė apie skirtingą vyro ir moters prigimtį. Jis įžvelgė dviejų lyčių antagonizmą ir amžinos įtampos būtinybę. „Abi lytys klysta viena kitos atžvilgiu, – sako filosofas kūrinyje *Anapus gėrio ir blogio*, – jos gerbia ir myli iš esmės tik pačios save“.

Spausdinamoje ištraukoje iš Nyčės veikalo Štai taip Zaratustra kalbėjo svarstomas pamatinis dviejų lyčių skirtingumas.

– Žinoki – viskas motery mįslinga, ir viskas turi joj tik vieną įminimą: ir tai vadinasi nėštumas.

O vyras moteriai – tik instrumentas, jai tikslas visad – vaikas. Bet kas yra ji vyrui?

Dviejų dalykų vyras nori: pavojų ir žaidimo. Todėl jis moters geidžia kaip iš visų pavojingiausio žaislo.

Kariu ugdyti vyrą reikia, o moterį – atokvėpiui kareivio; o visa kita – tik kvailystė.

Kai vaisiai saldūs pernelyg – karys nemėgsta. Todėl jis moters trokšta; o moteris, net ir pati saldžiausia, kartumo nestokoja.

Geriau už vyrą moteris vaikus supranta, bet vyras – jis už moterį didesnis vaikas.

O tikro vyro sieloj vaikas slypi: jis žaisti nori. Tad, moteris, atraskit vyre vaiką!

Te moteris bus žaislas: skaidrus, gražus lyg deimantas brangiausias, dorybių apšviestas pasaulio, kurio nėra dar niekur.

Žvaigžde tespindi meilė jūsų! O viltį savo tokią numatykit: „Kad antžmogį aš pagimdyčiau!“

Te jūsų meilėje narsa gyvena! Jūs savo meile pulti turite kiekvieną, kuris jums baimę varo.

Te jūsų meilė garbę reiškia! Nors šiaip jau apie garbę moteris nedaug nutuokia. Todėl laikykite garbę jūs tokį šūkį: „Mylėti visada daugiau, negu pačias jus myli, ir niekuomet antrosiomis nebūti!“

Tebijo vyras moters, kada ji myli: tuomet jai nė jokios aukos negaila ir visa kita jai vertės neturi.

Tebijo vyras moters, kada ji neapkenčia: nes vyras sielos gelmėje tėra tik piktas, o moteris – niekšinga.

Ko moteris labiausiai neapkenčia? – paklausė geležis magneto. „Neapkenčiu tavęs labiausiai, nes trauki ir jėgos turi per maža, kad prie savęs pritrauktum“.

Žinau aš vyro laimės vardą, jisai yra: aš noriu. O moters laimės vardas: jis nori.

„Matai, dabar tik tobulas pasaulis pasidarė!“ – taip moteris galvoja, kada iš meilės didelės paklūsta.

Sakau, paklusti moteris privalo ir turi gylį jį lėkštumui savo rasti. Lėkštumas – moters siela: judrus, audringas seklumos paviršius.

O vyro siela gelmę turi, jos vandenys tik požemiuose šniokščia: ir moteris nujaučia šitą jėgą, tačiau jos nesuvokia.

PJERAS OGIUSTAS RENUARAS (Renoir). *Mergaitė su botagu*

PASIKALBĖKIME

1. Išrinkite žodžius, kuriais Nyčė apibūdina moterį, ir žodžius, kuriais jis apibūdina vyrą. Palyginkite.
2. Parašykite esė tema: „Žinau aš vyro laimės vardą, jisai yra: aš noriu. O moters laimės vardas: jis nori“.

9

FRYDRICHAS NŪČĖ (*Friedrich Nietzsche*) veikale **Anapus gėrio ir blogio** rašo apie moters meną būti žavingai, žaismingai, nuvyti rūpesčius, teikti paguodą ir lengvai į viską žiūrėti. Nyčės manymu, tai moters paslaptis, kurią jinai prarasti gali, bandydama su vyrais susilyginti. (Plačiau apie moters ir vyro santykio filosofines sampratas skaitykite Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*, p. 226–228).
Spausdinama ištrauka iš šio veikalo.

Iki šiol vyrams moterys buvo tarsi paukščiai, pasiklydę dangaus aukštybėse ir per klaidą nutūpę jiems ant delno: jie laikė jas subtiliomis, pažeidžiamomis, laukinėmis, įstabiomis, saldžiomis ir dvasingomis būtybėmis, – bet taip pat ir kažkuo, ką reikia uždaryti į narvelį, kad neišskristų.

Nuo pat pradžios moteriai nėra nieko svetimesnio, nemalonesnio, priešiškesnio kaip tiesa, – jos didysis menas yra melas, jos didžiausias rūpestis – iliuzija ir grožis. Prisipažinkime mes, vyrai: juk mes vertiname ir mylime moteryje kaip tik šį meną, šį instinktą; mums yra sunku, ir, norėdami palengvinti gyvenimą, mes mielai bendraujame su būtybėmis, kurių rankų prisilietimas, žvilgsniai ir švelnios kvailystės norom nenorom priverčia mus į savo rimtį, svorį ir gylį žiūrėti beveik kaip į kvailystę. Pagaliau aš keliu klausimą: ar yra kada nors buvę, kad moteris pripažintų kitos moters protą esant aštrų, o širdį – teisingą? Ir ar ne tiesa, kad iki šiol moterį labiausiai niekino moterys, o ne mes? Mes, vyrai, norime, kad moteris nustotų kompromituoti save švietimu: juk kaip tik vyriško rūpinimosi moterimi bei jos tausojimo išraiška ir buvo Bažnyčios dekretas: *mulier taceat in ecclesia!* Moters labui patarnavo ir tai, ką Napoleonas leido suprasti labai jau kalbiai Madame de Stel: *mulier taceat in politicis!* – ir aš manau, kad tikras moterų draugas bus tas, kuris šiandien joms griežtai tars: *mulier taceat de muliere!*¹

Tuo pat metu, kai ji įgyja naujų teisių, siekia valdžios ir savo vėliavose bei vėliavėlėse įrašo moteriškos „pažangos“ šūkį, klaikiai aiškiai prasideda priešingas procesas: *moteris žengia atgal*. Nuo Prancūzijos revoliucijos moters įtaka Europoje mažėjo tiek, kiek didėjo jos teisės ir pretenzijos; „moterų emancipacija“, kai jos siekia ir reikalauja pačios moterys (o ne tik bukagalviai vyrai), yra įstabus moteriškiausių instinktų silpnėjimo ir bukimo požymis. *Kvailumas*

¹ Moteris tegul tyli bažnyčioje, moteris tenesikiša į politiką, moteris tenekalba apie moterį (*lot.*).

slypi šiame judėjime, beveik vyriškas kvailumas, kurio kiekviena padori moteris, – o tokia moteris visada protinga, – turėtų visa savo esybe gėdytis. Nenutuokti, koks kelias tikriau veda į pergalę, nustoti puoselėti savo ginklo naudojimo meną; prarasti savitvardą vyro atžvilgiu, galbūt net prieiti „iki knygu“, o juk anksčiau buvo laikomasi drausmės ir subtilaus, gudraus kuklumo; dorybingai įžūliai priešintis vyro tikėjimui moteryje *slypinčiu* iš esmės kitokiu idealu, kažkokiu Amžinu ir Būtinu Moteriškumu; atkakliais tauškalais versti vyrą pakeisti nuomonę, kad moterį kaip švelnų, užgaidžiai laukinį ir dažnai malonų naminį gyvulėlį reikia saugoti, puoselėti, tausoti; negrabiai ir suirzus ieškoti vergijos ir baudžiatvės elementų moters padėtyje ankstesnėje ir dabartinėje visuomenėje (tarsi vergija yra kontrargumentas, o ne aukštesnės kultūros, visokio kultūros kilimo sąlyga), – ką visa tai reiškia, jei ne moteriškų instinktų, moteriškumo naikinimą? Žinoma, tarp vyriškos lyties mokytų asilų yra daug idiotiškų moterų draugų ir moterų gadintojų; jie pataria joms atsikratyti moteriškumo ir pasiimti visomis kvailystėmis, kuriomis serga „vyras“ Europoje, europietiškas „vyriškumas“, – jie norėtų nužeminti moterį iki „bendrojo išsilavinimo“ ar net iki laikraščių skaitymo ir politikavimo. Iš moterų kai kur norima padaryti netgi laisvas mąstytojas ir literates: tarsi nedievobaiminga moteris giliam ir bedieviui vyrui nebūtų atstumianti ir juokinga, – beveik visur jų nervus gadina ligusčiausia ir pavojingiausia muzika (mūsų vokiškoji naujausioji muzika) ir kasdien jos darosi vis isteriškesnės ir vis labiau nesugeba paklusti savo pirmajam ir paskutiniam pašaukimui – gimdyti sveikus vaikus. Ir apskritai jas norima dar labiau „kultūrinti“ ir, kaip sakoma, remiantis kultūra, „silpnąją lytį“ paversti *stipria*: tarsi istorija įtikinamiausiai neliudytų, kad žmogaus „kultivavimas“ ir silpninimas – kaip tik *valios jėgos* silpninimas, skaidymas, sargdinimas – visada ėjo koja kojon ir kad pačios galingiausios ir įtakingiausios pasaulio moterys (galiausiai dar Napoleono motina) už savo galią ir persvarą prieš vyrus turi būti dėkingos savo valios jėgai, o ne mokytojams. Tai, kas kelia pagarbą, o dažnai ir baimę, – yra moters *prigimtis*, kuri „gamtiškesnė“ negu vyro, jos grobuoniškas klastingas gracinumas, jos tigrės nagai pirštinaitėse, jos naivus egoizmas, jos sunkiai auklėjamas vidinis laukiniškumas, nesuvokiamumas, neapbrėpjamumas, jos geismų ir dorybių nepastovumas... Be baimės, ši pavojinga ir graži katė „moteris“ kelia ir užuojautą, – ji labiau negu bet koks gyvūnas kenčia, yra pažeidžiamesnė, labiau trokšta meilės ir labiau pasmerkta nusivylimui. Baimė ir užuojauta: šių jausmų apimtas stovėjo iki šiol vyras prieš moterį, – viena koja jau tragedijoje, kuri žavėdama kankina. Kaip? Ir tai turėtų baigtis? Ir moters *atkerėjimas* jau prasidėjo? Ir moteris pamažu taps vis nuobodesnė? O, Europa! Europa! Mes žinome tą raguotą žvėrį, kuris visada buvo tau patraukliausias ir kuris vis dar

tebebrasina. Tavo sena pasakėčia galėtų dar kartą tapti „istorija“, – dar kartą siaubingas kvailumas galėtų tave užvaldyti ir nusinešti! Ir po juo nesislepia joks Dievas, ne! tik idėja, „moderni idėja“!..

PASIKALBĖKIME

1. Kodėl feminizmas, anot Nyčės, yra moteriškų instinktų naikinimas? Ką jūs apie tai manote?
2. Kuo moteris, Nyčės teigimu, kelia pagarbą?

10

EMANUELIS LĒVINAS (*Emmanuel Lévinas*) knygoje **Etika ir begalybė** sako, kad meilė kaip dviejų būtybių susilieėjimas yra klaidinga romantikų idėja. Erotinio santykio patetiką sudaro tai, kad esama dviese ir kad kitas yra visiškai kitas. Erosas nesąs nei kova, nei susilieėjimas, nei pažinimas. Tai santykis su kitybe, su paslaptimi. *Spausdinama ištrauka iš šio veikalo.*

Emanuelis Levinas: Vyriskai būtybei moteriškumas yra kita ne tik dėl to, kad jo prigimtis kitokia, bet ir dėl to, kad tam tikra prasme moteriškumo prigimtis yra kitybė. Erotiniame santykiyje svarbus yra ne kito asmens kitas bruožas, o jojo kitybės bruožas. Knygoje *Laikas ir Kitas*, kur vyriskumas ir moteriškumas mąstomi ne kaip neutraliai abipusiški (šitai lemia jų tarpasmeninį ryšį), kai subjekto aš yra įtvirtintas kaip vyriskumas ir kai ieškoma (ar tai grynas anachronizmas?¹) moteriškumui būdingos ontologinės struktūros (apie kurią vėliau tarsiu kelis žodžius), moteriškumas aprašomas kaip *kita negu aš*, kaip pačios kitybės sampratos šaltinis. Ne taip svarbu, ar šie požiūriai visiškai pagrįsti ir kokių svarbių pataisų jie reikalingi! Jie leidžia suvokti, kokia prasme (neredukuojama į skaitinį ar prigimtinį skirtingumą) galima mąstyti erotinį santykį lemiančią kitybę. Šiame santykiyje niekas nesuprastina kitybės, iškylančios čia pačios savaime. Visai priešingai negu pažinimas, užgožiantis kitybę ir triumfuojantis Hėgelio „absoliučiam žinojime“ kaip „tapataus ir netapataus tapatybė“, meilės santykis kitybės ir dualybės nepanaikina. Meilė kaip dviejų būtybių susilieėjimas yra klaidinga romantikų idėja. Erotinio santykio patetiką sudaro tai, kad esama dviese ir kad kitas yra visiškai kitas.

Filipas Nemo: Ar šį santykį lemia kito–asmens–ne–pažinimas?

E. L.: Ne–pažinimas čia nesuprastinas kaip pažinimo *stoka*. Nenumatomumas yra kitybės forma tiktai pažinimo atžvilgiu. Pažinimui kita iš esmės yra tai, kas

¹ Anachronizmas – atgyvena, pasenusi pažiūra ar paprotys, nebederantys prie dabarties.

nenumatoma. Tačiau *erose* kitybė nėra tas pat, kas nenumatomybė. Meilė yra meilė ne dėl to, kad žinojimas yra nenusisekęs.

F. N.: Štai kelios eilutės iš knygos *Laikas ir Kitas* skyriaus apie meilės santykį: „Lyčių skirtingumas nėra dviejų kits kitą papildančių santykio narių dualumas. Mat du kits kitą papildantys santykio nariai numato ankstesnę visumą. Sakyti, kad lyčių dualumas numato visumą, vadinasi, iš anksto nustatyti, kad meilė yra susiliejimas. Priešingai, meilės patetiką sudaro neįveikiamas būtybių dualumas. Tai santykis su tuo, kas amžinai išslysta. Santykis ne panaikina *ipso facto*² kitybę, o ją išlaiko. Kitas kaip kitas čia nėra objektas, kuris tampa mūsų ar tampa mumis. Priešingai, kitas grįžta į savo paslaptį. Moteriškumo sampratoje man rūpi ne tik tai, kas nepažinu, bet ir buvimo būdas – slydimas iš šviesos. Moteriškumas yra kitoks egzistencijos įvykis negu erdvinio transcendavimo³ ar raiškos įvykiai, judantys šviesos link, – tai tam tikras šviesos vengimas. Moteriškumo egzistavimo būdas yra slėpimasis, arba drovumas. Moteriškumo kitybė nėra ir tiesiog objekto išoriškumas. Ji nėra sudaryta ir iš valių priešybės“⁴.

„...Moteriškumui būdingas transcendavimas yra trauktis kur kitur – judesys, priešingas sąmonės judesiui. Tačiau dėl to šis judesys nėra nesąmoningas ar pasąmoninis, ir, mano manymu, jis vadintinas tik paslaptimi. Teigdami kitą asmenį kaip laisvę ir mąstydami jį šviesos terminais, turime pripažinti komunikacijos⁵ nesėkmę, o čia skelbiame tikrai nesėkmę judėjimo, siekiančio sučiuopti arba užvaldyti laisvę. Tikrai parodydami, kuo *erosas* skiriasi nuo valdymo ir galios, galime pripažinti, kad *erose* esama komunikacijos. *Erosas* nėra nei kova, nei susiliejimas, nei pažinimas. Turime pripažinti, kad tarp santykių jam tenka ypatinga vieta. Tai santykis su kitybe, su paslaptimi, tai yra su atėitimi, su tuo, kas pasaulyje, kur viskas yra čia [*la*], niekuomet nebūna čia“⁶.

E. L.: Matote, pastarasis teiginys rodo rūpestį mąstyti laiką ir kitą kartu. Antra vertus, gal visos šios užuominos į vyriškumo ir moteriškumo ontologines skirtynes atrodys ne tokios archajiškos, jei, užuot dalijusios žmogiškumą į dvi rūšis (ar į dvi gimines), jos reikštų, kad dalyvavimas vyriškume ir moteriškume yra kiekvienos žmogiškosios būtybės ypatybė. Ar tokia būtų paslaptingos *Pradžios knygos* eilutės prasmė: „...sukūrė jį; vyrą ir moterį“ (1, 27; A. Rubšio vert.).

² *Ipsa facto* [sk. ipso fakto, lot.] – pačiu faktu, dėl to, savaime.

³ Transcendavimas – peržengimas.

⁴ *Le Temps et l'Autre*. – Montpellier: Fata Morgana, 1979. – P. 78–79.

⁵ Komunikacija [lot. *communicatio* – pranešimas] – bendravimas, keitimasis patyrimu, mintimis, išgyvenimais.

⁶ *Le Temps et l'Autre*. – Montpellier: Fata Morgana, 1979. – P. 81.

PASIKALBĖKIME

1. Kodėl meilės patetiką, kaip sako Levinas, sudaro neįveikiamas būtybių dualumas?
2. Parašykite esė tema: „Kitas grįžta į savo paslaptį“.

11

ÉRICHAS FRÓMAS (*Erich Fromm*) savo knygoje **Menas mylėti iš visų meilės rūšių pačia apgaulingiausia laiko erotinę meilę. Erotinė meilė turi išskirtinumo, kurio neturi broliškoji ir motiniškoji meilė.**

Spausdinama ištrauka iš šio veikalų.

Broliškoji meilė yra lygiųjų meilė; motiniškoji meilė yra meilė bejėgiui. Šios skirtingos meilės rūšys yra panašios tuo, kad nesiriboja vienu asmeniu. Jei aš myliu vieną brolių, myliu ir visus kitus; jei aš myliu savo vaiką, myliu visus savo vaikus; be to, myliu visus vaikus, visus, kuriems reikia mano pagalbos. Kitokia negu šios dvi meilės yra *erotinė meilė*; ji siekia visiško susiliejiimo, vienybės su kitu asmeniu. Savo prigimtimi ji yra išskirtinė ir neuniversali, tai, ko gero, pati apgaulingiausia meilės rūšis.

Pirmiausia ji dažnai painiojama su staigiu „įsimylėjimu“, staigiu visų užtvarų, buvusių iki tol tarp dviejų svetimų žmonių, subyrėjimu. Bet, kaip jau sakėme, šis staigus intymumo¹ išgyvenimas savo prigimtimi esti trumpalaikis. Po to, kai svetimi pažįsta vienas kitą intymiai, nebelieka kliūčių, kurias reikėtų įveikti, neįmanoma pasiekti staiga suartėjimo. „Mylimas“ asmuo taip pat gerai pažįstamas, kaip ir aš pats. Arba, gal tiksliau, tampa taip pat mažai pažįstamas, kaip ir aš pats. Jei čia būtų siekiama labiau pažinti kitą žmogų, jei būtų suvoktas kito žmogaus asmenybės neapbrėpjamumas, jis niekada netaptų jums neįdomus ir kliuvinių įveikimo stebuklas būtų galimas kasdien iš naujo. Bet daugumai žmonių jų pačių asmenybė, lygiai kaip ir kitų, yra labai greitai išsemiamos. Jiems intymumas pasiekiamas tiesiogiai per seksualinį ryšį. Kadangi jie kito asmens atskirtumą supranta kaip fizinį atskirtumą, tai fizinis susiliejiimas jiems reiškia atskirtumo įveikimą.

Yra dar keli būdai įveikti atskirtumą. Daugelis žmonių pasakoja apie asmeninį gyvenimą, viltis ir rūpesčius neįveikdami vaikiškumo ir netgi rodydami jį, demonstruodami abstraktų interesą *vis-à-vis*² pasauliui – visa tai naudoja

¹ Intymūs [pranc. *intime* lot. *intimus* – giliausias, pats vidinis] – grynai asmenišką, artimą.

² *Vis-à-vis* [sk. vizavi; pranc.] – veidas į veidą, t. y. priešpriešais, vienas prieš kitą, akis į akį.

atskirtumui įveikti. Net rodyti pyktį, neapykantą ar nesivaldymą yra laikoma nuoširdžiu artumu, ir tai paaiškina iškreiptą potraukį tarp tokių susituokusių porų, kurioms intymumas atrodo pasiekiamas tik lovoje arba kai jos duoda valią abipusei neapykantai ir pykčiui. Bet visi šie artumo būdai ilgainiui vis labiau silpnėja. Tada jau siekiama meilės su kitu asmeniu, nauju nepažįstamuoju. Ir vėl svetimas yra paverčiamas „artimu“ asmeniu, ir vėl įsimylėjimo jausmas tampa įkvepiantis ir intensyvus. Ir vėl jis ima silpnėti ir baigiasi troškimu naujos pergalės, naujos meilės. Viską lydi iliuzija, kad nauja meilė iš esmės skirsis nuo ankstesniųjų. Šią iliuziją labai stiprina seksualinio potraukio apgaulingumas.

Seksualinis potraukis siekia susijungimo. Tai anaipol nėra vien fizinis apetitas, skausmingos įtampos pašalinimas. Seksualinį potraukį gali sužadinti vienatvės nerimas, noras valdyti ar būti valdomam; tuštynė, noras žeišti ar net sunaikinti „iš meilės“.

Atrodo, kad seksualinis potraukis gali būti sužadintas ar lengvai susietas su bet kuria stipria emocija, iš kurių viena yra meilė. Kadangi *seksualinis potraukis* daugumai žmonių yra susijęs su meile, jie dažniausiai mano, kad myli vienas kitą, jei jaučia vienas kitam fizinį potraukį. Meilė gali sužadinti troškimą suartėti lytiškai; šiuo atveju fizinis ryšys neturi ydingo godumo, noro valdyti ar būti valdomam, o yra kupinas švelnumo. Jei lytinis potraukis nėra įkvėptas meilės, jei erotinė meilė kartu nėra ir broliška meilė, tai tegali būti trumpalaikis lytinio pasitenkinimo ryšys. Lytinis suartėjimas trumpam sukuria vienybės iliuziją, nors be meilės ši „vienybė“ palieka du svetimus žmones tokius pat svetimus, kokie jie buvo anksčiau. Kartais tai verčia juos gėdytis ar net neapkęsti vienas kito, nes kai iliuzijos išsisklaido, jie dar labiau pajunta savo svetimumą. Švelnumas jokiū būdu nėra, kaip manė Froidas (*Freud*), seksualinio instinkto sublimacija³, tai tiesioginis broliškos meilės padarinys, pasireiškiantis ir fizine, ir nefizine meile. Erotinė meilė turi išskirtinumo, kurio neturi broliškoji ir motiniškoji meilė. Šį erotinį meilės pobūdį reikia aptarti. Dažnai erotinės meilės išskirtinumu klaidingai vadinamos savininkiškumo apraiškos. Neretai galima stebėti du žmones, „mylinčius“ tik vienas kitą ir nieko daugiau. Jų meilė iš tiesų yra egoizmas *à deux*⁴: tai yra du žmonės, tapatinantys save vieną su kitu, perkeliantys vienišumo problemą nuo vieno ant dviejų individų pečių. Jie jaučiasi įveikę vienišumą, bet kadangi yra atskirti nuo likusios žmonijos, tai atskirti ir vienas nuo kito ir susvetimėję sau; jų bendrumo

³ Sublimacija [lot. *sublimatio* – iškėlimas] – potraukio, kurio negalima įgyvendinti, pakeitimas ir įgyvendinimas produktyvia veikla.

⁴ *À deux* – dviese.

jausmas tėra iliuzija. Erotinė meilė renkasi vieną, bet myli per tą žmogų visą žmoniją, visa, kas gyva. Čia renkasi tik tuo atžvilgiu, kad galima atsiduoti visiškai ir visa esybe tik vienam asmeniui. Erotinė meilė atmeta meilę kitiems tik lytinio susijungimo, visuminio ir visavertiško įsipareigojimo atžvilgiu, bet ne gilios broliškos meilės prasme.

Erotinė meilė, jei tai yra meilė, remiasi viena sąlyga. Tai yra meilė, kylanti iš mano būties esmės, ir į kitą asmenį aš įsijaučiu tik per jo (ar jos) būties esmę. O savo esme visi žmonės yra vienodi. Visi yra Vieno dalis; visi yra Viena. Jei viskas yra taip, neturėtų būti skirtumo, kurį tu myli. Meilė iš esmės turėtų būti valios aktas, sprendimas skirti visą savo gyvenimą vienam žmogui. Tai yra iš tiesų logiškas daugelio tradicinių vedybų patvarumo pagrindas, tradicinių vedybų, kur du partneriai niekada nesirenka vienas kito, bet yra parinkti vienas kitam ir vis dėlto tikisi abipusės meilės.

Šiuolaikinėje Vakarų kultūroje ši idėja atrodo visiškai neįmanoma. Meile laikoma tai, kas kyla iš spontaniškos emocinės reakcijos kaip staigus paskendimas nesuvaldomuose jausmuose. Šiuo požiūriu matomi tik dviejų meilės apimtų individų ypatumai, o ne tai, kad visi vyrai yra Adomo dalis, visos moterys – Ievos dalis. Nesiskaitoma su svarbiu erotinės meilės veiksmu – valia. Bet meilė nėra vien stiprus jausmas; tai pasiryžimas, sprendimas, pažadas. Jei meilė būtų tik jausmas, tai nebūtų pagrindo pasižadėti, kad mylėsiu amžinai. Jausmas ateina, bet gali ir praeiti. Kaip aš galiu tikėtis, kad tai truks amžinai, jei mano veiksmų nelemia mąstymas, apsisprendimas.

Taip galvodami, galime prieiti prie išvados, kad meilė yra išskirtinai valios ir sprendimo aktas, todėl iš esmės nėra skirtumo, kas tie du žmonės. Ar vedybos yra kitų sutartos, ar tai asmeninis pasirinkimas, – jei jau nuspręsta vesti, valios aktas turėtų garantuoti meilės buvimą ir tęstinumą. Šitoks požiūris neskaito su žmogaus prigimties ir erotinės meilės paradoksalumu. Visi esame Viena, ir kartu kiekvienas iš mūsų yra vienintelis, nepakartojamas. Tas pats paradoksas išlieka ir mūsų tarpusavio santykiuose. Kadangi visi esame Viena, tai galime visus mylėti ta pačia broliška meile. Bet kadangi visi esame skirtingi, erotinė meilė reikalauja ypatingų, labai individualizuotų pradų, kurie būdingi tik šiems, o ne visiems žmonėms.

Taigi abu požiūriai: vienas – erotinė meilė yra visiškai individualus, nepakartojamas abipusis dviejų išskirtinių asmenų potraukis ir kitas – erotinė meilė yra ne kas kita, o valios aktas, – yra teisingi arba, tiksliau, nėra teisingas nei vienas, nei kitas. Taigi klaidinga yra mintis, kad ryšys gali lengvai iširti, jei nėra sėkmingas, kaip ir tai, kad ryšys neturėtų iširti jokiais aplinkybėmis.

PASIKALBĖKIME

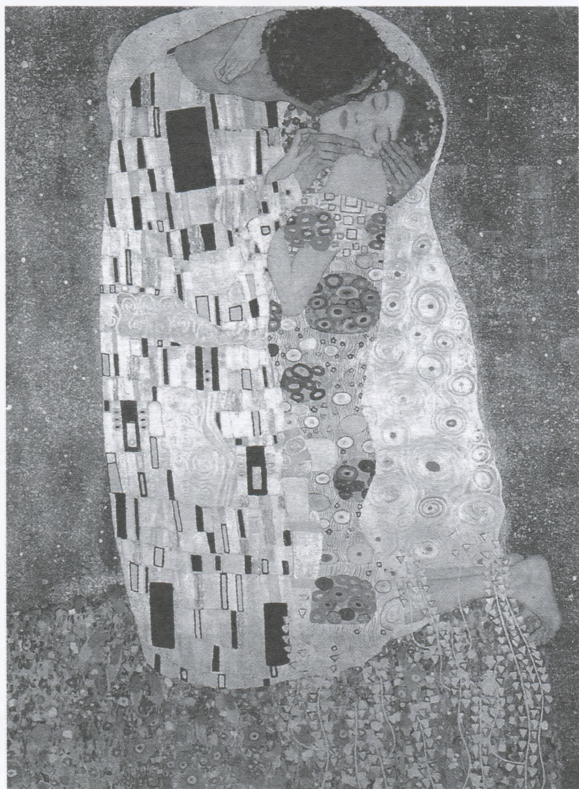
1. Ar galima per meilę žmogų pažinti visapusiškai?
2. Kodėl seksualinis potraukis yra apgaulingas?
3. Kodėl valia – svarbiausias erotinės meilės veiksnys?

12

MARSELIS PRŪSTAS (Marcel Proust) romane **Svano pusėje (Prarasto laiko beiškant)** rašo, kad kitus žmones pamilstame tada, kai pajuntame didįjį nerimo dvelksmą. Tada kyla beprotiškas ir skausmingas geismas turėti būtybę, su kuria mums tą akimirką gera. Aistra mumyse, sako Prustas, yra tartum laikinas ir visai skirtingas charakteris. „Žmogiškoms būtybėms mes paprastai esame tokie abejingi, kad jei kuriai pripažįstame galią skaudinti mus ar džiuginti, ji pradeda mums atrodyti esanti iš kito pasaulio: apsigaubia poezija, mūsų gyvenimą paverčia jaudinančia erdve, kur ji bus daugiau ar mažiau mums artima“, – teigia prancūzų rašytojas. Spausdinama ištrauka iš šio romano.

Daug yra meilės atsiradimo būdų, daug šios šventos ligos paplitimo veiksnių, bet veiksmingiausias jų, žinoma, yra vienas – tas didysis nerimo dvelksmas, kuris kartais plūsteli į mus. Ir tuomet burtas ištrauktas: mes pamilsime būtybę, su kuria mums tą akimirką gera. Ji net nebūtinai mums turėjo prieš tai patikti labiau negu kitos ar bent tiek pat kiek kitos. Tereikia, kad potraukis prie jos taptų ypatingas. O jis bus ypatingas, jei – tą akimirką, kai tos būtybės pasigesime, – užuot siekę jos žavesio teikiamų malonumų, staiga pajusime nerimastingą geismą pačios tos būtybės, absurdišką geismą, kurio pagal šio pasaulio dėsnius neįmanoma patenkinti ir kurį sunku pagydyti, – beprotišką ir skausmingą geismą ją turėti.

Svanas liepė jį vežti į paskutinius dar atdarus restoranus; tai buvo vienintelė laimės tikimybė, kurią jis ramiai apsvarstė; dabar jis nebeslėpė nei to, kad jaudinasi, nei kad susitikimas jam svarbus, ir jeigu pasisektų, prižadėjo vežėją apdovanoti, tarsi, kitam sužadinęs tokį pat kaip jo troškimą, būtų galėjęs padaryti, kad Odetė, net jeigu jau grįžo namo ir atsigulė, vis dėlto atsirastų kuriame nors bulvarų restorane. Jis nuvažiavo ligi „Aukso namų“; du kartus užsuko pas Tortonį, paskui į „Anglų kavinę“, ir kai neradęs jos nė ten dideliais žingsniais žengė sutrikęs link savo ekipažo, laukiančio ties Italų bulvaro kampu, staiga susidūrė su priešais ateinančia žmogysta: tai buvo Odetė; vėliau ji paaiškino, kad pas Prevo nebuvę vietų ir ji atvažiavusi pavakarieniauti į „Aukso namus“, kur sėdėjusi nišoje, todėl Svanas jos ir nepastebėjęs, o dabar einanti prie savo ekipažo.

GUSTAVAS KLIMTAS. (Klimt). *Bučiny*

Ji taip nesitikėjo čia jį pamatyti, kad net krūptelėjo. O jis važinėjo po Paryžių ne todėl, kad manė galįs ją sutikti, o todėl, kad jam buvo pernelyg sunku to ieškojimo atsisaityti. Bet džiaugsmas, kurį jo protas ligi tol nesiliovė laikęs šiam vakarui pražuvusiu, dabar atrodė dar tikresnis, nes atėjo pats, jam nė kiek neprisidėjus, nenumačius jo galimybės; jam nereikėjo savo proto pastangomis žadinti jo – tryško jis pats savaime ir nešė į jį tą tiesą, kuri savo spinduliais lyg sapną išsklaidė jį bauginusią vienumą ir kuria jis negalvodamas grindė savo laimės svajones. Taip keleivis, giedrą dieną atvažiavęs į Viduržemio jūros pakrantę, suabejoja, ar tikrai yra šalis, iš kur jis ką tik išvyko, ir ne tiek žiūri, kiek leidžia sau raibinti akis tos žvilgančios ir stangrios vandens žydrinės spinduliams.

Draugai stebėdavosi, ir iš tikrųjų Svanas buvo nebe tas. Niekas nebegaudavo iš jo laiškų, kuriuose jis būtų prašęs supažindinti su kokia nors moterimi. Liovėsi domėjęsis jomis, vengė vaikščioti ten, kur galima jų sutikti. Restorane ar užmiestyje jo elgesys buvo visiškai priešingas tam, iš kurio dar vakar būtų buvę galima jį atpažinti ir kuris, atrodė, niekad nepasikeis. Juk aistra mummyse yra tartum laikinas ir visai skirtingas charakteris, kuris užima ankstesniojo vietą ir panaikina net ir pastoviausius jo bruožus! Užtat dabar pastoviausias Svano polinkis buvo – kad ir kur jis būtų atsidūręs – važiuoti pas Odetę. Juos skiriantį atstumą jis nuriedėdavo savaime, tarytumei būtų riedėjęs nesulaikomai ir greitai savo paties gyvenimo nuokalne. Tiesą sakant, dažnai, užtrukęs pas ką nors ilgiau, jis mielai būtų važiavęs tiesiai namo, nedarydamas to didelio vingio, ir su Odete pasimatęs rytojaus dieną; bet pats faktas, kad jis, nieko nepaisydamas, tokią neįprastą valandą važiuoja pas ją, kad jaučia, kaip draugai, atsisveikinę su juo, tarpusavy kalba: „Jį kažkas kietai laiko, tikriausiai įsitaisė moterį, reikalaujančią pas ją važinėti bet kuriuo metu“, – jam leisdavo

pasijusti vyru, turinčiu savo gyvenime meilės ryšį, aukojančiu savo poilsį bei interesus gosliai svajonei ir per tai įgyjančiu vidinio žavesio. Pagaliau žinojimas – Svanas nė pats jo nesuvokė – kad ji laukia jo, kad ji ne kur nors su kitais ir kad jam nereikės važiuoti namo su ja nepasimačius, neutralizavo tą pamiršimą, bet visuomet galintį atgyti nerimą, kuris kamavo jį aną vakarą, kai nerado Odetės pas Verdiurenus; dabar, kai jis atlėgo, buvo toks malonus jausmas, kad jį galėjai beveik vadinti laime. Galbūt kaip tik dėl to nerimo Odetė jam tapo tokia svarbi. Žmogiškoms būtybėms mes paprastai esame tokie abejingi, kad jei kuriai pripažįstame galią skaudinti mus ar džiuginti, ji pradeda mums atrodyti esanti iš kito pasaulio: apsigaubia poezija, mūsų gyvenimą paverčia jaudinančia erdve, kur ji bus daugiau ar mažiau mums artima. Svanas negalėjo ramiai galvoti apie tai, kas Odetė jam bus ateityje. Kartais giedrą šaltą naktį važiuodamas jis žiūrėdavo iš savo viktorijos, kaip spindintis mėnulis lieja tarp jo akių ir tuščių gatvių savo šviesą, ir galvodavo apie kitą veidą, tokį pat šviesų ir rausvą kaip mėnulis, veidą, kuris išniro vieną dieną priešais jį, ir nuo to laiko visą pasaulį jis mato jo paslaptingoje šviesoje. Jei Svanas atvažiuodavo, kai Odetė jau būdavo pasiuntusi tarnus miegoti, jis neskambindavo prie sodo vartelių, o pirma eidavo į gatvę, kur tarp daugelio visai panašių, tik tamsių gretimų langų pirmame aukšte švietė vienintelis jos miegamojo langas. Jis pabarškindavo į stiklą, ji tuojau atsakydavo ir eidavo pasitikti jo kitoje pusėje, prie įėjimo. Ant fortepijono jis rasdavo atverstus kai kuriuos jos mėgstamus dalykus – „Rožių valsą“¹ arba Taljafiko² „Vargšą pamišėlį“ (jie turėjo pagal raštu išreikštą jos valią būti atliekami per jos laidotuves) ir vis dėlto prašydavo jam paskambinti ne juos, o frazę iš Ventejo sonatos, nors Odetė skambino labai nekaip: bet juk dažnai gražiausioji mums išlikusi kurio nors kūrinio vizija esti ta, kuri po neįgudusiais pirštais kadaise aidėjo iš suklerusio pianino. Trumputė frazė Svanui tolydžio pynėsi su jo meile Odetei. Jis aiškiai jautė, kad ši meilė nesąsi su niekuo išoriniame pasaulyje, kad ji niekam kitam nesuprantama; suvokė, jog Odetė neturi savybių, dėl kurių derėtų taip labai branginti su ja leidžiamas akimirkas. Ir dažnai, kai viršų paimdavo pozityvus protas, Svanas panūdavo liautis aukojęs tiek intelektualinių ir visuomeninių interesų dėl šio įsivaizduojamo malonumo. Bet vos išgirsdavo jis tą trumputę frazę, ji užimdavo jame sau reikalingą erdvę, o jo sielos proporcijos pasikeisdavo; atsirasdavo kampelis pomėgiui, kuris taip pat nesisiejo su niekuo išorėje ir vis dėlto, užuot buvęs grynai individualus, kaip kad meilės pomėgis, siūlėsi

¹ Prancūzų kompozitoriaus ir dirigento Olivjė Metra (*Olivier Métra*, 1830–1889), daugelio valsų ir operečių autoriaus, kūriny.

² Žozefas Taljafikas (1821–1900) – operos dainininkas ir jausmingų romanų autorius.

Svanui kaip realybė, aukštesnė už konkrečius dalykus. Toji frazė žadino nepatirto žavesio troškulį, tačiau nedavė nieko, kas galėjo jį numalšinti. Taigi tos Svano sielos kertelės, kur sonatos frazė nutrynė domėjimąsi materialiniais dalykais, žmogiškaisiais motyvais, kurie svarbūs visiems, liko tuščios, lyg balti lapai, ir jis galėjo ten laisvai įrašyti Odetės vardą. Be to, sonatos frazė prie to, kuo Odetės meilė galėjo būti bent kiek menka ir žadinti nusivylimą, pridėjo, prilydė savo paslaptinę esmę. Žiūrint į Svano veidą, kai jis klausydavo frazės, buvo galima pamanyti, jog jis ką tik išgėrė skausmus malšinančių vaistų ir dabar pradeda giliau alsuoti. O muzikos jam teikiamas malonumas, netrukus turėjęs tapti tikra aistra, tokiomis akimirkomis iš tikrųjų buvo panašus į malonumą, kokį būtų teikę kvapai, ryšys su pasauliu, kuriam nesame sukurti, kuris mums atrodo beformis, nes mūsų akys jo neįžvelgia, bereikšmis, nes mūsų protas jo nepermano, – kurį tepagauname vienu iš mūsų jutimų. Svano akys, subtilios meno vertintojos, ir protas, akylas papročių stebėtojas, buvo pažymėti nedylančiu jo bergždžio gyvenimo ženklu, todėl apėmė didi ramybė, paslaptingas atsinaujinimas, kai pasijuto tapęs nežmogiška būtybe, akla, negalinčia logiškai mąstyti, kažkokiu fantastiniu gyvuliu, pasakišku sutvėrimu, kuris pasaulį suvokia vien klausia. Sonatos frazėje jis vis dėlto ieškojo prasmės, o jo protas negalėjo ligi jos prasi-skverbti, tad kokį keistą svaigulį jis turėjo patirti, išplėšęs iš savo sielos gelmių visas mąstymo galias ir paleidęs ją vieną į tą siaurymę, į tą tamsų garso filtrą. Jis ėmė suvokti, kiek skausmo, gal net slapčia nenumaldyto, glūdi švelniame tos frazės skambesy, bet dėl to nesikankino. Tai kas, kad ji sakė jam meilę esant trapią, jeigu jo meilė tokia stipri! Jis žaidė su jos skleidžiamu liūdesiu, jautė, kaip jis supa jį, tačiau supa kaip glamonė, nuo kurios tik dar gilesnis ir saldėsnis darosi jo paties laimės pojūtis.

PASIKALBĖKIME

1. Kaip paaiškintumėte Prusto metaforą, kad meilė – „didysis nerimo dvelksmas“? Parašykite esė šia tema.
2. Kas yra aistra?
3. Kaip supratote Prusto frazę: „Galbūt kaip tik dėl to nerimo Odetė jam tapo tokia svarbi“?

13

*Moterys šimtmečių šimtmečiais kūrė visą meilę, vienos vaidino visą dialogą tarp moters ir vyro, rašo **RAINERIS MARIJA RILKĖ** (Rainer Maria Rilke) **Maltės Lauridso Brigės užrašuose.** „Ar negalėtume mes pamėginti trupučiuką pajudėti pirmyn ir palengva, pamažiukais patys perimti savąją meilės triūso dalį?“ – retoriškai klausinama vyrų. Spausdinamos ištraukos iš šios knygos.*

Ir šitos jaunos mergaitės, taip įsigilinusios į darbą, kurio nutarė imtis, jau niekaip neprisirengia pakelti akių. Jos nepastebi, kad, nors ir piešdamos, nieko daugiau neveikia, kaip tik laiko užgniaužusios savy amžinai tvarų gyvenimą, kuris, šituose spindulinguose austuose paveiksluose atvertas prieš jas, yra begalinis ir neapsakomas. Jos nenori tuo patikėti. Dabar, kai tokios didelės permainingos, jos nori keistis. Jos baigia mažne visai atsižadėti savęs ir pradeda galvoti maždaug *taip*, kaip apie jas galėtų kalbėti vyrai, kai jos negirdi. Tai joms regisi pažanga. Jos jau mažne įsitikinusios, kad visi ieško malonumo, ir dar vieno, ir dar didesnio: kad tai ir yra gyvenimas, jei nenori jo kvailai prarasti. Jos jau pradėjo dairytis, ieškoti. Ir tai tos, kurių stiprybė visada buvo būti rastoms.

Manau, taip yra todėl, kad jos pavargusios. Šimtmečių šimtmečius jos kūrė visą meilę, amžinai vienos vaidino visą dialogą, abi jo puses. Juk vyras tiktai kartojo iš paskos, ir tai dar prastai. Ir sunkino joms mokymąsi savo išsiblašky- mu, savo aplaidumu, savo pavydu, kuris irgi buvo savotiškas aplaidumas. O jos vis tiek kentė dienas ir naktis, ir jų meilė ir sielvartas vis didėjo. Ir iš jų tarpo, begalinių bėdų spaudžiamos, išėjo didingos mylinčiosios, kurios, šaukdamos vyrą, įveikė jį, kurios peraugo jį, kai jis vis negrįžo, peraugo kaip Gaspara Stampa arba kaip portugalė, kurios tol nesiliovė, kol jų kančia virto aitriu, lediniu prašmatnumu, jau nebenulaikomumu. Mes žinome apie vieną ir kitą, mes turime laiškų, išlikusių lyg per stebuklą, arba knygų su eiliuotais kaltinimais ir skundais, arba paveikslų, žvelgiančių į mus kokioj nors galerijoje pro ašaras, kurios pavyko tapytojui, nes jis nežinojo, kas tai yra. Bet jų buvo kur kas daugiau; ir tų, kurios sudegino savo laiškus, ir tų, kurios nebeturėjo jėgų jų rašyti. Galudienių senučių, visai surambėjusių, su tauriu branduoliu, slepiamu nuo visų. Bepormių, sustorėjusių moterų, kurios, sustorėjusios nuo išsekimo, ėmė darytis panašios į savo vyrus ir vis dėlto buvo visai kitokios viduje, ten, kur darbavosi jų meilė, tamsybėse. Gimdančiųjų, niekad nenorėjusių gimdyti; kai jos pagaliau mirė, gimdydamos aštuntąjį kūdikį, jų judesiai buvo lengvi it mergaičių, kurios džiaugiasi meile. Ir tų, kurios liko šalia tūžmingųjų ir girtuoklių, nes surado būdą pasislėpti savyje nuo jų taip giliai kaip niekur kitur; o

kai pasirodydavo žmonėse, jos nepajėgdavo to nuslėpti ir švytėdavo, lyg visada būtų drauge su šventaisiais. Kas gali pasakyti, kiek jų ir kokių buvo. Rodosi, lyg jos iš anksto būtų sunaikinusios žodžius, kuriais būtų galima jas apsaakyti.

Bet dabar, kai tiek daug dalykų keičiasi, ar neatėjo ir mūsų eilė pasikeisti? Ar negalėtume mes pamėginti trupučiuką pajudėti pirmyn ir palengva, pamažiukais patys perimti savąją meilės triūso dalį? Mes buvome atleisti nuo visų jos vargų, ir todėl ji mums virto pramoga, kaip kartais į vaiko žaislų stalčių patenka tikrų nėrinių juostelė, kuri tik iš pradžių džiugina akį, o paskui jau guli tenai tarp sudaužytų ir išnarstytų daiktų už viską prastesnę. Mes sugadinti lengvo smaguriavimo kaip visi diletantai ir garsinamės esą meistrai. O jeigu imtume niekinti savo pergalės, jeigu nuo pat pradžių pradėtume mokytis meilės darbo, kuris buvo už mus nudirbamas? O jeigu mes nueitume ir taptume pradedančiais, dabar, kai tiek daug dalykų keičiasi.

PASIKALBĖKIME

1. Kaip supratote moterų nuovargio metaforą?
2. Ką galėtų reikšti Rilės kreipinys į vyrus: „Ar negalėtume mes pamėginti trupučiuką pajudėti pirmyn ir palengva, pamažiukais patys perimti savąją meilės triūso dalį“? Parašykite esė šia tema.

V.

PAVYDAS IR
NEAPYKANTA

LEONARDAS DA VINČIS (Leonardo da Vinci). Detalė Vekjo rūmų freskai „Angjario kautynės“

Atpirktis

O džiaugsmo angele, ar žinot, kas kančia?
Ar gėda, ilgesys, drova jūs nekankino?
Blyškioji baimė plieno gniaužtuose lediniuos
Nejau nėsyk nestingdė jums širdies nakčia?
O džiaugsmo angele, ar žinot, kas kančia?

Romusis angele, jūs žinot, kas tulžis?
Kas aitrios ašaros ir įniršis bejėgis?
Viešėjo iš kapų vidur nakties bemiegės
Atėjusi pagieža, temdanti akis?
Romusis angele, jūs žinot, kas tulžis?

PASIKALBĖKIME

1. Pavydas kankina. Kodėl?
2. Ar lengva užjausti pavydų žmogų?
3. Ar galime džiaugtis, kai mums pavydi?
4. Žmonės kovoja vieni su kitais. Kodėl?

(Nagrinėdami šią temą paskaitykite taip pat Tomo Sodeikos, Jūratės Baranovos *Filosofijos vadovėlio XI–XII klasėms* skyrių „Kova“. – P. 196–211.)

2

KSENOFONTAS (*Xenophōn*) **Atsiminimuose apie Sokratą pažymi, jog šis filosofas, svarstydamas, kas yra pavydas, apibūdina jį kaip graužatį dėl draugų sėkmės. Sokratas vis dėlto nemanęs, kad visi žmonės linkę pavydėti. Spausdinama ištrauka iš atsiminimų.**

(8) Tyrinėdamas klausimą, kas yra pavydas, Sokratas priešdavo prie išvados, kad tai esąs tam tikras sielvartas, tačiau kylantis ne dėl draugų nesėkmės arba priešų sėkmės: jis sakydavo, kad pavyduoliai daugiausiai kremtasi kaip tik dėl draugų sėkmės. Kai tūlas klausytojas stebėdavosi, kaip, girdi, galima ką nors mylėti ir sykiu sielvartauti, kai mylimajam sekasi, Sokratas primindavo, kad esą net labai daug žmonių, kurie negali ramiai žiūrėti į kito nesėkmę, iš visos širdies padeda nelaimėje, tačiau kai tam kitam pradeda gerai klotis – sielvartauja. Tiesa, protingam žmogui to nepasitaiką, o paikam taip būna visada.

P A S I K A L B Ė K I M E

Ar sutiktumėte su Sokratu, kad pavydas padeda atskirti protingą žmogų nuo paiko?

3

ARISTOTELIS (*Aristotelēs*) **veikale Retorika svarsto, kuo pyktis skiriasi nuo neapykantos. Pykstantis žmogus sielvartauja, neapkenčiantis – ne. Pykstantis gali ir užjausti, neapkenčiantis – ne. Neapkenčiantis trokšta, kad nekenčiamo žmogaus iš viso nebūtų. Pavydas, teigia Aristotelis, yra sielvartas dėl sėkmės žmogaus, kuris mums lygus ir panašus į mus kilme, giminyste, amžiumi, gabumais, šlove, turtu. Tačiau garbingas charakteris, tęsia Aristotelis, užjaus ir gailės žmonių, kuriems nepelnytai nesiseka, ir teisėtai piktinsis tais, kuriems nepelnytai sekasi. Aristotelis atskiria pavydą nuo teisėto piktinimosi. Pavydi tie, kuriems nedaug tetrūksta, kad turėtų viską. Kas kuo nori pagaršėti, to ir pavydi. Spausdinamos ištraukos iš veikalo.**

II, 4. <...> Pyktis kyla dėl to, kad kitas žmogus netinkamai elgiasi su mumis, o priešiškus gali atsirasti ir nepriklausomai nuo šito, nes nekęsti pradame supratę, kad tas žmogus yra štai šitoks. Pyktis visada būna nukreiptas

PIETERIS BREIGELIS (Bruegel), VYRESNYSIS. *Pavydas*

į konkrečius žmones, pavyzdžiui, į Kaliją¹, Sokratą, o neapykanta gali kilti ir visai žmonių rūšiai: kiekvienas neapkenčia vagies ar skundiko. Laikas išdildo pyktį, o neapykantas – ne. Anas siekia sukelti sielvartą, o šitoji – blogį, nes pykstantis žmogus stengiasi, kad pajustų jo pyktį, o neapkenčiančiam tai visai nesvarbu. Visa, kas kelia sielvartą, galima pajusti, o didžiausios blogybės – neteisingumas ir beprotybė – visiškai neįjuntamos, nes ydos turėjimas mūsų pačių nėra kiek neliūdina. Pyktis susijęs su sielvartu, o neapykanta – nesusijusi, nes pykstantis žmogus sielvartauja, o neapkenčiantis – ne. Pirmasis gali pajusti net užuojautą, jei žmogus, ant kurio pykstama, patiria daug nelaimių, o antrasis niekados, nes anas nori, kad nekentėtų ir jį supykęs žmogus, o šis – kad jo iš viso nebūtų.

II, 9. Gailesčiui visų pirma priešpriešinamas vadinamasis teisėtas piktinimasis (νέμεσις): juk tam tikra prasme jis yra sielvarto dėl nepelnytos nesėkmės priešybė ir kyla iš to paties jausmo kaip ir sielvartas dėl nepelnytos sėkmės. Abu šie jausmai būdingi garbingam charakteriui: reikia užjausti ir gailėtis žmonių, kuriems nepelnytai nesiseka, ir teisėtai piktintis tais, kuriems ne-

¹ Kalijas – turtingas atėnietis, dosniai švaistęs pinigų mokymuisi pas sofistus.

pelnytai sekasi – juk tai, kas atsitinka nepelnytai, yra neteisinga; kaip tik todėl teisėto piktinimosi jausmą priskiriame dievams. Gali pasirodyti, kad ir pavydas priešpriešinamas užuojautai taip pat kaip teisėtas piktinimasis, nes tai esančios giminiškos ar tapačios sąvokos. Tačiau tai visai kas kita: nors pavydas taip pat yra nerimastingas sielvartas, irgi dėl sėkmės, bet ne dėl sėkmės neverto žmogaus, o dėl mums lygaus ir panašaus į mus. Visos tos sąvokos turi vieną bendrą prasmę – jos liečia mūsų artimą, bet nereiškia, kad mums patiems kas atsitiks. Juk jei mus apims sielvartas ir sumišimas, kad dėl ano žmogaus sėkmės atsitiks kažkas bloga mums, tai bus nebe teisėtas piktinimasis ar pavydas, o baimė.

Aišku, kad su šitais jausmais susiję priešingi jausmai: žmogus, sielvartaujantis dėl nepelnytų kitų nesėkmės, džiaugsis arba bent nesielvartaus, kai kitiems bus pelnytai bloga. Pavyzdžiui, nė vienas garbingas žmogus nesielvartaus, jei bus nubausti galvažudžiai ar tėvažudžiai, nes tokiais atvejais reikia tik džiaugtis. Lygiai tas pat, kai matome žmones, kuriems sekasi pelnytai: juk ir viena, ir kita yra teisinga, todėl džiugina dorą žmogų, nes neišvengiamai sužadina viltį pačiam gauti tai, ką gavo į jį panašus žmogus. Visi šie bruožai – vieno charakterio savybės, o priešingi bruožai yra priešingo charakterio savybės, nes tas pats žmogus būna ir piktdžiugis, ir pavyduolis: kas liūdi, kad kitas ką nors įsigijo ir turi, būtinai džiaugsis, kai kitas tai praras ir nebeturės. Todėl visi šie jausmai trukdo atsirasti užuojautai; nors dėl anksčiau nurodytų priešasčių jie skiriasi vienas nuo kito, tačiau vienodai tinka padaryti taip, kad niekas nebežadintų užuojautos.

II, 10. Taip pat aišku, kodėl žmonės pavydi, kam ir kokiomis aplinkybėmis, jei pavydas (φθόρος) yra tam tikras sielvartas, kylantis matant, kad į mus panašūs žmonės sėkmingai įgyja vadinamųjų gėrybių, – ne dėl to, kad patys jų įgytume, o todėl, kad jie turi. Pavydime tik panašiams arba bent atrodantiems panašiams į mus žmonėms – panašiams kilme, giminyste, amžiumi, gabumais, šlove, turtu. Pavydi tie, kuriems nedaug tetrūksta, kad turėtų viską, – kaip tik todėl būna pavydūs aukšti pareigūnai ir sėkmės lydimi žmonės. Jiems atrodo, kad visi naudojasi jų nuosavybe. Pavyduoliai taip pat būna už ką nors, ypač už protingumą ir sėkmę, itin gerbiami žmonės. Ir garbėtroškos būna pavydesni už netrokštančius garbės, ir tariamieji išminčiai, nes jie nori pagarsėti protingumu, ir apskritai kuo kas nori pagarsėti, to ir pavydi, taip pat ir silpnadvasiai – jiems visa atrodo didinga.

Suminėjome gėrybes, kurių žmonės pavydi: kokiais darbais ar turtais trokšta jie pagarsėti, siekia šlovės ir, kur tik įmanoma, sėkmės – beveik dėl visų tų dalykų kyla pavydas, o labiausiai dėl to, kad patys jų siekia ar mano turį teisę turėti, arba dėl to, kad tuo, ką turi, truputį pralenkia kitus ar atsilieka. Aišku,

ir kam pavydi, nes, kaip sakyta, pavydi esantiems arti pagal laiką, vietą, amžių, šlovę. Todėl ir sakoma: „Artimas ir pavydėti moka“². Žmonės pavydi ir tiems, su kuriais rungtyniauja. O rungtyniauja su minėtais žmonėmis; gyvenusiems prieš tūkstančius metų, gyvensiantiems po tiek pat laiko ar jau mirusiems niekas nepavydi, kaip ir tiems, kurie gyvena prie Heraklio stulpų³. Nepavydime tiems, kurie, mūsų ar kitų žmonių manymu, yra nedaug kuo mus pralenkę arba smarkiai atsilikę nuo mūsų; nepavydime ir tiems, kurie užsiima tais pačiais dalykais. Kadangi žmonės rungtyniauja su savo kovos, meilės varžovais ir apskritai su tais, kurie siekia to paties, ko ir jie, tai neišvengiamai kaip tik šitiems pavydi labiausiai. Užtat ir sakoma: „Pyksta mat puodžius ant puodžiaus“⁴. Pavydime ir tiems, kurių turtas ar sėkmė yra tarsi priekaištas mums – juk jie yra artimi ir panašūs į mus, tad visiškai aišku, kad štai šitos gėrybės neturime dėl savo pačių kaltės. Toks supratimas liūdina mus ir žadina pavydą. Pavydime ir tiems, kurie yra įsigiję bei turi tai, ką ir mums priderėtų turėti ar ką turėjome praeityje. Kaip tik dėl to seniai pavydi jauniems, o tie, kuriems kas nors brangiai atsiėjo, pavydi tiems, kurie tą patį įsigijo lengvai. Žmonėms, ką nors pasiekusiems greitai, pavydi tie, kurie kol kas ar visai nepasiekė to paties.

PASIKALBĖKIME

1. Kodėl pavydime tik panašiams ar bent atrodantiems į mus panašiams žmonėms? Kokie žmonės labiausiai linkę pavydėti?
2. Kodėl mirusiems jau niekas nepavydi?

4

PLUTÁRCHAS (*Plutarchōs*) veikale **Moralijos** rašo, kad nors pavydas ir neapykanta sutampa kaip priešinga nuostata meilei, šie jausmai vis dėlto skiriasi. Nekenčiame nedorėlių, pavydime tiems, kurie klesti. Pavydas būna neapibrėžtas: taip sergančios akys ašaroja nuo visko, kas ryškiau švyti. Neapykantos objektas – visada atskiras ir asmeniškąs. Pavydas slepiamas, neapykanta – ne. Nekenčiama dėl blogų poelgių, pavydima – dėl dorybių. Nepatyrę skriaudos žmonės kartais nustoja neapkęsti, bet nustoja pavydėti. „Tiems, kurie atrodo geri, pavydi dar aršiau, nes dorybę žmonės laiko didžiausiu gėriu“, – sako Plutarchas.

Spausdinama ištrauka iš veikalo.

² Fragmentas iš neišlikusios Aischilo tragedijos, kurios nenustatytas ir pavadinimas.

³ Taip vadinamos dvi uolos abipus Gibraltaro sąsiaurio. Senovės graikų mitologijoje Heraklio stulpai – tai pasaulio riba. Juos esą pastatęs Heraklis savo kelionės per Europą ir Libiją atminimui.

⁴ Frazė iš Heziodo poemos *Darbai ir dienos*.

Pavydas visada būna neteisingas – juk svetima sėkmė niekam skriaudos nedaro. Ir priešingai: būna žmonių, kurių neapkenčiame visiškai teisingai. Pavyzdžiui, tų, kuriuos laikome vertais viešos neapykantos, arba tų, kurie šitokių visų niekinamų žmonių nevengia, nesibodi jų ir nesibjauri jais. Svarbus šio skirtumo įrodymas yra toks: kai kurie žmonės prisipažįsta daugelio neapkenčią, bet šiukštu nesisako, kad kam nors pavydi. Neapykanta kyta ir tada, kai kas nors giria blogį. Kartą kažkokie žmonės liaupsino Likurgo¹ sūnėną Charilą už nuolankumą ir geraširdiškumą. Jo valdžios bendrininkas pasakė: „Toks jau tikęs Charilas – ir paskutiniam nenaudėliui gerutis“. Ir Homeras, kruopščiai visais atžvilgiais pavaizdavęs Tersito² fizinį išsigimimą, niekam tikusį charakterį viename sakinyje nusakė vieninteliu bruožu:

Buvo baisiai šlykštus Achilui ir Odisėjui.

Mat perdėti netikėliškumą – vadinasi, rodyti priešišumą geriems žmonėms. Pavydą žmonės stengiasi slėpti, o jei jis iškyla aikštėn, pateikia tūkstančius išvedžiojimų, maskuojasi, sakydami neapkenčią, pyksta, bijąsi to žmogaus, priskiria pavydai pirmą pasitaikiusį jausmo pavadinimą, nes iš visų dvasinių negalavimų kaip tik ši reikia labiausiai slėpti.

Pagaliau atrodo, kad šie jausmai, iš prigimties būdami tarsi du vienos veislės augalai, neišvengiamai turėtų stiprėti ir augti maitindamiesi tuo pačiu, išlaikydami šitą panašumą. Tačiau taip nėra: mes vis labiau nekenčiame tų, kurie vis labiau linksta į blogį, ir vis labiau pavydime tiems, kurie, mūsų manymu, vis arčiau atsiduria prie dorybės. Todėl dar visai jaunutis Temistoklis³ kalbėjo, kad kol kas, matyt, nėra nuveikęs jokio puikaus darbo, nes niekas jam dar nepavydys. Ir vabalai paprastai labiausiai puola vešlius javus ir gražiausiai žydinčias rožes. Panašiai ir pavydas: geriausiai jis limpa prie puikesnių žmonių, išsiskiriančių dora, garsėjančių geru vardu. Ir priešingai: netramdomas žmonių blogumas užsitraukia neapykantą. Piliečiai labai neapkentė Sokrato kaltintojų, tiesiog niekino juos, įstūmusius jį į pačius nelaimės nasrus: neduodavo prisidegti ugnies, neatsakydavo jiems ko nors klausiami, nesiprausdavo vandeniui, semiamu iš tos pačios saugyklos, versdavo pirtininkus išpilti tą vandenį lauk kaip užterštą. Pagaliau tie, nebeištvėrę neapykantos, pasikorė. O pavydą dažnai gesina pernelyg didelė ir puiki sėkmė. Neįtikėtina, kad kas būtų pavydėjęs Aleksandriui ar Kyriui⁴, kai jie jau buvo gavę visą valdžią ir tapę

¹ Likurgas – pusiau legendinis Spartos įstatymų kūrėjas, esą gyvenęs IX–VIII a. pr. Kr.

² Tersitas – Homero *Iliados* personažas, achajas, iškeikęs Agamemnoną, skatinęs achajus grįžti namo (žr. II giesmę).

³ Temistoklis (apie 525–apie 460 m. pr. Kr.) – garsus senovės graikų karvedys.

⁴ Turimi galvoje antikos karvedys, Makedonijos karalius Aleksandras Didysis (356–323 m. pr. Kr.) ir Persijos karalius Kyras II Didysis (?–530 m. pr. Kr.).

pasaulio viešpačiais. Juk saulė, kai lieja spindulius pakilusi tiesiai virš mūsų, arba visai nemeta šešėlio, arba tekrinta tik trumpučiuokai tamsos ruožai. Taip ir žmonių itin didelė sėkmė, būdama pačiame zenite, iš aukšto skleidžia savo švytėjimą naikindama neapykantą. Tačiau net didžiausia priešų galybė nepanaikina neapykantos. Aleksandruui nepavydėjo nė vienas, užtat daugybė neapkentė, galop jis ir žuvo per tų neapkentėjų klastą. Panašiai ir nesėkmės pribaugia pavydą, bet nepanaikina priešiško: neapkenčiama ir tada, kai priešas tampa paskutiniu vargšu. Tačiau bedaliui nepavydi niekas. Vienas mūsų laikų sofistai teisingai pasakė, kad pavyduoliai labai noriai gailisi. Taip ir čia. Šiedu jausmai smarkiai skiriasi savo prigimtimi: neapykantos nepanaikina nei laimės šypsenos, nei likimo smūgiai, o pavydas baigiasi, kai pastarųjų būna pernelyg daug.

Dar geriau spręsti apie šių jausmų skirtingumą pagal jų priešingybes. Žmonės liaujasi jautę priešišumą ar neapykantą įsitikinę, kad nepatyrė jokios skriaudos, arba kad tie, kurių nekenčia kaip paskutinių nenaudėlių, iš tikrųjų yra visai padorūs žmonės. Arba trečias atvejis – kai patiria gera. „Juk, – kaip sako Tukididas, – vėlesnė laiku padaryta labdarystė, nors ir mažesnė už anksčiau kaltę, paveikia taip, kad ta kaltė užmirštama“. Pirmuoju iš šių trijų atvejų pavydas nėra panaikinamas: ir įsitikinę, kad iš pat pradžių nebuvo jokios skriaudos, žmonės vis tiek pavydi. O kitais atvejais pavydas yra netgi sustiprinamas: tiems, kurie atrodo geri, pavydi dar aršiau, nes dorybę žmonės laiko didžiausiu gėriu. Jie niršta net patyrę tokių klestinčių žmonių geradarybę, pavydėdami jiems ir gerų norų, ir galios, nes abu šie dalykai – pirmasis kaip dorybės dalis, antrasis kaip likimo dovana, – yra gėris. Taigi pavydas yra visai kitoks jausmas negu neapykanta: nuo ko anas nurimsta, nuo to šitoji darosi dar aršesnė.

Dabar pažiūrėkime, koks šių dviejų jausmų galutinis tikslas. Neapykanta nusiteikusi naikinti, kiek įmano. Į šią sąvoką įeina ir tam tikras ketinimas tykoti momento padaryti bloga. Visa tai visai nebūdinga pavydui. Daug žmonių pavydi savo artimiesiems ir draugams, bet anaipol nelinko jiems pražūties ar nelaimių – tiktai sielvartauja, kad jiems sekasi. Kiek galėdami trukdo jų šlovei ir šaunumui, tačiau nepakeliamų nelaimių neprideda – jiems visai užtenka, pasitaikius progai, užtemdyti aukščiau iškilusį pastatą.

PASIKALBĖKIME

1. Kas teisingiau: pavydėti ar neapkęsti?
2. Kodėl pavydą žmonės linkę slėpti?
3. Kuo pavydas skiriasi nuo neapykantos?

5

FRANSIS BEĪKONAS (Francis Bacon) sako, jog nė viena iš aistrų taip neužburia ir neapkeri žmogaus kaip meilė ir pavydas. Pavydas visuomeniniame gyvenime turįs ir kai ką gera – jis tampąs apynasriu didiesiems, neleidžiąs jiems iškilti pernelyg aukštai. O asmeniniame gyvenime pavydas labiausiai išsekinąs žmogų. Beikonas taip pat svarsto, kokie žmonės labiausiai linkę pavydėti ir kokiems žmonėms labiausiai pavydima. Spausdinama ištrauka iš Beikono esė knygos **Apmąstymai, arba Politiniai ir doroviniai pamokymai**.

Žmogus, neturintis jokių dorybių, būtinai pavydi jų kitiems. Juk žmogaus siela maitinasi arba savo pačios gerove, arba kitų nelaime; kam trūksta pirmosios, tas medžios antrąją; kas neturi vilties prilygti kitam dorybėmis, tas stengsis susilyginti griaudamas kito laimę.

Įkyrus ir smalsus žmogus paprastai yra ir pavyduolis. Juk vargu ar jis taip rūpinasi kitų reikalais dėl savo gerovės – veikiau jam malonus užsiėmimas žiūrėti į kitų laimę. O tas, kuriam rūpi tik jo paties reikalai, nedaug teturi peno pavydui. Juk pavydas mėgsta žiopsoti, jis bastosi po gatves negalėdamas nusėdėti namuose: *Non est curiosus, quin idem sit malevolus*¹.

Pastebėta, kad kilmingi žmonės pavydi naujai iškylantiems žmonėms, nes keičiasi tarp jų atstumas ir jiems atrodo, kaip būna regėjimo apgaulės atveju, kad jie patys eina atgal, kai kiti eina į priekį.

Pavydūs yra ir žmonės, patyrę didelių negandų ir nelaimių. Jie, kaip ir tie, kurie nepritampa prie kitų, mano, kad kitų vargai yra atlyginimas už jų pačių kančias.

Tie, kurie dėl lengvabūdiškumo ir garbės troškimo siekia visur kur pranaokti kitus, taip pat yra pavydūs. Jie visada ras kam pavydėti, nes negalimas daiktas, kad daugelis kuo nors jų nepranaoktų. Tokio būdo buvo imperatorius Hadrianas², kuris mirtinai pavydėjo poetams, dailininkams ir meistrams talento, kuriuo pats norėjo sužibėti.

Pagaliau artimi giminaičiai, tarnybos bendrai ir kartu augę vienmečiai yra linkę pavydėti sau lygiems, kai šie juos pralenkia. Tai tarsi priekaištas dėl jų pačių likimo; jis bado jiems akis ir niekaip neišeina iš galvos, o ir kitiems labai krinta į akis; juk pavydas visada sustiprėja nuo kitų kalbų ir pagyrų. Kaino pavydas broliui Abeliui juo niekingesnis, nes kai jo auka buvo mieliau priimta, niekas to nematė. Tiek apie tuos, kurie linkę pavydėti.

¹ Juk kiekvienas smalsuolis trokšta pikta (Plautas. *Ponai ir vergai*).

² Publijus Elijus Hadrianas (76–138) – Romos imperatorius.

PITERIS BREIGELIS (Bruegel), VYRESNYŠIS. *Pyktis*

Dabar pažiūrėkime, kam daugiau ar mažiau pavydima. Pirmiausia mažiau pavydima, kai sėkmė lydi tikrai to vertus žmones. Jų sėkmė atrodo pelnyta; juk niekas nepavydi, kai gražinama skola, o pavydi tik dovanų ir dosnumo. Be to, pavydas visada susijęs su savęs gretinimu, o kur neįmanoma sugretinti, nėra ir pavydo: štai dėl ko karaliams pavydi tik karaliai. Vis dėlto nevertiems žmonėms labiausiai pavydima iš pradžių, o paskui su tuo susitaikoma; tuo tarpu garbingiems ir to nusipelnusiems žmonėms, priešingai, labiausiai pavydima tada, kai jų laimė trunka ilgai. Mat ilgainiui, nors dorybės lieka tokios pačios, jų šlovė mažta, nes iškyla nauji žmonės, kurie ją užtemdo.

Kilmingiems žmonėms, kai jie iškyla, pavydima mažiau, nes tai jiems tarytum dera pagal kilmę. Be to, tai ne ką teprideda prie jų gerovės; o pavydas, kaip ir saulės spinduliai, stipriau kaitina iškilias vietas ar stačius šlaitus negu lygumas. Dėl tos pačios priežasties mažiau pavydima tiems, kurie kyla pamažu, negu tiems, kurie iškyla staiga ir *per saltum*³.

Mažiau pavydima tiems, kurie šlovę įgyja didelių pastangų, rūpesčių ir pa-
vojų kaina. Mat žmonės mano, kad jie sunkiai pelnė savo šlovę, ir kartais jų

³ Vienu šuoliu (*lot.*).

gaili, o gailėstis gydo nuo pavydo. Galite išgirsti, kaip išmintingi ir blaiviai mąstantys valstybės pareigūnai savo didybės viršūnėje amžinai skundžiasi savo gyvenimu ir traukia *quanta patimur*⁴. Jie taip daro ne dėl to, kad iš tikrųjų taip manytų, bet tik siekdami apsisaugoti nuo pavydo. <...>

Dabar apie pavydą visuomeniniame gyvenime. Jis turi ir kai ką gera – apie asmeninį pavydą šito nepasakysi. Mat pavydas visuomeniniame gyvenime yra tarsi ostrakizmas⁵, kuris užtemdo žmones, išskylančius pernelyg aukštai. Todėl jis yra apynasris didiesiems, neleidžiantis jiems peržengti ribų.

Toks pavydas lotyniškai vadinamas *invidia*, o naujosiomis kalbomis – *nepasitenkinimu* <...>. Valstybėje pavydas yra tarsi užkrečiamoji liga. Kaip užkratas plinta žalodamas visa, kas sveika, taip ir pavydas, kartą įsigavęs į valstybę, juodina netgi geriausius darbus ir užtraukia jiems blogą vardą. Tada maža naudos ir iš nuolaidų. Jos tik parodo silpnumą ir pavydo baimę, ir dėl to pavydas dar labiau žeidžia; čia kaip ir užkratas – juo labiau jo bijosi, juo greičiau susigriebsi. <...>

Apskritai pridursime, kad pavydas yra įkyriausia ir nepasotinama aistra. Kitos aistros turi savo laiką. Tačiau teisingai sakoma: *Invidia festos dies non agit*⁶. Pavydas visada graužia – arba dėl vieno dalyko, arba dėl kito. Taip pat pastebėta, kad meilė ir pavydas išsekina žmogų labiau nei kitos aistros, nes kitos nėra tokios nuolatinės. Pavydas taip pat yra gėdingiausia aistra ir labiausiai pagedusi: dėl to jis yra svarbiausia velnio savybė – jis vadinamas pavyduoliu, kuris „žmonėms bemiegant, <...> pasėjo kviečiuose raugių ir nuėjo sau“ (*Mt 13, 25*). Pavydas visada daro savo darbą nemačiom, tamsoje, kad pražudytų gerus daigus. <...>

Pyktis, be abejo, yra niekingumo apraiška: tai aiškiai rodo silpnumas tų žmonių, kuriuose jis ryškiausiai pasireiškia, – vaikų, moterų, senių ir ligonių. Tikrai reikia stengtis, kad pykdamas pakiltum aukščiau skriaudos, o ne pulstum žemiau už ją; tai nesunku padaryti, jei žmogus valdo pats save.

Svarbiausios pykčio priežastys ir svarbiausi motyvai yra trys. Pirmiausia tai pernelyg didelis jautrumas skriaudai, nes žmogus nepyksta, jei jis nesijaučia nuskriaustas. Todėl švelnios ir subtilios prigimties žmonės pyksta dažniau, nes juos užgauna daugelis tokių dalykų, į kuriuos šiurkštesnės prigimties žmonės beveik nekreipia dėmesio. Antra, tai skriaudos suvokimas ir aiškinimas: kaip ji

⁴ Kiek kenčiame (maldos žodžiai apie mirusius per katalikų pamaldas).

⁵ Ostrakizmas (gr. *ostrakismos*) – senovės Graikijoje valstybei pavojingų piliečių trėmimas, persekiojimas, slaptu balsavimu vykdytas ostrakonais (molinėmis šukėmis), ant kurių buvo rašomi tremiamųjų vardai.

⁶ Pavydas švenčių neturi (*lot.*).

SANDRAS BOTIČELIS (Botticelli). *Judita grįžta į Betuliją*

buvo padaryta, kokiomis aplinkybėmis, gal ji padaryta iš paniekos. Juk kaip tik panieka kursto pyktį taip pat ar netgi labiau negu pati skriauda. Todėl išradingi žmonės, surasdami aplinkybių, liudijančių panieką, stipriai kursto savo pyktį. Pagaliau pyktį padidina ir sustiprina mintis, kad paliesta žmogaus reputacija. Vaistas čia būtų, kaip mėgo sakyti Gonsalvas, *telam honoris crassionem*⁷. Tačiau geriausia priemonė pykčiui sutramdyti – tai laimėti laiko, įtikinti save, kad keršto valanda dar neatėjo, bet būtina ateis, ir kol kas nusiraminti pasiliekant teisę keršyti.

PASIKALBĖKIME

1. Kokie žmonės labiau linkę pavydėti?
2. Kam daugiau ir kam mažiau pavydima?
3. Kaip lengviausia sutramdyti pyktį?

6

BENEDIKTAS SPINOZĀ (*Benedicti de Spinoza*), aptardamas klausimą, kodėl randasi ir kodėl keičiasi vienokie ar kitokie izoliuotų individų jausmai, vadovaujasi mechaniško priežastinio ryšio samprata. Tarsi geometrijos teoremas jis formuluoja šį ryšį lemiančius dėsnius ir pateikia įrodymus. Kuo stipresnė ankstesnė meilė, tuo stipresnė vėliau atsiradusi neapykanta. Neapykanta tik stiprėja, jei ji abipusė, ir tiktai meilė gali ją įveikti. Nugalėta meilės, neapykanta virsta meile, kuri bus netgi stipresnė, palyginti su ta mei-

⁷ Ir po našta paguldyti gyvybę (Vergilijus. *Georgikos*).

le, prieš kurią anksčiau nebuvo neapykantos. Moralę ir laisvę Spinoza supranta kaip žmogaus gebėjimą valdyti jausmus ir vadovautis protu. Toks žmogus, pasak Spinozos, kitam už neapykantą, pyktį, panieką ir t. t. paprastai atsilygina meile arba didžiadvasiškumu. (Plačiau skaitykite Jūratės Baranovas knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 173–182).

Spausdinama ištrauka iš Spinozos veikalo **Etika**.

38 teorema

Jei kas mylimo objekto ėmė taip neapkęsti, kad meilė visai sunaikinama, tai dėl tokios pat priežasties jaus jam didesnę neapykantą negu tuo atveju, jeigu niekada nebūtų jo mylėjęs, ir tuo stipriau, kuo stipresnė buvo ankstesnė meilė.

Įrodymas. Jeigu kas pradeda mylimo objekto neapkęsti, tai jo potraukis varžomas labiau negu tuo atveju, jei būtų jo nemylėjęs. Juk meilė (pagal šios d. 13 teor. past.) yra džiaugsmas, kurį žmogus kiek galėdamas (pagal šios d. 28 teor.) siekia išsaugoti, būtent (pagal tą pačią past.) mąstydamas mylimą objektą kaip čia pat esantį ir (pagal šios d. 21 teor.) kiek galėdamas jam teikdamas džiaugsmą. Šis siekimas (pagal 37 teor.) tuo stipresnis, kuo stipresnė jo meilė, lygiai kaip ir siekimas, kad mylimas objektas savo ruožtu taip pat jį mylėtų (žr. šios d. 33 teor.). Tačiau šiems siekimams kliudo neapykanta mylimam objektui (pagal šios d. 13 teor. pr. ir pagal 23 teor.). Todėl mylintysis (pagal šios d. 11 teor. past.) patirs sielvartą ir dėl šios priežasties, ir tuo didesnį, kuo stipresnė buvo jo meilė, t. y. be to sielvarto, kuris buvo neapykantos priežastis, kyla dar kitas sielvartas dėl to, kad jis tą objektą mylėjo. Vadinasi, mylimą objektą jis mąstys apimtas dar didesnio sielvarto, t. y. (pagal šios d. 13 teor. past.) jaus jam didesnę neapykantą negu tuo atveju, jeigu niekad nebūtų jo mylėjęs, ir tuo stipriau, kuo stipresnė buvo ankstesnė meilė. Tai ir reikėjo įrodyti.

40 teorema

Įsivaizduojantis, kad jo kas nors neapkenčia, ir nemanantis, kad pats suteikė jam dingstį neapkęsti, savo ruožtu pradės to kito neapkęsti.

Įrodymas. Įsivaizduojantis, jog kitas apimtas neapykantos jausmo, kaip tik dėl to ir pats jaus jam neapykantą (pagal šios d. 27 teor.), t. y. (pagal šios d. 13 teor. past.) sielvartą, lydimą išorinės priežasties idėjos. Bet jis pats (pagal prielaidą) neįsivaizduoja jokios kitos šio sielvarto priežasties, išskyrus tą, kuris jo neapkenčia. Vadinasi, įsivaizduojantis, jog jo kas nors neapkenčia, patiria sielvartą, lydimą to, kuris jo nekenčia, idėjos, kitaip tariant (pagal tą pačią past.), pradės jo neapkęsti. Tai ir reikėjo įrodyti.

Pastaba. Įsivaizduojantis, jog jis pats davė pagrįstą dingstį neapkęsti, jaus (pagal šios d. 30 teor. ir jos past.) gėdą. Bet tai (pagal šios d. 25 teor.) retai

atsitinka. Be to, tokia abipusė neapykanta gali taip pat kilti iš to, kad iš neapykantos randasi siekimas daryti bloga tam, kuris nekenčiamas (pagal 39 teor.). Tad įsivaizduojantis, jog jo kas nors neapkenčia, laikys jį kokio nors blogio arba sielvarto priežastimi, ir todėl jį apims sielvartas arba baimė, lydima to, kuris jo neapkenčia, idėjos kaip šios baimės priežasties, t. y. jis savo ruožtu pradės jo neapkęsti, kaip anksčiau parodyta.

1 priedas. Įsivaizduojantis, jog tas, kurį jis mylėjo jo neapkenčia, kartu jo ir neapkęs, ir jį mylės. Juk įsivaizduodamas, kad tas jo neapkenčia, jis (pagal 40 teor.) determinuojamas savo ruožtu jo neapkęsti. Bet (pagal prielaidą) jis vis dėlto jį myli. Vadinasi, jį kankins kartu neapykanta ir meilė.

2 priedas. Įsivaizduojantis, jog kas nors, kam jis iki šiol nejautė jokios emocijos, padarė jam ką nors bloga iš neapykantos, tuoj pat stengsis ir jam padaryti tiek pat bloga.

Irodymas. Įsivaizduojantis, jog jo kas nors neapkenčia, savo ruožtu (pagal 40 teor.) pradės to kito neapkęsti ir (pagal šios d. 26 teor.) stengsis pramanyti visa tai, kas tam kitam teiktų sielvartą, ir geis jam tai sukelti (pagal 39 teor.). Bet (pagal prielaidą) pirmiausia jis įsivaizduoja jam pačiam padarytą blogį, vadinasi, jis nedelsiant stengsis tą patį padaryti tam kitam.

Pastaba. Siekimas daryti bloga tam, kurio mes neapkenčiame, vadinamas *pykčiu*; o siekimas blogiu atsilyginti už patirtą blogį vadinamas *kerštu*.

43 teorema

Neapykantą didina abipusė neapykanta, ir priešingai – meilė gali ją sunaikinti.

Irodymas. Jeigu kas įsivaizduoja, kad jo nekenčiamas žmogus savo ruožtu jo nekenčia, tai kaip tik dėl to (pagal šios d. 40 teor.) jam kyla nauja neapykanta, nors (pagal prielaidą) tebegyvuoja ir pirmoji. O jei, priešingai, jis įsivaizduoja, jog tas žmogus jį myli, tai taip įsivaizduodamas jis (pagal šios d. 30 teor.) žvelgia į save su džiaugsmu ir stengsis (pagal šios d. 29 teor.) jam patikti, t. y. (pagal 40 teor.) stengsis nejausti neapykantos ir neteikti jam jokio sielvarto. Toks siekimas (pagal šios d. 37 teor.) bus stipresnis ar silpnesnis atsižvelgiant į emociją, iš kurios jis kilo. O todėl jei jis bus stipresnis už tą, kuris kilo iš neapykantos ir dėl kurio (pagal šios d. 26 teor.) jis stengiasi nekenčiamam objektui suteikti sielvartą, tai jis nusvers pastarąjį ir sunaikins sieloje neapykantą. Tai ir reikėjo įrodyti.

44 teorema

Visiškai meilės įveikta neapykanta perauga į meilę, ir todėl ši meilė stipresnė už meilę, prieš kurią nebuvo neapykantos.

Įrodymas. Įrodoma tuo pačiu būdu kaip šios dalies 38 teorema. Juk pradėjęs mylėti nekenčiamą objektą, kitaip tariant, objektą, į kurį jis paprastai žvelgė su sielvartu, žmogus mylėdamas kartu džiaugiasi. O prie šio meilės teikiamo džiaugsmo (žr. meilės apibr. šios d. 13 teor. past.) dar prisideda džiaugsmas, kylantis iš to, kad siekimą pašalinti neapykantos teikiamą sielvartą (tai parodėme šios d. 37 teor.) tiesiogiai lydi to, kurio jis nekenė, kaip šio džiaugsmo priešasties idėja.

Pastaba. Nors taip yra, vis dėlto niekas nesieks ko nors neapkęsti arba sielvartauti, kad paskui mėgautųsi šiuo dar didesniu džiaugsmu, t. y. niekas negeis, kad jam būtų padaryta žala, tikėdamasis atlygio už ją, niekas negeis susirgti, turėdamas viltį pasveikti. Juk kiekvienas visuomet sieks išsaugoti savo būtį ir kiek įmanoma išvengti sielvarto. Jei būtų įmanoma įsivaizduoti priešingai – jog žmogus gali geisti ko nors neapkęsti, kad paskui jį dar stipriau mylėtų, – tai tokios neapykantos jis turėtų geisti visuomet. Juk kuo stipresnė buvo neapykanta, tuo stipresnė bus meilė, todėl jis visuomet turėtų geisti, kad jo neapykanta be paliovos augtų; dėl tos pačios priešasties žmogus siektų vis labiau sirgti, kad paskui pasveikęs mėgautųsi dar didesniu džiaugsmu, ir todėl stengtųsi nuolat sirgti, o tai (pagal šios d. 6 teor.) nesąmonė.

46 teorema

Kas gyvena vadovaudamasis protu, tas kiek galėdamas siekia kitam už jo neapykantą, pyktį, panieką ir t. t. atsilyginti, priešingai, meile arba didžiadvasišku.

Įrodymas. Visos neapykantos emocijos blogos (pagal 45 teor. 1 pr.); todėl tas, kuris gyvena vadovaudamasis protu, kiek galėdamas stengsis nepasiduoti neapykantos emocijoms (pagal šios d. 19 teor.) ir, vadinasi (pagal šios d. 37 teor.), sieks, kad ir kitas nepasiduotų šioms emocijoms. Bet (pagal III d. 43 teor.) neapykantą stiprina abipusė neapykanta, ir priešingai – meilė ją gali sunaikinti taip, kad (pagal III d. 44 teor.) ji peraugs į meilę. Vadinasi, kas gyvena vadovaudamasis protu, tas sieks kitam už jo neapykantą ir t. t. atsilyginti, priešingai, meile, t. y. didžiadvasišku (jo apibrėžimą žr. III d. 59 teor. past.). Tai ir reikėjo įrodyti.

Pastaba. Kas už skriaudas nori atkeršyti neapykanta, tas iš tikrųjų gyvena apgailėtinais. O kas, priešingai, stengiasi neapykantą įveikti meile, tas tikrai kovoja džiaugsmingai ir pasitikėdamas savimi; jis vienodai lengvai pasipriešina ir vienam žmogui, ir daugeliui, jam mažiausiai reikia lemties paramos. O kuriuos jis nugali, tie jam nusileidžia džiugūs ir ne praradę jėgas, bet jas papildę. Visa tai taip aiškiai išplaukia iš pačių meilės ir intelekto apibrėžimų, kad tai atskirai įrodyti nėra reikalo.

PASIKALBĖKIME

1. Ar neapykanta – užkrečiamas reiškiny?
2. Kodėl davę dingstį neapykantai jaučiame gėdą?
3. Ar galima vienu metu ir mylėti, ir nekęsti?
4. Kada neapykanta virsta meile?
5. Kaip protas padeda meilei įveikti neapykantą?

7

BERNARDAS DE MÂNDEVILIS (*Bernard de Mandeville*) filosofinėje satyroje **Pasakėčia apie bites** pavydą vadina mūsų prigimčiai būdingu niekšišku, „kuris verčia sielvartauti ir liūdėti matant tai, kas, mūsų nuomone, yra kitų laimė“. Nors tikrai išmintingi žmonės, anot Mandevilio, pavydi mažiau už kitus, bet nė vienas nesąs laisvas nuo šio jausmo. Tiesa, pavydas, skatindamas konkurenciją bei lenktyniavimą, verčia stengtis. Spausdinamos ištraukos iš šio kūrinio.

Pavydu vadiname tą mūsų prigimčiai būdingą niekšišku, kuris verčia sielvartauti ir liūdėti matant tai, kas, mūsų nuomone, yra kitų laimė. Netikiu, kad yra bent viena normali subrendusi žmoniškoji būtybė, kurios vienu ar kitu momentu nebūtų visiškai užvaldęs šis afektas; tačiau vis dėlto dar nesutikau nė vieno, kas būtų išdrįsęs prisipažinti – nebent juokais. Kad visi mes paprastai gėdijamės šios ydos, paaiškinama tuo stipriu įpročiu veidmainiauti, dėl kurio išmokome nuo pat lopšio netgi nuo savęs slėpti nežabotą savimeilę ir visokiausias jos apraiškas. Žmogus negali linkėti kitam ko nors geresnio negu sau pačiam, nebent jaustų, kad jo troškimai neišsipildys; o iš to lengvai sužinome, kaip sužadinamas mūsų pavydas.

Vadinasi, pavydas – tai širdgėlos ir pykčio mišinys; šio afekto pasireiškimo laipsnis kiekvienu atveju priklauso daugiausia nuo to, ar toli, ar arti yra pavydo objektai. Jei žmogus, priverstas vaikščioti pėsčias, pavydi dideliame žmogui, turinčiam ekipažą ir šešetą arklių, tai jo pavydas niekada nebus toks audringas ir neteiks jam tokios širdgėlos, kokią gali patirti žmogus, taip pat turintis ekipažą, bet galintis pasikinkyti ne daugiau kaip ketvertą arklių. Pavydo požymiai tokie pat įvairūs ir taip pat sunkiai apibūdinami kaip maro: vieną sykį jie pasireiškia vienaip, kitą sykį – visiškai kitaip. Tarp dailiosios lyties atstovių ši liga labai paplitusi, akivaizdžiai veikia jų nuomonę ir kritiškus vienos sprendimus apie kitą. Šis gražių jaunų moterų sugebėjimas dažnai yra labai stiprus: jos dažnai ima aistringai neapkęsti viena kitos iš pirmo žvilgsnio tik iš pavydo, ir iš nieko daugiau; šią panieką ir begalinį pasibjaurėjimą galima įžvelgti net-

gi jų veido išraiškoje, jeigu jos nepakankamai prityrusios ir neišmoko gerai veidmainiauti.

Jeigu pavydas neglūdėtų žmogaus prigimtyje, jis nebūtų taip paplitęs tarp vaikų ir lenktyniavimo dvasia nedarytų tokio stipraus poveikio jaunimui. Tie, kurie visa, kas naudinga visuomenei, kildina iš gerų pradų, mokinių lenktyniavimo rezultatus priskiria dvasios dorumui; kadangi tai reikalauja darbo ir pastangų, tai akivaizdu, kad tie, kurie veikia skatinami dvasios dorumo, atlieka pasiaukojimo aktą, bet, atidžiau į tai įsižiūrėję, pamatysime, kad ramybė ir malonumai paaukoti tik pavydai ir šlovės troškimui. Jeigu į šį apsimestinį dorumą nebūtų įmaišyta kažko labai panašaus į mūsų aptariamą afektą, jo nebūtų galima sužadinti ir sustiprinti tomis pačiomis priemonėmis, kurios sukelia pavydą. Berniukas, gavęs apdovanojimą už gerą mokymąsi, žino, kokie nemalonumai jo lauktų, jeigu jis jo nebūtų gavęs. Šis motyvas verčia jį iš visų jėgų stengtis, kad jo neaplenktų tie, kuriuos jis dabar laiko žemesniais už save, ir kuo jis išdidesnis, tuo daugiau aukosis, kad išsaugotų savo pergalę. Antrasis, negavęs prizo, nepaisant visų jo pastangų pasirodyti kuo geriau, yra nuliūdintas ir, vadinasi, pyksta ant to, kurį turi laikyti savo širdgėlos priežastimi. Bet parodyti savo pyktį būtų kvaila ir neatneštų jam jokios naudos, tad jis turi arba pasitenkinti tuo, kad yra mažiau gerbiamas negu pirmasis berniukas, arba, atnaujinęs savo pastangas, pasiekti didesnių mokslo laimėjimų. Ir statau dešimt prieš vieną, kad nesavanaudis, geraširdis ir taikus jaunuolis pasirinks pirmąjį atvejį ir pasidarys tingus ir neveiklus, o godus, irzlus ir priekabus sukčius dės neįtikėtinas pastangas ir savo ruožtu taps nugalėtoju.

Kadangi visi, jei tik galėtų, būtų laimingi, mėgautųsi malonumais ir vengtų nemalonumų, tai savimeilė verčia mus į kiekvieną būtybę, kuri atrodo patenkinta, žiūrėti kaip į laimės varžovę; ir tas pasitenkinimas, kurį patiriame matydami, kad jos palaima sugriauta, nors iš to sau negauname jokios naudos, išskyrus stebėjimo malonumą, vadinamas „mylėti blogį dėl paties blogio“; o tas skatinamasis motyvas, kurio rezultatas yra šis silpnumas, vadinamas „pykčiu“ – tai dar viena atžala, auganti iš tos pačios dirvos, nes jei nebūtų pavydo, negalėtų būti ir pykčio. Kai afektai niekaip nepasireiškia, mes jų nesuvokiame, o žmonės dažnai mano, kad jų prigimčiai nebūdinga kokia nors silpnybė, nes šiuo momentu ji jų nevaldo.

Iš gerai apsirengusio džentelmeno, kurį atsitiktinai aptėškė purvu karieta ar vežimas, žmonės juokiasi, ir žemesnės kilmės piliečiai juokiasi kur kas labiau negu jam lygūs, nes jie jam labiau pavydi; jie žino, kad šitai jį suezino, ir, įsivaizduodami, jog jis laimingesnis už juos, džiūgauja, kad ir jam pasitaiko nepatogumų. Tačiau rimtai nusiteikusi jauna ledi ne juokiasi iš jo, bet gaili,

nes tvarkingai apsirengęs vyriškis – tai reginys, kuriuo ji žavisi, ir pavydui joje nėra vietos.

Kaip keistai mūsų afektai valdo mus! Mes pavydime žmogui dėl to, kad jis turtingas, ir tada tiesiog neapkenčiame jo; tačiau jeigu susilyginame su juo, tai nusiraminame ir dėl menkesnio jo nuolaidumo tampame draugais; o jeigu iškilsiame gerokai aukščiau už jį, tai gal net apgailestausime dėl jo nelaimių. Tikrai išmintingi žmonės pavydi mažiau už kitus, nes jie žavisi savimi ir patiria dėl to mažiau abejonių negu kvailiai; nors kitiems to ir neparodo, jų mąstymo tvirtumas teikia jiems įsitikinimą savo tikru vertingumu, kurio silpnėsio proto žmonės niekada neįaučia vidujai, nors dažnai jį imituoja.

PASIKALBĖKIME

1. Kodėl žmonės gėdijasi savo pavydo?
2. Ar pavydas netampa teigiamu akstinu veiklai? Jei nepavydėtume, gal nieko neveiktume?
3. Kaip kinta mūsų jausmai žmonėms, kintant socialiniam atstumui nuo jų?

8

*Pavydas, sako **KLODAS ADRIANAS HELVĖCIJUS** (Claude Adrien Helvetius), yra šlykščiausia iš visų aistrų. Pavydą paprastai lydi neapykanta, šmeižtas, išdavystė ir klaida. Gamta sukūrė žmogų pavydų. Net tauriausios sielos retkarčiais išklauso pavydo balsą. Kai žmogus neįstengia pranokti kitų, sako Helvecijus, jis nori mažų mažiausiai gyventi su sau lygiais. Todėl beveik visuose kraštuose talentai, nelyginant romėnų belaisviai, pasmerkiami ir atiduodami žvėrimis kaip aukos.*

*Spausdinama ištrauka iš Helvecijaus veikalo **Apie žmogų**.*

Nuopelnas, sako Popas (*Pope*)¹, sukelia pavydą, kaip kūnas – šešėlį. Pavydas išduoda nuopelną kaip dūmai gaisrą ir ugnį. Degdamas pykčiu ant nuopelno, pavyduolis negerbia jo nei užimančio aukštą postą, nei sėdinčio soste. Jis vienodai persekioja ir Volterą (*Voltaire*), ir Katiną (*Catin*)², ir Frydrichą (*Friedrich*)³. Jei dažniau prisimintume, ką gali padaryti jo įniršis, galbūt, pa-

¹ Aleksanderis Popas (*Alexander Pope*, 1688–1744) – anglų poetas, šviečiamojo klasicizmo atstovas, deistas, filosofinių poemų autorius.

² Nikolas de Katinas (*Nicolas de Catin*, 1637–1712) – prancūzų karvedys.

³ Turimas galvoje Prūsijos karalius Frydrichas Vilhelmas II (*Friedrich Wilhelm*, 1744–1797), vienas iš kovos prieš revoliucinę Prancūziją organizatorių.

būgę negandų, kuriomis nuklotas didžiųjų talentų kelias, nustotume drąsos jų siekti.

Genialus žmogus, sakantis šviečiant lempai: „Šįvakar baigiu savo kūrinį; rytoj – atpildo diena, rytoj dėkinga visuomenė atsilygins man už vargus, rytoj pagaliau aš užsidėsiu nemirtingumo vainiką“; – pamiršta, kad esama pavyduolių. Tikrai, išaušta rytdiena; kūrinys paskelbtas, jis puikus, o visuomenė nė nemano mokėti savo skolos. Pavydas toli nuvaiko nuo auto-riaus svaigų pagyrų kvapą, pakeisdamas jį nuodinga kritikos ir šmeižto smarve. Šlovės saulė beveik visada sušvinta tik virš didžiųjų žmonių kapo. Kas vertas garbės, retai ja džiaugiasi, o kas sodina lauro medį, retai pasiilsi jo paunksmėje.

Bet argi pavydas keroja visose širdyse? Šiaip ar taip, nėra tokios, į kurią jis neįsiskverbtų. Kiek didžių žmonių negali pakęsti varžovų, nenori dalytis garbe nė su vienu iš savo piliečių, užmiršdami, kad šlovės puotoje kiekvienas, jei galima taip sakyti, turi gauti savo dalį.

Netgi tauriausios sielos retkarčiais išklauso pavydo balsą: jos atsispiria pavydo vilionėms, nors ir ne be vargo. Gamta sukūrė žmogų pavydų. Norėti jį pakeisti šiuo atžvilgiu – vadinasi, norėti, kad jis liautųsi mylėjęs save, vadinasi, norėti to, kas neįmanoma. Todėl įstatymų leidėjas tegu nesistengia nutildyti pavydo, tegu pamėgina sutramdyti jo įtūžį paskelbdamas, kaip Anglijoje, įstatymus, ginančius nuopelną nuo ministro užgaidų ir dvasininko fanatizmo. Tai viskas, ką išmintis gali padaryti nuopelno labui. Geisti daugiau ir turėti vilčių sunaikinti pavydą – gryna beprotybė. Visais amžiais vanota ši yda. Ir ką gi tai davė? Nieko. Pavydas tebegyvuoja vis toks pat žvalus todėl, kad niekas negali pakeisti žmogaus prigimties.

Ir vis dėlto yra laikas, kai žmogus nepažįsta pavydo – tai ankstyvoji jaunystė. Tada dar puoselėjame viltį pranokti arba mažų mažiausiai prilygti nuopelnais žmonėms, jau susilaukusiems visuotinės pagarbos, tada dar tikimės galėsią dalyvauti jiems tenkančios garbės dalybose. Tuomet mums, kupiniems pagarbos jiems, jie sužadina norą varžytis; mes išsijuosę giriame juos, nes esame suinteresuoti juos girti ir pripratinti visuomenę girti juose mūsų būsimus talentus. Taigi garbinimas yra nuopelnui savanoriškai aukojama jaunystės duoklė, kurią mokėti jam visada atsisako brandus amžius.

Sulaukusio trisdešimties metų, dvidešimtmečio noras varžytis jau būna virtęs pavydu. Nustojus vilties prilygti tiems, kuriais žavimės, pasigėrėjimas užleidžia vietą neapykantai. Tokiu atveju puikybės išsigelbėjimas – panieka talentams. Vidutinybės svajonė – neturėti už save pranašesnių. Kiek pavyduolių patylomis be paliovos kartoja vieno komiko žodžius:

Juo labiau tave myliu, juo mažiau tave gerbiu.

Jei nėra kaip suniekinti žymaus žmogaus gero vardo, tai iš jo bent reikalaujama didelio kuklumo. Vienas pavyduolis priekaištavo Didro (*Diderot*) netgi dėl žodžių jo veikalo *Gamtos aiškinimai* pradžioje: „Jaunuoli, imki ir skaityk!“ Kadaisė žmonių būta ne tokių reiklių. Juriskonsultas Diუმelenas (*Dumelin*)⁴ sakė apie save: „Aš, neturintis sau lygių ir pranokstantis visus“. Toks didelis nuolankumas, kokio dabar reikalaujama iš autorius, leidžia manyti itin išaugus skaitytojų puikybę. Tokia puikybė išreiškia neapykantą nuopelnui, ir toji neapykanta yra įgimta. Iš tiesų, jei, geisdami laimės, žmonės siekia valdžios ir, vadinasi, kartu ją teikiančios garbės ir pripažinimo, jie turi neapkęsti žymaus žmogaus, kuris juos palieka be valdžios, garbės ir pripažinimo. Kodėl tiek bloga garsiai priešekama apie protingus žmones? Todėl, kad vidujai jaučiame, jog reikia apie juos galvoti gera. Dalijant per Tris karalius pyragą, viena dalis lieka Dievui; nagrinėjant žymaus žmogaus nuopelnus, visada atsiranda koks nors trūkumas: tai pavydo dalis.

Kai žmogus nepakyla virš savo šalies piliečių, jis stengiasi juos pažeminti iki savęs. Kas neįstengia pranokti jų, nori mažų mažiausiai gyventi su sau lygiais. Toks yra ir toks visada bus žmogus.

Net tarp pačių tauriausių ir nepavydžiausių sielų, ko gera, neatsiras nė vienos, kuri šia prasme neturėtų nė menkiausios dėmelės. Kas iš tikrųjų gali pasigirti visada drąsiai šlovinęs genijų, niekada neslėpęs savo pagarbos jam, niekada mokytojo akivaizdoje kaltai netylėjęs, o girdamas talentus niekada neįterps nė vieno klastingo „bet“, dažnai išsprūstančio pavyduoliui?

Kiekvienas didis talentas apskritai yra neapykantos taikinys; todėl taip stvarstomi spaudiniai, kuriuose jis negailestingai taršomas. Koks kitas akstinas skatintų juos skaityti? Negi noras lavinti savo skonį?

PASIKALBĖKIME

1. Ar galima atsikratyti pavydo?
2. Kodėl ankstyvoje jaunystėje žmonės mažiau pavydi?
3. Kodėl iškilęs žmogus turi būti kuklus?
4. Ar reikia slėpti ir smerkti savo pavydą, ar laikyti normaliu reiškiniu?

⁴ Šarlis Diუმelenas (*Charles Dumelin*, 1500–1566) – prancūzų teisininkas.

9

ZIGMUNDAS FRÖIDAS (*Sigmund Freud*) pavydą laiko normaliu, iš sąmonės kylančiu afektu. Nepavydintis žmogus tiesiog pernelyg slepiąs savo pavydą, o tai reiškia, kad jo sąmoningame dvasiniame gyvenime jis užima svarbią vietą. Froidas skiria tris pavydo pakopas, arba sluoksnius: a) konkuruojantį, arba normalų, b) projekcinį, c) liguistą pavydą. (Plačiau apie Froido psichoanalizę skaitykite Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 274–285.)

*Spausdinama ištrauka iš straipsnio **Apie kai kuriuos neurozinius, pavydo, paranojos ir homoseksualizmo mechanizmus.***

Pavydas yra viena iš afekto būsenų. Panašiai kaip liūdesys, jis laikytinas normaliu reiškiniu. Ir jei pasirodo, kad kurio nors žmogaus charakteriui arba elgesiui pavydas visai nebūdingas, tai drąsiai galima daryti išvadą, kad jis yra labai smarkiai slopinamas ir dėl to šio žmogaus sąmoningame dvasiniame gyvenime užima itin svarbią vietą. Pernelyg didelis pavydas, su kuriuo tenka susidurti analizei, turi, kaip buvo nurodyta, tris pakopas, arba sluoksnius. Tuos tris sluoksnius galima pavadinti: 1) *konkuruojančiu*, arba normaliu, 2) *projekciniu*¹ ir 3) *liguistu* pavydu.

Apie *normalų* pavydą analizės požiūriu nedaug ką galima pasakyti. Iš karto matyti, kad jame vyrauja liūdesys, sielvartas dėl prarasto mylimo žmogaus ir narcisistinė nuoskauda, jeigu tik ją pasiseka išskirti, o priešiškuose laimingajam varžovui jausmuose yra daugiau ar mažiau savikritikos priemaišų, mat dėl prarastos meilės mėginama apkaltinti ir savąjį „aš“. Šis pavydas, nors mes jį laikome normaliu, toli gražu nėra tikrai paremtas protu, t. y. atsiradęs iš aktualių santykių, proporcingas realioms aplinkybėms ir visiškai kontroliuojamas sąmoningojo „aš“ – mat jis kyla iš sąmonės gelmių, pratęsia ankstyvasias vaikiško afektyvumo paskatas ir yra pirmojo seksualinio periodo Oidipo arba brolio–sesers komplekso padarinys. Įdomu, kad kai kurie asmenys jį išgyvena biseksualiai²; vadinasi, vyro sielvartą dėl prarastos mylimos moters ir neapykantą vyriškos lyties varžovui dar sustiprina gailėstis sąmoningai mylimam vyrui ir neapykanta moteriai kaip savo varžovei dėl to vyro. Aš pažįstu žmogų, kuris skaudžiai kentėjo dėl pavydo prieuolių ir, jo paties žodžiais tariant, baisiausias kančias išgyvendavo, sąmoningai sutapatindamas save su neištiki-

¹ Projekcija [lot. *projectio* – metimas į priekį] – žmogaus jausmų, nuostatų, troškimų nesąmoningas perkėlimas į kitus žmones, išorinį pasaulį.

² Biseksualūs – bi... (lot. *bis* – dukart, t. y. pirmoji sudurtinių žodžių dalis, reiškianti dvejojimą, susidarymą iš dviejų dalių) + seksualus. Biseksualas – žmogus, jaučiantis potraukį abiejų lyčių asmenims.

mąja moterimi. Bejėgiškumo jausmą, kuris jį tuo metu apimdavo, vaizdus, sukuriamus savo būklei išryškinti, kai save tarsi Prometėją atiduodavo grifams kapoti arba surištą nusviesdavo į gyvačių lizdą, jis pats siejo su daugelio homoseksualinių pasikėsinių, jo patirtų vaikystėje, įspūdžiais.

Antrojo sluoksniu, arba *projekcinis*, vyro ar moters pavydas gimsta iš jų pačių neištikimybės arba neištikimybės troškimo, kuris buvo nuslopintas. Visiems žinoma, kad ištikimybė, privaloma sutuoktiniams, yra išsaugoma tik įveikiant nuolatinius išbandymus. Ir tas, kuris savyje jų išsigina, vis tiek yra taip smarkiai jų puolamas, kad, norėdamas save pateisinti, mielai naudojami nesąmoninguoju mechanizmu. Pasiteisinti arba nuraminti sąžinę jam yra lengviau tada, kai savo paties neištikimybės troškimą jis primeta tam asmeniui, kuriam pats buvo neištikimas. Ši labai svarbi dingstis leidžia jam tada pasinaudoti tomis pajautomis, kurias nejučiomis išduoda tokie patys partnerio polinkiai, ir išteisinti save tariant, kad partneris arba partnerė tikriausiai yra ne ką geresni.

Visuomenės doroviniams reikalavimams labai apdairiai atsižvelgiama į šią visuotinai pripažintą aplinkybę: ištėkėjusiai moteriai paliekama šiokia tokia laisvė tenkinti savo troškimą patikti, o vedusiam vyrui – siekti pergales viliantis, kad taip nenugalimas polinkis į neištikimybę susilpnės ir taps nepavojingas. Pagal pripažintas elgesio normas abi pusės turi toleruoti šiuos menkučius vieno ar kito žingsnelius keliu į neištikimybę. Dėl to svetimo subjekto sukurstytas geismas tam tikra prasme dažniausiai priverčia grįžti atgal ir yra patenkinamas su savuoju objektu. Tačiau pavydus žmogus nenori pripažinti šios visuotinės moralės nustatytos tolerancijos ir netiki, kad kartą pasukus tuo keliu būtų galima sustoti arba sugrįžti ir kad viešas „flirtas“ įstengtų apsaugoti nuo tikrosios neištikimybės. Gydant tokį pavyduolį, nereikia neigti motyvų, kuriais jis remiasi; svarbiausia yra stengtis, kad žmogus tuos motyvus imtų vertinti kitu požiūriu.

Nors dėl tokios projekcijos kilęs pavydas yra liguistas, vis dėlto jį galima įveikti analize atskleidžiant nesąmoningas asmeninės neištikimybės fantazijas. Pats sunkiausias yra trečiojo sluoksniu – tikrasis *liguistas* – pavydas. Jis taip pat atsiranda dėl nuslopinto neištikimybės troškimo, tiktai šių fantazijų subjektai yra tos pačios lyties. Liguistas pavydas yra tapatus įsisenėjusiam homoseksualizmui ir visai pagrįstai yra laikomas viena iš klasikinių paranojos³ formų. Bandymą įveikti nepaprastai stiprų homoseksualinį (vyro) polinkį būtų galima išreikšti šia formule:

³ Paranoją [gr. *paranoia* – silpnaprotystė] – psichikos liga, kuriai būdinga pastovios klaidėjimo idėjos.

Aš jo juk nemyliu, ji myli jį.

Liguistam pavydai visada būdingi visi trys sluoksniai. Atskiro vien trečiosios pakopos pavydo niekada nebūna.

PASIKALBĖKIME

Kuo projekcinis pavydas skiriasi nuo normalaus?

10

ÉRICHAS FRÒMAS (*Erich Fromm*) tęsia dualistinę Zigmundo Froido žmogaus prigimties koncepciją. Abu jie mato žmogų ne gerą ar blogą, bet valdomą dviejų jėgų – konstruktyvumo¹ ir destruktivumo². Froidas mano, kad įgimtas žmonių destruktivumas (agresija) yra nukreiptas arba į išorę (į kitus), arba į save. O Fromo nuomone, prieššukumas sau ir kitiems sutampa. Destruktyvumo laipsnis, anot jo, yra tiesiogiai proporcingas žmogaus sugebėjimų skleidimosi užblokavimo laipsniui. Destruktyvumas esąs neišgyvento gyvenimo rezultatas. Fromas skiria dvi neapykantos priežastis: racionalią reaktyvią ir iracionalią.

Spausdinamoje ištraukoje iš Fromo veikalo **Žmogus sau** svarstomos pirminės bei antirinės potencijos sąvokos, kalbama apie dvi neapykantos rūšis ir humanistinę etiką kaip alternatyvą destruktivumui.

Rinkimasis tarp gyvenimo ir mirties iš tiesų yra pagrindinė etikos alternatyva. Tai yra alternatyva tarp konstruktyvumo ir destruktivumo, tarp galėjimo ir negalėjimo, tarp dorybės ir ydos. Humanistinei etikai visi blogi siekimai yra nukreipti prieš gyvenimą, o visi geri – padeda gyvybės išsaugojimui ir plėtrai.

Pirmas mūsų žingsnis sprendžiant destruktivumo problemą – išskirti dvi neapykantos rūšis: racionalią reaktyviąją³ ir iracionalią⁴, nulemtą charakterio. Racionali reaktyvioji neapykanta yra asmens reakcija į grėsmę jo paties arba kito asmens laisvei, gyvybei ar idėjoms. Jos prielaida yra pagarba gyvenimui. Racionali neapykanta turi svarbią biologinę funkciją: ji yra efektyvus veiksmo, padedančio apsaugoti gyvybę, atitikmuo. Ji atsiranda kaip reakcija į grėsmę

¹ Konstruktyvūs [lot. constructivus – reikalingas pastatymui] – kuriamasis, naudingas.

² Destruktyvūs [lot. destructivus] – ardomasis, griaunamasis.

³ Reaktyvūs – atsirandantis kaip atsakas į išorės poveikį.

⁴ Iracionalūs [lot. irrationalis – neprotingas] – protu nesuvokiamas, neišreiškiamas loginėmis sąvokomis ir teiginiais.

gyvybei ir išnyksta nutolus grėsmei. *Ji yra ne siekimo gyventi priešybė, o palydovė.*

Charakterio nulemta neapykanta skiriasi savo kokybe. Ji yra charakterio bruožas, nuolatinis pasiruošimas nekęsti ir rusena žmoguje, kuris greičiau yra priešiškas negu neapykanta reaguojantis į išorės stimulus. Iracionalią neapykantą gali sukelti tokia pat reali grėsmė, kokia sukelia ir reaktyvią neapykantą, bet dažniausiai tai neapykanta, neturinti pagrindo, išnaudojanti kiekvieną progą pasireikšti ir būti racionalizuotai⁵ kaip reaktyvi neapykanta. Nekęsdamas žmogus, atrodo, jaučia palengvėjimą, lyg jis būtų laimingas suradęs progą išlieti savy tūnantį priešiškumą. Jo veide beveik galima matyti malonumą, kurį jis patiria atsiskaitydamas su nekenčiamuoju.

Etika visų pirma domisi iracionalios neapykantos, aistros griauti arba luošinti gyvenimą problema. Iracionalios neapykantos šaknys glūdi žmogaus charakteryje, o jos objektas turi šalutinę reikšmę. Ji būna nukreipta prieš kitus lygiai kaip ir prieš save, nors dažniau susiduriame su neapykanta kitiems, o ne sau. Neapykanta sau paprastai racionalizuojama kaip pasiaukojimas, savęs užmiršimas, asketiškumas arba kaltės ir nusižeminimo jausmas.

Reaktyvioji neapykanta pasitaiko netgi dažniau, negu gali atrodyti, nes paprastai žmogus reaguoja neapykanta į grėsmę jo neliečiamybei ir laisvei, į grėsmę, kuri yra ne akivaizdi ir aiški, bet subtili ar netgi slepiama po meile ir globa. Bet vis dėlto charakterio nulemta neapykanta yra tokio dydžio reiškinys, kad dualistinė⁶ meilės ir neapykantos, kaip dviejų esminių jėgų, teorija atrodo neatitinkanti faktų. Ar tokiu atveju turime pripažinti šios dualistinės teorijos teisingumą? Kad atsakytume į šį klausimą, būtina toliau tyrinėti šio dualizmo prigimtį. Ar gerosios ir blogosios jėgos vienodo stiprumo? Ar jos abi yra žmogaus pradinės ginkluotės dalys, ar galimas koks nors kitas jų santykis?

Anot Froido, destruktivumas įgimtas visoms žmogiškoms būtybėms; jis skiriasi daugiausia pagal savo objektą: kiti ar jis pats. Iš šito plaukia, kad destruktivumas, nukreiptas prieš save, yra atvirksčiai proporcingas destruktivumui, nukreiptam prieš kitus. Tačiau šiai prielaidai prieštarauja faktas, kad žmonės skiriasi savo totalinio⁷ destruktivumo laipsniu, ir nesvarbu, ar šis destruktivumas iš pradžių nukreiptas prieš save, ar prieš kitus. Mes susiduriame su dideliu prieš kitus nukreiptu destruktivumu tų, kurie turi mažai

⁵ Racionalizacija [pranc. *rationalisation*] – psichinės gynybos mechanizmas – tariamai protingas aiškinimas savo iracionalių arba instinktyvių poelgių.

⁶ Dualistinis [lot. *dualis* – dvejetainis, dvigubas] – dvilypis.

⁷ Totalinis – pilnutinis, visa apimantis.

priešiškumo sau. Priešingai, mes matome, kad priešiškus sau ir kitiems sutampa. Be to, mes atskleidžiame, kad gyvenimą griaunančios žmogaus jėgos atsiranda atvirkščiai proporcingai gyvenimą skatinančioms jėgoms: kuo stipresnės vienos, tuo silpnesnės kitos, ir atvirkščiai. Šis faktas siūlo raktą gyvenimo griovimo energijai suprasti. Atrodytų, kad destruktivumo laipsnis proporcingas žmogaus gebėjimų skleidimosi užblokavimo laipsniui. Čia aš turiu omeny ne atsitiktinį vienos ar kitos aistros nuslopimą, bet žmogaus jutiminių, emocinių, fizinių, intelektualinių sugebėjimų spontaniškos raiškos užblokavimą, kelio kūrybinėms galioms reikštis užkirtimą. Jeigu užkertamas kelias gyvenimui augti, būti gyvenamam, tai užblokuotoji energija *pasikeičia* ir transformuojasi į gyvenimą griaunančią energiją. *Destruktyvumas* yra neišgyvento gyvenimo rezultatas. Tos individualios ir socialinės sąlygos, kurios užblokuoja gyvenimą palaikančią energiją, sukuria destruktivumą, kuris savo ruožtu yra visokių blogio pasireiškimų šaltinis. Tad galima sakyti, kad sėkla ir gyvūnas turi dvi potencijų⁸ rūšis, ir tolesnėje vystymosi pakopoje iš kiekvienos jų išplaukia tam tikri rezultatai: *pirminė potencija*, kuri aktualizuojama, jei susidaro reikalingos sąlygos, ir *antrinė potencija*, kuri aktualizuojama, jei susidaro priešingos egzistencijos poreikiams sąlygos. Ir pirminė, ir antrinė potencijos yra organizmo prigimties dalys. Antrinė potencija pasireiškia taip pat neišvengiamai kaip ir pirminė. Terminai „pirminė“, „antrinė“ vartojami siekiant pažymėti, kad potencija, vadinama „pirminė“, vystosi normaliomis sąlygomis, o „antrinė“ potencija aiškiai pasireiškia tikrai nenormaliomis, patologinėmis sąlygomis.

Jei esame teisūs tvirtindami, jog destruktivumas yra antrinė žmogaus potencija, kuri pasireiškia tik tada, kai jam nepavyksta realizuoti savo pirminių potencijų, mes atsakėme tik į vieną iš priekaištų humanistinei etikai. Mes parodėme, kad žmogus nėra neišvengiamai blogas; blogas jis tampa tik tada, kai nėra reikalingų sąlygų jam augti ir vystytis. Blogis neturi savo nepriklausomos būties, jis tėra gėrio nebuvimas, negyvento gyvenimo rezultatas.

PASIKALBĖKIME

1. Kuo skiriasi charakterio nulemta neapykanta nuo racionalios reaktyviosios neapykantos? Kuria iš jų domisi etika?
2. Kuo Fromo požiūris į destruktivumą skiriasi nuo Froido požiūrio?
3. Kodėl žmogus, anot Fromo, nėra neišvengiamai blogas?

⁸ Potencija [lot. *potentia* – jėga, galia] – sugebėjimas veikti, vidinė galia, pajėgumas.

11

AUGUSTO STRINDBERGO (*August Strindberg*) romane **Pamišėlio išpažintis** pagrindinio veikėjo šeimyninę laimę aptemdo žmonos meilė šuniui. „Šis gyvulys man itin bjaurus, nes pavaldėtas iš senosios santuokos ir nuolat primena jos pamestą vyrą“, – sielvartauja herojus.

Spausdinama ištrauka iš romano.

O kaip gražiai mes įsikūrėm! Mes įgyvendinom laisvosios santuokos svajonę. Neturim dvigulės lovos, bendro miegamojo ir prausyklės; atsikratėm visų šventos moterystės nepatogumų. Koks puikus dalykas yra santuoka, nes mes kitaip ją supratom ir patobulinom! Kai atskiri miegamieji, turi begalę progų palinkėti vienas kitam labos nakties, o kasdien džiaugsmingai tarti labą rytą, paklausti, kaip išsimiegojai, kaip savijauta. Ir dar turi malonumą slapčiom apsilankyti miegamajame, prieš tai mandagiai atsiklausęs, gali išvengti didesnių ar mažesnių prievartavimų santuokinėj lovoj.

O kiek nudirbam darbų sykiu su žmona, kuri sėdi palinkusi prie siuvinio būsimam kūdikiui, nebegaistam laiko, kaip seniau, pasimatymams ir dykinėjimams!

Po mėnesio ramaus gyvenimo mano žmona pirma laiko pagimdo kūdikį, smulkutę gležnutę mergytę, kuri vos alsuoja. Mes ją tučiuojau atiduodam akušerei, kuri gyvena kaimynystėje ir garsėja kaip sąžininga moteris. Po poros dienų sužinom, kad mažulės gyvybė užgeso; mergytė nesikankino, nes neturėjo jėgų priešintis, ir akušerei teko staiga pačiai ją pakrikštyti.

Motina, išgirdusi naujieną, pajunta sąžinės graužimą, bet ir aiškų pasitenkinimą. Ji išsivadavo iš begalės nemalonumų, kurie būtų užgriuvę ją, nes prietaringa visuomenė nebūtų jai dovanojusi už nelaiku susigriebtą vaiką.

Ir štai naujas mūsų sprendimas: nebereikia vaikų! Mes gyvensim drauge kaip bičiuliai, vyras ir moteris, nevengdami suartėti, bet kiekvienas atskirai klosimės kelią į numatytą tikslą. Kadangi ji nebetiki, jog esu nepavojingas, griebiamės paprasčiausių ir mažiausiai žalingų apsaugojimo priemonių.

Šitaip nutarę ir užkirtę kelią gresiančiam pavojui, lengviau atsidūstam. Kadangi aš, išvarytas iš savo šeimos, nesistengiu piršti jiems nereikalingų giminaičių, o mano žmona turi tik vieną tetą mieste, mums negresia artimųjų apsilankymai, kurie taip nukamuoja ir įgrysta jaunavedžiams.

Po šešių savaičių pastebiu, kad prie mano žmonos prisiplakę du įnamiai. Pirmiausia šuo, karališkasis spanielis, pabaisa su traiškanojančiomis akimis; kai pareinu namo, jis pasitinka klaikiai lodamas, lyg ne šių namų gyventoją. Aš

nekenčiu šunų, nes jie sergsti balius, kuriems trūksta drąsos apsiginti, kai kas nors juos užpuola; be to, šis gyvulys man itin bjaurus, nes paveldėtas iš senosios santuokos ir nuolat primena jos pamestą vyrą.

Kai pirmą sykį subaru šunį, išgirstu iš žmonos tik švelnius priekaištus; ji nesmerkianti gyvulio, kurį laikanti kaip mirusios dukrelės atminimą, tik niekada nemaniusi, kad aš esąs toks žiaurus ir taip toliau...

Vieną dieną žiūriu, kad pabaisa priteršęs ant didžiojo kilimo svetainėje. Aš jį atsakančiai nubaudžiu ir susilaukiu budelio epiteto, mat mušu nekaltą gyvulį.

– Betgi, mieloji, ką man daryti, jei gyvulys nesupranta mūsų kalbos?

Ji pravirksta ir sako bijanti tokio žmogaus kaip aš...

Bet pabaisa nė kiek nesiliauja teršęs brangaus kilimo.

Tada aš nusprendžiu jį paauklėti ir bandau įtikinti žmoną, jog gabius šunis galima išdresuoti ir pasiekti nuostabių rezultatų, tik reikia trupučio kantrybės.

Ji supyksta ir pirmą kartą primena, kad kilimas yra jos.

– Tai išneškit jį, aš nepageidauju gyventi išvietėje.

Kilimas tebėra, bet šuo labiau prižiūrimas. Taigi mano pastangos davė naudos.

Tuo tarpu prasideda nauji nemalonumai.

Kad būtų mažiau išlaidų ir nereikėtų kurenti viryklės, vakarais tenkinuosi šaltais patiekalais. Bet štai vieną sykį netyčia užeinu į virtuvę ir ką aš matau? Viryklėje pleška ugnis, o tarnaitė kepa veršienos muštinius.

– Kam šitie muštiniai?

– Šuniui.

Įeina žmona.

PETRAS REPŠYS. *Judita*

– Brangioji...

– Atsiprašau, aš užsimoku!

– Labai malonu. Bet aš valgau šaltus ir esu maitinamas blogiau negu tavo šuo... Nors irgi užsimoku.

Nieko sau! Ji užsimoka!

Nuo tos dienos spanielis tampa kankiniu, stabu, Marija užsidaro su juo ir savo drauge, negali atsigėrėti, puošia, ant kaklo užriša žydrą kaspiną. Sėdi abi ir aimanuoja dėl žmogaus žiaurumo, įsikūnijusio mano nelemtoj personoj.

Pradedu mirtinai nekėsti šito ramybės drumstėjo, kuris visur painiojasi man po kojų. Mano žmona padarė jam guolį iš priegalvių bei skarų, ir kai rytą noriu ją pasveikinti ar vakare palinkėti labos nakties, jis man užstoja kelią. O šeštadieniais, kai po savaitės darbo noriu ramiai praleisti vakarą su žmona, pasišnekučiuoti apie ateitį ir praeitį, ji trejetą valandų su drauge neišeina iš virtuvės, kūrena viryklę, triūšia, knypščia, siutina tarnaitę, visi namai apvirsta aukštyn kojomis, mat šeštadienio vakarą tą pabaisą jos maudo.

O, jeigu būčiau tada, ką supratau vėliau, žinojęs paslaptį, kaip gydyti mažus ir didelius isterijos pasireiškimus. Bet tada nieko geriau nemokėjau sugalvoti, tik bučiuoti jai akis ir prašyti, kad dovanotų. Taip ir padariau. Kodėl? Ji glaudė mane prie krūtinės, vadino savo gudriu berniuku, kuris turįs ją saugoti, nes ji esanti labai gležna, labai silpna ir vieną gražią dieną numirsianti, jeigu jos berniukas nebūsiąs jai geras ir kelsiąs tokius skandalus kaip ką tik.

O kad ji būtų visai laiminga, imu kasyti tam pabaisai nugarą; užtat ji kokį pusvalandį žiūri į mane begalinio džiaugsmo kupinomis akimis.

Nuo to laiko šuo nesivaržydamas teršia kur pakliūva, tarsi kerštauja. Aš tvardau savo pyktį!

Ir laikiu lemtingos progos, kada galėsiu išsivaduoti iš šito pragaro ir nebereikės gyventi mėšlyne!

Pagaliau štai toji akimirka. Vieną dieną pareinu namo pietų ir randu žmoną verkiančią. Pietūs negatavi. Tarnaitė išbėgusi ieškoti šuns, kuris nežinia kur dingo.

Vargais negalais nuslepiu džiaugsmą ir nuoširdžiai imu guosti susikrimsiusią žmoną. Bet ji nesupranta to paprasto dalyko, jog galiu užjausti ją ir kartu netverti laime matydamas, kad nebėra mano priešo. Ji sušunka:

– Džiūgauji, ar ne? Tyčiojiesi iš kito nelaimės, matai, koks tu piktas, bjaurus, ir nebemyli manęs.

– Brangioji, aš tebemyliu tave, kaip kažin ką, tik man nepatinka tavo šuo.

– Jeigu myli mane, turi mylėti ir mano šunį.

– Jeigu nemylėčiau tavęs, aš tave muščiau!

Koks baisus to žodžio atbalsis. Mušti moterį! Tik pagalvokit, mušti moterį! Ji visai paklaiksta ir ima svaičioti, girdi, aš išleidęs jos numylėtinį, gal net nuodijęs!

Apvažinėju su karieta visas policijos nuovadas, užsuku net pas šunlupį, ir galų gale šeimos ramybės drumstėjas atsiranda. Mano žmona su drauge iškelia namuose didžiulę puotą ir dabar į mane jau žiūri kaip į galimą nuodytoją.

Nuo tos dienos šuo nuolat uždarytas mano žmonos miegamajame, ir meilės buveinė, kurią taip meniškai esu išpuošęs, pavirsta šuns būda.

Butas, kuris ir taip buvo per mažas, pasidaro nebejaukus, visai sujauktas. Kai mėginu pasiskųsti, ji atsako, kad kambarys jos.

Tada aš paskelbiu negailestingą karą.

Neinu prie žmonos nė artyn, kol ją ima krėsti geidulys ir pati užsimena:

– Tu niekad neužsuki palinkėti man labo ryto!

– Ne, juk negaliu prie tavęs priėti.

Ji šiaušiasi. Ir aš šiaušiuosi. Dar dvi savaites velku celibato¹ jungą, tada pri-verčiu ją mano kambaryje prašyti trokštamos malonės, po to vėl užsitraukiu jos neapykantą iki kito karto.

Galų gale ji pasiduoda ir sutinka nužudyti šunį. Bet, užuot iškart tą padar-riusi, pasikviečia savo draugę ir suvaidina graudžią atsisveikinimo sceną, pa-skutiniąsias pasmerktojo mirti valandas. Net atsiklaupusi ant kelių prašo mane pabučiuoti tą dvokiantį padarą ir tokiu būdu įrodyti, kad aš jam atleidžiu, nes, girdi, kas žino, ar karališkieji spanieliai neturi sielos, o gal mes imsime ir susi-tiksim su jais aname pasaulyje.

Baigiasi tuo, kad aš dovanuju pasmerktajam gyvybę ir laisvę ir už tai susi-laukiu begalinio dėkingumo.

Būna akimirku, kai jaučiuosi kaip uždarytas beprotnamyje. Bet ak, kai my-li, mažai į ką kreipi dėmesį.

Ar kas nors patikės, jei pridursiu, jog šitas spektaklis, vaizduojantis pasku-tiniąsias pasmerktojo mirti valandas, buvo vaidinamas kas šeši mėnesiai visus šešerius metus!

Jaunuoli, kuris perskaitei šią tikrą istoriją apie vyrą, moterį ir karališkąjį spanielį, jei tau darėsi negera skaitant, iš visos širdies palinkėk man užuojau-tos, nes toji kankynė truko šešis kartus po tris šimtus šešiasdešimt penkias dienas ir kiekvieną dieną po dvidešimt keturias valandas; ir tada nusistebėk, kaip aš ištvėriau! O jeigu nuspręsi, kad esu beprotis – kaip tvirtina mano žmo-na, – pasakyk, kad aš esu pats kaltas: juk man trūko drąsos vieną gražią dieną nuoduoti tą prakeiktą gyvulį!

¹ Celibatas [lot. *caelibatus* – nevedęs] – katalikų dvasininkams privaloma viengungystė.

PASIKALBĖKIME

1. Ar iš tiesų Strindbergo veikėjas myli žmoną, kaip jis pats teigia?
2. Ką jie turėjo daryti, kad išspręstų konfliktą?

12

ANDRÉ MORUĀ (*André Maurois*) romano **Meilės klimatas** veikėja Filipo žmona Odilė paliko vyrą pamilusi Fransua. Po kurio laiko Filipas sužino, kad Odilė mirė. Spausdinama ištrauka iš romano.

Pirma mano mintis buvo važiuoti į Tuloną jau rytojaus dieną, bet visą savaitę karščiauju ir kliedėjau. Bertranas ir André pasiaukojamai mane slaugė. Elena keletą sykių aplankė mane ir atnešė gėlių. Atgavęs pusiausvyrą, su nerimu paprašiau jos papasakoti man viską, ką jai pavyko sužinoti. Pasakojimai, kuriuos ji girdėjo, beje, kaip ir tie, kuriuos vėliau išgirdau pats, buvo prieštaringi. Panašu į tiesą atrodė tai, kad Fransua, pripratusiam prie visiškos laisvės, greit įsiėdė šeimyninis gyvenimas. Odilė nepateisino jo lūkesčių. Mano išpaikinta, ji, kad ir švelniai, ėmė kelti savo reikalavimus tuo metu, kai Fransua meilė jai jau pradėjo blėsti. Jis manė, kad jinai protinga; ji tokia nebuvo, bent jau įprastine to žodžio prasme. Aš irgi gerai tai žinojau, bet neteikiau tam reikšmės. Jis norėjo primesti jos protui ir elgesiui tam tikrą drausmę. Odilė ir Fransua, abu tokie išdidūs, žiauriai susikirto.

Daug vėliau, prieš kokį pusmetį, viena moteris man perpasakojo, ką Fransua jai buvo atvirai papasakojęs apie Odilę. „Ji buvo labai graži, ir aš ją iš tikrųjų mylėjau. Tačiau jos pirmasis vyras blogai ją išauklėjo. Ji buvo pašėlusis koketė. Tai vienintelė moteris, kuri privertė mane kentėti... Aš gyniausi... Aš ją išnarsčiau po gabalėlį... Pasiguldžiau ant stalo, nuogut nuogutėlę, ir išskrodžiau... Pamačiau visą jos mažų apgavysčių mechanizmą. Įrodžiau jai, kad permatau ji... Ji manė savo žavais vėl pajėgsianti mane apkerėti... Paskui suvokė, kad pralaimėjo... Suprantama, aš gailiuosi to, kas atsitiko, bet sąžinė manęs negraužia. Ką jau čia padarysi...“

Išgirdęs apie šį pokalbį, pasibaisėjau Fransua. Ir vis dėlto kartais juo žavėdavausi. Jis pasirodė stipresnis už mane ir, ko gero, protingesnis; bent jau stipresnis – nors aš, kaip ir jisai, perpratau Odilę, tačiau, kitaip nei jis, nesiryžau jai to pasakyti. Ar Fransua cinizmas buvo daugiau vertas už mano silpnumą? Ilgai apie tai mąščiau ir supratau, kad man taip pat nėra ko gailėtis. Palaužti žmones ir įstumti juos neviltin – nesunku. Ir dabar,

patyręs nesėkmę, vis vien manau, kad daug kilniau mėginti juos mylėti, net prieš jų pačių valią.

Beje, visa tai anaip tol nepaaiškina, kodėl Odilė nusižudė. Aišku tik tai, kad Fransua nebuvo Tulone jos savižudybės dieną. Bertranas karo metais buvo sutikęs jaunuolį, kuris savižudybės išvakarėse vakarieniavo su Odile, kitom trim jaunomis moterimis ir trimis jūrų laivyno karininkais. Visi smagiai šnekučiavę. Gerdama šampaną, Odilė juokdamasi paskelbusi savo kaimynams: „Žinote, aš rytoj, vidurdienį, nusižudysiu“. Visą vakarą ji buvusi labai rami, ir tam nepažįstamajam į akis kritęs (mat jis papasakojo tai Bertranui) baltas, skaistus jos grožio spindesys.

Sirgau visą mėnesį. Paskui nuvažiauvau į Tuloną. Pabuvau ten keletą dienų ir nuklojau Odilės kapą baltomis gėlėmis. Vieną vakarą kapinėse prie manęs priėjo sena moteriškė ir pasisakė buvusi ponios de Krozan kambarinė; ji atpažinusi mane, nes mačiusi mano nuotrauką šeimininkės stalčiuje. Paskui ji man papasakojo, kad pirmosiomis savaitėmis Odilė prie žmonių atrodydavo labai linksma, bet vos tik likdavo viena, regis, tuoj krisdavo į neviltį. „Kartais, – kalbėjo toji moteriškė, – kai įeidavau į ponios kambarį, rasdavau ją parėmus galvą sėdinčią krėslė. Dingojos, kad ji žvelgia mirčiai į akis“.

Ilgai su ja šnekėjausi ir su malonumu pajutau, kad ji dievino Odilę.

Tulone neįstengiau nieko veikti ir liepos pradžioje nusprendžiau apsigyventi Gandiuma. Ten mėginau dirbti ir skaityti. Ilgai klaidžiodavau po šilojynes, ir nuovargis padėdavo man užmigti.

Aš ir toliau sapnuodavau Odilę kone kas naktį. Dažniausiai sapne regėdavau save bažnyčioje, teatre, vieta šalia manęs būdavo tuščia. Staiga man dingtelėdavo: „O kurgi Odilė?“ Puldavau jos ieškoti. Matydavau daug blyškių, susitaršiusių moterų, bet nė viena jų nebuvo į ją panaši. Ir aš pabusdavau.

Apleidau darbą. Nebeidavau net į gamyklą. Nenorėjau matyti žmonių. Aš mėgavausi savo sielvartu. Kas rytą vienas nusileisdavau žemyn, iki kaimo; iš bažnyčios sklisdavo vargonų garsai, tokie lengvi, tokie lakūs, kad ištirdavo ore, virsdami jo dūzgesiu. Įsivaizdavau Odilę greta savęs, šviesia suknele, kurią ji dėvėjo tą dieną, kai mudu pirmąsyk drauge vaikštinėjome po juodais Florencijos kiparisais. Kaipgi aš ją praradau? Ieškojau žodžio, gesto, kurie pavertė didelę meilę šita liūdna istorija. Ir neradau jų. Visuose soduose žydėjo rožės, kuriomis ji būtų grožėjusis.

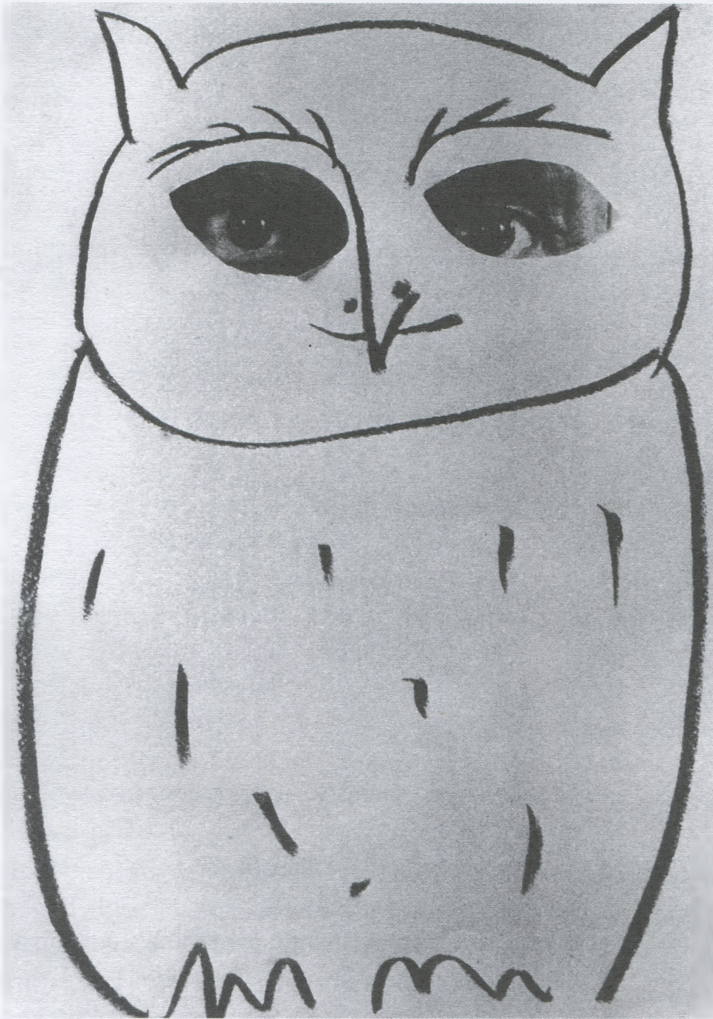
PASIKALBĖKIME

1. Kaip interpretuotumėte mintį: „Palaužti žmones ir įstumti juos neviltn – nesunku. Ir dabar, patyręs nesėkmę, vis vien manau, kad daug kilniau mėginti juos mylėti, net prieš jų pačių valią“? Parašykite esė šia tema.
2. Kodėl Filipas nejaučia neapykantos Odilei?
3. Palyginkite Strindbergo ir Morua veikėjų santykį su moterimis, kurias jie mylėjo.

VI.

IŠMINTIS

PABLAS PIKASAS (Picasso). *Pikosas ir pelēda*

Elgetos kapas

Kadai turtingas giminė užrašė
man šitą debesuotą dangų
ir šis dangus dabar po lašą laša
ant mano prie širdies sudėtų rankų

ant šito žalio kauburėlio laša
aš neliūdnam mėstau apie jaunystę
kada išmokau ir prarast ir klysti
nors šito mokslo pasirodo buvo maža

išmokė daug ko patirtis senatvė
į kojas daužės akmeninė gatvė
ranka virpėjo krito trupinys iš rankų

aš gyvenau visais vardais vadinamas
ir visuose namuose jaučiausi įnamis
bet argi tai mažai turėti dangų

PASIKALBĖKIME

1. Ar apie Jonyno eilėraščio elgetą galima pasakyti, kad jis yra išminčius?
2. Ar jis kada nors mokėsi filosofijos?
3. Kas sieja filosofiją ir išmintį?
4. Ar tam, kad taptum išmintingas, būtina studijuoti filosofiją?
5. Kokį žmogų galima pavadinti išminčiumi?
6. Ar išminties teikiamą ramybę gali pasiekti tik kai kurie, ar kiekvienas?

2

„Gerai būtų, Agatonai, jei išmintis būtų toks daiktas, kuris, kai tik prisiliečiame vienas prie kito, tekėtų iš pilnesnio į tuštesnį, lygiai kaip vanduo vilnoniu siūlu iš pilnesnio indo teka į tuštesnį“, – sako antikos išminčius **SOKRĀTAS** (Sokratēs) Platono parašytame dialoge **Puota**. Būtina nuolat jausti išminties stygių. Išminties įgauti padeda filosofinis pokalbis aptariant iš pirmo žvilgsnio nereikšmingus gyvenimo dalykus. „Juk mano išmintis menkutė ir abejotina, kaip koks sapnas, o tavo – šviesi ir puikią sėkmę lemianti“, – ironizuoja Sokratas ir skatina jos ieškoti. (Plačiau apie Sokrato ironiją skaitykite Jūrėtės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 32–38.)
Spausdinamos ištraukos iš Platono dialogo.

Po to, pasakoja Aristodemas, jie pradėjo pietauti, o Sokratas vis nesirodė. Agatonas kelis kartus buvo bešokąs ieškoti, bet Aristodemas jį sulaikė. Pagaliau Sokratas atsirado, užtrukęs ne taip ilgai, kaip buvo pratęs, pietums vos įpusėjęs. Agatonas, gulįs vienas iš krašto, jam tarė:

– Čionai, Sokratai, išsitiesk šalia manęs, kad ir aš paragaučiau tos išminties, kurios tu priebuty prisisėmei. Aišku juk, kad radai ir jos dabar turi: antraip būtum ilgiau stovėjęs.

Sokratas sėsdamasis tarė:

– Gerai būtų, Agatonai, jei išmintis būtų toks daiktas, kuris, kai tik prisiliečiame vienas prie kito, tekėtų iš pilnesnio į tuštesnį, lygiai kaip vanduo vilnoniu siūlu iš pilnesnio indo teka į tuštesnį. Jei ir su išmintimi taip yra, labai vertinu buvimą šalia tavęs: manau, pripildysi mane puikiausios išminties. Juk mano išmintis menkutė ir abejotina, kaip koks sapnas, o tavo – šviesi ir puikią sėkmę lemianti: jaunas esi, o kaip skaisčiai ji užvakar sužibėjo, kaip suspindo, regėjo daugiau nei trys dešimtys tūkstančių graikų.

– Pašaipuolis esi, Sokratai, – tarė Agatonas. – Netrukus pakalbėsime abu – aš ir tu – apie išmintį, pasikvietę teisėju Dionisą, katras iš mudviejų išmintingėnis. O dabar stverkis pietų. <...>

– Nori mane apžavėti, Sokratai, – pasakė Agatonas, – ir supainioti, įbrukęs man mintį, kad šitie žiūrovai tikisi iš manęs galas žino kokios gražios kalbos.

– Tikras užuomarša būčiau, Agatonai, – atsakė Sokratas, – jeigu matęs tavo drąsą ir orumą, kai išeidavai su aktoriais į sceną ir prieš tokią žiūrovų minią ketindavai pradėti savo sudėtas kalbas nė kiek neišsigandęs, dabar galėčiau pamanyti, kad nerimausi dėl mūsų keleto.

– Nejaugi, Sokratai, – atkirto Agatonas, – manai, kad teatras mane visai apkvaišino ir nebežinau, jog protaujančiam žmogui keli išmintingi vyrai gali įvartyti daugiau baimės negu pulkas kvailių?

– Negeražiai elgčiausi, Agatonai, – tarė Sokratas, – jei laikyčiau tave tokiu nemokša. Ne, aš gerai žinau, kad jeigu susitiktum su žmonėmis, kuriuos laikai protingais, tai tokiais rūpintumeis daugiau negu minia. Deja, man rodos, apie mus nė kalbos negali būti: juk ir mes buvome teatre ir priklausėme tai miniai. Bet jei susitiktum su kitais, tikrai išmintingais, tai tikriausiai tau būtų gėda jų, jei manytum ką gėdinga padaręs. Kaip manai?

<...> iš dievų nė vienas neužsiima filosofija ir nenori pasidaryti išmintingas, nes jie ir be to išmintingi; ir apskritai nė vienas išminčius nesiekia išminties. Nefilosofuoja ir nesiekia išminties nė kvailiai: čia ir glūdi kvailio nelaimė – nebūdamas nei gražus, nei tobulas, nei protingas, jis visada savim patenkintas. O kas nemano, kad jam ko stigtų, tas nė nenori to, ko, jo manymu, jam netrūksta.

– Kas gi, Diotima, – paklausiau, – ieško išminties, jei jos nemyli nei išminčiai, nei kvailiai?

– Bet tai aišku ir vaikui, – atsakė Diotima, – ieško tie, kurie yra tų dviejų priešybių vidury; jiems priklauso ir Erotas. Juk išmintis – vienas gražiausių dalykų, o Erotas – meilė to, kas gražu; todėl Erotas būtinai myli išmintį, arba – jis filosofas, o filosofas stovi viduryje tarp išminčių ir kvailių.

PASIKALBĖKIME

1. Ar Sokratas su Agatonu kalba rimtai, ar ironizuoja? Ką kiekvienas jų nori pasakyti apie išminties kilmę?
2. Koks santykis tarp filosofo ir išminčiaus, anot Diotimos istorijos?

3

Antikos filosofas PLATŌNAS (Platōn) knygoje Valstybė išmintingus žmones lygina su filosofais. Vieni, pasak Platono, myli išmintį, kiti – nuomones. Išminties mylėtojai įžvelgia kiekvieno dalyko esmę, o nuomonių mylėtojai laikosi atsitiktinių, paviršutiniškų apraiškų, mėgsta reginius, mielai klausosi gražių kalbų, grožisi spalvomis. Tačiau jie nesidomi pačiu grožiu. Protu suvokti patį grožį ar kitas abstrakčias idėjas, kurios yra regimų daiktų pirmavaizdžiai, gali tik išminčius. Todėl tik išminčiai, anot Platono, ir turi valdyti valstybę, nes jie vieni gali suprasti, ką reiškia abstrakti, nuo tikrovės nepriklausanti teisingumo idėja. Platonas aptaria ir kitas išminčiui būdingas žmogiškas savybes.

(Plačiau apie Platono filosofiją skaitykite Jūratės Baranovos knygoje Etika: filosofija kaip praktika. – P. 39–45.)

Spausdinamos ištraukos iš knygos.

– Taigi sakysime, kad išminties mylėtojas siekia ne kurios nors vienos jos rūšies, bet apskritai išminties, ar ne?

– Tai tiesa.

– O jei žmogus bodisi mokslais, ypač kai yra dar jaunas ir nesupranta, kas naudinga, o kas – ne, nepavadinsime jo nei smalsiu, nei filosofu, lygiai kaip to, kuris bjaurisi maistu, nelaikysime nei išalkusiu, nei norinčiu valgyti: šiuo atveju jis yra ne mėgėjas pavalgyti, bet, priešingai, bodisi maistu.

– Nė kiek nesuklysimė taip sakydami.

– O tą, kuris trokšta paragauti visokių mokslų, mėgsta mokytis ir šiuo atžvilgiu yra nepasotinamas, tą mes pagrįstai vadinsime filosofu.

Čia Glaukonas tarė:

– Tokių žmonių atsiras daug, be to, gana paikų. Juk tokie, man atrodo, yra reginių mėgėjai: jie džiaugiasi sužinoję ką nors nauja. Būtų kvaila prie filosofų priskirti ir tuos, kurie mėgsta pasiklausyti: jų visai netraukia tokie pokalbiai, kuriuose kas nors svarstoma, bet užtat jie bėga į visas šventes, rengiamas Dioniso garbei, nepraleisdami nei miesto, nei kaimo dionisijų, tarsi kas būtų pasamdęs juos išklaudyti visus chorus. Argi visus tuos žmones ir kitus, kurie siekia sužinoti ką nors panašaus ir užsiima visokiais niekais, vadinsime filosofais?

– Jokiu būdu, nebent tik panašiais į juos.

– O ką tu laikai tikrais filosofais? – paklausė Glaukonas.

– Tuos, kurie trokšta įžvelgti tiesą.

– Todėl apie tuos žmones, kurie regi daugybę gražių daiktų, bet nemato grožio paties savaime ir nesugeba sekti paskui tą, kuris juos veda į jį, ir apie tuos, kurie mato daugybę teisingų poelgių, bet nepastebi paties teisingumo ir panašiai, sakysime, kad jie apie tuos dalykus turi nuomonę, bet jų nepažįsta.

– Be abejo.

– O ką sakysime apie tuos, kurie mato dalykus pačius savaime, visuomet tapačius sau? Argi jie nepakyla iki pažinimo, užuot turėję tik nuomonę?

– Be abejo, pakyla.

– Ar nesakysime, kad jie mėgsta ir myli tuos dalykus, kuriuos pažįsta, o anie – tuos, apie kuriuos turi nuomonę? Juk prisimeni, kad pastarieji, kaip sakėme, mėgsta klausytis gražių balsų, gėrėtis gražiomis spalvomis ir kitais gražiais dalykais, bet nepakenčia, kai kas nors jiems sako, jog egzistuoja ir grožis pats savaime?

Filosofų susitikimas

– Prisimenu.

– Tad gal neapsiriksimė, jei juos pavadinsime nuomonių, o ne išminties mylėtojais? Ar jie labai širs ant mūsų, jei šitaip juos pavadinsime?

– Jei manim patikės – neširs: juk nederą širsti dėl teisybės.

– O tuos, kurie įžvelgia kiekvieno dalyko esmę, vadinsime išminties mylėtojais, o ne nuomonių.

– Be abejo.

Kadangi filosofai sugeba suvokti tai, kas visuomet yra tapatu sau, o kiti klaidžioja tarp daugybės nuolat kintančių dalykų ir todėl nėra filosofai, tai kurie iš

jų geriau tinka būti valstybės vadovais?

– Kaip mums deramai atsakyti į šį klausimą?

– Kurie pasirodys sugebą saugoti valstybės įstatymus ir papročius, tuos ir reikia skirti valstybės sargybiniais, – pasakiau.

– Tikra tiesa.

– Turbūt aišku, kad ką nors saugoti reikia patikėti ne aklam, o turinčiam geras akis.

– Dėl filosofų prigimties sutarkime, kad jie aistringai siekia žinių (μαθημα), kurios bent kiek atskleistų jiems esmę (ουσια), amžiną ir nepatiriančią nei atsiradimo, nei išnykimo.

– Sutinku.

– Taip pat sutikime, – tariau, – kad jie siekia aprėpti visą esmę, neišleisdami iš akių, kiek tai nuo jų priklauso, nė vienos jos dalies – nei didelės, nei mažos, nei vertingos, nei menkavertės, tai yra elgiasi panašiai kaip garbėtroškos ir įsimylėjėliai, apie kuriuos anksčiau kalbėjome.

– Ne tik natūralu, mano mielas. Kiekvienas žmogus, iš prigimties aistringas siekėjas, būtinai brangina visa, kas gimininga ir artima tam, ką jis myli.

– Teisybė, – pritarė Glaukonas.

– O ar rastum ką nors artimesnio išminčiai už tiesą?

– Kaip šitai suprasti?

– Ar gali tas pats žmogus mylėti ir išmintį, ir melą?

– Jokiu būdu.

– Todėl tikrai smalsaus proto žmogus nuo pat jaunumės turi atkakliai siekti tiesos.

– Be abejo.

– Bet jei visi žmogaus troškimai stipriai nukreipti į ką nors viena, tai jie, kaip žinome, tampa silpnesni visų kitų dalykų atžvilgiu – tarsi į šalį nukreipta srovė.

– Tikrai taip.

– Taigi, jeigu jie yra nukreipti į žinių kaupimą ir panašius dalykus, šitai, manau, teikia malonumą jo sielai, o kūno malonumų toks žmogus atsisako, jeigu jis ne dedasi, bet iš tikrųjų yra filosofas.

– Tai neišvengiama.

– Toks žmogus bus nuosaikus ir jokių būdu nesieks turtų, nes turtais ir prabanga, kuriems įsigyti dedama tiek pastangų, tinka kam nori, tik ne filosofui.

– Taip.

– Kai nori atskirti filosofą nuo nefilosofo, reikia atkreipti dėmesį dar štai į ką.

– Į ką?

– Kad neliktų nepastebėti kokie nors žemi jo polinkiai: juk smulkmeniškumas yra pikčiausias priešas sielos, kuri siekia to, kas dieviška, ir to, kas žmogiška, visumos.

– Tikra teisybė.

– Jeigu žmogus turi kilnią sielą ir mąstymu aprėpia visuminio laiko ir būties esmę, tai ar, tavo manymu, jis labai vertina žmogaus gyvenimą?

– Ne, jis negali jo labai vertinti, – atsakė Glaukonas.

<...>

– Vadinasi, toks žmogus ir mirties nelaikys baisiu dalyku?

– Aišku, nelaikys.

– Todėl bailios ir niekingos prigimties žmogui tikroji filosofija, matyt, yra neprieinama.

– Atrado, kad neprieinama.

– Na, o kuklus, negobšus, kilnios sielos žmogus, ne pagyrūnas ir ne bailys, ar gali kokiu nors būdu pasidaryti nesugyvenamas ir neteisingas?

– Negali.

– Todėl, norėdamas ištirti, ar siela yra filosofiška, turėsi jau iš pat mažens žiūrėti, ar ji teisinga ir romi, ar nesugyvenama ir žiauri.

<...>

– O jeigu jis yra toks užmaršus, kad neįstengia išlaikyti atmintyje nieko iš to, ką išmoko, ar gali jo galva nebūti tuščia ir žinioms?

- Kaip galės!
- Tuščiai vargdamas, jis galų gale ims neapkęsti ir paties savęs, ir tokio užsiėmimo.
- Žinoma.
- Taigi užmaršios sielos žmogaus jokių būdu nepriskirsime prie filosofų ir ieškosime žmogaus su gera atmintimi.

PASIKALBĖKIME

1. Platonas knygoje *Valstybė* filosofą tapatina su išminčiumi. Ar visi žmonės, anot Platono, gali tapti išminčiais? Kokios savybės išskiria filosofą išminčių iš kitų žmonių?
2. Kodėl renginių mėgėjai nėra filosofai?
3. Kodėl tik tikras filosofas gali įžvelgti „grožį patį savaime“?
4. Kuo skiriasi, pasak Platono, nuomonių mylėtojai nuo išminties mylėtojų?
5. Kodėl filosofai tinka būti valstybės vadovais? Ar Jūs su tuo sutinkate?
6. Kodėl filosofai elgiasi panašiai kaip garbėtroškos ir įsimylėjėliai?
7. Kodėl filosofui nedera būti nenuosaikiam ir siekti turty?
8. Kodėl filosofas nebijo mirties?
9. Kokiomis būdo savybėmis turi pasižymėti filosofas?

4

„Išmintis, – rašo **ARISTŪTELIS** (Aristotelės) knygoje **Nikomacho etika** – yra tobuliausia pažinimo forma“. Išminčiui būtina žinoti ne tik tai, kas kyla iš pagrindų, bet ir aiškiai nusimanyti apie pačius pagrindus. Todėl išmintis yra ir protas, ir mokslinis pažinimas. „Ji yra mokslas apie kilniausias būties formas, tai yra tarsi visų mokslų mokslas“, – tvirtina filosofas. Nors iš prigimties niekas nesąs išminčius, vis dėlto prigimtis žmogui gali suteikti sveiką protą bei nuovoką. Šie sugebėjimai galimi išugdyti. Supratingumas yra proto priešybė. Protui rūpi bendros sąvokos, supratingumui – paskirybė. Aukščiausias gėris esąs laimė (palaima). Kad būtum laimingas, nepakanka vien proto, reikia ir supratingumo. Ligonis negali pagyti vien žinodamas gydytojo patarimus, tačiau jų nevykdydamas. Taip ir laimingam negalima tapti vien filosofuojant. Laimei būtina ir išmintis, ir supratingumas – šitai padeda išugdyti dorybę – sugebėjimą aptikti saiką, „aukso vidurį“. (Plačiau apie Aristotelio filosofiją skaitykite Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 46–59.)

Spausdinamos ištraukos iš knygos.

Taigi būdo dorybė yra tam tikras vidurys, nes ji siekia vidurio. Be to, klysti galima įvairiai, nes, kaip teigia pitagorininkai, blogis priklauso begalybei, o gėris – tam, kas ribota. Bet teisingai elgtis galima tik vienu būdu, todėl gėrį pasiekti sunku, o blogį – lengva, nes tikslo nepasiekti lengva, o pasiekti – sunku. Dėl to perteklius ir stoka priklauso blogiui, o vidurys – gėriui.

„Būna geri tik vienaip, o blogi – įvairiausiai“¹.

Taigi dorybė yra nuostata, kurią galima laisvai pasirinkti, tai – surastas vidurys mūsų atžvilgiu, o tą vidurį protas apibrėžia taip, kaip apibrėžia protingas žmogus. Tas vidurys yra tarp dviejų ydų – pertekliaus ir stokos; be to, tos dvi ydos išgyvenimuose ir veiksmuose arba nepasiekia reikiamo saiko, arba jį viršija, o dorybė vidurį ir suranda, ir pasirenka. Taigi, atsižvelgiant į esmę ir į apibrėžimą, kuris nusako tą esmę, dorybė yra vidurys, o didžiausio gėrio ir tobulumo atžvilgiu tai yra viršūnė.

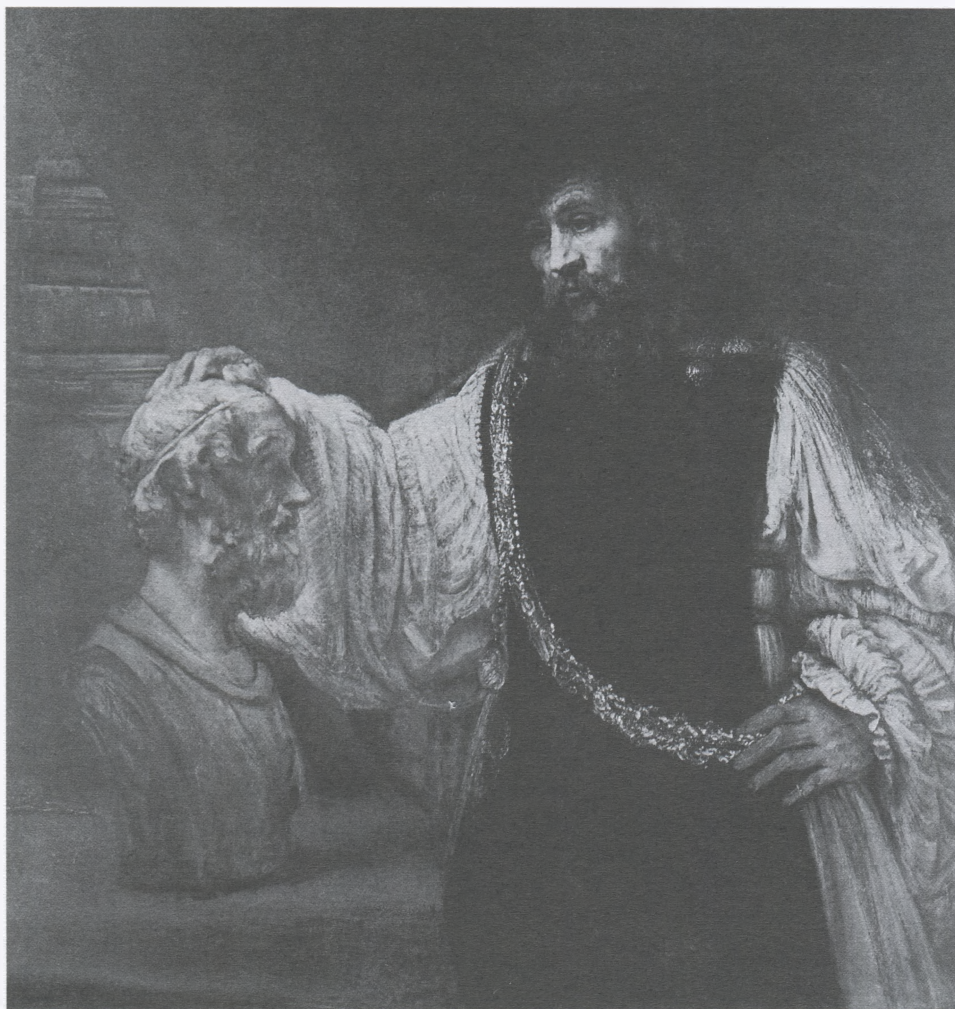
9. Pakankamai pasakėme apie tai, kad būdo dorybė yra vidurys tarp dviejų ydų – pertekliaus ir stokos; ir kokia prasme ji yra vidurys, ir kad jos ypatybė – siekti to vidurio kaip tikslo ir veiksmuose, ir išgyvenimuose. Todėl sunku būti dorybingu žmogumi, nes nelengva kiekviename dalyke išlaikyti vidurį, juk, pavyzdžiui, rasti skritulio vidurį gali ne kiekvienas, o tik tą dalyką išmanantis žmogus. Antai kiekvienas žmogus gali lengvai supykti, švaistyti ar kaupti pinigus. Bet ne kiekvienas gali ir sugeba suprasti, kam reikia duoti pinigų arba ant ko supykti, kiek ir kada pykti. Todėl gėris yra retas, pagirtinas ir puikus dalykas. Taigi tas, kuris siekia vidurio, pirmiausia privalo kuo uoliausiai vengti to, kas yra labiausiai priešinga viduriui. Panašiai ir Kalipsė patarė:

*Laivo neleiski tenai, kur dūmai ir bangos putoja*².

Mat iš dviejų kraštutinių vienas yra klaidingesnis, kitas – ne toks klaidingas. Kadangi nepaprastai sunku rasti vidurį, tai, kaip sakoma, antrąkart plaukiant reikia pasirinkti mažiausiai blogą kelią. O tai geriausiai galima padaryti tuo būdu, kurį nurodėme. Be to, ypač reikia žiūrėti, į kokias ydas labiausiai esame linkę, nes vieni iš prigimties linksta į vienus dalykus, kiti – į kitus. Geriausiai tai sužinosime iš malonumų ir skausmų, kuriuos patiriame. Mums reikia patiems save traukti į priešingą pusę, nes, smarkiai nutolę nuo to, kas ydinga, pasieksime vidurį, panašiai kaip daro tie, kurie nori ištiesinti kreivą

¹ Posakio autorius nežinomas.

² Kalipsė – Homero *Odisėjos* personažas, nimfa, septynerius metus laikiusi pas save Odisėją. Cituojami žodžiai išlikusiame *Odisėjos* tekste priklauso ne Kalipsei, o pačiam Odisėjui. Pastebėta, kad Aristotelis dažnai netiksliai cituoja Homerą ir kitus autorius. Manoma, kad jis naudojo kitomis redakcijomis, kurios nepasiekė mūsų laikų.

REMBRANTAS (Rembrandt). *Aristotelis apmąsto Homero biustą*

medį. Visada labiausiai reikia saugotis to, kas malonu ir smagu, nes apie tai mes nesugebame nešališkai spręsti. Ką garbingi senieji trojiečiai jautė Elenai, tą mes privalome jausti malonumams ir kiekviena proga kartoti jų žodžius: taip vydami nuo savęs malonumus, mažiau darysime klaidų. Vienu žodžiu, šitaip elgdamiesi mes geriausiai galėsime pasiekti vidurį. Tačiau tai sunku padaryti, ypač atskirais atvejais. Juk nelengva nustatyti, kaip reikia pykti, ant ko pykti, dėl ko pykti ir ar ilgai pykti, nes mes patys kartais giriame tuos, kuriems stinga piktumo, ir vadiname ramiais, o kartais tuos, kurie įsikarščiuoja, vadiname vyriškais. Bet mes peikiame ne tuos, kurie truputį nukrypsta nuo to,

kas gera, į pertekliaus ar stokos pusę, o tik tuos, kurie smarkiai nukrypsta, nes tokia yda nelieka nepastebima. Sunku apibrėžti, ką kiek reikia peikti, – panašiai kaip ir kitus dalykus, vertinamus nuojauta. Tai vis atskiri atvejai ir apie juos sprendžiama vadovaujantis nuojauta. Aišku tik tai, kad kiekvienu atveju vidurys yra girtinas dalykas, bet kartais reikia ir nukrypti čia į pertekliaus, čia į stokos pusę. Šitokiu būdu labai lengvai surasime vidurį ir tai, kas gera.

Tarp baimės ir per didelės drąsos vidurys yra narsumas. Iš žmonių, viršijančių saiką, tas, kuris neturi jokio baimės pajautimo, neturi vardo (daug kam trūksta pavadinimo); kuris pernelyg drąsus, yra įžūlus, o tas, kuris per daug baimingas ir kuriam trūksta drąsos, – bailys. Malonumų ir skausmų atveju – ne visų (ypač tai pasakytina apie skausmus) – vidurys yra santūrumas, o perteklius – nesusivaldymas. Nedaug yra tokių, kurie nebūtų linkę į malonumus, todėl tokie žmonės neturi pavadinimo. Mes juos pavadinysime nejautriais. Pinigų leidimo ir įsigijimo atveju vidurys bus dosnumas, o perteklius ir stoka – išlaidumas ir šykštumas.

Garbės ir negarbės vidurys yra didybė, perteklius – išdidumas, o stoka – per didelis nusižeminimas. Sakėme, kad dosnumas skiriasi nuo iškilnumo tuo, kad susijęs su menkais dalykais. Panašiai šalia didybės, siekiančios didžios garbės, yra mažos garbės siekimas. Mat garbės galime siekti taip, kaip pridera; galime siekti daugiau, negu pridera, ir mažiau. Tas, kuris siekdamas viršija saiką, vadinamas garbėtroška, kas per mažai siekia, neturi savimeilės, o kas laikosi vidurio, to nėra kaip pavadinti.

Ir pykčio būna perteklius, stoka ir vidurys. Kadangi jie neturi pavadinimų, tai tą, kuris išlaiko saiką, vadiname romiu, o vidurį – romumu. Dėl kraštutinių: tą, kuris per daug pyksta, vadinsime piktu, o ydą – piktumu; tą, kuriam trūksta piktumo, – nesupykinamu, o ydą – nesugebėjimu pykti.

Taigi tiesos atžvilgiu tas, kuris laikosi vidurio, tegul bus vadinamas tiesiu, o vidurys – tiesumu; [tiesos] iškraipymas perdedant – pagyrūniškumu, o iškraipytojas – pagyrūnū; siekimas sumenkinti – apsimestu kuklumu, o tas, kuris menkina, – apsimetėliu. Tas, kuris pramogų teikiamų malonumų atžvilgiu laikosi vidurio, vadinamas sąmojingu žmogumi, o jo polinkis – sąmojingumu; polinkis perdėti – maivymasis, o tas, kuris perdeda, – pamaiva; kas stokoja sąmojo – niurna, o jo yda – niurgzumas. Dėl kitokių gyvenimo malonumų: tas, kuris yra malonus taip, kaip pridera, bus draugiškas, o vidurys – draugiškumas; tą, kuris perdėtai malonus, jei jis nėra savanaudis, vadinsime meili-

kautoju, o jei siekia sau naudos – pataikūnu; tas, kuriam stinga draugiškumo, kuris visuomet linkęs vaidytis, yra stačiokas ir storžievis. Vidurys būdingas ir išgyvenimams, ir tiems dalykams, kurie susiję su išgyvenimais. Antai drovumas nėra dorybė, bet drovus žmogus yra giriamas, jeigu jis laikosi vidurio; kitas yra pernelyg nedrąsus ir visko drovisi; dar kitas neturi gėdos, nieko nesigėdi – tai begėdis, o kuris laikosi vidurio, yra drovus. Doras pasipiktinimas yra vidurys tarp pavydo ir džiaugsmo dėl kito nelaimės.

PASIKALBĖKIME

1. Kas yra būdo dorybė?
2. Kodėl, anot Aristotelio, sunku būti dorybingu žmogumi?
3. Sudarykite Aristotelio dorybių lentelę. Suraskite savo vietą kiekvienos dorybės atžvilgiu.

5

EPIKŪRAS (*Epikuros*), kaip ir Aristotelis, skatina jauną žmogų būti laimingą. Laimė – tai malonumas. Kad būtum laimingas, reikia tik blaivaus proto arba išminties. Epikūro išminčius moko, kad maloniai gyvenama tada, kai gyvenama dorai ir protingai. Tokia būseną (ataraksija) nusakoma paprastai: kūno neskauda ir siela rami. Epikūro etika vadinama hedonistine. (Plačiau apie Epikūro hedonistinę etiką ir apskritai apie hedonizmą skaitykite Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 60–64.) Spausdinama ištrauka iš Epikūro **Laiško Menoikėjui**.

Tegu niekas ir jaunas būdamas neatidėlioja užsiimti filosofija, ir senatvės sulaukęs nejaučia nuovargio atsiduodamas filosofijai. Juk kiekvienas yra pakankamai tam subrendęs, ir niekam ne per vėlu rūpintis sielos sveikata. O tas, kurs sako, kad užsiiminėti filosofija arba dar neatėjo, arba praėjo laikas, yra panašus į tą, kurs sako, kad ir laimei arba dar nėra, arba jau nebėra laiko. Taigi užsiimti filosofija reikia ir jaunam, ir senam. Vienam – kad sendamas būtų jaunas ir jaustų gėrį, kylantį iš dėkingo prisiminimo, kas buvo, o kitam – kad būtų drauge ir jaunas, ir senas ir kad visiškai nebijotų to, kas bus. Taigi reikia galvoti apie tai, kas kuria laimę, nes kai ji yra, mes turime viską, o kai jos nėra – mes darome viską, kad ją turėtume.

Taigi, kai sakome, kad malonumas yra tikslas, mes turime galvoje ne nusivylusių žmonių malonumus ir nemalonumus, glūdinčius jutiminiuose pomėgiuose, kaip mano kai kurie neišmanėliai ir nesutinkantys su mumis arba blogai suprantantys, bet tokią būseną, kai ir kūno neskauda, ir siela rami. Mat nei nuolatinės išgertuvės, nei triukšmingos vaikštynės, nei pasismaginimai su

berniukais ar moterimis, nei pasigardžiavimas žuvimi ar dar kuo nors, ką siūlo puikiais valgiais apkrautas stalas, neteikia malonumų gyvenime; malonų jį padaro blaivus protas – jis tyrinėja bet kokio pasirinkimo ar atsisakymo priežastis ir išvaiko tokias mintis, kurioms užplūdus sieloje kyla didžiausias sąmyšis.

Visa ko pradžia ir didžiausias gėris yra sveikas protas. Kadangi iš sveiko proto kilo ir visos kitos dorybės, jis brangesnis net už filosofiją. Jis moko, kad negalima maloniai gyventi negyvenant protingai, dorai ir teisingai, kita vertus, negalima gyventi protingai, dorai ir teisingai negyvenant maloniai. Juk dorybės yra susijusios su malonių gyvenimu, o malonus gyvenimas neatskiriamas nuo dorybių. Taigi, kaip tu manai, ar atsiras pranašesnis už tą, kuris ir apie dievus pagarbiai galvoja, ir visą laiką yra laisvas nuo mirties baimės, ir suvokia gamtos tikslą, be to, supranta, kad gėrio viršūnė yra lengvai pasiekiamą ir prieinama, o blogio viršūnė – vargai – yra trumpalaikiai, ir išjuokia tą, ką kai kas vaizduoja visa ko valdovu, – likimą? Priešingai, jis mano, kad vieni įvykiai vyksta dėl būtinumo, kiti – atsitiktinai, o dar kiti – mums įsikišus, nes žmogus mato, kad būtinumas su niekuo nesiskaito, o atsitiktinumas yra nepastovus. O tai, kas vyksta mums įsikišus, nuo nieko nepriklauso, bet po to paprastai būna papeikimas arba ir priešingas dalykas – pagyrimas. Todėl geriau būtų sekti mitu apie dievus negu vergauti įgimtam likimui, nes mitas numato viltį numaldyti dievus jų garbinimu, o likimas turi nenumaldomą būtinumą. Atsitiktinumo jis nelaiko nei Dievu, kaip galvoja dauguma žmonių (juk Dievas nieko nedaro netvarkingai), nei atmaininga visa ko priežastimi, nes jis nemano, kad atsitiktinumas duoda žmonėms gėrį ar blogį jų laimingam gyvenimui, bet jis valdo didelio gėrio ar blogio pradus. Jis mano, kad geriau būti protingai nelaimingam negu neprotingai laimingam. (Juk geriau savo veikla, ką nors gera sumanius, apsigauti, negu ką nors bloga sumanius, atsitiktinai laimėti.)

PASIKALBĖKIME

1. Epikūras teigia, kad filosofija – tai sielos sveikatos sergėtoja. Kokią naują filosofijos funkciją, palyginti su ankstesniais mąstytojais, įžvelgia Epikūras?
2. Kaip supranta malonumą Epikūras? Kaip kitaip galima suprasti malonumą?
3. Kaip paaiškinti teiginį: „Negalima maloniai gyventi negyvenant protingai, dorai ir teisingai, kita vertus, negalima gyventi protingai, dorai ir teisingai negyvenant maloniai“?

6

Romos stoikas **LIUCIJUS ANĖJUS SĖNEKA** (Lucius Annaeus Seneca) moko savo jaunąjį draugą Lucilijų labiau vertinti garbę nei malonumą. Stoikų išminčius – orus ir išdidus. Jo jau niekas nežeidžia, nes jis įveikė jausmus ir yra apimtas būsenos, kuri vadinama apatija.

Pasaulyje viešpatauja būtinumas, kitaip tariant, negailestingas likimas. „Likimui niekas nėra per sunku ir neįmanoma“, – tvirtina Seneka. Jausmai žmogų pavergia: jis bijo likimo, nelaimių, mirties. O išminčiaus protas atitinka pasaulinio logo (pasaulį valdančio kosminio proto) prigimtį. Todėl išminčius pajėgia suvokti, jog likimas neišvengiamas, ir ramiai pakelia jo smūgius. Nevergaudamas nei aplinkybėms, nei likimui, stoikas jaučiasi laisvas. Likimas įveikiamas dorybe. „Būtina pripažinti, – rašo Seneka, – jog didelių skirtumų esama ir tarp pačių išminties šalininkų. Vienas jų jau patobulėjo tiek, kad drįsta pakelti akis į likimą, bet neilgam, tuoj nuleidžia jas, apakintas per didelio blizgesio; kitas – tiek, kad gali keistis su juo žvilgsniais, jei jau pasiekė viršūnę ir yra kupinas pasitikėjimo“. (Plačiau apie stoicizmą skaitykite Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 65–83.)

*Spausdinamos ištraukos iš Senekos knygos **Laiškai Lucilijui**.*

Kol liga neaiški ir tik prasidėjusi, ieškome, kaip ją pavadinti, o kai jau išsipučia pentinai ir abi kojos pasidaro dešinės, būtina pripažinti podagrą. Su ligomis, apimančiomis sielą, būna priešingai: kuo didesnis ligonis, tuo geriau jaučiasi. Nėra ko stebėtis, brangiausias Lucilijau. Kas nekietai miega, tas ir snausdamas mato vaizdus, tas kartais ir sapne supranta, jog miega, o kietas miegas išvaiko net sapnus, nugramzdindamas sielą į tokią gelmę, kad ji užmiršta pati save. Kodėl niekas neprisipažįsta savo ydų? Todėl, kad ir dabar jose skęsta. Sapną papasakos tik pabudęs žmogus, o ydas pripažins tik sveikstantis. Tad pabuskime, kad galėtume pasmerkti savo paklydimus! Tik filosofija mus pažadins, tik ji išblaškys sunkų sapną. Jai visas atsiduok. Tu jos vertas, o ji verta tavęs, pulkite vienas kitam į glėbį. Visų kitų dalykų atsisakyk narsiai ir atvirai. Negalima studijuoti filosofijos prabėgomis. Jei susirgtum, ar nustotum rūpintis namų reikalais, apleistum teismo reikalus ir nemanytum, kad kas nors vertas, jog už jį laiduotum net palengvėjimo dienomis? Ne, visomis dvasios galiomis stengtumeis kuo greičiau išsivaduoti iš ligos. Kaipgi yra? Ar tu ir dabar ne tą patį turi daryti? Atsikratyk visko, kas tau trukdo, ir įgyk laiko kilniems apmąstymams: kas apsikrovęs reikalais, tas jo neturės.

Filosofija yra karalienė: ji skiria laiką, o ne tu. Ji yra ne pagalbinis dalykas, o svarbiausias, ji – valdovė, ir ji liepia nuolatos būti šalia. Kažkokiai valstybei, pasiūliusiai dalį savo žemių ir pusę visų turtų, Aleksandras taip atsakė: „Aš

atėjau į Aziją ne tam, kad imčiau, ką man duosite; jūs turėsite tai, ką aš paliksiu“. Tą patį filosofija sako kitiems užsiėmimams. „Ne aš imsiu likusį nuo jūsų laiką, bet jūs turėsite jo tiek, kiek aš jums jo paliksiu“. Į ją nukreipk visas mintis, nesiskirk su ja, garbink ją. Greitai padidės skirtumas tarp tavęs ir kitų žmonių. Tu smarkiai pralenksi visus mirtinguosius, o dievai tave nedaug tepralenks. Tu klausai, kuo jie skirsis nuo tavęs? Jų amžius bus ilgesnis. Tačiau, garbės žodis, didelis menas viską sutalpinti laiko atkarpėlėje. Išminčiui jo gyvenimas toks pat ilgas, kaip Dievui visa amžinybė. Kai kuo išminčius ir pralenkia Dievą: šis nepažįsta baimės dėl savo prigimties, o išminčius – dėl savęs paties. Dieviškas silpno žmogaus romumas – didelis dalykas. Net sunku patikėti, su kokia jėga filosofija atremia atsitiktinę prievartą. Jos kūno nesužeidžia joks ginklas, ji saugi ir tvirta. Kai kurias ietis ji atbukina nublokšdama tarsi lengvas strėles plačiu drabužiu, kai kurias atmuša ir paleidžia į tą, kuris buvo jas metęs. Lik sveikas.

Žinau, Lucilijau, jog tau aišku, kad niekas negali ne tik laimingai, bet ir pakenčiamai gyventi neužsiiminėdamas filosofija ir kad gyvenimą laimingą padaro tik tikroji išmintis, o pakenčiamą – jos pradai. Bet ir tai, kas aišku, reikia įtvirtinti ir kasdieniais apmąstymais giliau įsikalti, nes dorus sumanymus daug sunkiau išsaugoti negu juos planuoti. Reikia būti atkakliam ir nuolatinėmis pastangomis kaupti jėgas, kol geri norai virs dvasios vertybėmis. Apskritai tau jau nereikia daugelio mano žodžių ar raginimų. Suprantu, kad esi daug pasiekęs. Žinau, iš kur plaukia tai, ką man rašai: nėra tai nei išgalvota, nei pagražinta. Tačiau pasakysiu, ką jaučiu: viliuosi, bet kol kas dar nesu tikras dėl tavęs. Noriu, kad ir tu tą patį darytumei: nėra pagrindo taip greitai ir lengvai pasitikėti savimi. Ištyrinėk save, iš visų pusių pažink ir stebėk save. Pirmiausia žiūrėk, ar pažangą darai filosofijoje, ar pačiame gyvenime. Filosofija nėra kiekvienam įkandamas ar parodai skirtas užsiėmimas. Ji slypi ne žodžiuose, bet darbuose. Ji skirta ne tam, kad kaip nors prastumtume dieną, kad iki šleikštumo neįkyrėtų nuobodulys.

Remdamasis tuo, ką tu man rašai, ir tuo, ką girdžiu, daug tikiuosi iš tavęs: tu bėgioji ir nekeiti vietos, permainomis nedrumsti sau ramybės. Tas blaškymasis – ligūstos sielos požymis. Manau, kad pagrindinis sveiko proto bruožas yra sugebėjimas sustoti ir bendrauti su savimi. Tačiau žiūrėk, kad daugelio autorių bei įvairių knygų skaitymas nevirstų betiksliu klaidžiojimu ir blaškymusi. Ilgai verta gaišti tik didžiais protais penint sielą, jei trokšti perimti ką nors, kas tvirtai liktų joje. Niekur nėra to, kas yra visur. Tie, kurie gyvena keliaudami, turi galybes svetingų pažįstamų, o draugų – nė vieno. Tas pats neišvengiamai išstinka tuos, kurie bičiuliškai neįsigilina nė į vieną iš didžiųjų protų, bet viską perima greitai ir skubėdami. Neduoda naudos, neteikia jėgų maistas, išspjautas vos tik įdėtas į burną, niekas taip nekenkia sveikatai, kaip dažnas vaistų

kaitaliojimas, negyja žaizdos, gydomos bandant vaistus, nesustiprėja augalas, kuris dažnai persodinamas, – taip visa, kas daroma prabėgomis, neduoda nau-dos. Knygų daugybė tik išblaško. Todėl, jei nepajėgi perskaityti tiek, kiek turi, pakanka turėti tiek, kiek gali perskaityti. „Bet, – paprieštarausi, – kartais aš norėčiau atsiversti tai vieną knygą, tai kitą“. Išlepintas skrandis geidžia ragauti daug valgių, kurie, būdami įvairūs ir skirtingo skonio, užuot maitinę, gadina jį. Todėl visada skaityk vertingas knygas ir panorėjęs kada prie kitų pereiti vėl grįžk prie pirmųjų. Kasdien ieškok ko nors prieš skurdą, mirtį bei kitas negandas ir daug ką peržiūrėjęs išsirink vieną dalyką, kurį galėtum tą dieną perprasti. Aš pats taip ir darau: iš daugelio dalykų, kuriuos perskaitau, ką nors perimu. Antai šiandien Epikūro raštuose (mat esu įpratęs ir į priešų stovyklą pereiti, bet ne kaip perbėgėlis, o kaip žvalgas) štai ką radau: „Garbingas dalykas, – sako jis, – yra linksmas skurdas“. Iš tikrųjų tai nėra skurdas, jei jis links-mas. Skurdžius – ne tas, kuris mažai turi, bet tas, kuris trokšta daugiau turėti. Ar jam svarbu, kad dėžė kupina pinigų, kad lūžta klėtys, kad pilnos ganyklos ar kad gauna dideles palūkanas, jei jis trokšta svetimo, jei skaičiuoja ne tai, ką įgijo, bet tai, ką įgis? Klausiu, kokia turtų riba? Žemiausia – turėti tai, kas būtiniausia, aukščiausia – tai, ko pakanka. Lik sveikas.

PASIKALBĖKIME

1. Kodėl „sielos ligoniai“ gerai jaučiasi?
2. Kaip paaiškintumėte: „Tik filosofija mus pažadins, tik ji išblaškys sunkų sapną“? Parašykite esė šia tema.
3. Kuo išminčius pralenkia Dievą?
4. Kodėl, pasak Senekos, „gyvenimą laimingą padaro tik tikroji išmintis“?

7

„Man iki šiol nebuvo lemta sutikti išminčiaus. Kad bent sutikčiau kilnų žmogų, ir tuo apsi-džiaugčiau“, – sakė kinų išminčius KONFUCIJUS (Kung Fu-cu). Jis aiškina, jog humaniš-kumas ir kilnumas ugdomi ritualais. „Sutik žmones mandagiai, lyg priimdamas brangų svečių“, – moko Konfucijus. Ritualai ugdo pagarbą hierarchinei pasaulio tvarkai. Kilnus žmogus pirmiausia gerbia pats save. Jo elgesys – stilingas ir pakylėtas. Išminčius moko teisingai gyventi – tam būtina pareigingumas ir teisingumas. Svarbiausia – gerbti vy-resniusius, o ypač – tėvus. „Nedaryk kitiems to, ko pats nenorėtum sulaukti. Tada nei valstybėj, nei tavo šeimoj nebus vaidų“, – teigia Konfucijus.

*Spausdinamos ištraukos iš knygos **Apmąstymai ir pašnekesiai**.*

VI, 29. Konfucijus kalbėjo: „Laikykitės saiko ir vidurio – tai didžiausia dorybė.

Ji tokia reta mūsų laikais“.

VII, 26. Konfucijus kalbėjo: „Man iki šiol nebuvo lemta sutikti išminčiaus. Kad bent sutikčiau kilnų žmogų, ir tuo apsidžiaugčiau“.

Mokytojas kalbėjo: „Man iki šiol taip pat nebuvo lemta sutikti tikrai gero žmogaus. Kad bent rasčiau tokį, kuris atkakliai šito siektų, ir tuo būčiau patenkintas.

Kaip galima atkakliai siekti Teisingo kelio, kai manome, kad yra tai, ko nėra, kad kupina tai, kas tuščia, kai skurdą vadiname pertekliumi?“

VI, 11. Konfucijus kalbėjo: „Koks išmintingas buvo Jen Hui! Jam pakakdavo dubenėlio ryžių, moliūgo žievės vandeniui pasisemti ir vargingo būsto – kiti žmonės tokio skurdaus gyvenimo neišvertų.

O Hui neprarado džiaugsmo... Koks jis buvo išmintingas!“

XVI, 8. Konfucijus kalbėjo: „Kilnus žmogus ypač jaučia pagarbą trimis dalykams: Dangaus valiai, žymiesiems žmonėms ir išminčių žodžiams. Prastas žmogus nesuvokia Dangaus valios, vadinasi, jos negerbia, jis nerodo pagarbos žymiesiems žmonėms ir niekina išminčių žodžius“.

I, 1. Konfucijus kalbėjo: „Kai mokaisi ir nuolatos tobulini save, argi tai nekelia pasitenkinimo?

Kai iš toli atvyksta bendraminčių – argi tai nedžiugina?

Žmonės tavęs neįvertina, o tu nejauti kartėlio – ar tai ne kilnaus žmogaus savybė?“

I, 6. Konfucijus kalbėjo: „Jaunuolis šeimoje privalo gerbti tėvus ir jų klausyti. Sutikęs svetimą žmogų turi elgtis taip, kaip jaunesnis brolis elgiasi su vyresniuoju – pagarbiai ir nuoširdžiai; tegul jis visiems būna sklidas meilės ir gėrio.

O jeigu jam dar liktų jėgų, tegul atsideda knygoms“.

VII, 20. Konfucijus kalbėjo: „Aš mokyta negimiau. Gerbiu senovę ir stro-piai ją tyrinėju“.

VIII, 17. Konfucijus kalbėjo: „Mokykitės, tarsi bijotumėt, jog nieko neįgy-sit, tarytum būgštautumėt, jog prarasit žinias“.

VII, 33. Konfucijus kalbėjo: „Žiniomis ir išprusimu aš neatsilieku nuo kitų žmonių.

Tačiau kasdieniame gyvenime dar nesugebu elgtis kaip kilnus žmogus“.

VII, 37. Konfucijus kalbėjo: „Kilnus žmogus yra darnus, kupinas vidinės ramybės; o prastas žmogus – tarsi traukulių tampomas, jis visada jaučia stygių ir baimę“.

Vienuolis Saicho

VII, 38. Mokytojas buvo malonus ir kartu griežtas, orus, bet netūžmingas; kupinas pagarbos ir vidinės ramybės.

XIII, 26. Konfucijus kalbėjo: „Kilnus žmogus – orus, bet ne pasipūtęs. Prastas žmogus – pasipūtęs, bet stokoja orumo“.

II, 14. Konfucijus kalbėjo: „Kilnus žmogus su visais elgiasi vienodai, o prastas žmogus mėgsta draugiją, nori, kad jam kiti vadovautų“.

III, 7. Konfucijus kalbėjo: „Kilnus žmogus su niekuo nerungtyniauja. Nebent lankininkų varžybose. Prieš varžybas jis nusilenkia.

Pasibaigus šaudymui, vėl nusilenkia ir atsisėdęs išgeria vyno. Tik tokios varžybos dera kilniam žmogui“.

VIII, 2. Konfucijus kalbėjo: „Mandagumas, nesaistomas ritualo, tampa įkyrus.

Atsargumas be ritualo virsta baikštumu, o drąsa – maištingumu ir griovimu.

Beatodairiškas atvirumas – užgaulus“.

VIII, 5. Ceng Dzi kalbėjo: „Anks-

čiau turėjau draugą, kuris buvo labai gabus, bet klausdavo ir tų, kurie buvo ne tokie gabūs.

Jis daug žinojo, bet mokėsi ir iš mažiau išmanančių.

Jis visada jautė savo ribas.

Būdamas kupinas žinių, jis vis dėlto laikė save tuščiu.

Jeigu kas jį įžeisdavo, jis mažai tesijaudindavo“.

VI, 18. Konfucijus kalbėjo: „Jeigu žmoguje vyrauja prigimtis, o ne išprusimas, jis yra laukinis.

Jeigu išsilavinimas užgožia natūralią žmogaus prigimtį, tai jis virsta raštinko siela.

Tik tada žmogus yra kilnus, kai jo išprusimas ir prigimtis sudaro pusiausvyrą“.

PASIKALBĖKIME

1. Kurį iš antikinių autorių jums primena Konfucijaus mintis: „Laikykitės saiko ir vidurio – tai didžiausia dorybė“?
2. Ar išmintis – kiekvieno žmogaus savybė?
3. Ar tam, kad taptum išmintingas kaip Jen Hui, būtina studijuoti filosofiją?
4. Kas galėtų būti išminčiaus džiaugsmo šaltinis?
5. Kas yra svarbiau: etinė laikysena ar teorinės studijos?
6. Pagal kokius kriterijus, Jūsų nuomone, Konfucijus atskiria kilnų žmogų nuo prasto?
7. Apibūdinkite žmones, kurie turi tokias savybes: malonus ir griežtas, nemalonus ir griežtas, malonus ir negriežtas, nemalonus ir negriežtas, orus ir netūžmingas, orus ir tūžmingas, neorus ir netūžmingas, neorus ir tūžmingas.
8. Kaip paaiškintumėte Konfucijaus frazės: „Mandagumas, nesaistomas ritualo, tampa įkyrus“ ritualo sampratą?

8

LĀO DZĖ (Laozi) – kinų filosofas, laikomas aforistinio traktato **Dao De Dzing**, vieno pagrindinių daosizmo¹ kanonų, autoriumi. Sinologai² teigia, kad šį kūrinį vėliau yra surašę jo mokiniai. Pasakojama, jog kartą Lao Dzė aplankė Konfucijus, kuriam išminčius pasakęs: „Tau taip pat vertėtų laikytis natūralių dao ir de įstatymų. Nebūtina aktyviai skleisti mokymą apie humaniškumą ir teisingumą“. Konfucijus kūrė socialinę etiką, o Lao Dzė aiškino vu vej – veikimo neveikiant principą. Išminčius veikia nepažeisdamas gamtos ir daiktų prigimtinės tvarkos (dao). Dao neturi pavidalo, daiktai atsiranda veikiami de (regimos ir kintamos būties). Jei žmogus gyvena saikingai ir nepažeidžia dao principų, jo de kaupiasi, stiprėja. Išminčius veikia neveikdamas, moko be žodžių, niekuomet nesiveržia į priekį, tačiau yra visų priešakyje. (Plačiau apie Lao Dzė ir dzenbudizmą³ skaitykite Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 91–92, 96–114.)

Spausdinamos ištraukos iš Lao Dzė veikalo **Dao De Dzing**.

¹ Daosizmas – senovės kinų filosofijos kryptis (pradininkas Lao Dzė).

² Sinologas – mokslininkas, tiriantis Kinijos istoriją, ekonomiką, politiką, filosofiją, kalbą, kultūrą.

³ Dzenbudizmas – budizmo kryptis, pagrįsta intuicionizmu, rekomenduojanti meditaciją kaip kelią į nušvitimą. Labiausiai paplito Japonijoje.

TCHAO. *Lao Dzè ant jaučio*

2

Kai visi sužino, kad grožis gražus,
atsiranda bjaurumas;
kai visi sužino, kad gėris – geras,
atsiranda blogis;
nes:
pilnas ir tuščias gimdo viens kitą,
lengvas ir sunkus sukuria viens kitą,
ilgas ir trumpas sąlygoja viens kitą,
aukštas ir žemas veikia viens kitą,
garsas ir tonas atitinka viens kitą,
pirmesnis ir paskesnis eina viens po kito;
todėl išminčius veikia neveikdamas,
moko be žodžių,
ir daiktai juda nesustodami;
jis netrukdo jiems vystytis ir jų nesisavina,
jis kuria, bet nieko sau nereikalauja,
daro žygdarbius, bet sau jų nepriskiria,
o kai nieko neima,
tai nieko ir nepraranda.

15

Tikrieji senovės išminčiai
buvo subtilios dvasios ir žinojo paslaptį;
slėpingą, nesuvokiamai gilią;
mums jie – nesuprantami;
todėl pamėginsiu vaizdžiai juos aprašyti;

jie buvo neryžtingi, tartum bristų žiemą per upę,
baugštūs, tarsi kaimynų išgąsdinti,
orūs, kaip dera svečiui,
atsargūs, lyg eitų per tirpstantį ledą,
nerangūs kaip netašyta pliauska,
neaprėpiami tartum slėniai,
nepermatomi lyg drumstas vanduo;
ramybės būsenoj jie drumstą pamažu padarydavo skaidrų,
įsisiūbavusį – sustabdydavo ir priversdavo augti;
kas laikosi Dao, tam nereikia pertekliaus,
kas netrokšta pertekliaus,
tas gali gyvent nieko naujo nekurdamas.

Kas stovi ant pirštų galų, neilgai išstovės;
 kas žengia dideliais žingsniais, toli nenueis;
 kas mėgsta pasirodyti, to nepastebi;
 kas laiko save teisiu, to negirdi;
 kas giriasi nuopelnais, nieko vertingo nesukuria;
 kas aukština pats save, praranda pirmenybę;
 remiantis Dao, visa tai reiškia:
 ryti, o ne valgyti, stypčioti, o ne vaikščioti;
 tokiais bjaurisi visos būtybės;
 kas laikosi Dao –
 niekada šitaip nepasielgs.

33

Kas pažįsta kitus – protingas,
 kas pažįsta save – išmintingas,
 kas nugali kitus – galingas,
 kas nugali save – neįveikiamas,
 kas turi viską – turtingas,
 kas atkakliai veikia – stipriavalis,
 kas nepraranda savo esmės – ilgaamžis,
 kas miręs neužmirštamasis – nemirtingas.

41

Išmintingas žmogus, išgirdęs apie Dao,
 nedvejodamas seka juo;
 vidutinybė, išgirdusi apie Dao,
 dvejojama seka juo ir jį praranda;
 neišmanėlis, išgirdęs apie Dao,
 išjuokia jį,
 bet Dao nebūtų Dao,
 jei neišmanėlis jo neišjuoktų!

47

Neišeidamas iš namų
 išminčius žino viską,
 nežiūrėdamas pro langą
 regi dangaus Dao;

kuo toliau eini,
 tuo mažiau žinai;

todėl išminčius niekur neina –
ir vis dėlto žino,
nieko nemato –
ir vis dėlto gali pasakyti daiktų vardus,
neveikia –
ir vis dėlto kuria.

65

Senieji išminčiai, tarnaudami Dao,
žmones ne prusino,
o kvailino, pasitelkę Dao;
kai liaudis daug žino,
ją sunku valdyti;

kas valdo skleisdamas žinias,
tas apiplėšia savo šalį;
kas valdo neskleisdamas žinių,
tas atneša savo šaliai laimę;

du mokymai – du pavyzdžiai;
kas ištikimai jų laikosi,
tas suvokia Hziuen De – gilų ir tolimą;
tačiau didžioji gerovė pasiekama tada,
kai grįžtama prie daiktų esmės.

70

Labai lengva suprasti mano žodžius,
labai lengva jais remiantis veikti,
ir vis dėlto niekas pasaulyje
jų nesupranta ir jais nesiremia;

kiekvienas žodis turi prasmę,
kaip kiekvienas veiksmas – veikėją,
tačiau žmonės šito nežino,
ir aš jiems esu nežinomas;

kuo mažiau apie mane žino,
tuo labiau kyla mano vertė;
todėl išminčius vilki ašutinę,
o širdyje slepia nefritą.

81

Teisingi žodžiai nėra gražūs,
gražūs žodžiai nėra tikri;

geri žmonės – neiškalbūs,
iškalbūs – negerai;

žinantys neįrodinėja,
įrodinėjantys – nežino;

išminčius nieko sau nekaupia,
jis tarnauja kitiems –
ir jo turtas didėja,
jis duoda kitiems –
ir jo turtas gausėja;
dangiškasis Dao
neša naudą ir niekam nedaro žalos;

išminčius Dao
veikia ir su niekuo nesivaidija.

PASIKALBĖKIME

1. Kaip paaiškintumėte aforizmą: „išminčius veikia neveikdamas, moko be žodžių“? Parašykite esė šia tema.
2. Kaip savo žodžiais nusakytumėte išminčiaus laikyseną, kurią aprašo Lao Dzė?
3. Kaip supratote Lao Dzė mintį: „Kas giriasi nuopelnais, nieko vertingo nesukuria, kas aukština pats save, praranda pirmenybę“?
4. Kodėl išminčius, anot Lao Dzė, pranašesnis už protingąjį?
5. Kokius žmonių tipus ir pagal kokį kriterijų išskiria Lao Dzė?
6. Kaip supratote šį daosistinės išminties bruožą: „Kuo toliau eini, tuo mažiau žinai“? Kaip supratote „valdymą neskleidžiant žinių“?
7. Kaip paaiškintumėte frazę: „Kuo mažiau apie mane žino, tuo labiau kyla mano vertė“? Parašykite esė šia tema.
8. Lao Dzė veikalo fragmentą palyginkite su Senekos *Laiškų Lucilijui* ištrauka.

9. Kokius 81 fragmento išminties bruožus išskirtumėte kaip svarbiausius?
10. Kurį iš anksčiau aptartų išminčių Jums primena daosistinis išminčius?

9

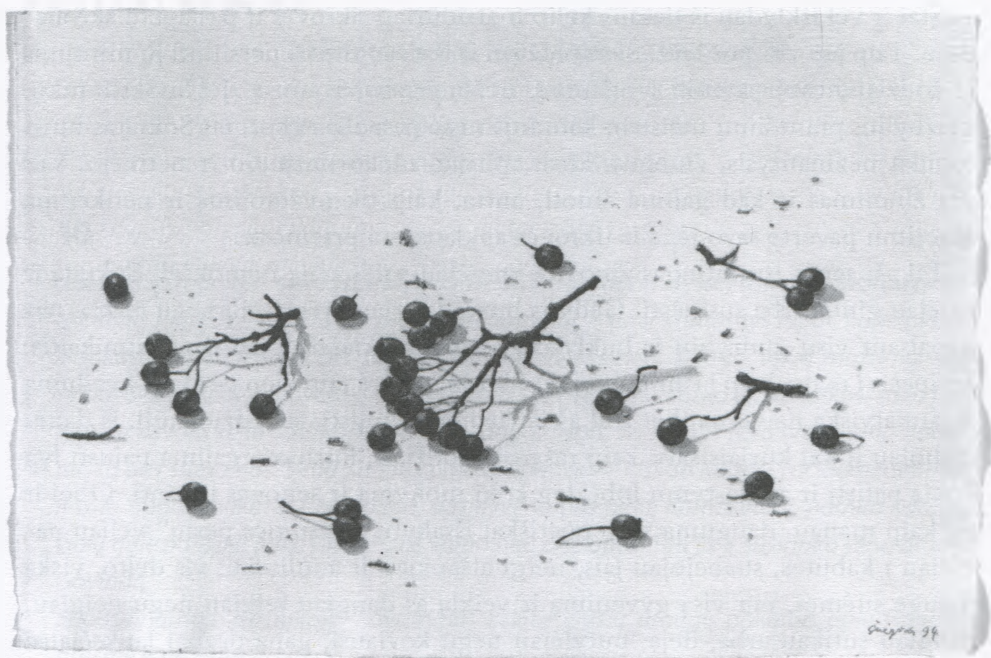
*„Bet dabar tas žodis 'išmintingas'! Ką vis dėlto jis turėtų reikšti?“ – klausia savęs vokiečių rašytojas **HERMANAS HESĖ** (Hermann Hesse) savo esė **Paslaptys**. Jaunuolis laišku kreipiasi į rašytoją kaip į seną ir išmintingą žmogų. Išmintis – tokia savybė, kurią visi mokytojai ir dėstytojai įpratę pirmiausia priskirti Sokratui. O gal „kaip tik Sokratas apie išmintį nenorėjo nė girdėti“, – užbaigia savo monologą Hesė.*

Spausdinama ši esė.

Neseniai vienas man parašęs jaunuolis kreipėsi į mane kaip į „seną ir išmintingą“. Jis rašė: „Aš pasitikiu Jumis, nes Jūs senas ir išmintingas“. Man tuomet kaip tik buvo vienas šviesesnių momentų, ir laišką, kuris šiaip labai panėšėjo į šimtus kitų žmonių laiškų, skaičiau ne ištisai, o išžvejojau tai iš vienur, tai iš kitur kokį sakinį, porą žodžių, kuo atidžiausiai juos tyriau ir ieškojau jų esmės. Žodžiai „senas ir išmintingas“, žinoma, galėjo prajuokinti nuvargusį, seną niurneklį, kuris per ilgą ir turiningą gyvenimą labai dažnai tikėjo esąs gerokai arčiau išminties negu dabar, būdamas redukuotas¹ ir linksmas. Senas – taip, toks aš esu, tai teisinga, senas ir susidėvėjęs, nusivylęs ir pavargęs. Ir vis dėlto žodis „senas“ galėjo išreikšti ir visai ką kita! Kalbant apie senas sakmes, senus namus ir miestus, senus medžius, senas bendrijas, senus ritualus, „senas“ anaipol nereiškia tai, kas nuvertinta, kas pašaipu ar paniekinta. Taigi priimti senatvės teigiamybės tegaliu labai santykinai; iš daugybės to žodžio reikšmių aš linkęs įteisinti ir sau pritaikyti tik neigiamąsias. Tegu jaunajam laiško autoriui žodis „senas“ turi išvaizdžią žilabarzdę, švelniai šypsančią, iš dalies jaudinančią, iš dalies gerbtiną vertę ir prasmę; bent jau tokią šalutinę prasmę man jis nuolat turėjo tais laikais, kai pats buvau dar nesenas. Taigi sutinku, galima tą žodį priimti, suprasti ir įvertinti kaip kreipinį.

Bet dabar tas žodis „išmintingas“! Ką vis dėlto jis turėtų reikšti? Jei tai, ką jis turi reikšti, būtų menkniekis, kas nors bendra, kas išskydę kaip įprastas epitetas, frazė, tada jį galėtume tiesiog praleisti. O jeigu jis ne toks, jeigu jis iš tikro ką nors turi reikšti, kaip man nusigauti iki tos reikšmės? Prisiminiau se-

¹ Redukuotas – sumažėjęs, sunykęs, nusilpęs.

ALGIMANTAS ŠVĖGŽDA. *Rudens meditacijos*

na, dažnai mano naudotą laisvų asociacijų metodą. Truputį pailsėjau, perėjau porą kart per kambarį, dar kartą ištariau sau žodį „išmintingas“ ir laukiau, kas pirmiausia dingtelės. Žiūrėk tik, dingtelėjo kitas žodis – Sokratas. Vis dėlto šis tas – tai buvo ne vien žodis, tai buvo vardas, o už vardo slypi ne abstrakcija, bet pavidalas, žmogus. Ką turi bendra sumenkusi išminties sąvoka su sodriu, labai realiu Sokrato vardu? Tatai lengva nustatyti. Išmintis – tokia savybė, kurią mokytojai ir dėstytojai, perpildytoms salėms skaitančios įžymybės, vedamųjų ir feljetonų autoriai neprieštaraudami priskirdavo Sokratui pirmiausia, vos ėmę apie jį kalbėti. Išmintingasis Sokratas. Sokrato išmintis – arba, kaip pasakytų žymus lektorius, – sokratiškoji išmintis. Daugiau apie šią išmintį nebuvo ką sakyti. Bet, matyt, vos kam nors išgirdus tą frazę, iškyla realija, tiesa, kaip tik tikrasis Sokratas, nepaisant visų legendinių drapanų, tikrai stipri, tikrai įtaigi asmenybė. Ir ši asmenybė, šis senas gero, negražaus veido atėnietis apie savo paties išmintį suteikė informaciją, kurios niekaip nesuprasi neteislingai, jis atvirai ir kategoriškai prisipažino, jog nieko, absoliučiai nieko nežino ir neturi jokių pretenzijų į išminties predikatą².

² Predikātas [lot. *predicatum* – kas pasakyta] – objekto požymis.

Štai ir vėl išklydau iš tiesaus kelio ir atsidūriau tikrovės ir paslapčių akivaizdoje. Taip jau yra: vos leidiesi suvedžioti ir iš tiesų rimtai persiimti jų mintimis ir žodžiais, tuoj patenki į tuštumą, nežinomybę, į tamsą. Jei mokslininkų, gražbylių, pranešimų meistrų, katedrų ir esė pasaulis teisus, tai Sokratas buvo tobulai nežinantis, žmogus, kuris, pirma, nieko nežinojo ir netikėjo, kad yra žinojimas ir kad galima žinoti, antra, kaip tik nežinojimą ir netikėjimą žinojimu pavertė savo jėga ir tikrovės apklausimo priemone.

Tai aš, senas išmintingas žmogus, stovėjau prieš seną nemokšėlį Sokratą ir turėjau gintis arba susigėsti. Gėdytis buvo daugiau priežasčių negu reikia, nes nepaisant visų gudrybių ir buklyščių aš juk puikiai žinojau, kad jaunikaitis, kreipęsis į mane kaip į išminčių, jokių būdu nedarė taip vien per savo kvailumą ir jaunatvišką naivumą, bet kad aš daviau jam dingstį, suvedžiojau jį, iš dalies įgaliojau jį kai kuriais savo kaip rašytojo žodžiais, kuriuose galima pajusti lyg kokią patirtį ir apmąstymų lobį, lyg kokį mokymą ir senovės išmintį. O jei ir aš, kaip manau, daugumą savo poetiškai išsakytų „išminties perlų“ vėliau pamėčiau į kabutes, suabejojau jais, netgi atšaukiau ir anuliuavau, vis dėlto, viską drauge suėmęs, per visą gyvenimą ir veiklą aš daugiau teigiau negu neigiau, daugiau sutikau arba, deja, nutylėjau negu koviausi, gana dažnai lanksčiausi dvasios, tikėjimo tradicijoms, kalbai, papročiams. Nors mano raštuose tai vienur, tai kitur jaučiama neginčytina prošvaisa, plyšys debesyse ir atsineštų altorinių paveikslų drapiruotėje, plyšys, už kurio grėsmingai šmėkšo apokalipsė, nors šen bei ten duota suprasti, jog patikimiausias turtas žmogui – jo neturtas, tikriausia žmogaus duona – jo alkis, tačiau šiaip jau aš, lygiai kaip ir visi kiti žmonės, mieliau sukau į gražiuosius formų pasaulius ir tradicijas, mieliau rinkausi sonatų, fugų ir simfonijų sodus negu visas apokaliptiškasias ugnines padanges, žaviuosius kalbos žaidimus bei guodimus negu visus išgyvenimus, kur kalba baigiasi ir virsta į nieką, nes vieną baisiai gražią, galbūt palaimingą, galbūt mirtiną akimirką į mus pažvelgia Neišsakoma, Neišmąstoma, tik kaip paslaptis ir žaizda išgyvenama pasaulio vidauja. Jei laišką rašęs jaunuolis matė manyje ne kokį nors nežinantį Sokratą, o tų profesorių ir feljetonistų išminčių, tai juk aš pats apskritai suteikiau jam tokią teisę.

Tebeliko neištirta, kas jaunuolio išminties įsivaizdavime yra netikra, o kas – išgyventa. Galbūt jo senas išminčius tebuvo teatro pavidalas, tikriaus sakant – spąstai, bet gal ir jis gerai žino tą asociacijų žodžiui „išmintingas“ seką, kurią ką tik perbėgau. Galbūt ir jis, galvodamas apie žodį „išmintingas“, nustebeš ir sumišęs turėjo prisipažinti, jog kaip tik Sokratas apie išmintį nenorėjo nė girdėti.

PASIKALBĖKIME

1. Jei žmogus senas, ar jis būtinai ir išmintingas?
2. Kas pirmiausia ateina Hesei į galvą ieškant atsakymo į klausimą: „Kas yra išmintis?“
3. Kodėl Hese nesijaučia esąs išminčius?

10

*„Daugelis žmonių, – sako **HERMANO HÈSÈS** (Hermann Hesse) romano **Sidharta** pagrindinis herojus Sidharta savo draugei Kamalai, – tarsi krintantys lapai, kurie plazda ir sukasi ore, virpėdami bei supdamiesi leidžiasi žemėn. O kiti – tokių mažuma – lyg žvaigždės, keliaujančios savo amžinu keliu, joks vėjas neblaško jų, jos laikosi savo įstatymų ir savojo kelio“. Sidhartos kelias – daugialypis. Jis išėjo iš tėvo brahmano namų į mišką pas samanius. Vėliau ir juos paliko – patraukė ieškoti Budos. Tačiau neužsibuvo ir tarp Budos mokinių – ėjo toliau, apsigyveno pas pirklį Kamasvamį, pamilo Kamalą. Galų gale paliko ir juos, įsikūrė pas valtininką prie upės. Ten jis ir susitinka seną draugą Govindą.*

Spausdinamoje ištraukoje – skirtingais keliais ėjusių draugų pokalbis apie išminties prasmę ir prigimtį.

– Prieš tęsdamas savo kelionę, Sidharta, norėčiau dar kai ko paklausti. Ar tu seki koku mokymu? Ar turi kokį tikėjimą ar žinojimą, kuris tau padėtų gyventi ir teisingai elgtis?

Atsakė Sidharta:

– Juk žinai, mielas, kad dar jaunas būdamas, tada, kai gyvenome su samaniais miške, ėmiau nepasitikėti mokymais ir mokytojais ir nususikau nuo jų. Ir dabar aš taip manau. Nors tada aš ir daug mokytojų turėjau. Ilgai mano mokytoja buvo graži kurtizanė, mano mokytojas buvo ir turtingas pirklis, ir kai kurie kauliukų lošėjai. Kartą mano mokytojas buvo keliaujantis Budos sekėjas; jis sėdėjo šalia manęs, kai užmigau miške traukdamas piligrimo keliu. Ir iš jo pasimokiau, ir jam esu dėkingas, labai dėkingas. Bet daugiausia mane išmokė ši upė ir mano pirmtakas keltininkas Vasudeva. Jis buvo visai paprastas žmogus, tasai Vasudeva, ne koks mąstytojas, bet žinojo ne ką blogiau visa, kas būtina žinoti, kaip ir Gotama; jis buvo tobulasis, šventasis.

Govinda tarė:

– Man regis, o Sidharta, kad tu vis dar mėgsti kiek pasišaipyti. Aš tikiu tavimi ir žinau, kad tu nesekei mokytoju. Bet ar tu pats, neturėdamas mokymo, nieko neatradai? Negi tau nekilo kokių minčių, išvadų, kurios tau padeda gyventi? Jei pasakytum man kai kurias, nudžiugintum širdį.

Sidharta tarė:

– Man kilo minčių, ir retkarčiais atsiranda išvadų. Kartais – kokią valandą ar visą dieną – aš jaučiau savyje žinojimą, taip, kaip širdyje jaučiamas gyvenimas. Įvairių kilo minčių, bet sunku būtų tau jas išsakyti. Mano Govinda, išklausk vienos mano minties: išmintis neperteikiama. Išmintis, kurią bando perteikti išminčius, visada panaši į kvailą pokštą.

– Tu juokauji? – paklausė Govinda.

– Nejuokauju. Pasakau, ką suradau. Žinias galima perteikti, bet išminties – ne. Ją galima rasti, išgyventi, ji gali mus nešti, galima su ja daryti stebuklus, bet jos išsakyti ir pamokyti negalima. Tai aš dar jaunas būdamas jaučiau, tai mane ir atstūmė nuo mokymų. Man kilo mintis, Govinda, kurią tu vėl palai-kysi juoku arba kvailu pokštu, bet ji yra geriausia. Klausyk: kiekvienos išminties priešingybė tokia pat teisinga! Kaip tik taip: išmintį galima išsakyti ir apvilkti žodžiais tik tada, kai ji vienpusiška. Vienpusiška yra viskas, ką išgalvoja protas ir išsako žodžiai, viskas yra vienpusiška, visko – perpus, viskam trūksta vientisumo, pilnumo, vienovės. Prakilnis Gotama aiškindamas pasaulį turėjo padalyti jį į samsarą ir nirvaną¹, į apgaulę ir tiesą, į kančią ir išganymą. Kitaip neįmanoma, nėra kito kelio norinčiajam mokyti. Bet patsai pasaulis, esimas aplink mus ir mumyse niekada nėra vienpusiškas. Niekada žmogus arba veiksmas visiškai nepriklauso samsarai arba visiškai – nirvanai, niekuomet žmogus nėra nei visiškai šventas, nei kiaurai nuodėmingas. Taip tik atrodo, nes mus pavergė apgaulė, jog laikas – kažkas tikra.

Laiko nėra, Govinda, aš įsitikinau daug kartų. Ir jei laikas nėra kažkas tikra, tai tarpas, kuris tariamai atsiranda tarp pasaulio ir amžinybės, tarp kančios ir palaimos, tarp gėrio ir blogio, – irgi apgaulė.

PASIKALBĖKIME

1. Ką atsako Sidharta į draugo klausimą, ar jis sekąs koku nors mokymu?
2. Kuo skiriasi, anot Sidhartos, žinios nuo išminties?

11

Jakobas Mendelis, STEFANO CVEIĖGO (Stefan Zweig) novelės Mendelis Knygius herojus, – tikras pasišventėlis. Pasak autoriaus, jis skaitęs taip, kaip kiti meldžiasi. Jis buvęs ir išminčius, ir visiškai beprotis.

Spausdinama ištrauka iš šios novelės.

¹ Samsarą – veikloji būtis, nirvaną – sustabdyta būtis.

Štai ir tas kambarys, išlipintas kitokiais apmušalais negu seniau, bet vis dėlto toks pat, neaiškių kontūrų stačiakampis galinis kambarys, žaidimų kambarys. Nesitverdamas džiaugsmu (jutau, kad tuoj viską žinosiu), instinktyviai apsidairiau. Čia riogsojo be darbo du biliardai lyg žaliais maurais aptrauktos kūdros, kampuose stypojo žaidimų staleliai, prie vieno jų du rūmų tarėjai ar profesoriai žaisdavo šachmatais. O šitame kampe, prie geležinės krosnies, palei taką į telefono būdelę, stovėjo mažas keturkampis staliukas. Ir staiga tarsi žaibas tvykstelėjo mano galvoje. Vienu vieninteliu džiaugsmingu ir laimingu akimirksniu aš viską prisiminiau: Dieve mano, juk tai Mendelio staliukas, Jakobo Mendelio, Mendelio Knygiaus, ir po dvidešimt metų aš vėl atsidūriau jo svarbiausioje būstinėje, Gliuko kavinėje, Alzerio gatvėje. Kaip aš galėjau jį pamiršti, Jakobą Mendelį, kaip galėjau taip neapsakomai ilgai neatsiminti to nuostabiausio žmogaus, tos gyvos legendos, stebuklą stebuklo, pagarsėjusio universitete ir siaurame gerbėjų būrelyje, kaip galėjo iškristi man iš galvos tas knygų magas ir makleris, kuris kasdien sėdėdavo čia nuo ryto ligi vakaro, – žinių simbolis, Gliuko kavinės šlovė ir pasididžiavimas!

Man reikėjo tik sekundę užsimerkti – ir akyse stovėjo tikra ir vaizdinga jo figūra. Aš tučtuojau išvydau jį kaip gyvą už keturkampio staliuko su murzinai pilka marmurine lenta, visada užversta knygomis ir popieriais. Pamačiau, kaip jis ten visą laiką sėdi, pro akinius įbedęs į knygą tarsi užhipnotizuotą žvilgsnį, kažką murmedamas ir niūniuodamas panosėje, linguodamas liemeniu ir blankia, dėmėta plike, – įprotis, atsineštas iš chederio, religinės žydų pradžios mokyklos Rytuose. Čia, prie šito stalo, tiktai prie šito, jis skaitė katalogus ir knygas, kaip buvo išmokęs Talmudo¹ mokykloje, – tyliai niūniuodamas ir linguodamas tarsi juodas lopšys. Mat kaip kūdikis, to migdančio ritmo užliūliuotas, užminga ir nebejaucia pasaulio, taip, dievotų žmonių nuomone, ir dvasią per šitą vienodą dykaduonio kūno lingavimą lengviau aplanko užmiršties malonės. Ir iš tikrųjų Jakobas Mendelis nieko nematė ir negirdėjo, kas darėsi aplinkui. Šalia jo triukšmavo ir vaidijosi biliardo žaidėjai, zujo kelneriai, čirškė telefonas, buvo plaunamos grindys, kūrenama krosnis – jis nieko nepastebėdavo. Kartą iš krosnies iškrito žarija, už dviejų žingsnių nuo jo jau svilo ir rūko parketas. Tada kažkoks svečias, užuodęs pragarišką smarvę, įpuolė į kambarį ir užgesino pradedančias degti grindis, o jis, Jakobas Mendelis, vos už dviejų colių sėdįs nuo tos vietos ir jau skendįs gailiuose dūmuose, nieko nepastebėjo. Mat jis skaitė, skaitė taip, kaip kiti meldžiasi, kaip lošia lošėjai, kaip girti apduję žiūri kažkur į tuštumą, jis skaitė taip graudingai viską užmir-

¹ Talmūdas [hebr. *talmud* – mokslas], judaizmo religinių, etinių ir teisės įstatymų rinkinys.

šęs, jog nuo to laiko kitoks skaitymas man atrodė tikras neišmanėlio darbas. Pamačius Jakobą Mendelį, tą mažutį Galicijos bukinistą², man, dar jaunam vyrui, pirmą kartą atsiskleidė didi begalinio susikaupimo paslaptis, kuri sukuria menininką ir mokslininką, tikrą išminčių ir visišką beprotį, – tragiška maniako³ laimė ir nelaimė.

PASIKALBĖKIME

1. Ar Jakobas Mendelis – išminčius, ar beprotis? Kuo jis skiriasi nuo Antano A. Jonyno eilėraščio elgetos?
2. Kiek ir kokių išminčiaus laikysenų Jūs išskyrėte iš skyriaus ištraukų? Kuri išminčiaus laikysena Jums priimtinausia? Kodėl?

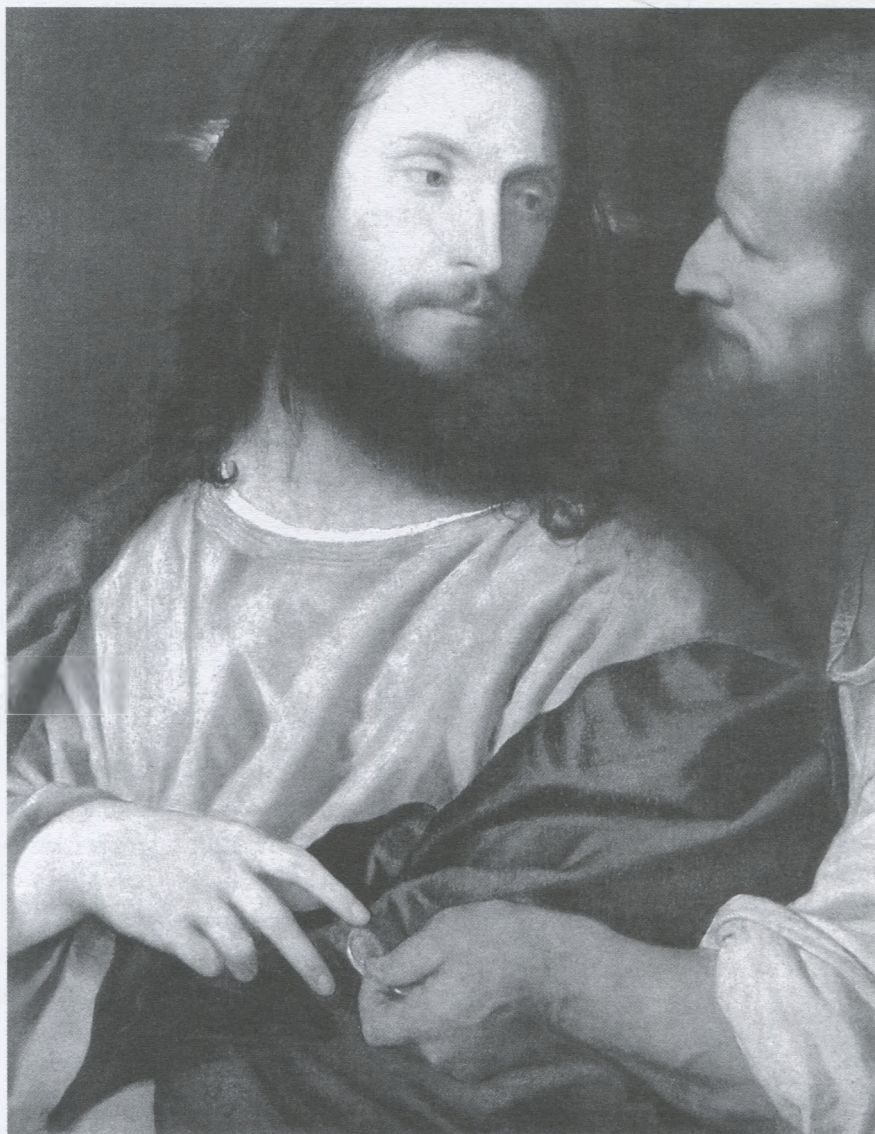
² Bukinistas – retų vartotų arba senovinių knygų pirklys.

³ Maniakas – žmogus, turintis nenormalų polinkį, potraukį.

VII.

ATLAIDUMAS

TICIANAS (Tiziano). *Karaliaus dinaras*

Mylintieji

Aš ligi šiolei dar nesupratau
kodėlei niekaip negaliu atleisti tau

už netikėjimą už baimę už deja
tą visą graužatį kur slypi manyje

ak meile į tas pievas į laukus
kur laukia mūsų prieglobstis jaukus

jau niekas mūsų nenuves deja
nes graužatis ta slypi manyje

prie jūros nykiai gaudžiančios krantų
abudu mes vienodi aš ir tu

laimingi esam mano meile bet deja
nerimsta graužatis ta manyje

PASIKALBĖKIME

1. Jonyno eilėraščio herojui sunku atleisti. Kodėl? Ar apskritai lengva atleisti? Kas mumyse priešinasi atleidimui? Ką galvojame, kai neatleidžiame? Ar atleisti yra tas pats, kas pamiršti? Pasvarstykite, kuo skiriasi: atleisti – pamiršti, neatleisti – pamiršti, neatleisti – nepamiršti, atleisti – nepamiršti. Kurį iš variantų Jūs laikytumėte tikroju atleidimu?
2. Kas turi žmogui jo kaltes atleisti: jis pats, kitas žmogus, Dievas? Ar galima nugyventi gyvenimą be kaltės? Kur galima rasti atlaidumo šaltinį?
3. Ką liudija žmogaus atlaidumas – jo silpnumą ar stiprybę?
4. Kodėl sunku atleisti?
5. Ar gali žmogus pragyventi niekada nepaprašęs atleisti?

2

Atėnų teismas **SOKRĀTĄ** (Sokratės) nuteisė mirti. Filosofas nesutiko su šiuo sprendimu, atkakliai gynėsi. Šitai Platonas aprašė dialoge **Sokrato apologija**. Sokrato draugas Kritonas aplanko jį kalėjime ir įkalbinėja pabėgti. Tačiau Sokratas atsisako. Jis teigia, kad „nereikia nei piktuoju atsiteisti, nei pikta daryti“.

Spausdinama ištrauka iš Platono dialogo **Kritonas**.

Sokratas. Tai kaipgi, Kritonai? Ar daryti bloga reikia, ar ne?

Kritonas. Niekuomet nereikia, Sokratai.

Sokratas. Kaipgi? Jei kas patiria pikta, piktu ir atsilygina, ar tai teisinga, kaip sako minia, ar neteisinga?

Kritonas. Visiškai neteisinga.

Sokratas. Juk žmonėms daryti pikta yra tas pat, kaip neteisingai elgtis?

Kritonas. Sakai teisybę.

Sokratas. Todėl nereikia nei piktuoju atsiteisti, nei pikta daryti nė vienam žmogui, nors ir kažin ką tektų iš jo patirti. Žiūrėk, Kritonai, kad, sutikdamas su tuo, nesutiktum prieš savo nuomonę, nes žinau, kad tik nedaugelis taip mano ir manys. Kai vienas mąsto taip, o kitas kitaip, tai santarvės tarp jų nėra; tad jie neišvengiamai kits kitą niekina už skirtingą nuomonę. Todėl ir tu pagalvok gerai, ar dedies su manim, ar sutinki su mano pažiūra ir ar galima pradėti tartis, kad niekada nedera nei neteisingai elgtis, nei už neteisybę atsilyginti neteisybe, nei už piktą atsimokėti piktu. O gal atsisakai ir nebepritari tam dėsniui? Mano nuomonė, kokia nuo seno buvo, tokia ir tebėra. Jei tau kaip kitaip atrodo, pasakyk ir paaiškink man. Bet jei tebesilaikai ankstesnės nuomonės, tai klausyk toliau.

Kritonas. Žinoma, tebesilaikau, ir man visa atrodo taip, kaip ir tau. Na, kalbėk toliau.

Sokratas. Taigi, pasakysiu, kas iš to išeina, arba, teisingiau, paklausiu. Jei pripažinai ką nors esant teisinga, ar privalai to laikytis, ar galėtum ir nesilaikyti?

Kritonas. Privalau.

Sokratas. Dabar žiūrėk: išeidami iš čia be šalies sutikimo, ar mes skriaudžiame ką nors, ir ypač tą, kurio visai nereikėtų skriausti, ar neskriaudžiame? Ir ar laikomės to, dėl ko buvom sutarę, kad tai teisinga, ar nesilaikome?

Kritonas. Negaliu, Sokratai, atsakyti į tavo klausimą, kadangi jo nesuprantu.

Sokratas. Tada galvok šitaip: jei mums besirengiant iš čia pabėgti, – ar kaip kitaip šitoki žygį pavadintum, – ateitų įstatymai ir pati valstybė ir, pastoję kelią, paklaustų: „Pasakyk mums, Sokratai, ką manai daryti? Ar tik neketini tuo savo žygiu, kurio imies, sunaikinti mus, įstatymus ir visą šalį, kiek tai tavo galioje? Ar manai, kad gali išlikti sveika ir išvengti pražūties valstybė, kurioje teismo sprendimai neturi jokios galios, nes bet kas gali jų nepaisyti ir panaikinti?“

PASIKALBĖKIME

Kuo Sokratas pagrindė savo teiginį: „Nereikia nei piktuoju atsisteisti, nei pikta daryti nė vienam žmogui, nors ir kažin ką tektų iš jo patirti?“ Parašykite esė šia tema.

3

*„Žmogui būdinga mylėti net ir tuos, kurie jį įžeidžia“, – rašo Romos stoikas **MĀRKAS AURĒLIJUS** (Marcus Aurelius). Pyktis prieštarauja protui. Stoikas esąs toks stiprus, kad niekas negali jam pakenkti – susilpninti jo vadovaujamojo prado (proto). Spausdinamos ištraukos iš vienintelės filosofo knygos **Sau pačiam**.*

V, 6. Yra žmonių, kurie, padarę kam nors paslaugą, tuoj pat laukia dėkingumo. Kiti nors ir nereikalauja dėkingumo, tačiau širdies gilumoje tą, kuriam padarę paslaugą, laiko savo skolininku ir suvokia savo poelgio svarbą. Pagaliau dar kiti visai negalvoja apie tai, ką padarė; jie panašūs į vynmedį, kuris augina vynuoges ir subrandinęs savo vaisių niekuo daugiau nebesirūpina. Kaip šuo-liavęs arklys, kaip šuo, susekęs žvėrį, kaip bitė, surinkusi medų, taip ir išmincingas žmogus, kuris padarę gerą darbą, neims apie tai kalbėti, bet darys kitą darbą, panašiai kaip vynmedis išaugins naują vaisių, kai ateis laikas.

VI, 6. Geriausias būdas apsiginti – tai neatsilyginti tuo pačiu.

VII, 22. Žmogui būdinga mylėti net ir tuos, kurie jį įžeidžia. Tai nesunku pasiekti, jeigu pagalvosi, kad jie yra artimi tau, kad klysta dėl nežinojimo ir prieš savo valią, kad netrukus ir tu, ir jie numirsite ir, svarbiausia, kad jie tau nepadarė nieko blogo, nes tavo vadovaujamojo prado nepadarė blogesnio, negu jis buvo anksčiau.

VII, 24. Pikta veido išraiška prieštarauja prigimčiai. O jeigu ji kartojasi dažnai, tai [maloni veido išraiška] išblėsta ir visai išnyksta, ir jos nebegalima

atgaivinti. Taigi pamėgink suprasti, kad pyktis prieštarauja protui; juk jeigu prarasi gebėjimą matyti savo klaidas, tai kam gyventi?

VII, 26. Jeigu kas nors tau nusikals, tuoj pat pagalvok, ką jis laikė gėriu ir blogiu, kai nusikalto; tai išsiaiškinęs, pasigailėsi jo ir nei stebėsis, nei pyksi. Jeigu tu laikai gėriu tą patį, ką ir jis, arba panašų dalyką, tai juo labiau turi jam atleisti. O jeigu gėriu ir blogiu laikai kitus dalykus, tai juo lengviau būti atleidžiam tam, kuris klysta.

VII, 62. Nuolatos žiūrėk, kokie yra tie, kurių pritarimo tu lauki, ir koks jų vadovaujamas prad. Tada nepyksi ant jų, jeigu jie netyčia tave įžeis, ir nenorėsi, kad jie tau prirtartų, jeigu pažvelgsi į jų įsitikinimų ir troškimų šaltinį.

X, 30. Kai tave piktina kieno nors blogas poelgis, pasižiūrėk į save ir pagalvok, ar tu pats panašiai nesielgi, pavyzdžiui, ar nelaikai gėriu pinigų, malonumų, šlovės ir panašių dalykų. Tada greitai nustosi piktintis, nes suprasi, kad kažkas tą žmogų privertė taip pasielgti. Kas jam beliko daryti? Jeigu gali, pašalink priežastis, verčiančias jį taip elgtis.

XI, 13. Kas nors ims mane niekinti? Tegu; aš tik žiūrėsiu, kad nepadaryčiau arba nepasakyčiau ko nors verto paniekos. Ims manęs nepakęsti? Tegu; aš ir toliau būsiu visiems palankus ir linkėsiu gera, būsiu pasirengęs ir jam pačiam parodyti jo klaidą be pykčio ir be puikybės, bet nuoširdžiai ir maloniai, kaip darė Fokionas, jeigu jis neapsimetinėjo. Juk vidujai reikia būti kaip tik tokiam, kad dievai matytų tave esant žmogų, kuris nepyksta ir nesiskundžia. Argi atsitinka kas bloga, jeigu tu elgiesi pagal savo prigimtį ir renkiesi tai, kas atitinka visumos prigimtį, kaip žmogus, sukurtas visuomenės labui?

PASIKALBĖKIME

1. Kodėl nedera žmogui, padariusiam gerą darbą, apie tai kalbėti?
2. Kaip paaiškintumėte teiginį: „Geriausias būdas apsiginti – tai neatsilyginti tuo pačiu“? Kokie proto argumentai gali padėti atleisti?
3. Kodėl pačiam svarbu nepadaryti ar nepasakyti ko nors verto paniekos?

4

KONFUCIJUS (*Kung Fu-cu*) kartą buvo paklaustas, kaip atsilyginti bloga darančiam žmogui. „Už bloga atsilygink teisingumu, o už gera – geru“, – atsakęs Konfucijus. Kilnus žmogus nebijo prisipažinti jaučiąs neapykantą. Tačiau jis pats stengiasi nepakenkti kitam žmogui. „Nedaryk kitiems to, ko nenori, kad tau darytų“, – moko Konfucijus gerai žinomos Vakarų etinėje tradicijoje „auksinės taisyklės“.

Spausdinamos ištraukos iš Konfucijaus knygos **Apmąstymai ir pašnekesiai**.

VII, 23. Konfucijus kalbėjo: „Dangus pažadino mano dorovines jėgas. Tad kaip man begali pakenkti priešai!“

XIV, 34. Kažkuris Mokytojo paklausė: „Ar reikia už bloga atsilyginti geru?“

„Tai kuo tu tada mokėsi už gera?“

Už bloga atsilygink teisingumu, o už gera – geru“, – atsakė Mokytojas.

XIV, 29. Dzi Gong turėjo įprotį peikti kitus. Todėl Mokytojas pasakė jam: „Argi pats esi toks geras? Aš pirmiausia rūpinčiausi savo elgesiu, tada kitiems nebeliktų laiko“.

XV, 21. Konfucijus kalbėjo: „Kilnus žmogus kaltina save. Prastas kaltina kitus“.

XV, 24. Dzi Gong paklausė Konfucijaus: „Ar yra toks posakis, kuriuo galėtum visą gyvenimą vadovautis?“

Konfucijus atsakė: „Tai galėtų būti *dėmesys kitam*. Nedaryk kitiems to, ko nenori, kad tau darytų“.

XVII, 24. Dzi Gong paklausė Konfucijaus: „Ar kilnus žmogus jaučia neapykantą?“

Mokytojas atsakė: „Jaučia.“

Jis neapkenčia tų, kurie išpučia svetimas klaidas; nekenčia tų, kurie būdami žemiau šmeižia esančius aukščiau; nekenčia drąsuolių, stokojančių padarumo, nekenčia tų, kurie stengiasi įbrukti savo nuomonę, nors patys yra neišprusę“.

Paskui Konfucijus kreipėsi į Dzi Gong: „O tu?“

Dzi Gong atsakė: „Aš nekenčiu tų, kurie svetimą išmintį pateikia kaip savo, nekenčiu pasipūtėlių ir apsimetėlių drąsuolių, nekenčiu plepių, lengvai išduodančių paslaptis ir laikančių save nuoširdžiais ir garbingais“.

PASIKALBĖKIMĖ

1. Kuo skiriasi Konfucijaus atsakymas į klausimą: „Ar reikia už blogą atsilyginti geru?“ nuo Sokrato ir Marko Aurelijaus atsakymų į tą patį klausimą?
2. Ką reiškia klausimas: „Argi pats esi toks geras“?
3. Kuris žmogus lengviau atleidžia: prastas ar kilnus?
4. Ką Jums primena Konfucijaus XV, 24 fragmento aforizmas?
5. Kodėl kilnus žmogus nebijo parodyti savo neapykantos?

5

„Numaldžius didžiausią pyktį, truputis jo vis dėlto lieka; kaip jo atsikratyti?“ – klausia LĀO DZĖ (Laozi) veikale Dao De Dzing.
Spausdinamos ištraukos iš šio veikalo.

13

Malonę ir nemalonę pagimdo baimė,
 savęs išaukštinimas tolygus didžiulei nelaimei;
 kodėl aš sakau: malonę ir nemalonę pagimdo baimė?
 malonė skiriama žemiau stovintiems,
 jie su baime ją priima,
 su baime ją ir praranda;
 todėl ir sakau: malonę ir nemalonę –
 abi jas pagimdo baimė;
 o kodėl aš sakau: savęs išaukštinimas tolygus didžiulei nelaimei?
 nelaimė mane užklumpa,
 nes aš vertinu savąjį „aš“;
 jei nevertinčiau savojo „aš“,
 nelaimė manęs neišiktų;
 kas pasaulį brangina kaip patį save,
 tam galima patikėti pasaulį;
 kas mylėdamas save tapatina su pasauliu,
 tam galima patikėti pasaulį.

68

Tikras karvedys nekaringas,
 tikras kovotojas nepiktas,
 tikras nugalėtojas nesikivirčia,
 tikras žmonių valdovas – nuolankus;

tai vadinu taikingojo De,
 tai vadinu žmonių valdymo jėga,
 tai aukščiausias Dao, kurs nuo senų senovės
 prilYGsta dangui.

79

Numaldžius didžiausią pyktį,
 truputis jo vis dėlto lieka;
 kaip jo atsikratyti?

Išminčius duoda pasižadėjimą
 ir neskatina prievartos;
 kas turi De, tas ištikimas pasižadėjimui,
 kas jo neturi, tas didina lažą;

Dao nėra su kuo nesigiminiuoja –
 jis visada teisiųjų pusėje.

PASIKALBĖKIME

1. Kaip interpretuotumėte aforizmą: „Nelaimė mane užklumpa, nes aš vertinu savąjį 'aš'“?
2. Lao Dzė sako: „Tikras žmonių valdovas – nuclankus“. Ar tai ne paradoksas?
3. 79-ojo fragmento mintį palyginkite su Konfucijaus požiūriu į atitinkamą klausimą.

6

„Jeigu tavo brolis nusikalsta, pabark jį ir, jeigu jis gailisi, atleisk jam“, – skelbiama **Naujajame testamente** (Lk 77, 3–4). *Spausdinamos ištraukos iš Evangelijos pagal Luką ir Evangelijos pagal Joną. (Plačiau apie krikščioniškosios etikos dorybes – atlaidumą, nuolankumą, kantrybę, meilę ir gailingumą skaitykite Jūratės Baranovos knygoje Etika: filosofija kaip praktika. – P. 126–135.)*

Didysis įsakymas (Lk 10, 25–28)

²⁵Štai atsistojo vienas Įstatymo mokytojas ir, mėgindamas jį, paklausė: „Mokytojai, ką turiu daryti, kad laimėčiau amžinąjį gyvenimą?“ ²⁶Jėzus tarė: „O kas parašyta Įstatyme? Kaip skaitai?“ ²⁷Tas atsakė: *Mylėk Viešpatį, savo Dievą, visa širdimi, visa siela, visomis jėgomis ir visu protu, o savo artimą kaip*

save patį. ²⁸Jėzus jam tarė: „Gerai atsakei. Tai daryk, ir gyvensi“.

Gailestingą samariečio palyginimas (Lk 10, 29–37)

²⁹Norėdamas pasiteisinti, anas paklausė Jėzų: „O kas gi mano artimas?“
³⁰Jėzus prabilo: „Vienas žmogus keliavo iš Jeruzalės į Jerichą ir pakliuvo į plėšikų rankas. Tie išrengė jį, sumušė ir nuėjo sau, palikdami pusgyvį. ³¹Atsiktinai tuo pačiu keliu ėjo vienas kunigas. Jis pamatė, bet praėjo kita puse kelio. ³²Taip pat ir levitas¹, pro tą vietą eidamas jį matė ir praėjo kita kelio puse. ³³O vienas pakeleivis samarietis, užtikęs jį, pasigailėjo. ³⁴Jis priėjo prie jo, užpylė ant žaizdų aliejaus ir vyno, aptvarstė jas; paskui, užkėlęs ant savo gyvulio, nugabeno jį užėigą ir slaugė jį.

³⁵Kitą dieną jis išsiėmė du dinarus, padavė užėigos šeimininkui ir tarė: ‘Slaugyk jį, o jeigu išleisi ką viršaus, sugrįžęs aš tau atsilyginsiu’. ³⁶Kas iš šitų trijų tau atrodo buvęs artimas patekusiame į plėšikų rankas?“ ³⁷Jis atsakė: „Tas, kuris parodė jam gailestingumą“. Jėzus atsakė: „Eik ir tu taip daryk!“

Fariziejaus ir muitininko maldos (Lk 18, 9–14)

⁹Kai kuriems žmonėms, kurie pasitikėjo savo teisumu, o kitus niekino, Jėzus pasakė palyginimą: ¹⁰„Du žmonės atėjo į šventyklą melstis. Vienas buvo fariziejus², o kitas muitininkas. ¹¹Fariziejus atsistojęs taip sau vienas meldėsi: ‘Dėkoju tau, Dieve, kad nesu toks, kaip kiti žmonės – plėšikai, sukčiai, svetimautojai – arba kaip šis va muitininkas. ¹²Aš pasninkauju du kartus per savaitę, atiduodu dešimtinę iš visko, ką įsigyju’. ¹³O muitininkas stovėjo atokiai ir nedrįso nė akių pakelti į dangų, tik mušėsi į krūtinę maldaudamas: ‘Dieve, būk

ALBRECHTAS DIURERIS (Dürer). *Sūnus palaidūnas*

¹ Levitas – biblinio judaizmo kulto tarnas.

² Fariziejus – žmogus, priklausęs Judėjos religinei politinei srovei, gynusiai smulkiųjų ir vidutinių žemvaldžių, pirklių ir amatininkų interesus (II a. pr. Kr.–II a.).

gailestingas man nusidėjėliui!’ ¹⁴Sakau jums: šitas nuėjo į namus nuteisintas, ne anas. Kiekvienas, kuris save aukština, bus pažemintas, o kuris save žemina, bus išaukštintas“.

Sūnaus palaidūno palyginimas (Lk 15, 11–32)

¹¹Jis kalbėjo toliau: „Vienas žmogus turėjo du sūnus. ¹²Kartą jaunesnysis tarė tėvui: ‘Tėve, atiduok man priklausančią palikimo dalį’. Tėvas padalijo sūnums turtą. ¹³Netrukus jaunėlis, susiėmęs savo dalį, iškeliavo į tolimą šalį. Ten, palaidai gyvendamas, išėikvojo savo lobį.

¹⁴Kai viską išleido, toje šalyje kilo baidus badas, ir jis pradėjo stokoti. ¹⁵Tada nuėjo pas vieną šalies gyventoją ir stojo jam tarnauti. Tasai jį pasiuntė į laukus kiaulių ganyti. ¹⁶Jis geidė prikimšti pilvą bent ankščių jovalo, kurį ėdė kiaulės, tačiau nė to jam neduodavo. ¹⁷Tada susimąstė ir tarė: ‘Kiek mano tėvo samdinių apščiai turi duonos, o aš čia mirštu iš bado!’ ¹⁸Kelsiuos, eisiu pas tėvą ir sakysiu: ‘Tėve, nusidėjau dangui ir tau.’ ¹⁹Nesu vertas vadintis tavo sūnumi. Priimk mane bent samdiniu!’ ²⁰Jis pasiryžo ir iškeliavo pas tėvą.

Tėvas pažino jį iš tolo, labai susigraudino, pribėgo prie jo, puolė ant kaklo ir pabučiavo. ²¹O sūnus prabilo: ‘Tėve, nusidėjau dangui ir tau. Nebesu vertas vadintis tavo sūnumi...’ ²²Bet tėvas įsakė tarnams: ‘Kuo greičiau atneškite geriausią drabužį ir apvilkite jį. Užmaukite jam ant piršto žiedą, apaukite kojas!’ ²³Atveskite nupenėtą veršį ir papjaukite! Puotaukime, linksminkimės! ²⁴Nes šis mano sūnus buvo miręs ir vėl atgijo, buvo pražuvęs ir atsirado’. Ir jie pradėjo linksmintis.

²⁵Tuo metu vyresnysis sūnus buvo laukuose. Eidamas namo ir prisiartinęs prie sodybos, išgirdo muziką ir šokius. ²⁶Jis pasišaukė tarną ir paklausė, kas čia dedasi. ²⁷Tas jam atsakė: ‘Sugrįžo tavo brolis, tai tėvas liepė papjauti nupenėtą veršį, kad sulaukė jo sveiko’. ²⁸Tada šis supyko ir nenorėjo eiti namo. Tėvas išėjęs pradėjo vadinti jį vidun. ²⁹O jis atkirto tėvui: ‘Štai jau tiek metų tau tarnauju ir niekad tavo įsakymo neperžengiau, o tu man nė karto nesi davęs nė ožiuko pasilinksminti su draugais. ³⁰Bet vos tik sugrįžo šitas tavo sūnus, prarijęs tavąjį turtą su kekšėmis, tu tuojau jam papjovei nupenėtą veršį’. ³¹Tėvas atsakė: ‘Vaikeli, tu visuomet su manimi, ir visa, kas mano, yra ir tavo. ³²Bet reikėjo puotauti bei linksmintis, nes tavo brolis buvo miręs ir vėl atgijo, buvo žuvęs ir atsirado!’“

15, 11–32: Šis palyginimas yra dviejų dalių: 11–24 eil. nusidėjėlio skurdas ir grįžimas pas gailestingąjį Dievą; 25–32 eil. teisuolio nepasitenkinimas beribiu Dievo atlaidumu ir švelnumu, teismojo pykčiui priešingas Dievo atsakymas. Teisieji kviečiami drauge su Dievu džiaugtis nusidėjėlių išsigelbėjimu.

15, 15: Ganyti kiaules izraelitui – niekinamas darbas, nes Mozės Įstatyme kiaulė – nešvarus gyvulys.

15, 16: Artimuosiuose Rytuose kiaules šerdavo jonmedžio ankštimis.

15, 22: Žiedas yra galios ženklas, apautos kojos – laisvojo požymis, priešybė basam vergui.

Broliškas atlaidumas (Lk 17, 3–4)

„Jei tavo brolis nusikalsta, pabark jį ir, jeigu jis gailisi, atleisk jam. ⁴Jei jis septynis kartus per dieną tau nusižengtų ir septyniskart kreiptųsi į tave sakydamas: ‘Gailiuosi’, – atleisk jam“.

Tikėjimo veiksmingumas (Lk 17, 5–6)

⁵Apaštalai prašė: „Sustiprink mūsų tikėjimą“. ⁶O Viešpats atsakė: „Jei turėtumėte tikėjimą kaip garstyčios grūdelį ir įsakytumėte šitam šilkmedžiui: ‘Išsirauk ir pasisodink jūroje’, – tai jis paklausytų jūsų“.

Kuklus pareigingumas (Lk 17, 7–10)

⁷„Kas iš jūsų, turėdamas samdinį artoją ar piemenį, jam grįžus iš lauko sako: ‘Tuojau sėsk prie stalo’? ⁸Argi nesako: ‘Prirenk man vakarienę. Susijuosk ir patarnauk, kolei aš valgysiu ir gersiu, o paskui tu pavalgysi ir atsigersi...’? ⁹Argi samdiniui dėkojama, kad jis atliko, kas jam liepta? ¹⁰Taip ir jūs, atlikę visa, kas buvo pavesta, sakykite: ‘Esame nenaudingi tarnai. Padarėme, ką turėjome padaryti’“.

17, 8: „Susijuosk“ – tarnai prie stalo patarnaudavo persijuosę rankšluosčiu (plg. *Jn 13, 4; Lk 12, 37*).

Jėzaus gailestingumas. Paklydusios avelės palyginimas (Lk 15, 1–7)

¹Pas Jėzų rinkdavosi visokie muitininkai ir nusidėjėliai jo pasiklausyti. ²O fariziejai ir Rašto aiškintojai murmedavo: „Šitas priima nusidėjėlius ir su jais valgo“. ³Tuomet Jėzus pasakė jiems palyginimą: ⁴„Kas iš jūsų, turėdamas šimtą avių ir vienai nuklydus, nepalieka dykumoje devyniasdešimt devynių ir neieško pražuvusios, kolei suranda?! ⁵Radęs su džiaugsmu dedasi ją ant pečių ⁶ir, sugrįžęs namo, susikviečia draugus bei kaimynus, sakydamas: ‘Džiaukitės drauge su manimi! Radau savo pražuvėlę avį!’ ⁷Sakau jums, taip ir danguje bus daugiau džiaugsmo dėl vieno atsivertusio nusidėjėlio negu dėl devyniasdešimt devynių teisiųjų, kuriems nereikia atsiversti“.

TINTORETAS (Tintoretto). *Kristus ir nusidėjėlė*

Pamestos drachmos palyginimas (Lk 15, 8–10)

⁸„Arba kuri moteris, turėdama dešimtį drachmų ir vieną pametusi, neužsidega žiburio, nešluoja namų ir rūpestingai neieško, kolei suranda? ⁹Radusi ji susivadina drauges bei kaimynes ir sako: ‘Džiaukitės su manimi, nes radau drachmą, kurią buvau pametusi’. ¹⁰Sakau jums, šitaip džiaugiasi Dievo angelai dėl vieno atsivertusio nusidėjėlio“.

Sugauta nusidėjėlė ir klatingi skundikai (Jn 8, 1–11)

¹Jėzus nuėjo į Alyvų kalną. ²Auštant jis vėl pasirodė šventykloje. Visi žmonės rinkosi prie jo, o jis atsisėdęs juos mokė. ³Tuomet Rašto aiškintojai ir fariziejai atvedė moterį, sugautą svetimaujant. Pastatė ją viduryje ⁴ir kreipėsi į jį: „Mokytojai, ši moteris buvo nutverta svetimaujant. ⁵Mozė mums Įstatyme yra liepęs tokias užmušti akmenimis. O tu ką pasakysi?“ ⁶Jie tai sakė, spėsdami jam pinkles, kad turėtų kuo apkaltinti. Bet Jėzus pasilenkęs ėmė pirštu rašyti ant žemės. ⁷Jiems nesiliaujant kamantinėti, jis atsitiesė ir tarė: „Kas iš jūsų be nuodėmės, tegu pirmas sviedžia į ją akmenį“. ⁸Ir vėl pasilenkęs rašė ant žemės. ⁹Tai išgirdę, jie vienas po kito ėmė trauktis šalin, pradedant nuo vyresniųjų. Pagaliau liko vienas Jėzus ir ten stovinti moteris. ¹⁰Atsitiesęs Jėzus paklausė:

„Moterie, kur jie pasidėjo? Niekas tavęs nepasmerkė?“ ¹¹Ji atsiliepė: „Niekas, Viešpatie“. Jėzus jai tarė: „Nė aš tavęs nepasmerksiu. Eik ir daugiau nebenu-sidėk“.

PASIKALBĖKIME

1. Kokie trys svarbiausi aspektai išskirti Didžiajame įsakyme?
2. Kuo skiriasi Naujajame testamente nužymėti atleidumo šaltiniai nuo antikinės ir rytiečių tradicijos?
3. Kaip paaiškintumėte Naujojo testamento frazę: „Kiekvienas, kuris save aukština, bus pažemintas, o kuris save žemina, bus išaukštintas“? Palyginkite su 4-uju Lao Dzė veikalo ištraukos fragmentu.

7

„Kadangi nėra vienas nesame be kaltės, neturime teisės savo artimuosius teisti. Priešingai, visi patys esame reikalingi kalčių atleidimo“, – rašo lietuvių filosofas **JUOZAS GIŖNIUS** knygoje **Žmogus be Dievo**. „Bet kas gali žmogui kaltes galutinai atleisti?“ – klausia filosofas. (Plačiau apie kaltės ir atgailos sampratą krikščioniškojoje etikoje skaitykite Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 148–152.)
Spausdinama ištrauka iš veikalo.

Panašiai ateistinėje plotmėje ir su tyrumo ilgesiu. Be Dievo jis negali būti nei pateisintas, nei patenkintas.

Jei nėra nieko aukščiau už žmogų, tai prieš nieką žmogus negali būti ir kaltas. Ateistiniam žvilgiui sąžinė turi atrodyti tokia pat mitinė liekana kaip ir Dievas. Nyčė (*Nietzsche*) tai ir plėtojo savuoju antžmogio¹ „anapus gera ir bloga“ idealu. Tačiau kadangi sąžinė vis tiek lygiai visus graužia, noromis nenoromis tenka kelti klausimą, kodėl ji neišblėsta žmoguje ir tada, kai pats žmogus nesijaučia atsakingas niekam aukščiau savęs. Pozityvistinis² ateizmas bandė sąžinę aiškinti socialinių papročių prievartos išraiška. Bet šis aiškinimas atsidaužia į sąžinės vidinį imperatyvumą³. Kaltė graužia žmogų ir tada, kai nėra pavojaus jai viešai iškilti. Daug nusikaltėlių patys pasiduoda teisingumo

¹ Apie *antžmogio* sąvoką plačiau skaitykite Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 260–262.

² Pozityvizmas – filosofinė kryptis, skelbianti, kad teisingo žinojimo šaltiniai yra konkretūs, paremti patirtimi.

³ Imperatyvūs [lot. *imperativus*] – liepiamas, įsakomas.

organams, liudydami, kad sunkiau pakelti sąžinės graužimą negu bausmę. Socialine prievarta tai neišaiškinama. Lygiai neišaiškinama, kaip apskritai galima kalbėti apie kaltę, kada žmogus laikomas griežtai determinuotas⁴ savo socialinės aplinkos. Neigiant laisvą žmogaus valią, nuosekliai tektų neigti ir bet kokią kaltę. Deja, kaltė – nepaneigiama! Dabarties humanistinis ateizmas pabrėžia nebe socialinę būtinybę, o laisvės atsakomybę. Tai atskleidžia žmogų kaip moralinę būtybę. Bet šiuo atveju iškyla naujas klausimas: laisvė – kam? Pasitikima, kad visa, kam žmogus ryžtasi iš tikros laisvės, savaime yra vertinga. Deja, laisvė gali ryžtis ne tik gėriui, bet ir blogiui. Kur laisvė, ten ir kaltė.

Laisvė iškelia žmogų kaip moralinę būtybę, bet drauge įgalina ir kaltę. Niekas nesame be kaltės: jei ne tiesiog nusikalstame, tai neatliekame visa, ką gera galime atlikti. Šiuo atžvilgiu nieku būdu negalima tikėjimo ir netikėjimo priešybės laikyti doros ir nedoros priešybe. Ir tikintysis gali nedorai gyventi, nes tikėjimas savaime neapsaugo nuo kaltės pagundų. Priešingai, ir žmogus be Dievo gali apskritai dorai gyventi, nes tikėjimas savaime neišblėsina sąžinės. Bet, šiaip ar taip, nė šventieji nėra išlikę be kaltės. Kaltė – „didžioji tamsi žmogaus palydovė“, sako Hansas Karosa (*Carossa*).

Ne blogiu, o laime vilioja kaltė, bet su kalte ateina ne palaima, o praekikimas. Kaip gėris skleidžiasi meilės entuziazmu ligi pačių priešų pavertimo „artimu“, taip blogis skleidžiasi abejingumo šalčiu, kuris ir pačiuose artimiausiuose žmonėse regi priešus. Kaltė kiekvieną uždaro savyje. Tačiau kaltės vienuma tai ne palaimingas susitelkimas, o beviltiškas krintimasis. „Pragaras – tai kiti“, – skelbė egzistencialistinio ateizmo filosofas Žanas Polis Sartras (*Sartre*)⁵. Iš tikrųjų pragaras tai ne „kiti“, o ta kaltės vienuma, kuri „kitais“ paverčia brolius.

Kiek gundančiai iš karto kaltė vilioja, tiek faktiškai visada žmogų suteršia. Nėra švarios kaltės. Kiekviena kaltė yra nešvari. Kaip niekas nėra be kaltės, taip visi ilgimės tyrumo. Bet kas gali žmogui kaltes galutinai atleisti? Žmogiška nusikalsti, bet kaltė gundo lygiai visus. Žmogiška gailėtis nusikaltėlio, nes kaltėje slypi ir tas „nesusipratimas“, kad jos auka galutinai tampa ir pats nusikaltėlis. Tačiau nebe žmogaus galioje nuplauti kaltę, nes tai, kas padaryta, nebegali būti atšaukta.

„Kas drįstų mane pasmerkti šiame pasaulyje be teisėjo, kur niekas nėra nekaltas? Ne be pagrindo Albero Kamiu (*Camus*) Kaligula to paties vardo

⁴ Determinuotas – nulemtas, sąlygotas.

⁵ Apie Sartro egzistencializmą plačiau skaitykite Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 323–333.

dramoj („Caligula“) paneigia kitiems teisę jį teisti. Kadangi nėra vienas nesame be kaltės, neturime teisės savo artimuosius teisti. Priešingai, visi patys esame reikalingi kalčių atleidimo.

Čia išsiskiria teistinis⁶ ir ateistinis⁷ žvilgis. Teistiniu žvilgiu, kaip neturime teisės teisti savo artimuosius, taip neturime teisės nė jų kaltes atleisti. Žmogiškasis atleidimas savo kaltininkams, atsisakant juos teisti, dar nėra pačių kalčių nuplovimas. Visos kaltės galutinai yra kaltės prieš Dievą, nes kiekviena kalte žmogus nusigręžia nuo tos paskirties, kuriai Dievas jį pašaukė. Todėl tik Dievas ir gali žmogui kaltes atleisti. Visose religijose kreipimąsi į Dievą lydi kalčių atleidimo viltis. Savo dieviškuoju autoritetu šią viltį laidavo Kristus, kaip pasaulio nuodėmes atpirkęs Išganytojas. Kaip didžiai būtume nusidėję, visada galime turėti vilties būti atleisti, jei su tikra atgaila savo kaltes apgailime.

Kas lieka žmogui, paneigus Dievą? Teoriškai žmogaus be Dievo atsakymas yra status: jei „šiame pasaulyje be teisėjo“ niekas negali mūsų teisti, tai ir nesame reikalingi jokio atleidimo. Kadangi nėra pagrindo vilčiai, tai lygiai dėl to nėra pagrindo nė nevilčiai. „Jei Dievo nėra, žmogaus kaltės yra neišperkamos“, – sako Simona de Bovuar (*de Beauvoir*). Užuoat bergždžiai sielojūsis dėl kalčių atleidimo, greičiau tenka rūpintis ta begaline atsakomybe, kurią žmogui uždeda jo visų veikslių neatšaukiamumas. Deja, nepaisant šio teorinio atsisakymo rūpintis kalčių atleidimu, šis rūpestis vis tiek lieka žmogų jaudinti. Giliai ši žmogaus ilgesį būti atleistam išreiškė Ernestas Hemingvėjus (*Hemingway*) šiuo ispanų pilietinio karo partizanų dialogu: „Ar esi jau žmogų užmušęs?“ – „Taip, ne vieną, bet be džiaugsmo. Užmušti žmogų man yra nuodėmė. Net fašistą, kurį reikia užmušti. Man yra didelis skirtumas tarp lokio ir žmogaus...“ – „Ir vis dėlto esi žmonių užmušęs?“ – „Taip, ir kai reikės, vėl užmušiu. Bei jei išliksiu gyvas, bandysiu taip gyventi, niekam nieko nebedarydamas, kad būtų man atleista.“ – „Kieno?“ – „Kas žino? Kai nebeturime nei Dievo, nei Sūnaus, nei Šventosios Dvasios, – kas mums atleis? Nežinau.“ – „Ar nebetiki Dievo?“ – „Ne, tikrai nebetikiu... Nebetikiu, nors buvau dievobaimingai išauklėtas. Bet dabar kiekvienas žmogus turi būti atsakingas sau pačiam.“ – „Tai dabar tu pats atleisi žudynes?“ – „Taip išeina“.

⁶ Teizmas [gr. *theos* – dievas] – religinė filosofinė doktrina, laikanti Dievą visagale, atgamtinę būtybę.

⁷ Ateizmas [gr. *atheon* – bedievybė] – pažiūrų sistema, neigianti Dievo buvimą, tikėjimą atgamtiškumu.

Tačiau nors nuosekliai ir „išeina“, kad be Dievo tenka žmogui pačiam sau atleisti kaltes, ši loginė išvada nenuramina sąžinės. Netrukus vėl iš naujo iškyla tas pat atgailos klausimas: „kad tik būtų atgaila, kurios būtų galima tuojuo pat imtis, – tai vienintelis dalykas, kuris mane visą gyvenimą kankina, kai tik pasilieku vienas“. Atsisakęs Dievo ir nepasitenkindamas ana ateistine logine išvada, šis Hemingvėjaus partizanas pagaliau kreipia savo akis į valstybę. „Jei po karo nebeturėsime jokios religijos, tai, manau, reikės, kad būtų suorganizuota kokia nors pilietinė atgaila visiems žudynes nusivalyti, nes antraip niekada neturėsime mūsų gyvenimui padoraus ir žmoniško pagrindo“. Bet ko negali pats žmogus, to negali ir valstybė. Valstybė gali tik bausti, kaip pats žmogus gali atgailauti. Bet pačios kaltės negali panaikinti nei atgaila, nei bausmė.

Rūpinimasis kalčių atleidimu yra daugiau negu tik moralinis rūpestis ateityje doriau gyventi. Trokšdami savo kalčių atleidimo, iš tikrųjų ilgimės to amžinojo tyrumo, kurio vardas teologine kalba – išganymas. Amžinybės ir tyrumo ilgesys galutinai susilieja į *išganymo* ilgesį.

Visada aštriai kilo klausimas, kaip Dievo tikėjimą sutaikyti su siaubinga blogio patirtimi. Ypač jaudinamai šį klausimą iškelia Dostojevskis savo „Brolių Karamazovų“ Ivano apsisprendimu verčiau likti be atpildo už savo kančias ir su nenumaldintu pasipiktinimu, negu visuotinę darną „pirkti“ nekaltų kūdikių ašaromis. „Jei visi turi kentėti, kad kančiomis pelnytų amžiną darną, tai kuo čia dėti vaikai, pasakyk man, meldžiamasis? – ...Todėl nuo aukščiausios darnos visai atsisakau. Neverta ji ir vienos ašarėlės, pralietos tik ką nukankinto kūdikio, kuris mušėsi kumščeliu į krūtinę ir meldėsi dvokiančioje būdelėje savo neatpirktomis ašarėlėmis į Dievulį“. Kaip šis siaubingų žiauribių kupinas pasaulis gali būti laikomas kūrinio to, kurį norima laikyti begaline meile? Todėl André Židas (*Gide*) ir imasi blasfemiškai⁸ Dievą suvokti ne begaline meile, o greičiau ta sadistine⁹ ironija, kuria vaizduojamės piktąją dvasią. „Velnius ir gerasis Dievas yra viena: jie sutaria. Mes stengiamės tikėti, kad visa, kas žemėj yra bloga, kyla iš velnio. Bet tai tik dėl to, kad antraip neįstengtume Dievui atleisti. Jis žaidžia su mumis kaip katė su pele... Ir po viso to jis dar reikalauja būti dėkingus! Dėkingus už ką, už ką?.. Ir žinote, ką jis padarė žiauriausia? Savo paties sūnų paaukojo mums išgelbėti. Savo sūnų! Savo sūnų! Žiaurumas – pirmasis Dievo atributas“.

⁸ *Blaspheme* (angl.) – burnoti prieš Dievą, šventvagiškai kalbėti.

⁹ Sadizmas – liguista kankinimo aistra, mėgavimasis kitų kančiomis.

Tokį demoniškai¹⁰ žiaurų Dievą tikėti nei galima, nei verta, ir šis Žido piktžodžiavimas iš tiesų tėra Dievo paneigimas remiantis blogio faktu. Bet, jei Dievo nėra, į ką nusikreipia visas šis maištingas pasipiktinimas, kuriuo norima įrodyti Dievo neįmanomybę? Jei Dievo nėra, visi jam taikomi priekaištai atsigręžia į žmogų, ir jis turi priimti visą atsakomybę už blogį pasaulyje. Bet kokių pagrindų argumentuojama prieš Dievą tuo, kas pripažįstama paties žmogaus kalte? Šiame užburtame rate sukasi ateistinės logikos prieštara. Vienu atveju išdidžiai su Frydrichu Nyče ar Sartru tariama: kaip galėčiau būti laisvas, jei Dievas būtų, *ergo*¹¹ – jo nėra. Antru atveju pasipiktinus su Židu sprendžiama: kaip gali būti Dievas, jei žmogus gali būti toks blogas, *ergo* – jo nėra. Tai reiškia: pirma nusigręžiama nuo Dievo, o paskui piktinamasi, kaip galima tikėti Dievą esant meilę, kai gyvenime keroja neapykanta.

Beprasmiška neigti Dievą dėl to, kad tenka baisėtis savimi pačiais. Dievas sukūrė žmogų ne blogą, o tik laisvą. Sukurtas kaip laisva asmenybė, žmogus yra pats atsakingas už tai, kuo savo gyvenimą paverčia.

PASIKALBĖKIME

1. Kur laisvė, ten ir kaltė, sako Girnius. Kaip tai paaiškinti?
2. Kaltė kiekvieną uždaro savyje, teigia Girnius. Kodėl?
3. Kaip atsakyti į Girniaus klausimą: „Bet kas gali žmogui kaltes galutinai atleisti“?
4. Ko trokštame siekdami savo kalčių atleidimo?
5. Kodėl Ivanas Karamazovas (Dostojevskio romanas *Broliai Karamazovai*) atsisako aukščiausios pasaulio darnos?
6. Kaip pats Girnius išsprendžia atleidimo problemą?

¹⁰ Dėmoniškas – piktas, vergiantis, kerintis.

¹¹ *Ergo* [lot.] – taigi, vadinasi.

8

ÉRICHAS FRÒMAS (*Erich Fromm*) pritaria Tomo Akviniečio minčiai, kad „Dievo mes niekad negalime įžeisti – nebent tada, kai veikiame prieš savo pačių gerovę“. Anot Fromo, šitaip išsakomas humanistinis požiūris į nuodėmę ir kaltę. Autoritarinėje¹ etikoje, priešingai, nuodėmė sutapatinama su nepaklusnumu, ir žmogus patenka į užburtą ratą: nuodėmė (nepaklusimas)–kaltės jausmas–paklusimas (bausmė)–atleidimas. *Spausdinamos ištraukos iš Fromo knygos Turėti ar būti?*

Nuodėmė ir atleidimas

Klasikinė nuodėmės samprata judėjiškojoje ir krikščioniškojoje tradicijoje nuodėmę iš esmės tapatina su *nepaklusimu* Dievo valiai. Tai akivaizdžiai matome iš to, kad pirmosios nuodėmės šaltiniu paprastai laikomas Adomo nepaklusimas. Kitaip negu krikščioniškoji tradicija, judėjiškoji šį nepaklusimo aktą laiko ne „gimtąja“ nuodėme, paveldima visų Adomo palikuonių, bet tik *pirmąja*, nebūtinai krintančia ant Adomo palikuonių.

Tačiau abi tradicijas sieja įsitikinimas, jog nepaklusimas Dievo įsakymams, kad ir kokie jie būtų, yra nuodėmė. Tai ir nestebina, jeigu atsižvelgsime, kad šioje Biblijos dalyje Dievo – griežto autoriteto – paveikslas kuriamas imituojant² Rytų Karalių Karaliaus vaidmenį. Dar mažiau tuo stebėsime, jei prisiminsime, kad Bažnyčia nuo pat savo atsiradimo prisitaikydavo prie esamos socialinės sistemos, kuri tiek feodalizmo sąlygomis, tiek ir dabar, esant kapitalizmui, kad pati galėtų veikti, reikalauja iš individų griežtai paklusti įstatymams, nepaisant, ar šie išreiškia tikruosius jų interesus, ar ne. Ir nesvarbu, ar įstatymai griežti, ar liberalūs ir kokiomis priemonėmis priverčiamą jų laikytis. Svarbu tai, kad žmonės privalo išmokti bijoti autoriteto – ir ne tik ginkluoto „įstatymų vykdytojo“. Bet tokia baimė dar negarantuoja, kad valstybė tinkamai atliks savo paskirtį; piliečiai privalo šitą baimę internalizuoti³, o nepaklusnumą paversti moraline bei religine kategorija – nuodėme.

Žmonės skaitosi su įstatymais ne tik todėl, kad bijo, bet ir todėl, kad nepaklūsdami jaučiasi esą kalti. Šį kaltės jausmą gali panaikinti tik atleidimas, suteikiamas paties autoriteto. Atleidimo sąlygos yra tokios: nusidėjęs atgailauja, jis nubaudžiamas ir priimdamas bausmę vėl paklūsta. Susidaro tokia grandinė: nuodėmė (nepaklusimas)–kaltės jausmas–naujas paklusimas (bausmė)–atleidimas. Šitaip atsiranda užburtas ratas, nes kiekvienas nepaklusnumo

¹ Autoritārinis [pranc. *autoritaire* – valdingas] – paremtas vienvaldyste, diktatoriškas.

² Imituoti [lot. *imitari*] – sekti, mėgdžioti.

³ Internalizācija [lot. *internus* – vidinis] – iš aplinkos gaunamų principų ir vertybių perėmimas, laikymas savomis.

aktas dar labiau sustiprina paklusnumą. Tik nedaugelis lieka neįgašdinti. Jų herojus – Prometėjas. Žiauriausia bausmė, kuria Prometėją baudžia Dzeusas, nepriverčia jo paklusti ar pasijusti kaltam. Jis žino, kad, pagrobdamas iš dievų ugnį ir atiduodamas ją žmonėms, įvykdys gailestingumo aktą. Jis, kaip ir daugelis žmonijos herojų (kankinių), sulaužo tradiciją, kuri nepaklusnumą prilygina nuodėmei.

Kaip taikliai pažymi Alfonsas Aueris (*Auer*), Tomo Akviniečio autoriteto nepaklusnumo ir nuodėmės samprata yra humanistinė: nuodėmė, pasak Tomo Akviniečio, – ne nepaklusnumas protu nesuvokiamam autoritetui, bet nusižengimas *žmogaus gerovei*. Taigi Akvinietis teigia: „Dievo mes niekad negalime įžeisti – nebent tada, kai veikiamo prieš savo pačių gerovę“. Vertindami šį požiūrį, privalome atsižvelgti į tai, kad, Tomo Akviniečio teigimu, žmogiškojo gėrio (*bonum humanum*) nelemia nei subjektyvūs troškimai, nei instinktyvūs potraukiai („natūralūs“ stoiska prasme), nei Dievo valia. Jį lemia aiškiai suvoktas supratimas mūsų žmogiškosios prigimties ir normų, kurios išplaukia iš šios prigimties ir skatina palankiausią mūsų augimą bei gerovę. (Beje, Tomas Akvinietis, paklusnus bažnyčios sūnus, esamos socialinės struktūros gynėjas nuo revoliucinių sektų, negalėjo būti nuoseklus neautoritarinės etikos atstovas; žodžiu „nepaklusnumas“ jis nusakė abi nepaklusnumo rūšis, ir vidinis jo požiūrio prieštaravimas neišryškėjo.)

Nuodėmė kaip nepaklusnumas yra autoritarinės, taigi *turėtojiškos* struktūros dalis, o neautoritarinėje struktūroje, siekiančioje savo šaknimis buvimą, nuodėmės prasmė visai kita. Šią antrą prasmę nesunku perskaityti bibliiniame pasakojime apie nuopuolį, jeigu kitaip aiškinsime patį pasakojimą. Dievas apgyvendino Žmogų Rojaus sode ir įspėjo jį nevalgyti vaisių nei nuo Gyvybės medžio, nei nuo Gėrio ir Blogio pažinimo medžio. Matydamas, jog „negera Žmogui būti vienam“, Dievas sukūrė Moterį. Vyras ir Moteris turėjo tapti vienu. Abudu buvo nuogi ir „nesigėdijo“; jie net negalėjo susigėsti, nes jie nesijautė svetimi, atskiri individai, jie jautėsi kaip „vienas“.

Nuopuolis šią ikižmogišką situaciją iš pagrindų pakeičia. Vyras ir Moteris tampa žmonėmis tikrąja šio žodžio prasme, t. y. žmonėmis, apdovanotais protu, gėrio ir blogio suvokimu, žinojimu, kad jie tapę atskiromis būtybėmis, jog pirminė jų vienybė suardyta, o jie – svetimi, vienas kitam tolimi. Juos apima didžiausia gėda: gėda išvysti savo artimą „nuoga“ ir kartu pajusti abipusį su-svetimėjimą, žodžiais nenusakomą bedugnę, skiriančią vieną nuo kito. „Jie pasidarė sau prijuostes“, mėgindami šitaip išvengti visiškos žmogiškosios aki-statos, nuogumo, kokį vienas kito išvydo. Tačiau gėdos ir kaltės neišvengsi pasislėpdamas. Jie neatsigręžė vienas į kitą su meile; galbūt jie geidė vienas

kito fiziškai, bet fizinis artumas negydo žmonių susvetimėjimo. Jų nuostata vienas kito atžvilgiu rodo, kad jie nemyli: Ieva nemėgina ginti Adomo, šis irgi ne gina Ievą, o kaltina.

Kokia jų nuodėmė? Jie išvydo vienas kitą kaip atskiras, izoliuotas, savanaudiškas žmogiškas būtybes, kurios negali įveikti savo atskirtumo net meilės aktu. Šios nuodėmės šaknys glūdi pačioje žmogiškoje egzistencijoje. Netekę pirminės darnos su gamta – būdingos įgimtų instinktų valdomam gyvūno gyvenimui, – turėdami protą ir savivoką, mes negalime nejausti ypatingo savo atskirtumo nuo kiekvienos kitos žmogiškosios būtybės. Katalikiškoji teologija tokią egzistencinę būseną – visišką atskirtumą ir susvetimėjimą, kurio neįveikia nė meilė, – apibūdina kaip Pragarą. Ši būsena mums nepakeliama. Mes privalome kaip nors įveikti šią visišką atskirtumo kankynę – paklusdami ar dominuodami, ar mėgindami užslopinti proto balsą ir suvokimą. Tačiau minėti būdai teikia tik trumpalaikį užsimiršimą ir nepadeda išspręsti problemos. Vienintelis būdas išsigelbėti iš šio Pragaro – išsilaisvinti iš savo egocentrizmo⁴ kalėjimo, atsigręžti į pasaulį ir su juo *susivienyti*. Egocentriškas atskirtumas yra sunkiausia nuodėmė, o jos išpirkimas yra meilės aktas. Pats žodis „išpirkimas“ (*atonement*) išreiškia šią idėją, nes etimologiškai jis kilęs iš „at-onement“, kuris vidurine anglų kalba reiškė vienybę. Kadangi atskirtumas nėra nepaklusnumo aktas, šios nuodėmės nereikia atleisti. Tačiau ją reikia *gydyti*; tik meilė, o ne baismės priėmimas yra gydantis veiksnys.

PASIKALBĖKIME

1. Kaip Fromas aiškina nuodėmės sampratą autoritarinėje tradicijoje?
2. Kaip siejasi baimė ir kaltė?
3. Ką laiko nuodėme humanistinė etika?
4. Kodėl, Fromo nuomone, Adomo ir levos nuodėmė – tai susvetimėjimas?
5. Kas yra, anot Fromo, pragaras?
6. Kokią nuodėmę reikia ne atleisti, o gydyti?

⁴ Egocentrizmas [lot. *ego* – aš + *centrum* – centras] – perdėtai jausmingas dėmesys sau, savęs laikymas visa ko centru.

9

ALBERO KAMIŪ (Albert Camus) romano **Krytis** veikėją kankina kaltė, kai jis prisimena, kas įvyko vieną naktį ant Senos tilto. Ta naktis pakeitė jo gyvenimą. Patirtas sukrėtimas skatina jį nepaliojusiai aiškintis, kas yra kaltė ir atgaila. (Plačiau apie tai skaitykite Jūratės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 156–157.)

Spausdinamos ištraukos iš šio romano.

O šito negali pakelti nė vienas žmogus (išskyrus tuos, kurie negyvena, tai yra išminčius). Vienintelė gynyba – pyktis. *Tada žmogus skubi teisti, kad nebūtum teisiamas.* Ko jūs norite? Pati natūraliausia ir naiviausia mintis, kuri ateina žmogui tarsi iš pačių jo prigimties gelmių – mintis, kad jis nekaltas. Šiuo požiūriu esame panašūs į tą prancūzų berniuką, kuris Buchenvalde užsispyręs reikalavo, kad raštininkas, irgi kalinys, įtraukęs jį į atvykusiųjų sąrašus, priimtų jo skundą. Skundą? Raštininkas ir jo draugai juokėsi: „Nėra prasmės, vaikeli. Čia skundai nepriimami“ – „Matote, pone, – aiškino berniukas, – mano atvejis ypatingas. Aš nekaltas!“

Mes visi – ypatingi atvejai. Mes visi norime dėl ko nors skųstis! Kiekvienas reikalauja, kad būtų pripažintas nekaltu bet kokia kaina, net jei dėl to reikėtų apkaltinti ir visą žmonių padermę, ir dangų. Ne kažkiek nudžiuginsite žmogų, girdamas jį už pastangas, dėl kurių jis tapo protingas ar kilnus. Užtat jis žydėte žydės, jeigu gėrėsitės jo įgimtu kilnumu. Ir atvirkščiai, jei pasakysite nusikaltėliui, kad jo kaltė nepriklauso nei nuo jo prigimties, nei nuo charakterio, o tik nulemta gyvenimo aplinkybių, jis bus neapsakomai dėkingas.

Žinoma, kartais apsimesdavau žiūrįs į gyvenimą rimtai. Bet netrukus tas rimtumas pasidarydavo juokingas, ir aš toliau kaip įmanydamas vaidinau savo vaidmenį. Vaidinau veiklų, protingą, dorovingą, pilietišką, pasipiktinusį, atlaidų, užjaučiantį, moralizuojantį žmogų... Žodžiu, neverta tęsti – jūs jau supratot, kad aš buvau panašus į tuos olandus, kurie sykiu ir čia, ir kitur: manęs nebūdavo kaip tik tuo metu, kai vaidindavau svarbiausią savo vaidmenį. Iš tikrųjų buvau nuoširdus ir kupinas entuziazmo tik sportuodamas ir vaidindamas kariuomenės spektakliuose, kuriuos statydavome savo malonumui. Abiem atvejais galiojo žaidimo taisyklės, visai nerimtos, bet mes mielai jų laikėmės. Dar ir dabar man perpildytas stadionas, kur sekmadieniais vyksta rungtynės, ir aistringai mylimas teatras tebėra vienintelės vietos pasaulyje, kur jaučiuosi nekaltas.

Bet štai kartą, kelionės metu, į kurią pakviečiau vieną draugę, nepasakęs jai, kad švenčiu savo pagijimą, atsidūriau okeaninio laivo denyje, aišku, vir-

šutiniame. Staiga atviroje jūroje tarp plieninių bangų pastebėjau juodą tašką. Kaipmat nusukau akis, širdis ėmė plakti. Kai prisivertęs vėl pažiūrėjau, juodo taško nebemačiau. Kai išvydau jį vėl, vos nesurikau, vos neėmiau šauktis pagalbos. O iš tikrųjų tai buvo viena iš nuolaužų, kokios lieka praplaukus laivui. Ir vis dėlto buvo sunku žiūrėti į tą juodą tašką, man vis rodėsi, kad tai skenduolis. Tada supratau, ir nė kiek nesipiktindamas susitaikiau su mintimi – taip susitaikoma su seniai žinoma tiesa, – kad šauksmas, nuaidėjęs prieš daugelį metų Senoje, man už nugaros, nenutilo: upė jį atplukdė į Lamanšo vandenį, ir dabar jis aidi po visą pasaulį, virš beribių vandenyno platybių, ir kad jis laukė manęs iki šios dienos, kai jį išgirdau. Ir dar supratau, kad jis lauks manęs jūrose ir upėse, žodžiu, visur, kur tik rasis kartus mano krikšto vanduo. O juk čia mes irgi ant vandens, tiesa? Ant lėkšto, monotoniško, beribio paviršiaus, kurio pakraščiai susilieja su žeme. Tiesiog sunku patikėti, kad netrukus atplauksime į Amsterdamą. Ne, mes niekad neišsikapanosim iš tos milžiniškos vazos su švęstu vandeniu. Įsiklausykite! Ar girdite nematomų žuvėdrų klyksmą? Jeigu jų klyksmas skirtas mums, tai kur jos mus kviečia?

Bet juk tos pačios žuvėdros klykė, šaukė jau Atlanto vandenyne tą dieną, kai galutinai supratau, kad aš nepagijau, kad esu įvartytas į kampą ir turiu su tuo susitaikyti. Galas šlovingam gyvenimui, bet galas ir niršuliui, ir mėšlungiškiems pasispardymams. Teks pasiduoti ir pripažinti savo kaltę. Teks gyventi maiše. Tiesa, jūs nežinote, kad viduramžiais „maišu“ buvo vadinama požeminio kalėjimo vienutė. Paprastai žmogų ten įmesdavo iki gyvos galvos. Ta vienutė skyrėsi nuo kitų gudriai apskaičiuotais matmenimis. Ji nebuvo tokia aukšta, kad atsistotum stačias, ir ne tokia ilga, kad išsitiestum gulsčias. Tekdavo gyvalioti tenai susirietus, gulėti įstrižai; į miegą žmogus krisdavo kaip į prarają, o būdraudavo tik tupėdamas. Tai buvo genialiai paprastas išradimas, brangusis, sakau tai apgalvodamas kiekvieną žodį. Priverstas nejudėti, sustingusiais sąnariais, nuteistasis susitaikydavo su mintimi, kad jis kaltas, nesgi nekaltam leidžiama linksmai rąžytis! Ar galite įsivaizduoti tokioje vienutėje žmogų, įpratusį prie aukštumų ir viršutinio denio? Kaip galima gyventi tokioje vienutėje ir būti nekaltam? Neįtikėtina, visiškai neįtikėtina! Antraip ano samprotavimai būtų nieko neverti. Kad nekaltas žmogus būtų priverstas gyventi kaip kuprys, – tai jau ne, tokia hipotezė man visai nepriimtina! Beje, mes negalime nė apie vieną žmogų pasakyti, kad jis nekaltas, užtat neabejodami galime tvirtinti, kad visi mes kalti. Kiekvienas žmogus liudija apie visų žmonių nusikaltimus – štai kur mano tikėjimas ir mano viltis.

Patikėkite, religijos iškart ima klysti, vos tik pradeda kurti dorovės principus ir grasinti savo šventais įsakymais. Nereikia griebtis Dievo norint ką nors apkaltinti ar nubausti. Su tuo kuo puikiausiai susidoros mūsų artimieji mūsų

pačių padedami. Štai jūs kalbėjote apie Paskutinį teismą. Leiskite man pagarbiai nusijuokti. Aš laikiu jo be baimės, nes patyriau baisesnių dalykų: žmonių teismą. Šis nepripažįsta švelninančių aplinkybių, čia net geri norai tampa įkalčiu. Ar esate bent girdėjęs apie spjūvių vienutę, kurią neseniai sugalvojo viena tauta, norėdama įrodyti, kad ji iš visų galingiausia žemėje? Tai mūrinė dėžė, kurioje kalinys stovi stačias, bet negali pajudėti. Tvirtos durys, kuriomis ji uždaro tam cementiniam kiaukute, siekia smakrą. Vadinasi, matyti tik kalinio veidas, į kurį kiekvienas sargas, praeidamas pro šalį, nešykštėdamas paleidžia savo spjaudalą. Kalinys, įspraustas į vienutę, negali nusišluostyti, nors jam, tiesa, leista užsimerkti. Tai va, brangusis, kokia žmonių išmonė. Šiam mažyčiam šedevrui sukurti Dievo neprireikė.

Ir kas iš to? O tas, kad vienintelė nauda iš Dievo būtų, jei jis garantuotų nekaltumą; tada aš žiūrėčiau į religiją kaip į didžiulę skalbyklą, kokia ji, beje, kadaise ir buvo, tik neilgai – vos trejetą metų, – ir nesivadino religija. Nuo to laiko ėmė trūkti muilo, todėl vaikštom apsisnargliavę ir vienas kitam šnypščiam nosį. Visi neklaužados, visi nubausti, tad nuspjaukim ant jų, ir bac! – į maišą! Žiūrėkim, kuris kurį perspjaus, ir viskas. Aš dabar jums pasakysiu didelę paslaptį, brangusis. Nelaukite Paskutinio teismo. Jis vyksta kiekvieną dieną.

Kadangi mes negalime nuteisti kitų iškart nenuteisdami savęs, turime apkaltinti save, kad įgytumėm teisę teisti kitus. Kadangi kiekvienas teisėjas vieną dieną ima atgailauti, jis turi eiti priešinga kryptimi – pradėti atgailauti, kad galėtų tapti teisėju. Ar sekate mano mintį? Gerai. O kad būtų dar aiškiau, papasakosiu, kaip aš dirbu.

Pirmiausia uždariau savo advokato kontorą, išvažiavau iš Paryžiaus, keliauju, norėjau įsikurti kita pavarde kokioje nors vietoje, kur netrūktų darbo. Pasaulyje daug tokių vietų, bet atsitiktinumas, patogumas, ironija ir tam tikras poreikis niekinti save lėmė, kad išsirinkčiau vandenų ir ūkų sostinę, kanalų suvaržytą, namais užgriozdintą, kur suvažiuoja žmonės iš visų pasaulio kraštų. Atidariau kontorą viename jūreivių rajono bare. Uostų klientūra įvairi. Vargšai nesilanko prabangiuose restoranuose, o aukštos padėties žmonės nors kartą gyvenime, kaip pats matėte, užklysta į blogos reputacijos landynes. Aš ypač tykau kokio nors paklydėlio buržuja ir jam parodysiu visą savo gražbylystę. Kaip virtuozas išgaunu iš jos pačias subtiliausias melodijas.

Taigi jau kuris laikas savo naudinga profesija verčiuosi „Mexico-City“. Jos esmė pirmiausia yra ta, kad aš, kaip pats turėjote progos įsitikinti, kiek įmanoma dažniau atlieku viešą išpažintį. Aš kaltinu save išsijuošęs. Tai nėra sunku, dabar aš viską atsimenu. Bet atkreipkite dėmesį – kaltindamas save nesigriebiu jokių šiurkščių metodų, nesimušu kumščiu į krūtinę. Ne, aš vikriai laviruojau, surandu begalę niuansų, digresijų¹, pagaliau prisitaikau prie

klausytojo, priverčiu jį įvertinti mano kalbą. Aš supinu tai, kas liečia mane, ir tai, kas liečia kitus. Aš pagaunu bruožus, bendrus visiems, visų išskentėtą gyvenimo patirtį, visų silpnybes, gero tono taisyklės, pagaliau parodau šiuolaikinį žmogų, siautėjantį ir manyje, ir kituose. Tokiu būdu sukuriu kartu ir apibendrintą, ir bevardį portretą. Žodžiu, kaukę, panašią į karnavalo kaukes, tiksliau, ir panašią, ir supaprastintą, į kurią žvilgtelėjęs tari sau: „Žiūrėk, tą tipą aš kažkur mačiau!“ Užbaigęs portretą, kaip šį vakarą, aš jį rodau visiems ir kupinas sielvarto sakau: „Štai koks aš, deja!“ Kaltinamasis aktas perskaitytas. Ir portretas, kurį tiesiu savo amžininkams, tampa veidrodžiu.

Apibarstęs galvą pelenais, lėtai raudamasis plaukus, išsivagojęs veidą nagais, bet skvarbiu žvilgsniu stoviu tarsi priešais visą žmoniją, skaičiuodamas savo nuopuolius, įdėmiai sekdamas akimis, kokį jai darau poveikį, ir galop sušunku: „Aš buvau paskutinis niekšas!“ Tada nepastebimai pereinu savo kalboje nuo „aš“ prie „jūs“. Ir kai ištariu žodžius: „Štai kokie mes esam!“ – viskas, darbas padarytas, ir dabar galiu rėžti jiems tiesą į akis. Aš esu, žinoma, toks pat kaip jie, mes verdame viename katile. Ir vis dėlto pranokstu juos, nes žinau, o tai man duoda teisę kalbėti. Esu tikras – jūs matote tą pranašumą. Kuo labiau kaltinu save, tuo turiu didesnę teisę jus teisti. Dar geriau – aš jus išprovokuoju, kad jūs imtumėte teisti patys save – tai man teikia tokį palengvėjimą!

PASIKALBĖKIME

1. Kaip siejasi kaltė ir pyktis?
2. Kaip paaiškintumėte: „Mes visi ypatingi atvejai. Mes visi norime dėl ko nors skųstis“? Kokiais dviem atvejais ir kodėl romano veikėjas jaučiasi nekaltas?
3. Ką reiškia veikėjo frazė: „Teks gyventi maiše“?
4. Kodėl romano veikėjas Paskutinio teismo dienos laukia be baimės? Ką reiškia religijos kaip didžiulės skalbyklos metafora?
5. Kodėl herojus teisia save ir nieiško savo kaltės atleidimo?

10

„Neapykanta klatinga, nes sumeta tave poron su priešininku“, – pagalvoja MILANO KÜNDEROS (Milan Kundera) romano Nemirtingumas veikėja Anjė. Eidama gatve, ji išgyvena stiprų neapykantos atsitiktiniam praeiviui proveržį. Mintyse ji prisimena mirusį mylimą tėvą ir klausia savęs, ar jis sugebėtų išgyventi neapykantą. Spausdinama ištrauka iš romano.

¹ Digresija [lot. *digressio* – nutolimas, pasitraukimas] – nukrypimas, nutolimas.

Naujas triukšmo pliūpsnis nutraukė prisiminimus: šalmuoti vyrai gręžė asfaltą. Į šį griausmą staiga kažkur iš viršaus, tarsi iš dangaus, atsiliepė pianinu skambinama Bacho fuga. Matyt, kažkas viršutiniam aukšte atsidarė langą ir visu garsu paleido aparatą, kad griežtas Bacho grožis nuskambėtų kaip baisus įspėjimas neteisingu keliu pasukusiam pasauliui. Deja, Bacho fuga neišgalėjo veiksmingai stoti prieš grąžtus ir automobilius, priešingai, automobiliai ir grąžtai pajungė Bacho muziką savajai fugai taip, kad Anjė užsispaudė delnais ausis ir ėjo toliau.

Priešais ateinantis žmogus nudelbė ją neapykantos kupinu žvilgsniu ir pliaukštelėjo sau per kaktą; o tai visų šalių gestų kalba reiškia, jog norime kam nors parodyti, kad jis kvailys, trenktas, skystaprotis. Anjė pagavo tą neapykantos kupiną žvilgsnį ir ją apėmė baisus pyktis. Ji sustojo. Ketino pulti tą žmogų. Smogti jam. Bet minia jau nešė jį su savimi ir į Anjė kažkas atsitrenkė, nes ant šaligatvio negalėjai stabtelėti ilgėliau nei trejetą sekundžių.

Turėjo eiti toliau, bet nenustojo galvoti apie aną praeivį: abu ėjo tame pačiame triukšme, bet vis dėlto jis laikė būtinybe jai parodyti, kad neturinti jokios priežasties, o gal net ir jokios teisės užsikimšti ausis. Tas žmogus šaukė ją prie tvarkos, kurią ji suardė savo gestu. Tai pati lygybė per jo asmenį skelbė jai įspėjimą, nesutikdama, kad kuris nors individas galėtų elgtis kitaip nei visi kiti. Tai pati lygybė draudė jai nesutikti su pasauliu, kuriame visi gyvename.

Noras užmušti tą vyrą nebuvo trumputė reakcija. Nors tiesioginis susierzinimas ir praėjo, tas noras liko, o prie jo prisidėjo nuostaba, kad galinti taip nekęsti. Sau per kaktą pliaukštelėjęsio žmogaus pavidalas plaukiojo jos kūne kaip nuodinga lėta irstanti žuvis, kurios neįmanoma išvemt.

Ji vėl prisiminė tėvą. Nuo tada, kai išvydo jį pasitraukiantį nuo dviejų dvylikamečių, dažnai įsivaizduodavo jį tokioje situacijoje: skęsta laivas, gelbėjimo valčių per mažai – visiems neužteks vietos, todėl ant denio siaubinga spūstis. Pirmiausia tėvas bėga kartu su visais, tačiau pamatęs, kaip jie daužosi viens į kitą, lipa per galvas, o viena įnirtusi ponija smogia jam kumščiu, kad pasitrauktų, jis sustoja, paskui visai atsitolina. Galų gale tiktai žiūri, kaip klykiančių ir besikeikiančių žmonių pilnos valtys nuleidžiamos į siaučiančias bangas.

Kaip pavadinti tokį tėvo elgesį? Baime? Ne, bailiai grumiasi už gyvenimą, bijo dėl gyvenimo, todėl moka už jį narsiai kovoti. Kilnumu? Galima būtų, jeigu tėvas taip elgtųsi dėl artimųjų. Tačiau, Anjės manymu, tai buvo kas kita. Kas? Ji negalėjo atsakyti. Dėl vieno buvo tikra: skęstančiame laive, kur reikia susigrumti su kitais žmonėmis dėl vietos gelbėjimo valtyje, tėvas būtų iš anksto pasmerktas mirčiai.

Gal klausimą galima būtų formuluoti taip: ar tėvas jautė neapykantą tiems žmonėms laive, kaip ji jautė merginai ant motociklo arba žmogui, pliaukšte-

lėjusiam sau per kaktą? Ne, Anjė negali įsivaizduoti, kad tėvas galėtų nekęsti. Neapykanta klastinga, nes sumeta tave poron su priešininku. Todėl karas obsceniškas¹: nepadorus kariaujančiųjų artumas – žiūrėdami į akis, jie perveria vienas kitą. Anjė įsitikinusi, kad kaip tik tokiu intymumu bjaurėjosi tėvas. Spūstis laive jam būtų pasirodžiusi tokia atgrasi, kad jis verčiau būtų sutikęs nuskęsti. Liestis kūnu su žmonėmis, kurie stengiasi atstumti vienas kitą ir palikti mirti, tėvui būtų buvę blogiau, nei likti mirti vienam skaidriame vandeny.

Tėvo prisiminimas jai padėjo išsivaduoti iš neapykantos, kurios dar neseniai buvo kupina. Nuodingas sau per kaktą pliaukštelėjusio vyro vaizdinys pamažu nyko iš minčių ir tarp jų brovėsi viena nauja: negaliu jų nekęsti, ne, nesu susijusi su jais; neturiu su jais nieko bendra.

PASIKALBĖKIME

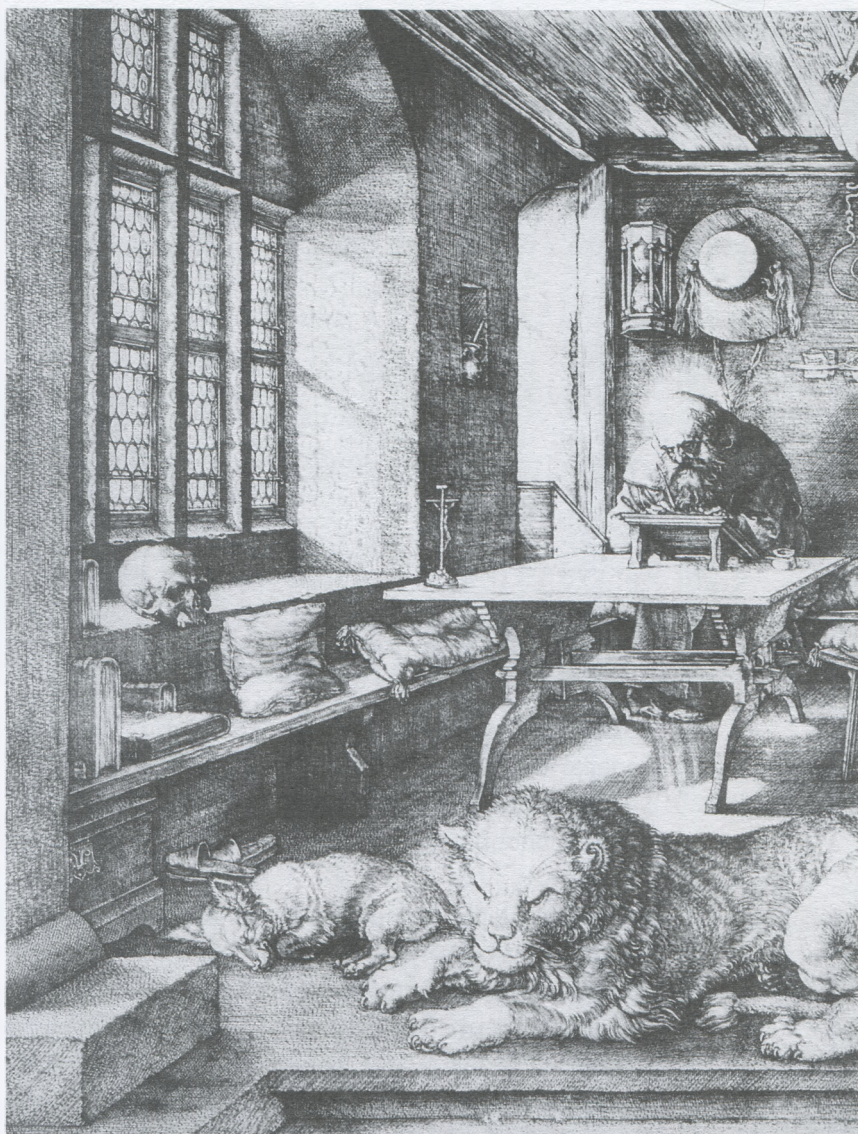
1. Kodėl Anjė netikėtai apėmė neapykanta? Ar nuo mūsų valios priklauso supykti ar nesupykti?
2. Kaip Anjė atsako sau į Lao Dzė veikalo ištraukoje iškeltą klausimą: „Numaldžius didžiausią pyktį, truputis jo vis dėlto lieka, kaip jo atsikratyti?“

---

¹ Obsceniškas [lot. *obscenus*] – nepadorus, nešvankus.

VIII.

PAREIGA

ALBRECHTAS DIURERIS (Dürer). Šv. Jeronimas dirbtuvėje

Romantiškas rytas. Likimas

Tūkstančius metų
nebyliai į ugnį einu
kaip pašvaistė
eina į dangų
kad aiškiau
galėtų tylėt

į ugnį einu
kaip žmogus
kad eina
į žmogų

numirti
ir tapti
šaltinio šviesa

ir kartą sujudindamas
bebalsius laiko vandenį
aš tariau
aš tariau
ir lieku
tūkstančius metų
nebyliai einantis į ugnį

PASIKALBĖKIME

1. Kokias asociacijas Jums kelia frazė „Tūkstančius metų nebyliai į ugnį einu“?
  2. Su kuo Jums asocijuojasi sąvoka „pareiga“: su slegiančia prievole, nuobodžiu pasikartojimu, žmogaus orumu, jo valios stiprybe?
  3. Kas pareigą sieja su asmenybės laisve? Ar pareigingas žmogus yra laisvas?
  4. Kodėl žmonės pareigingi: iš įpročio, iš baimės būti visuomenės pasmerkti, kad pareigą pripažįsta esant moralės dėsnium? (Žodis „pareiga“ dažnai asocijuojasi su kitu žodžiu – „darbas“.
- Tema „Darbas“ rasite Tomo Sodeikos, Jūratės Baranovos *Filosofijos vadovėlyje XI–XII klasėms*. – P. 169–183.

2

„Tegu tau būna nesvarbu, ar tu atlieki savo pareigą kęsdamas šaltį ar karštį“, – sako **MÁRKAS AURĒLIJUS** (Marcus Aurelius), paskutinis žymus stoicizmo atstovas. Stoikui pareiga – jo orumo ir garbės pamatas. Atlikdamas pareigą, stoikas jaučiasi besielgiąs pagal prigimtį.

Spausdinamos ištraukos iš knygos **Sau pačiam**.

1. Jei rytą nenorėsi keltis, pagalvok taip: „Keliuosi dirbti žmogaus darbų. Argi galiu būti nepatenkintas, jeigu einu daryti to, kam esu gimęs ir kam atsiradau šiame pasaulyje? Argi tam esu sukurtas, kad tvarsyčiausi šiltame patale?“ – „Tačiau tai maloniau“. – „Ar gimei malonumui, o ne darbui ir veiklai? Argi nematai, kaip augalai, žvirbliukai, skruzdės, vorai ir bitės daro tai, ką privalo daryti, ir pagal savo jėgas prisideda prie pasaulio tvarkos? O tu nenori daryti to, kas pridera žmogui? Nesistengi elgtis pagal savo prigimtį?“ – „Tačiau reikia ir pailsėti“. – „Sutinku, reikia, tačiau prigimtis nustatė saiką poilsiui, kaip ir valgiui bei gėrimui, o tu nori peržengti tą saiką, nepasitenkinti tuo, kas pakankama; bet juk darbe esi ne toks, nepadarai tiek, kiek gali. Vadinasi, nemyli pats savęs, nes jeigu mylėtum save, tai mylėtum ir savo prigimtį, ir jos reikalavimus. Kiti, mylintys savo amatą, atsideda jam ir dirba užmiršdami nusiprausti ir pavalgyti; o tu savo prigimtį vertini mažiau negu skulptorius.“

2. Tegu tau būna nesvarbu, ar tu atlieki savo pareigą kęsdamas šaltį ar karštį, ar lenkiamas miego, ar gerai išsimiegojęs, ar baramas, ar giriamas, ar mirdamas, ar ką nors kita darydamas. Juk mirtis yra vienas iš gyvenimo darbų; jam atlikti pakanka tinkamai padaryti visa, kas pridera.

PASIKALBĖKIME

Kaip atsakytumėte į Marko Aurelijaus klausimą:

„Argi tam esu sukurtas, kad tvarsyčiausi šiltame patale?“

VILJAMAS BLEIKAS (Blake). *Gėrio ir brolio angelai kovoja dėl kūdikio*

3

„Kilniam žmogui, – sako **KONFUCIJUS** (Kung Fu-cu), – pareiga svarbiau už viską“. Pareigingas žmogus ir su laukiniais sugyvens, nepareigingas – nesugyvens nė su artimaisiais.

*Spausdinamos ištraukos iš jo knygos **Apmąstymai ir pašnekesiai**.*

VII, 11. Konfucijus pasakė Jen Hui: „Kai esi reikalingas, atlik savo pareigą. Kai nesi reikalingas, pasitrauk. Tik aš ir tu šitaip elgiamės“.

XV, 6. Dzi Čang paklausė, kaip reikėtų elgtis, kad visur gerai sutartum.

Konfucijus atsakė: „Kalbėdamas dorai ir atvirai, būdamas sąžiningas ir pareigingas, tu net su laukiniais sugyvensi.

Jeigu tavo žodžiai bus neatviri ir negarbingi, jei būsi nesąžiningas ir nepareigingas – tada ir su artimaisiais nesugyvensi.

Priešais save regėk žodžius: *atvirumas, dora, sąžinė, pareiga* – kaip vežėjas mato pakinkytus arklius.

Sédédamas vežime regék tuos žodžius, tarsi jie būtų užrašyti ant ratų skersinio.

Tada elgsiesi teisingai“.

Dzi Čang nedelsdamas tuos žodžius užsirašé ant savo diržo.

XVII, 23. Dzi Lu paklausé Konfucijaus: „Iš visų dorybių kilnus žmogus turbūt labiausiai vertina drąsą?“

Mokytojas atsaké: „Kilniam žmogui pareiga svarbiau už viską. Jei kilnus žmogus nejaučia pareigos, jis tampa maištininku. Jei prastas žmogus yra drąsus, bet nejaučia pareigos, jis tampa plėšiku“.

PASIKALBĖKIME

1. Ar pareigos atlikimas susijęs su atpildu?
2. Ar galėtumėte rašyti lygybės ženklą tarp sąvokų: „pareigingas žmogus“ ir „sugyvenamas žmogus“?
3. Kas nutinka, jei kilnus žmogus nejaučia pareigos? O jei prastas? Kodėl?

4

IMANUELIS KÁNTAS (Immanuel Kant) sako, kad žmogaus polinkiai kaip įmanydami priešinasi pareigai. Savimeilės skatinami esame linkę postringauti prieš griežtus pareigos dėsnius. Tačiau pareigos ir dorovės dėsnių supratimas veikia žmogų daug stipriau negu visos kitos paskatos. Protas liepia elgtis tik remiantis tokia maksima¹, kuri galėtų tapti visuotiniu dėsniu. Šią maksimą Kantas vadina kategoriniu imperatyvu. Kategorinis imperatyvas yra moralės dėsnis: „Elkis taip, kad ne tik save, bet ir kitą visada matytum kaip tikslą, o ne vien kaip priemonę“. Kanto manymu, joks žmogus nėra pajėgus visą gyvenimą vadovautis kategoriniu imperatyvu. Tokia žmonių visuomenė būtų šventųjų sąjunga. Žmogus labiau linkęs remtis savimeilės principu. Tačiau kai formuluojama pareigos norma, tai aiškus darosi ir pareigos vengimas.

Spausdinamos ištraukos iš Kanto veikalo **Dorovės metafizikos pagrindai**. Prieš pradédami jas skaityti, būtinai atsiverskite Tomo Sodeikos, Jūratės Baranovos Filosofijos vadovėlio XI–XII klasėms skyrių „Moralė“ (p. 317–325). Ypač atkreipkite dėmesį į Sigito Parulskio tekstą „Kaip gerbti kitą“. O plačiau apie Kanto etiką rasite Baranovos knygoje **Etika: filosofija kaip praktika**. – P. 197–204.

¹ Mąksima [lot. maxima – aukščiausias principas] – elgesio taisyklė, principas.

Gerą valią reikia vertinti daug labiau negu visa kita, kas per ją galėtų būti pasiekta atsižvelgiant į kurį nors polinkį ar net į visus polinkius iš karto, ir ne vien dėl to, kad ji ką atlieka arba paveikia, ne dėl to, kad ji sugeba pasiekti kurį nors numatytą tikslą, o tik dėl to, kad ji yra gera pati savaime, pripažįstant ją gerą pačią sau. Netgi jei likimas būtų ypatingai nepalankus arba jei gamta pasirodytų šykšti lyg pamotė ir visiškai neduotų tai valiai galimybių įgyvendinti savo sumanymų ir jei net didžiausiomis pastangomis ji nieko nepasiektų, bet jei tik liktų gera valia (žinoma, ne vien kaip troškimas, bet kaip panaudojimas visų priemonių, kiek jos mums pavaldžios), tai ir tada ji žerėtų pati savaime lyg brangakmenis, kaip kažkas, kas savo tikrąją vertę turi pats savaime.

Čia neliesiu visų tų poelgių, kurie pripažįstami kaip prieštaraujantys pareigai, nors vienu ar kitu požiūriu jie galėtų būti ir naudingi; visiškai nereikia klausti, ar jie galėtų būti atliekami iš *pareigos*, nes šiai net prieštarauja. Nekalbėsiu ir apie tuos poelgius, kurie tikrai atitinka pareigą, bet žmonės į juos neturi *jokio tiesioginio polinkio*, o vis dėlto juos vykdo kito polinkio vėčiami. Todėl čia nesunku atskirti, ar pareigai neprieštaraujantis poelgis atliktas iš *pareigos*, ar egoistiniais tikslais. Daug sunkiau tokią skirtumą pastebėti, kai poelgis neprieštarauja pareigai, ir dar pats subjektas turi *tiesioginį* polinkį jį atlikti. Pavyzdžiui, pareiga reikalauja, kad smulkus krautuvininkas nepardavinėtų savo neprityrusiam pirkėjui prekių brangiau, nors apyvarta yra didelė; to nedaro net gudrus pirklys; jis kiekvienam parduoda ta pačia tvirtai nustatyta kaina, jo parduotuvėje gali vienodai nusipirkti ir vaikas, ir kiekvienas kitas pirkėjas. Taigi aptarnaujama *sąžiningai*, tačiau šito toli gražu neužtenka, kad būtų galima patikėti, jog pirklys taip elgiasi iš *pareigos*, vadovaudamasis sąžiningumo principais; taip elgtis jam naudinga. Iš to taip pat negalima daryti išvados, kad, be naudos, jis jaustų kokią nuoširdžią simpatiją pirkėjams, nenorėdamas nė vieno išskirti, iš meilės parduodamas pigiau. Vadinasi, tas veiksmas atliekamas ne iš *pareigos*, ne jaučiant nuoširdžią simpatiją, o tiesiog savanaudiškais tikslais.

Daryti gera kur tik įmanoma, yra pareiga, bet juk yra ir tokių užjausti linkusių sielų, kurios ne iš tuštybės ar egoizmo, o tiesiog jausdamos vidinį malonumą skleidžia aplinkoje džiaugsmą; kitų žmonių pasitenkinimas – kiek jos prie to prisideda – joms teikia malonumo. Bet aš sakau, kad nors toks poelgis atitinka pareigą ir yra malonus, tačiau tikros dorovinės vertės neturi; toks poelgis prilygtų kitiems polinkiams, pavyzdžiui, garbės polinkiui, kuris pagarbą pelno laimingu būdu atitikdamas tai, kas iš tikrųjų visiems naudinga ir kas neprieštarauja pareigai; toks veiksmas vertas pagyrimo ir paskatinimo, bet

ne didžio įvertinimo, nes maksimaliai trūktų dorovinio turinio, būtent – gerai elgtis reikia ne dėl polinkio, o iš *pareigos*. Tarkim, tokio žmonių bičiulio sielą prislegia savas sielvartas, kuris nuslopina bet kokią užuojautą žmonėms, patyrusiems gyvenime nuoskaudų; toks žmogus ir dabar galėtų daryti gera tiems kenčiantiems, tačiau svetimas vargas jo nejaudintų, nes jis pakankamai būtų užsiėmęs savuoju; ir jei dabar, kai joks polinkis jo nebeskatina, jis vis dėlto išsiveržtų iš tokio žudančio nejautrumo ir deramai pasielgtų be jokio polinkio, vien iš pareigos, – štai tik tada tas poelgis įgytų tikrą moralinę vertę. Negana to. Tarkim, prigimtis yra įliejusi į vieno ar kito žmogaus širdį nedaug simpatijų kitiems žmonėms, jis (šiaip garbingas žmogus) pagal savo temperamentą yra šaltas ir abejingas kitų skausmui, galbūt todėl, kad pats apdovanotas ypatingu kantrumu ir išverme ir panašiai galvoja apie kitus, net reikalauja iš jų to paties. Jei gamta tokio žmogaus (kuris, tiesą pasakius, neatrodo blogiausias jos kūrinys) nebūtų padariusi kitų bičiuliu, tai nejaugi jis nesurstų tokiu atveju jėgų pats sau suteikti daug didesnę vertę, negu ją turi kilnaus temperamento žmonės?

Taigi poelgio moralinę vertę sudaro ne rezultatas, kuris iš to poelgio yra laukiamas, taip pat ne koks nors to poelgio principas, kurio motyvą lemia laukiamas rezultatas. Juk kiekvieną tų rezultatų (sukurti malonią būseną, netgi paspartinti kito žmogaus laimę) galėtų sukelti ir kitos priežastys, ir tam, vadinasi, nebūtina protingos būtybės valia, per kurią ir pasireiškia aukščiausias ir besąlygiškas gėris. Dėl to niekas kitas, o tik *dėsnio* paties savaime *supratimas, kurį, aišku, turi vien protinga būtybė*, nes tas supratimas, o ne laukiamas rezultatas sudaro jos valios pagrindą, yra tas nuostabus gėris, kurį vadiname moraliu; to gėrio nereikia laukti iš rezultatų, nes jis yra pačiame žmoguje, kai šis veikia pagal minėto dėsnio supratimą.

Bet koks turėtų būti dėsnis, kurio supratimas, net neatsižvelgiant į laukiamą rezultatą, turi lemti valią, kad ši be jokių apribojimų galėtų būti vadinama gera? Kadangi iš valios atėmiau bet kokią iniciatyvą, galinčią joje atsirasti paklusus kokiam nors kitam dėsniui, tai nelieka nieko kito, kaip bendras poelgių dėsningumas, kuris ir turi būti valios principas, t. y. aš visada privalau elgtis tik taip, *kaip norėčiau, kad mano maksima taptų visuotiniu dėsniu*. Tai tik grynas dėsningumas (neimant pagrindu kokio nors dėsnio, susijusio tik su tam tikrais poelgiais), čia ir turime tai, kas sudaro ir turi sudaryti valios principą, jei pareiga iš viso nėra tik iliuzija ir išgalvota sąvoka; su tuo visiškai sutinka savo praktiniuose sprendimuose kasdieniškas žmogaus protas, ir į minėtą principą jis visada atsižvelgia.

Pavyzdžiui, iškyla klausimas: ar negalėčiau, patekęs į sunkią padėtį, duoti kokį nors pažadą, bet neketinčiau jo įvykdyti? Čia lengvai atskiriu skirtingas

reikšmes, kurias galėtų turėti toks klausimas: ar protinga apgaulingai pasižadėti ir ar tai neprieštarautų pareigai. Pirmoji klausimo reikšmė gali, be abejo, pasitaikyti dažniau. Nors ir puikiai matau, jog tokio išsisukinėjimo man nepakanka, kad išbrisčiau iš esamos padėties, bet dar reikėtų gerai pasvarstyti, ar per tą melagystę nekiltų man paskui daug didesnių nemalonumų, palyginti su tais, iš kurių dabar vaduojuos; kadangi numatyti pasekmes, nors ir esu tariamai *gudrus*, ne taip lengva, tai, kad kartą prarastas pasitikėjimas nepakenktų man dar labiau, negu visas tas blogis, kurio dabar noriu išvengti, ar nebūtų *protingiau* ir šiuo atveju elgtis pagal bendrąją maksimą ir išsiugdyti įprotį – pasižadėti tik tais atvejais, kai pažadą ketinu vykdyti. Tačiau netrukus paaikšėtų, kad tokios maksimos pagrindas vis dėlto yra tik pasekmių baimė. O juk visai kas kita būti teisingam iš pareigos ir būti tokiam bijant nenaudingų pasekmių: pirmuoju atveju poelgio paties savaime sąvokoje slypi dėsnis man, antruoju – privalau į save pažiūrėti iš kito stebėjimo taško ir pagalvoti, kokios pasekmės man galėtų būti su tuo susijusios.

Žmogus pats savo poreikiuose ir polinkiuose, kurių visapusišką patenkinimą jis vadina laime, jaučia galingą veiksnį, kylantį prieš visus pareigos įsakymus, nors protas ir sako, kad jie verti didelės pagarbos. Pagaliau protas diktuoja polinkiams, netgi nieko nežadėdamas jiems, ir kartu tarsi atitraukia nuo jų, tarsi niekina ir negerbia tų tokių veržlių ir iš pirmo požiūrio tokių teisingų reikalavimų (kurie nepaklūsta jokiems įsakymams). Iš čia randasi *natūrali dialektika*, t. y. potraukis ginčytis su tais griežtais pareigos dėsniais, abejoti jais, bent jų grynumu bei griežtumu, ir kur galima mėginti derinti juos su pageidavimais ir polinkiais, t. y. iš pagrindų juos sugadinti ir atimti visą jų orumą; tačiau šito galų gale negali pateisinti net ir kasdieniškas praktinis protas.

Juk grynos, be jokio svetimo empirinių paskatų priedo pareigos ir apskritai dorovės dėsnio supratimas vien protu (kuris, be to, čia pirmą kartą suvokia, kad jis pats sau gali būti ir praktinis) veikia žmogaus širdį daug stipriau negu visos kitos paskatos, kurias galėtų duoti empirinė sritis; nes protas, supratęs savo orumą, šias paskatas niekina ir pamažu gali pasidaryti jų valdovu.

PASIKALBĖKIME

1. Kodėl Kantas gerą valią prilygina brangakmeniui?
2. Parinkite pareigai neprieštaraujančio poelgio, atlikto egoistiniais tikslais, pavyzdį.
3. Ar ne paradoksalu, kad tam tikri geri poelgiai, Kanto manymu, dorovinės vertės neturi? Kaip filosofas įrodo savo mintį?

4. Ką bendra turi pareiga ir jos nulemtu veiksmu pasiektas rezultatas?
5. Kaip paaiškinti Kanto suformuluotą moralės dėsnį: „Aš visada privalau elgtis tik taip, kad mano maksima taptų visuotiniu dėsniu“?
6. Kuo skiriasi pasekmių baimė ir noras būti teisingam iš pareigos?
7. Kodėl žmogaus polinkiai ir poreikiai priešinasi pareigai? Kokį argumentą suranda Kantas, įtaigaudamas savo skaitytojui, kad pareigos jam verta laikytis?

5

FRYDRICHAS NÝČĖ (*Friedrich Nietzsche*) savo garsiajame veikalė **Štai taip Zaratustra kalbėjo** metaforiškai rašo apie tris dvasios virsmus – jos virsmą į kupranugarį, paskui į liūtą, galop į vaiką. Dvasia, pavirtusi į kupranugarį, simbolizuoja klasikinę etikos tradiciją, kurią grindžia pareiga įveikti save ir mylėti savo artimą. Kupranugaris išstvermingas – jis neša sunkią pareigos naštą. Vėliau ši dvasia pavirsta liūtu, kurio reikalavimas „aš noriu“ paneigia principą „tu privalai“. Tada jau pervertinamos visos klasikinės etinės vertybės, ir ateina kūrybos metas. Vaiko dvasia atsiduoda kūrimo žaismui, ji teigia savas vertybes.

Spausdinama ištrauka iš šio veikalo.

Apie tris virsmus

Aš dvasios tris virsmus jums apsakysiu: kaip ji pavirto į kupranugarį, kaip tas paskui – į liūtą ir kaip galop iš liūto vaikas pasidarė.

Sunkumų daugel tenka dvasiai, stipriai ir išstvermingai, kuriai nesvetima ir pagarba didžiulė: sunkumų jos stiprybė trokšta, sunkumų kuo didžiausių.

O kas yra sunkumas? – dvasia žinoti geidžia išstverminga ir klaupiasi ant kelių, nelyginant kupranugaris, norėdama, kad ją gerai apkrautų.

O kas yra sunkiausia, jūs, didžiavyriai? – dvasia vėl klausia išstverminga: kad šitą naštą užsiversčiau ir džiaugčiausi stiprybe savo.

Ar tai nereiškia: nusizeminti, įgelti išdidumui savo? Kvailybei duoti laisvę, kad savo išmintį išjuokčiau?

Arba tai reiškia: atsiveikinti su siekiais savo, kuomet jų pergalė triumfuoja? Pakilti gal į kalnus aukštus ir gundytoją gundyti?

Arba tai reiškia: gilėmis, žolelėmis maitintis pažinimo ir sielą dėl tiesos badu marinti?

ALBRECHTAS DIURERIS (Dürer). Šv. Jeronimas dykumoje

Arba tai reiškia: sirgti, bet guodėjus išvaryti, o į draugus kurčius pakviesti, kurie negirdi niekad tavo norų?

Arba tai reiškia: brist į vandenį nešvarų, jei tai yra tiesos vanduo, ir nebaidyti nuo savęs šaltų varlių ir rupūžių karštakraujų?

Arba tai reiškia: tuos mylėti, kas mūsų neapkenčia, ir ranką tiesti šmėklai, kai ji mums baimę įvaryti nori?

Sunkiausia šitą naštą dvasia sau išsverminga užsikrauna: ne-lyginant kupranugaris, kuris su nešuliais sunkiais į dykumą keliauja, – taip ir dvasia į savo dykumą išeina.

Tačiau glūdžiausioje dykumoje įvyksta antras virsmas: dvasia liūtu pavirsta, ji laisvę nori sumedžioti ir būti savo dykumos galiūne.

Čia savo Viešpačio ji paskutinio ieško: ji jo ir Dievo savo

paskutinio pasidaryti priešų nori – dėl pergalės su slibinu didžiuoju ji kautis pasiryžus.

Tad kas tas slibinas didysis, kurio dvasia nei viešpačiu ir nei Dievu daugiau nenori pripažinti? „Tu privalai“ tas slibinas vadinasi. O liūto dvasios atsakas yra: „Aš noriu“.

„Tu privalai“ prie kelio tyso, žvilgėdamas kaip auksas, slibinas žvyniuotas, ir ant kiekvieno žvyno kaip auksas tviska: „Tu privalai!“

Vertybės tūkstantmetės žvilga ant tų žvynų, ir slibinas pats galingiausias šitaip kalba: „Visa daiktų vertybės – jos žėri ant manęs“.

„Vertybės visos jau sukurtos, o tos sukurtosios vertybės – esu aš vienas. Taigi jokių „aš noriu“ daugiau negali būti!“ – taip slibinas pareiškia.

O broliai mano, kam liūtas reikalingas dvasiai? Ko trūksta nešuliniams gyvuliui, klusniam ir pagarbiam?

Naujas vertybes kurti – to dar ir liūtas neįstengia: bet laisvę susikurti sau naujai kūrybai – tam liūtas galios nestokoja.

Sau laisvę iškovoti, taip pat ir pareigai pareikšti šventą „ne“: štai kam, o broliai mano, liūto reikia.

Sau teisę pasiimti naujoms vertybėms kurti – štai kas yra ėmimas pats baisiausias tai dvasiai pagarbiai ir ištvėringai. Iš tikro plėšimu jai visa tai atrodo, klaikiu plėšrūno darbu.

Kaip šventenybę ji kadaise „tu privalai“ mylėjo: dabar joje chimerą, savivalę regėti turi – kad laisvės ji iš savo meilės pasigrobtų: tokiam plėšimui liūto reikia.

Tad, broliai mano, pasakykit, ar gali vaikas padaryti, ko net ir liūtas neįstengė? Kam liūtui, tam plėšrūnui, dar ir vaiku pavirsti reikia?

Mat vaikas – nekaltybė, užmiršimas, pradžia nauja, tai žaismas, ratas, riedantis savaime, tai judesys pirmasis, tai šventas pritarimas.

Tikrai, o broliai mano, kūrimo žaismui reikia pritarimo švento: dabar *savosios* valios dvasiai reikia, įgyti *savąjį* pasaulį praradusiajam reikalinga.

Aš dvasios tris virsmus jums suminėjau: kaip ji pavirto į kupranugarį, kaip tas – į liūtą ir galiausiai iš liūto vaikas pasidarė.

Štai taip Zaratustra kalbėjo. Tuomet jis lankėsi mieste, kuris vadinosi Žalmargė karvė.

PASIKALBĖKIME

1. Ką simbolizuoja metaforiškas dvasios virsmas į kupranugarį?
2. Ką simbolizuoja slibinas? Ką simbolizuoja dvasios virsmas į liūtą? Kuo liūtas skiriasi nuo kupranugario? Ką gali padaryti liūtu virtusi dvasia, ko neįstengia kupranugaris?
3. Kodėl „liūto“ dvasia virsta „vaiku“?
4. Ką simbolizuoja vaikas šioje ištraukoje? Kurią iš šių dvasių Jūs jaučiate savyje?

6

Humanistinės psichoanalizės atstovo ERICHO FRŪMO (Erich Fromm) manymu, stiprus pareigos jausmas gali būti pasąmoninio sadizmo išraiška, tačiau žmogus tiesiog nieko nežino apie savo norą griauti ar valdyti. Tokiu atveju dorybė ir pareiga gali tapti priemonėmis pajungti savo valiai kitus žmones.

*Spausdinama ištrauka iš Fromo veikalo **Žmogus sau**.*

EDVARDAS MUNKAS (Munch). *Saulė*

Nuomonė, kad žmogus iš prigimties yra destruktivus ir savanaudis, skatina teigti, kad etiškai elgtis – tai slopinti blogus troškimus, kuriems jis pasiduoda, jei nuolat savęs nekontroliuoja. Pagal šį principą žmogus turi save sergėti lyg šuo. Pirma, jis privalo pripažinti, kad jo prigimtis yra bloga, ir, antra, panaudoti savo valios jėgą įgimtoms blogoms tendencijoms nugalėti. Tada jo alternatyva¹ bus arba slopinti blogį, arba pasiduoti jam.

Psichoanalizės² tyrinėjimai pateikia gausybę duomenų apie slopinimo prigimtį, įvairias jo rūšis bei jų padarinius. Galima skirti (1) veiklos, kylančios iš blogo impulso, slopinimą, (2) impulso įsisąmoninimo slopinimą ir (3) konstruktyvią kovą su šiuo impulsu, duodančią teigiamų rezultatų.

Pirmuoju atveju slopinamas ne pats impulsas, bet veiksmas, kurį jis žadina. Pavyzdžiu čia gali būti stiprių sadistinių polinkių žmogus, kuris pasitenkintų ir patirtų malonumą priversdamas kitus kentėti arba paklusti. Tarkime, pasmerkimo baimė arba jo moraliniai priesakai sako jam, kad jis neturėtų veikti vadovaujamas šio impulso, todėl jis susilaiko nuo tokio veiksmo ir nedaro to, ką norėtų daryti. Nors negalima paneigti, jog šis žmogus nugalėjo save, realiai jis nepasikeitė. Jo charakteris liko toks pat, ir žavėtis galime vieninteliu dalyku – jo „valios jėga“. Bet visiškai paliekant nuošaly moralinį tokio elgesio vertinimą, jos, kaip apsaugos nuo destruktiviųjų žmogaus tendencijų,

¹ Alternatyvą [lot. *alternus* – kaitalioju] – pasirinkta viena iš dviejų galimybių.

² Psichoanalizė – plačiau žr. J. Baranova. *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 274–285.

veiksmingumas yra nepatenkinamas. Norint sulaikyti tokį žmogų nuo impulso diktuojamo veiksmo, reikėtų nepaprastai daug „valios jėgos“ arba griežtų sankcijų³ baimės. Kiekvienas apsisprendimas būtų vidinės kovos su stipriomis priešingomis jėgomis rezultatas, o gėrio triumfo tikimybė labai menka, todėl visuomenės interesų požiūriu šio tipo slopinimas yra pernelyg nepatikimas.

Atrodytų, jog daug geresnis būdas susidoroti su blogais troškimais – tai sukliudyti jiems tapti sąmoningiems, t. y. pasiekti, kad nebūtų sąmoningos pagundos. Ši slopinimo rūšis yra tai, ką Froidas vadina „represija“⁴. Represija reiškia, kad impulsui, nors jis egzistuoja, neleidžiama įeiti į sąmonės sritį arba jis greitai iš jos išstumiamas. Remiantis tuo pačiu pavyzdžiu, sadistiškas žmogus nežinos apie savo norą griauti arba dominuoti, taigi nebus potraukio ir nebus kovos.

Blogų troškimų slopinimu, kaip saugiausiu keliu į dorumą, numanomai arba aiškiai tai formuluodama, pasikliauja autoritarinė etika. Nors represija iš tiesų apsaugo nuo veiksmo, tačiau ji ne tokia veiksminga, kaip mano jos gynėjai.

Represuoti impulsą – vadinasi, išstumti jį iš sąmonės, bet ne iš egzistencijos. Froidas parodė, kad represuotas impulsas veikia toliau ir turi didelę įtaką žmogui, nors šis to nežino. Represuoto impulso poveikis žmogui netgi nebūtinai mažesnis negu sąmoningo. Esminis skirtumas tas, kad represuotas impulsas veikia žmogų ne atvirai, o slaptai, taigi žmogus nežino, ką daro. Pavyzdžiui, mūsų sadistiškasis asmuo, nenutuokdamas apie savo sadizmą, gali įsivaizduoti, jog pirmauja kitų atžvilgiu iš reikalo, nes taip, jo nuomone, visiems geriausia, arba dėl stipraus savo pareigos jausmo.

Bet, kaip atskleidė Froidas, negalima represuotų troškimų išvesti iš rikiuotės vien tokiomis racionalizacijomis. Pavyzdžiui, žmogus gali išsiugdyti „atsakomąją reakciją“ – visišką priešingybę represuotam troškimui, sakykim, ypatingą rūpestingumą arba ypatingą švelnumą. Nors represuotojo troškimo galia pasireiškia netiesiogiai, šį reiškinį Froidas pavadino „represuotojo sugrįžimu“. Šiuo atveju asmuo, kurio ypatingas rūpestingumas atsirado kaip atsakomoji reakcija į jo sadizmą, gali panaudoti šią „dorybę“ tokiam pat efektui, kokį būtų turėjęs jo akivaizdus sadizmas: dominuoti ir kontroliuoti. Nors jis pats jaučiasi doras ir kilnus, poveikis kitiems dažnai yra labiau niokojantis, nes sunku gintis nuo pernelyg didelės „dorybės“.

Trečio tipo reakcijos į destruktiviuosius impulsus visiškai skiriasi nuo slopinimo ir represijos. Slopinamas impulsas išlieka, draudžiamas tik veiksmas,

³ Sankcija [lot. *sanctio* – griežčiausias nutarimas] – poveikio ar kontrolės priemonė.

⁴ Represija [lot. *repressio* – nuslopinimas, numalšinimas] – psichoanalizėje – išstūmimas iš sąmonės.

represuojamas impulsas išstumiamas iš sąmonės ir reiškiasi (tam tikru mastu) paslėpta forma, o esant trečio tipo reakcijai, su destruktiviais ir blogais žmogaus impulsais kovoja gyvybę palaikančios jėgos. Kuo labiau žmogus įsisąmonina šiuos impulsus, tuo geriau jis gali reaguoti. Čia dalyvauja ne tik jo valia ir protas, bet ir tos emocinės jėgos, kurioms grasina jo destruktivumas. Pavyzdžiui, sadistiško žmogaus kova su sadizmu išugdys tikrą švelnumą, kuris taps jo charakterio dalimi ir išvaduos jį nuo pareigos būti savo paties sarginiu šunimi ir nuolat naudoti valios jėgą „savikontrolei“. Ši reakcija pabrėžia ne savo blogumo jutimą ir sąžinės graužimą, o produktyviųjų žmogaus jėgų buvimą ir panaudojimą. Tad produktyvaus gėrio ir blogio konflikto rezultatas – pats blogis tampa dorybės šaltiniu.

Humanistinės etikos požiūriu etikos alternatyva yra ne slopinti blogį ar pasiduoti jam. Ir represija, ir pasidavimas yra tik du naštos aspektai, ir tikroji etikos alternatyva yra ne jų, bet represijos – pasidavimo iš vienos pusės ir produktyvumo iš kitos pusės alternatyva. Humanistinės etikos tikslas yra ne žmogaus blogumo represija (kurią ugdo luošinantis autoritarinės dvasios poveikis), o produktyvus žmogaus įgimtų pirminių potencijų panaudojimas. Dorybė yra proporcinga žmogaus pasiektam produktyvumui. Jei visuomenė rūpinasi padaryti žmones dorus, ji turi rūpintis padaryti juos produktyvius, taigi sukurti sąlygas augti produktyvumui. Pirmoji ir svarbiausioji šių sąlygų ta, kad kiekvieno žmogaus išsiskleidimas ir augimas yra visos socialinės ir politinės veiklos paskirtis, kad žmogus yra vienintelis siekinys ir tikslas, o ne kieno nors priemonė kam nors, išskyrus jį patį.

Orientacija į produktyvumą yra laisvės, dorumo ir laimės pagrindas. Budrumas yra dorumo kaina, bet ne sargo, turinčio užrakinti kalinį, budrumas; veikiau tai budrumas protingos būtybės, turinčios pripažinti ir sukurti sąlygas savo produktyvumui bei sunaikinti tuos veiksnius, kurie blokuoja jį ir taip sukuria blogį, kuriam, kartą sužadintam, galima sutrukdyti akivaizdžiai pasireikšti tik išorine arba vidine prievarta.

Autoritarinė etika pripratino žmones prie idėjos, kad norint būti geram reikia milžiniškų ir nepaliaujamų pastangų, kad žmogus turi nuolat su savimi kovoti ir kad kiekvienas klaidingas jo žingsnis gali būti pražūtingas. Šis požiūris plaukia iš autoritarinės prielaidos. Jei žmogus būtų tokia bloga būtybė ir jei dorybė būtų tik pergalė prieš save, tai ši užduotis iš tikrųjų būtų pasibaisėtina sunki. Tačiau jei dorybė yra tas pats, kas ir produktyvumas, ką nors pasiekti – kad ir nelengvas, bet anaipatol ne toks sunkus ir sudėtingas uždavinys. Kaip mes parodėme, noras produktyviai panaudoti savo galias yra įgimtas žmogui, ir jo pastangos iš esmės nukreiptos pergalėti save ir pašalinti iš aplinkos kliūtis, kurios trukdo jam elgtis pagal polinkius. Žmogus, kuris tapo

bevaisis ir destruktivus, vis labiau paralyžiuojamas ir, taip sakant, uždaromas *ydų rate*, o žmogus, kuris įsisąmonina savo galias ir naudoja jas produktyviai, įgauna stiprybės, pasitikėjimo, laimės, ir jam vis mažiau gresia pavojus sušvetimėti sau; galime sakyti, jog jis sukuria „doros ratą“. Džiaugsmo ir laimės išgyvenimas, kaip parodėme, yra ne tik produktyvaus gyvenimo *rezultatas*, bet ir jo *stimulas*. Blogio slopinimas gali kilti iš savęs baudimo ir sielvarto, bet niekas labiau nepadedą tarpti gerumui humanistine prasme kaip džiaugsmo ir laimės išgyvenimas, lydintis kiekvieną produktyvią veiklą. Bet koks džiaugsmas, kurį gali laiduoti kultūra, etiniam jos narių auklėjimui duos daugiau negu visi įspėjimai apie bausmę arba pamokslai apie dorą.

PASIKALBĖKIME

1. Kodėl nuslopinus blogo impulso skatinamą veiksma žmogaus charakteris nepasikeičia?
2. Ar blogų impulsų išstūmimas iš sąmonės juos panaikina?
3. Kokios gali būti atsakomosios reakcijos į represuotą agresijos impulsą?
4. Kokia yra humanistinės Fromo etikos siūloma trečioji alternatyva?

7

Kai **HERMANO HĖSĖS** (Hermann Hesse) romano **Narcizas ir Auksaburnis** veikėjas Auksaburnis paliko vienuolyną, jo įgytas dorybes išstūmė nesutramdomi pirmapradžiai instinktai. Ar tereikėjo tų kelių klajonių metų, kad tapčiau tinginiu ir nepatikimu žmogumi? – klausia savęs Auksaburnis.

Spausdinama ištrauka iš romano.

Auksaburnis nebuvo iš tų nelaimingų menininkų, kurie galbūt ir turi didelių gabumų, bet niekada neranda tinkamo būdo jiems parodyti. Juk esama tokių žmonių, kurie puikiai ir didžiai jaučia pasaulio grožį ir nešiojasi sieloje kilnius vaizdus, tačiau neranda būdo tiems vaizdams pateikti ir parodyti kitiems, kad tie galėtų jais pasidžiaugti. Auksaburnis neturėjo šio trūkumo. Jam buvo lengva ir smagu panaudoti savo rankas, mokytis amato gudrybių ir paslapčių, taip pat nesunku laisvais vakarais pramokti iš draugų skambinti liutnia¹, o sekmadieniais šokti kaimų šokių aikštelėse. Jis išmokdavo visko lengvai, beveik savaime. Tiesa, tašyti ir skobti medį buvo nelengva, pasitaiky-

¹ Liutnià – styginis muzikos instrumentas.

davo nesėkmių ir nusivylimų, vienas kitas dailus medžio gabalas nuėjo perniek, ir nesyk smarkiai susipjaustė pirštus. Tačiau jis greit baigė pradžiamokslį ir įgudo.

Vis dėlto meistras dažnai būdavo juo labai nepatenkintas ir kalbėdavo maždaug taip:

– Gerai, kad tu ne mano mokinys ar gizelis, Auksaburni. Gerai, kad mes žinome: tu atėjai iš miškų ir vieną dieną vėl tenai grįši. <...> Tu būni visai neblogas darbininkas, kai esi geros nuotaikos. Bet paskutinę savaitę dvi dienas visai neatėjai į darbą. O vakar pusę dienos pramiegojai, užuot nupoliravęs du angelus, kaip buvo sakyta.

Jis sakė tiesą taip priekaištaudamas, ir Auksaburnis tylomis viską išklausedavo nė nebandydamas teisintis. Jis pats žinojo, kad nėra patikimas ir stropus žmogus. Kolei darbas jį domino, kėlė sunkius uždavinius arba leido parodyti sugebėjimus ir teikė džiaugsmą, tol jis uoliai dirbo. Sunkių darbų jis nemėgo, o nesunkių, tačiau atimančių daug laiko ir reikalaujančių kruopštumo, tų, kurie yra neatskiriami nuo amato ir kurie turi būti kantriai ir su atsidėjimu atlikti, dažnai išvis nepakentė. Jis net pats tuo dažnai stebėjosi. Ar tereikėjo tų kelių klajonių metų, kad taptų tinginiu ir nepatikimu žmogumi? Gal tai paveldėta iš motinos, kuri jame augo ir ėmė viršų? Ar gal dar kas nors trukdė? Jis labai gerai prisiminė pirmuosius vienuolyno metus, kai buvo uolus ir geras mokinys. Kodėl gi tada turėjo tiek daug kantrybės, kurios trūksta dabar, kodėl jam pavykdavo taip uoliai iškalti lotynų kalbos sintaksę ir išmokti visus tuos graikų aoristus², kurie širdies gilumoje jam tikrai visai nerūpėjo? Kartais jis apie tai susimąstydavo. Tai meilė tada jį grūdino ir įkvėpė: jo mokymasis buvo ne kas kita, kaip nuolatinės pastangos patikti Narcizui, o jo meilę galėjai įgyti tiktai užsitarnavęs pagarbą ir pripažinimą. Tada dėl mylimo mokytojo palankaus žvilgsnio jis galėjo plūktis ištisas valandas ir dienas. Paskui pasiekė išsvajotą tikslą, Narcizas tapo jo draugu, ir, keista, tas pats mokytojas Narcizas jam parodė, jog netinka mokslui, ir ištraukė iš užmaršties dingusios motinos paveikslą. Ir tada jau nebe mokslingumas, vienuoliškas gyvenimas ir dorybės ėmė jį valdyti, o nesutramdomi pirmapradžiai instinktai: lytis, moterų meilė, nepriklausomybės siekis, noras klajoti. O andai pamatė tą meistro sukurtą Marijos statulą, pasijuto esąs menininkas, įžengė į naują kelią ir vėl tapo sėslus. O kas toliau? Kur jo kelias toliau nuves? Ir kur tie sunkumai?

² Aoristas [gr. *aoristos* – neapibrėžtas] – veiksmažodžio laikas, reiškiantis praeityje vykusį baigtą veiksmą (graikų, sen. slavų ir kitose indoeuropiečių kalbose).

PASIKALBĖKIMĖ

1. Ar galėjo Auksaburnis pats rinktis – būti stropus ir pareigingas?
2. Ar nesijaučiate kartais taip kaip Auksaburnis?

8

ALBERO KAMIŪ (*Albert Camus*) romane **Maras** daktaras Rijė grumiasi su maru. Rijė aukojasi žinodamas, kad jo kova – tai „nesibaigiantis pralaimėjimas“. Priešindamasis marui, Rijė kovoja „su pasauliu, koks jis yra“. (Plačiau apie Kamiu absurdo filosofiją skaitykite Jūrėtės Baranovos knygoje *Etika: filosofija kaip praktika*. – P. 350–362.)
Spausdinama ištrauka iš romano.

Daktaras tebežiūrėjo pro langą. Anapus stiklo – gairus pavasario dangus, šiapus – žodis „maras“, dar aidintis kambaryje. Į šį žodį įėjo ne vien tai, kas mokslo norėta į jį įdėti, bet ir ilga virtinė nepaprastų vaizdų, tiesiog nesiderinančių su šiuo geltonai pilku miestu, nuosaikiai judriu šią valandą, greičiau gaudžiančiu negu triukšmingu ir apskritai laimingu, jeigu įmanoma būti laimingam ir sykiu niūriam. Ir rimtis, tokia taiki, nešališka, galėjo beveik lengvai paneigti senuosius Dievo rykštės vaizdus: maro ištiktus ir paukščių apleistus Atėnus; Kinijos miestus, pilnus tylių merdinčiųjų; Marselio katorgininkus, kurie krauna į duobes almančius kūnus; aukštą sieną, išmūrytą Provanse, kad sulaikytų smarkųjį maro vėją; Jafą ir jos šlykščius elgetas; drėgnus sutrešusius gultus, lipte prilipusius prie plūktinės aslos Konstantinopolio ligoninėje; kabliais traukiamus ligonius; kaukėtų gydytojų karnavalą per Juodąjį marą; gyvųjų sanguliuojimą Milano kapinėse; mirusiųjų vežėčias siaubo apniktame Londone; dienas ir naktis visur ir nuo amžių nesiliaujantį žmonių šauksmą. Ne, visa tai dar nebuvo taip stipru, kad užmuštų šiandieninę ramybę. Anapus stiklo suskambėjęs nematomo tramvajaus skambalas vienu mirksniu išskleidė žiaurumą ir skausmą. Tik jūra ten, už namų, tarsi už neryškios šaškių lentos, bylojo, kad nei nusiramavimo, nei atilsio širdis pasaulyje rasti negali. Ir daktaras Rijė žiūrėdamas į įlanką galvojo apie tuos Lukrecijaus minimus laužus, kuriuos antikryčio ištikti atėniečiai kraudavo prie jūros. Nakčia ten sunešdavo mirusiuosius, bet vietos neužtekdavo, ir gyvieji mušdavosi deglais, norėdami patalpinti savo brangius artimuosius; jie buvo pasiryžę verčiau kraują lieti kovoj, negu savų giminaičių kūnus apleisti. Galima įsivaizduoti raustančius laužus prie ramaus tamsaus vandens, deglų kautynes kibirkščiuotą naktį, trošknius nuodingus garus, kylančius į sukklususį dangų. Galima baimintis.

Argi protas pasiduotų šiam svaiguliui? Teisybė, kad žodis „maras“ buvo ištartas, teisybė, kad šią minutę Dievo rykštė plakė ir bloškė ant žemės ne vieną

auką. Betgi tai galima sustabdyti. Reikia daryti štai ką: blaiviai pripažinti, kas pripažinta, pagaliau nuvyti nereikalingus šešėlius ir imtis būtinų priemonių. Paskui maras liausis, nes maras neįsivaizduojamas dalykas arba įsivaizduojamas klaidingai. Jeigu jis liausis, o taip tikriausiai ir bus, tai viskas gerai. Priešingu atveju teks sužinoti, kas jis toks, ir ar nebuvo įmanoma kaip nors su juo pirma susitaikyti, kad paskui jis būtų nugalėtas.

Daktaras atidarė langą, ir kambarys kaipmat prisipildė miesto gaudesio. Iš gretimos dirbtuvės iki jo atsklido trumpas ir pasikartojantis garsas – kažkas dzyravo mechaniniu pjūklui. Rijė pasipurtė. Va kur tikrumas: kasdieniame darbe. Visa kita ant siūlo kabo, nuo menko judesio priklauso, nevalia ties tuo sustoti. Užvis svarbiausia – gerai dirbti savo darbą.

Taru nusišypsojo, bet nepakilo iš krėslo.

– Ar galiu jums atsakyti klausimu į klausimą?

Dabar jau ir daktaras nusišypsojo.

– Jūs mėgstat paslaptinę. Ką gi, prašom.

– Pasakykit, kodėl jūs pats rodote tiek pasiaukojimo, jeigu netikit Dievo? Gal, išgirdęs jūsų atsakymą, ir aš galėsiu atsakyti.

Vis tebestovėdamas šešėlyje, daktaras pareiškė, kad Taru jau girdėjo jo atsakymą: jeigu jis tikėtų visagalį Dievą, mestų gydęs žmones, tegu sau Dievas tuo rūpinasi. Bet kadangi niekas, ne, niekas, netgi Panlu, kuris mano tikis, netiki tokio Dievo, kadangi niekas visiškai neatsiduoda Apvaizdai, tai bent jam, Rijė, atrodo, kad jo kelias pasirinktas teisingai – kovoti su pasauliu, koks jis yra.

– O, vadinasi, jūs šitaip suprantat gydytojo profesiją? – paklausė Taru.

– Maždaug, – atsakė daktaras ir vėl žingtelėjo į šviesą.

Taru negarsiai sušvilpė, ir daktaras pažvelgė į jį.

– Taip, jūs sau vienas galvojat, kad tam reikia išdidumo. Bet išdidumo aš turiu tik tiek, kiek reikia, patikėkit manim. Nežinau, nei kas manęs laukia, nei kas po viso to bus. Šiuo metu yra ligonių, ir reikia juos gydyti. Paskui – ir jie, ir aš – svarstysime. Bet užvis svarbiausia – juos gydyti. Aš juos ginu, kaip išgaliu, štai ir viskas.

– Nuo ko?

Rijė nususuko į langą. Iš tamsėlesnio ruožo horizonte spėjo, kad ten, toluomoje, jūra. Jis jautė vien nuovargį ir drauge stengėsi nepasiduoti staiga kilusiam paikam norui truputį praverti savo širdį tam keistam žmogui, kuris betgi jam rodėsi artimas.

– Aš to nežinau, Taru, prisiekiu, aš to nežinau. Kai stojau į šią specialybę, stojau, taip sakant, abstrakčiai, todėl, kad reikėjo, todėl, kad tai profesija kaip ir visos kitos, viena tų, kurių siekia jaunimas. Gal dar ir todėl, kad tai buvo

ypač sunku man, darbininko sūnui. O paskui gavau pamatyti, kaip miršta žmonės. Ar žinot, kad yra tokių, kurie mirdami sako mirčiai „ne“? Ar esat kada nors girdėjęs moterį šaukiant: „Niekados!“, kai mirtis jau čia pat? O aš girdėjau. Ir tada suvokiau, kad prie to negalėsiu priprasti. Buvau jaunas ir maniau, kad šlykščiuosi pačia pasaulio tvarka. Paskui pasidariau kuklesnis. Man tiesiog vis dar sunku matyti, kaip miršta. Daugiau aš nieko nežinau. Bet galų gale...

Rijė nutilo ir atsisėdo. Jautė, kad džiūsta burna.

– Galų gale? – tyliai perklausė Taru.

– Galų gale... – buvo bepradedęs iš naujo daktaras, bet ir vėl susilaikė įdėmiai žiūrėdamas į Taru, – šitai, manau, galėsit suprasti. Kadangi mirtis rikiuoja pasaulį, Dievui gal net ir geriau, kad atsiranda netikinčių, kurie visomis išgalėmis kovoja su mirtimi, nekeldami akių į dangų, kur jis sau tyli.

– Taip, aš galiu suprasti. Bet jūsų pergalės visada bus laikinos, štai kas.

Rijė lyg ir apsiniaukė.

– Visada, aš tai žinau. Bet argi dėl to liausies kovojęs?

– Aišku, ne. Bet tada įsivaizduoju, kas jums turi būti šitas maras.

– Nesibaigiantis pralaimėjimas, – atsakė Rijė.

Taru valandėlę stebėjo daktarą, paskui atsistojo ir sunkiu žingsniu nuėjo prie durų. Rijė – jam įkandin. Kai Rijė jau buvo šalia Taru, tas, žiūrėdamas sau po kojų, paklausė:

– Kas jus viso to išmokė, daktare?

Atsakymą išgirdo tuoj pat:

– Vargas.

PASIKALBĖKIME

1. Kaip paaiškinti daktaro Rijė frazę: „Užvis svarbiausia – gerai dirbti savo darbą“?
2. Kaip paaiškina pats Rijė savo pareigingumą?

9

ROBERTAS MŪZILIS (*Robert Musil*) novelėje **Tonka** gvildena slaptinas pareigingumo prielaidas. Pareiga gali būti ir nesąmoningas noras išpirkti kaltę.

Spausdinama ištrauka iš novelės.

Kodėl motina jo nejaudino?

Jos esmė buvo pareiga; jos santuoka tik tada įgavo prasmę, kai susirgo jo tėvas. Panaši į karį būtybė, sargyba, ginanti savo postą nuo stipresnio priešinin-

ko, stovėjo ji tada šalia palengva kvaištančio vyro. Iki tol jos ir dėdės Hiacinto santykiai nebuvo pasistūmėję nei pirmyn, nei atgal. Iš tikrųjų dėdė Hiacintas nebuvo giminaitis, tik abiejų tėvų draugas, vienas tų dėdžių, kuriuos vaikai aptinka vos pramerkę akis; jis buvo vyresnysis finansų patarėjas ir, be to, labai populiarus vokiečių rašytojas, kurio apsakymai leidžiami dideliais tiražais. Jis atnešė į motinos namus išminties ir pasaulio pažinimo dvelksmą, kuris vėsino išalkusią jos sielą, buvo išprusęs istorikas, ir todėl jo mintys atrodė tuo didingesnės, kuo buvo paikesnės, nes nuklysdavo per šimtmečius ir gvildendavo didžiausius klausimus. Nežinia dėl kokių priežasčių, niekuomet taip ir nepaaiškėjusių jaunesniajam sūnui, šitas žmogus daugybę metų nepaliovė ištvermingai mylėjęs jo motinos stebėtina, pasiaukojama meile; atrodo, kad būdama karininko duktė ji suprato, kas yra garbė ir charakteris, ir gyvai demonstruodama šį savo supratimą tvirtai laikėsi principų, kuriuos jis pritaikė savo knygų idealams, jausdamas, jog sklandi kalba ir pasakotojo talentas suteikti jam kaip tik dėl to, kad jų trūksta jo sielai. Tačiau kadangi šių trūkumų jis, savaime suprantama, nė nemanė pripažinti, tai išaukštino juos iki universalumo, pasaulio sielvarto ir troško laikyti juos turtingo vidinio pasaulio dalia, svetimos dvasios stiprybės vientisumu, taigi ir moterį galėjo skausmingai sukilninti. Savo ryšį juodu slėpė net patys nuo savęs, dangstydami sielų bičiulyste, bet tai ne visada pasisėkdavo ir kartais abu tiesiog išgąsdindavo Hiacinto silpnybė, kuri stūmė juos į pavojų ir kėlė dvejonę, ar dabar jie turi kristi į bedugnę, ar vėl, sukaupe visą dvasios stiprybę, kopti į senąsias aukštumas. Tačiau kai susirgo vyras, jų sielos gavo atilsį, kurio siekdamos jos ūgtelėjo per centimetrą, kartais dar trūkstamą. Dabar žmoną sergėjo pareiga, dvigubai uoliau ją vykdydama ji išpirko nuodėmę, padarytą bent jausmais, toji neįmantri taisyklė, kuri dabar įgavo lemiamą reikšmę, saugojo mintis nuo blaškymosi tarp įsipareigojimo ir didžios aistros, didžios ištikimybės, ir tai buvo itin nemalonu.

Tai šitaip atrodė patikimieji žmonės, atskleidus jų sielą ir charakterį. O kad ir kaip iš pirmo žvilgsnio pilni meilės buvo Hiacinto romanai, bet koks žmogus, kuris daug negalvodamas seka paskui kitą žmogų – kaip gyvulys, žinąs, kur jam valia gerti, o kur ne, – būtų pasirodęs jiems kaip būtybė, tebegyvenanti pirmykštėmis laukinio žmogaus sąlygomis ir neturinti jokios moralės.

PASIKALBĖKIME

Kokią slaptą motyvaciją Muzilis įžvelgia patikimų žmonių sielose?
Ką Jūs apie tai manote?

Apie tekstų autorius

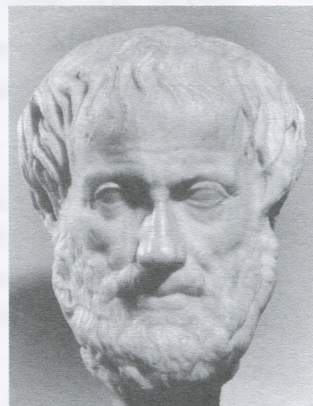
ARISTOTELIS (*Aristotelēs*, 384–322 m. pr. Kr.) – senovės graikų filosofas, Platono mokinys. Gimė Stageiros mieste Makedonijoje karaliaus gydytojo šeimoje. Anksti neteko tėvų. Aštuoniolikos metų atvyko į Platono Akademiją ir tapo jo mokiniu. Platonui nepatiko Aristotelio elgesio ir rengimosi manieros. Aristotelis daug dėmesio skyrė drabužiams ir apavui, kitaip kirposi nei Platonas ir mėgo puikuotis daugybe žiedų. Sakoma, jaunystėje buvęs aikštingo būdo, aštriai kritikuodavęs Platoną. Platonas net juokavęs, kad Aristotelis jį spardęs kaip kumeliukas savo motiną. Nors juodu daug ginčijosi, Aristotelis studijavo Akademijoje iki Platono mirties. Vėliau įkūrė savo mokyklą – licėjų. Mirus Aleksandriui, Atėnuose kilo sukilimas prieš makedoniečių valdymą ir Aristoteliiui teko bėgti iš Atėnų. Apsigyveno Chalkidėje, kur ir mirė.

Aristotelio mokiniai dažnai vadinami peripatetikais (gr. *peripatos* – pasivaikščiojimo galerija), nes jo licėjuje buvo mokomasi vaikstant. Licėjus ir Akademija skyrėsi savo filosofijos mokymu, taip pat sandara bei papročiais. Licėjuje buvo Apolono šventykla, Akademijoje – altorius Prometėjui.

Akademijos vieta – į šiaurės vakarus nuo Atėnų, už Dipilo vartų, o licėjus – į rytus nuo Atėnų, netoli miesto sienos. Netoli nuo licėjaus kitas Platono mokinys, Antistenas buvo įkūręs kinikų mokyklą. Licėjuje Aristotelis pietaudavo su draugais (parašyti net *Puotavimo įstatymai*). Be to, čia buvo atliekami praktiniai tyrimai.

Parašė tris etikos veikalus: **Nikomacho etiką** (skirtą anksti mirusiam sūnui Nikomachui), **Eudemo etiką** ir **Didžiąją etiką**. Aristotelis stengėsi susieti Platono atskirtus juntamų daiktų ir idėjų pasaulius. Idėjos, jo manymu, glūdi daiktuose. Žmogus yra vienintelė būtybė, turinti protą. Žmogaus tikslas yra kuo protingiau veikti siekiant aukščiausio gėrio – *palimos (laimės)*. Tam neužtenka vien laikytis teorijos. Kaip ligonis negali pagyti vien klausydamasis, bet nesilaikydamas gydytojo patarimų, taip ir doram negalima tapti vien filosofuojant. Aristotelis dorybes skirsto į dianoetines (proto) ir etines (būdo). Būdo dorybės yra įgyjamos, jos virsta įpročiu veikiant. Dorybė yra gebėjimas visuose išgyvenimuose aptikti *vidurį*. Aristotelio etikoje, kitaip nei Sokrato ar Platono, veikla susieja idėjas ir praktinius įgūdžius.

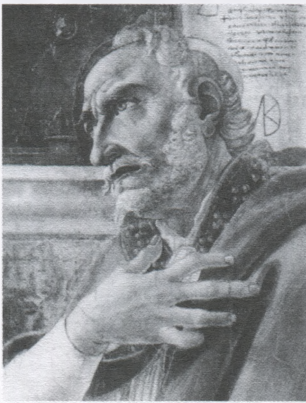
Aristotelio etika vadinama *eudaimonistine* (gr. *eudaimonismos* – pripažinimas esant laimingą; laimė), nes aukščiausias žmogui siektinas gėris esąs palaima (laimė).

Vadovėlio skyriuose „Draugystė“, „Pavydas ir neapykanta“, „Išmintis“ spausdinamos Aristotelio veikalų ištraukos iš jo knygų: *Rinktiniai raštai*. – V.: Mintis, 1990. Iš senosios graikų kalbos vertė Jonas Dumčius, Marcelinas Ročka, Vosylius Sezemanas; *Retorika* kn. *Būtis ir laikas*. – V.: Mintis, 1983. Iš senosios graikų kalbos vertė Vanda Kazanskienė).

AUGUSTINAS, AURELIJUS (Aurelius Augustinus, 354–430) – viduramžių filosofas, vyskupas, vienas iš Katalikų „bažnyčios tėvų“, paskelbtas šventuoju.

Gimė Numidijoje (Alžyras). Jaunystėje skaitė Ciceroną, domėjosi filosofija. Įstojo į manichėjų (manicheizmas – religija, turinti zoroastrizmo, t. y. dualistinės sen. religijos, taip pat krikščionybės, budizmo elementų) sektą, pritarė jų filosofiniam dualizmui. Sulaukęs

34 metų pasikrikštijo. Polemizavo su antikinė filosofija (pagonimis), svarstė krikščioniškosios etikos klausimus. Augustinui didelę įtaką padarė neoplatonizmas – vėlyvosios antikos filosofijos kryptis, paplitusi Romos imperijoje III–VI a.). Plotino paveiktas, teigė, kad Dievas yra vienu metu ir visų daiktų kūrėjas, ir tiesos bei laimės šaltinis. Kūnai esą substancijos, kintančios laike ir erdvėje, sielos esančios bekūnės, bet kintančios laike, o Dievas – bekūnis ir nekintantis. Dievas sukūrė viską, kas egzistuoja, ir visa, ką jis sukūrė, yra gėris. Blogis, anot Augustino, kyla iš daiktų polinkio tolti nuo būties.

Augustinas kritikavo antikinės etikos intelektualizmą. Už protą svarbesnis sielos pradas, jo manymu, yra valia. Protas ir jauslės tėra valios įrankiai. Vidinis valios šaltinis yra meilė. Dėl svorio kūnai juda, siekdami užimti savo natūralią vietą pasaulyje. Sielos „svoris“ – meilė. Jos skatinamos, sielos ieško savo vietos pasaulyje. Sekdamas evangelisto Pauliaus *Himnu meilei*, Augustinas meilę skelbia esant aukščiausia dorybe. Meilė, tikėjimas ir viltis – trys pagrindinės krikščioniškosios etikos dorybės.

Lietuvių kalba išleisti Augustino veikalai *Išpažinimai* (1998), *Dialogai. Apie mokytoją* (1999), *Pokalbiai su savimi* (1994).

Veikalas *Išpažinimai* – atviras pokalbis su Dievu norint suprasti savosios (žmogiškosios) prigimties ribotumą. Augustinas siekia pats sau atsakyti į klausimą: „Ir kas per žmogus yra kiekvienas žmogus, nes jis yra žmogus?“ Todėl suprantama, kodėl jis tiek daug dėmesio skiria, atrodytų, nereikšmingam paauglystės nusižengimui – kriaušių vagystei iš svetimo sodo. Kaip suprasti šio poelgio motyvus? Ar tai nėra noras pažeisti įstatymą? Pažeisti gudrumu, nes pažeisti jėga dar nėra galios? Vaisiai jo nevilioja savo saldumu. Jis nemėgsta tų vaisių. Pats vienas irgi to nebūtų daręs. Ar nereiškia, kad jis tai darė dėl bičiulių ir mėgavosi bendru nusižengimu? Augustinas prieina prie išvados, kad

vaisius jis vogė dėl to, kad jam patikusi pati vagystė – pats nusižengimas. Pasigėrėjimą, rašo jis, „aš radau pačiame vyksme, ypač kad čia būta ir nuodėmės dalyvių“. Džiaugsmo Augustinui ir jo draugams teikia mintis, kad jie apgauna tuos, kurie neįtaria juos taip darant. Paaugliai nesiekia naudos, ji nėra ir kerštas. Taigi nusidėti galima paprasčiausiai žaidžiant, juokais. Džiaugiantis pačiu savo gebėjimu nusidėti. Vienam draugų pasakius: „Padarykime tai, gėda būtų nepadaryti“.

Augustinas apmąsto į silpnybės linkusią savo, kaip ir kiekvieno kito žmogaus, prigimtį iš tikėjimo perspektyvos. Krikščionis, kitaip nei antikos išminčius, remiasi prielaida, kad žmogus yra laisvas rinktis tiek gėrį, tiek blogį. Žmogus atviras nuodėmei, todėl yra silpnas ir pažeidžiamas.

Vadovėlio skyriuje „Moteris ir vyras“ spausdinama ištrauka iš Augustino veikalo *Pokalbiai su savimi*. – V.: Aidai, 1994. Iš lotynų kalbos vertė Vaidilė Stalioraitytė.

BARĀNOVA, JŪRATĖ (g. 1955) – Vilniaus pedagoginio universiteto Filosofijos katedros profesorė. Gimė Biržuose. Mokėsi Vilniaus A. Vienuolio ir 31-ojoje (dab. Tuskulėnų) vidurinėje mokykloje. Vilniaus universitete studijavo psichologiją ir filosofiją. 1981–1984 m. mokėsi Vilniaus universiteto Filosofijos istorijos ir logikos katedros aspirantūroje. 1986 m. apgynė daktaro disertaciją, tema *Pragmatinė Viljamo Džeimso (William James) tiesos koncepcija* (moksl. darbo vadovas prof. Romanas Plečkaitis). Stažavosi Prahoje Vidurio Europos, Vroclavo, Velso (Aberistvito m.), Kembridžo, Oksfordo universitetuose. Skaitė paskaitas Belgijoje (KATHO). Lankėsi Egipte, Japonijoje, Argentinoje, Maroke, Korėjoje, JAV.

Išleido vadovėlius: aukštajai mokyklai – **Politinė filosofija** (1995), **Istorijos filosofija** (2000; 2004 apdovanotas pirmąja Švietimo ir mokslo ministerijos aukštųjų mokyklų vadovėlių konkurso premija), vidurinei mokyklai – **Filosofinės etikos chrestomatija XI–XII klasei** (1998, 2000, apdovanotas pirmąja Švietimo ir mokslo ministerijos vadovėlių konkurso premija, žr. autorės nuotrauką), **Filosofija**. *Vadovėlis XI–XII klasėms* (2002, kartu su Tomu Sodeika); adaptavo vadovėlį **Etika 5–6 klasei**. Parašė monografiją **XX amžiaus moralės filosofija: pokalbis su Kantu** (2004). Šiuo metu rašo knygą *Filosofijos ir literatūros sankirtos XX amžiaus diskurse*. Kartu su profesoriumi Žoržu Maklinu (*Maclean*) sudarė ir redagavo dvi angliškas knygas, kurios išleistos Vašingtone: *Lithuanian Philosophy: Persons and Ideas (Lietuvos filosofija: Asmenys ir idėjos, 2000)*; *Contemporary Philosophical Discourse in Lithuania (Šiuolaikinis filosofinis diskursas Lietuvoje, 2004)*. Bendradarbiauja kultūrinėje spaudoje (*Šiaurės Atėnai, Kultūros*

barai, *Metai, Literatūra ir menas, Naujoji Romuva*). Mėgstamiausias filosofas – Frydrichas Nyčė (*Nietzsche*). Straipsnių serijoje aptarė XX amžiuje susiklosčiusias įvairiausias Nyčės kūrybos interpretacijas. Yra paskelbusi kritikos straipsnių apie Džono Faulzo (*Fowles*), Albero Kamio (*Camus*), Antano A. Jonyno, Sigito Parulskio, Ričardo Gavelio, Šarūno Saukos kūrybą. Filosofiniuose akademinuose žurnaluose išspausdinta jos straipsnių apie prancūzų filosofus Žaną Polį Sartrą (*Sartre*), Mišelį Fuko (*Foucault*), Žaką Derida (*Derrida*), Polį Rikiorą (*Ricoeur*), Emanuelį Leviną (*Lévinas*). Šis vadovėlis, kaip ir knyga **Etika: filosofija kaip praktika** (2002), parašytas remiantis prielaida, kad praktinė filosofija gali turėti ir gydomąją funkciją: nuolatinės mąstymo pratybos yra atspara išoriniam ir vidiniam chaosui; filosofinis mąstymas suteikia asmeniui tam tikrų įgūdžių savo paties egzistavimo paslapčiai svarstyti.

Šiam vadovėliui parašė įvadinį straipsnį „Vietoj pratarmės“ ir tekstus apie autorius.

BEIKONAS, FRANSIS (*Francis Bacon*, 1561–1626) – anglų filosofas. Gimė Londone aukšto karaliaus rūmų pareigūno šeimoje. Studijavo Kembridže, ėjo diplomato, vėliau teisininko tarnybą Paryžiuje, kurį laiką buvo parlamento narys, karališkasis teisės patarėjas, generalinis prokuratorius. Lordas kancleris, baronas, vikontas. Tačiau, apkaltintas

kyšininkavimu, neteko visų pareigų ir buvo nuteistas kalėti. Greit išleistas iš kalėjimo, gyveno atskyręs. Sklido gandai, kad jis yra tikrasis Šekspyras (*Shakespeare*).

Svarbiausias Beikono veikalas, turėjęs pertvarkyti visą mokslo sistemą, yra **Didysis mokslų atnaujinimas**. Tačiau jis liko neužbaigtas, buvo parašytos tik dvi dalys. Be šio, Beikonui gyvam esant, buvo paskelbtas jo etinių ir politinių tyrimų rinkinys **Esė** (1575), garsusis traktatas **Naujasis organonas** (1620), po mirties – utopija **Naujoji Atlantida** (1627). Eseištinė rašymo maniera, aforistinė minčių raiška bei literatūriniai stiliai Beikonas artimas Monteniui. Jis sukūrė naują empirinę mokslų metodologiją. Skatino kritiškai vertinti patį mąstymą, aptikti jam būdingas klaidas.

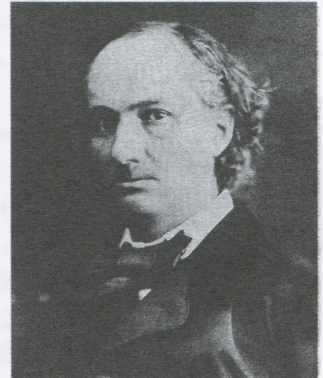
Išskyrė keturis dažniausiai pasitaikančius mąstymo klaidų tipus: 1) giminės stabai (klaidos, būdingos visai žmonių giminei, susijusios su polinkiu sužmoginti gamtos reiškinius); 2) olos stabai (pagal Platono olos alegoriją; tai individualūs suklydimai, priklausantys nuo išsilavinimo ar aplinkos); 3) aikštės stabai (jų šaltinis esąs kalba: žodžiams suteikiami atitikmenys, kurių tikrovėje jie neturi, pvz., žodžiui „laimė“); 4) teatro stabai (tai abstrakcijų pavertimas savarankiškomis realybėmis, arba sąvokų hipostazavimas – su filosofijos tradicija susiję paklydimai). Kai mąstymo klaidos pašalinamos, toliau galima remtis eksperimentu ir indukcija – eksperimento apibendrinimu.

Šio vadovėlio skyriuje „Pavydas ir neapykanta“ pateikiama ištrauka iš Beikono *Apmąstymų, arba Politinių ir dorovinių pamokymų*, išspausdintų knygoje *Būtis ir laikas*. – V.: Mintis, 1983. Iš anglų kalbos vertė Ramutė Rybelienė. Beikonas mano, kad žmogus, užsiėmęs savo paties reikalais, pavydi mažiau negu smalsuolis, kuriam visada rūpi kitų reikalai. Pavydi ir kilmingieji, ir galingieji. Imperatorius gali pavydėti poetams talento, nes pats nori jį turėti. Tačiau dažniausiai pavydima sau lygiems, kai šie staiga iškyla ir pralenkia. Pavydas susijęs su gretinimu. Kai negalima sugretinti, nėra ir pavydo. Todėl, sako Beikonas, karaliams pavydi tik karaliai. Mažiau pavydima tiems, kurie šlovę įgijo didelėmis pastangomis, rūpesčių ir pavojų kaina.

BODLĖRAS, ŠARLIS (*Charles Baudelaire*, 1821–1867) – prancūzų poetas. Rašė taip pat straipsnius apie prancūzų meną ir literatūrą. Dalyvavo 1848 metų revoliucijoje, kovėsi barikadose. Poeto tėvas mirdamas paliko didelį palikimą, bet, motinai ištekėjus už karininko, berniukas vaikystėje buvo auklėjamas griežtai. Baigęs universitetą, keliavo į Indiją, apsistojo Mauricijaus saloje, kur sutiko Žaną Diuval (*Duval*). Meilė jai įkvėpė ankstyvąją poeziją. Po ketverių metų, būdamas dvidešimt dvejų, grįžo į Paryžių, atsiėmė tėvo palikimą ir pasinėrė į bohemišką menininko gyvenimą.

Išleido knygas: *1845 metų salonas; 1846 metų salonas* (1848); *Piktybės gėlės* (1857); *Romantinis menas, Dirbtiniai rojajai* (1860). Po mirties: *Paryžiaus splinas. Maži eilėraščiai proza* (1902). Rašė apie vienišumą, nuosmukį ir beviltiškumą. Žmogaus tragizmą susiejo su jo nuodėmingumu. Nuodėmingąją žmogaus prigimtį pusę pažino ne iš nuogirdų – gyveno laisvai ir rizikingai. Išėjęs literatūrinio šedevru laikomam eilėraščių rinkiniui *Piktybės gėlės*, buvo kaltinamas amoralumu. Iš 101 knygos eilė-

raščio šeši buvo uždrausti publikuoti. Rinkinyje poetas atskleidė sudėtingą nematomą, „tamsiąją“ žmogaus prigimtį pusę. Eilėraštyje „Atpirktis“ jis klausia: „Romusis angele, jūs žinot, kas tulžis? / Kas aitrios ašaros ir įniršis bejėgis?“ Esė *Vienatvė* poetas ironiškai vertina judrų ir neramų gyvenimą, kurį pats gyveno: „Beveik visos mūsų nelaimės kyla iš negalėjimo pasilikti kambaryje“. Rašytojo lyrinis herojus jaučia panieką plepiams ir oratoriams. Žmogaus prigimtis esanti per plepi: „Mūsų tauškiejo rasėje esama individų, kuriems net mirties bausmė atrodytų ne tokia atstumianti, jeigu jiems būtų leista nuo ešafoto pasakyti žodingą kalbą“. Šia ironija rašytojas skatina suvokti tylos ir susikaupimo prasmę. Bodlero kūriniai turėjo įtakos simbolistams. Jo poeziją interpretavo prancūzų filosofas Žakas Derida (*Derrida*).

Skyriuje „Vienatvė“ spausdinama Bodlero esė „Vienatvė“ iš jo knygos *Paryžiaus splinas*. – V.: Baltos lankos, 1995. – P. 127–129. Iš prancūzų kalbos vertė Alfonsas Nykaniūnas. Skyriuje „Pavydas ir neapykanta“ eilėraštis „Atpirktis“ – iš knygos *Piktybės gėlės*. – K.: Varpas, 1996. Iš prancūzų kalbos vertė Vladas Baltuškevičius.

CVEIGAS, STEFANAS (*Stefan Zweig*, 1881–1942) – austrų rašytojas. Gimė Vienoje pasiturinčių žydų šeimoje. Mokėsi Vokietijoje. Daug keliavo. Išgarsėjo kaip poetas ir vertėjas, vėliau – kaip beletrizuotų biografinių ir trumpų apsakymų autorius. Labai populiarį jo istorinių portretų seriją **Žmonijos žvaigždžių valanda** (1928), kurią Trečiasis reichas buvo įtraukęs į draudžiamųjų knygų sąrašą ir kuri skatino norą domėtis kitais autoriais. Daug kam jis padėjo atrasti Onorė de Balzaką (*Balzac*), Čarlzą Dikensą (*Dickens*), Fiodorą Dostojevskį (apie šiuos tris rašytojus išleido romaną **Trys meistrai**, 1920), Džeimsą Džoįsą (*Joyce*), Maksimą Gorkį, Džovanį Kazanovą (*Casanova*) ir kt. Buvo karo priešininkas, skelbė daugiatautės kultūros ir vieningos Europos idėją. Didelę įtaką Cveigui turėjo psichoanalizės pradininko Zigmundo Froido (*Freud*) teorija. Parašė Froido biografiją **Apie Zigmundą Froidą**, kurioje teigė, jog „šis naujas Froido sukurtas metodas ne tik pakeitė mūsų sielos pasaulėžiūrą, bet taip pat pakeitė kita linkme visas pagrindines mūsų kultūros nuostatas, jos genealogiją“ (V.: Vyturys, 1999. – P. 20). Vertino Froido psichoanalizę kaip vieno žmogaus žygdarbį – gebėjimą padėti žmonijai tapti sąmoningesnei. Froido koncepcija pats

rémėsi rašydamas istorines biografijas bei kitus kūrinius.

Fašistams atėjus į valdžią, 1938 m. emigravo į Londoną, gavo Britanijos pilietybę. 1941 m. persikėlė į Braziliją. Čia kartu su žmona nusižudė (1942). Tais pat metais išėjo knyga **Vakardienos pasaulis**.

Lietuvių kalba išleistos Cveigo knygos: **Širdies nerimas** (1965, 1970, 1985); **Balzakas** (1963); **Nepažįstamosios laiškas** (1961); **Žmonijos žvaigždžių valanda: dvylika istorinių miniatiūrų** (1995); **Kazanova: biografinė apysaka** (1994); **Roterdamičio triumfas ir tragedija** (1991); **Marija Stiuart** (1939, 1989, 1999); **Apie Zigmundą Froidą: portretas** (1999); **Fušė: politikos veikėjo portretas** (2000); **Baimė; Magelano žygis** (1949, 1989).

Skyriuje „Išmintis“ spausdinama novelės „Mendelis Knygius“ ištrauka iš knygos: Stefanas Cveigas, Robertas Muzilis. *Novelės*. – V.: Vaga, 1990. Iš vokiečių kalbos vertė Vytautas Petrauskas.

DOSTOJĖVSKIS, FIODORAS (Фёдор Достоевский, 1821–1881) – rusų rašytojas. Gimė Maskvoje. Tapo karo inžinieriumi. Prisidėjęs prie revoliucionierių būrelio Sankt Peterburge, 1849 m. buvo nuteistas mirti, tačiau mirties bausmė buvo pakeista tremtimi sunkiems darbams į Sibirą. 1859 m. grįžo į Sankt Peterburgą. Čia parašė svarbiausius veikalus: *Užrašai iš pogrindžio* (1864), *Nusikaltimas ir bausmė* (1866), *Idiotas* (1868–1869), *Demonai* (1871), *Paauglys* (1875), *Broliai Karamazovai* (1879–1880).

Kūryboje siekė atskleisti žmogaus prigimties susidvejinimą, jo slaptuosius, iracionalius poelgių motyvus. Romane *Nusikaltimas ir bausmė* atvėrė prie nusikaltimo vedančios nežabotos laisvės galimybes. Frydrichas Nyčė (*Nietzsche*) Dostojevskį laikė vieninteliu psichologu, iš kurio jis kai ko išmokęs: „jis priskirtinas prie gražiausių mano gyvenimo sėkmių dar labiau negu Stendhalio atradimas. Šis gilus žmogus buvo dešimteriojai teisus, kad niekino paviršutiniškus vokiečius; jis Sibiro nusikaltėlius, kuriems nebuvo jokio kelio atgal į visuomenę, pamatė visai kitokius negu tikėjosi, – tarsi išdrožtus iš geriausio, kiečiausio ir vertingiausio medžio, koks tik iš viso auga Rusijos žemėje. Apibendrinime nusikaltėlio atvejį: įsivaizduokime natūras, kurioms dėl kokios nors priežasties visuomenėje nepritariama, kurios žino, kad jos nelaikomos geraširdiškomis ir naudingomis, – tai tas čandalos jausmas, kai jaučiamasi ne lygiu, o atstumtuuju, nedoreliu, suterštuuju. Visų tokių natūrų mintys ir veiksmai turi požemio atspalvį; jose viskas labiau išblyškę negu tose, kurių egzistencija apšviesta dienos šviesa. Tačiau beveik visos egzistencinės formos, būdingos šiandienai, kadaise gyveno tokioje pusiau kapinių atmosferoje: mokslininkas, menininkas, genijus, laisvos dvasios žmogus, aktorius, pirklys, didis atradėjas“. (Nyčė F. *Stabų saulėlydis* iš kn. Frydrichas Nyčė. *Rinktiniai raštai*. – V.: Mintis, 1991. – P. 574.)

Hermanas Hese (*Hesse*) Dostojevskį patarė skaityti tada, kai esame labai nelaimingi, kai mūsų kentėjimas pasiekia galimybių ribą, kai gyvenimą suvokiame kaip liepsnojančią žaizdą ir kai perpildo beviltiška nevilts. Tik tada išgirsime šio nuostabaus rašytojo muziką, suvoksime jos paguodą ir meilę. Tik tada suprasime jo „velniškai sudėtingą“ poetinį pasaulį. Dostojevskis savo kūryboje nuolatos kėlė žmogaus sąžinės ir jo gebėjimo atsiskaityti prieš Dievą už savo poelgius klausimą. Klasikine tapo romane *Broliai Karamazovai* iškelta teodicėjos (teodicėja – teologijos dalis, aiškinanti prieštaravimą tarp Dievo visagalybės ir blogio egzistavimo pasaulyje) problema. Ar pasaulio darna pateisina nekalto kūdikio ašarą? Ivanas Karamazovas atsisako bilieto į tokį darnos pasaulį.

Radikalios atsakomybės kaip kraštutiniai apnuogintos krikščioniškos savimonės klausimas Dostojevskio kūryboje padarė didelę įtaką Emanueliui Levinui (*Lévinas*), kuris savo dialogo filosofijoje toliau plėtoja rašytojo frazę: „visi esame kalti dėl visko, už visus

ir prieš visus, ir aš daugiau negu kiti“ (Levinas E. *Etika ir begalybė*. – V.: Baltos lankos, 1994. – P. 105). Dostojevskio kūryba Lietuvoje šiuo metu daugiausia domisi filosofas Arvydas Juozaitis.

Skyriuje „Vaikai ir tėvai“ spausdinama ištrauka iš Dostojevskio romano *Broliai Karamazovai. T. 1.* – V.: Vaga, 1986. Iš rusų kalbos vertė Motiejus Miškinis.

EPIKTĖTAS (*Epictētos*, apie 55–130 m.) – Romos stoikas. Kilęs iš Frygijos Hierapolio miesto (dab. Turkijos pietvakariai). Tikrasis vardas nežinomas, Epiktetas graikų kalba reiškia „(papildomai) įsigytą“ vergą. Paties filosofo pastabos **Pokalbiuose** bei kiti paliudijimai rodo, jog jis tikrai buvo vergas, kaip kadaise ir jo šeimininkas Epafroditas. Vėliau,

paleistas į laisvę, tapo išsilavinusiu žmogumi ir imperatoriaus Nerono asmens sargybiniu. Buvo pasiūstas į mokyklą mokytis auklėtoju. (Auklėtojais paprastai būdavo vergai.) Vėlesnis jo mokymo aiškintojas Simplicijus teigia, kad galbūt dėl šviesaus proto, o gal ir dėl luošumo jis netikęs kitiems darbams. Antrą gyvenimo pusę praleido tremtyje, tačiau reikšmingiausi darbai nuveikti Romoje. Pats nieko nerašė, jo paskaitas konspektavo mokinys Arianas. Gyveno labai skurdžiai, visiškai nevertino daiktų. Romos imperijos valdovas Markas Aurelijus mokėsi iš jo veikalo *Pokalbiai*. Tai pamokomojo pobūdžio pašnekesiai, turintys ir sokratiško dialogo, ir retorikos bruožų, vad. populiarioji filosofija. Šia žodine dėstymo forma naudojosi kinikai, aukščiausia dorybe laikę gyvenimą, kuris atitinka žmogaus prigimtį, taip pat

stoikai – dvasinės pusiausvyros ir ištvermingos laikysenos atstovai. Epiktetas visą savo mokymą pateikia kaip dialogus. Jo pašnekovai – tai jo mokiniai, studijuojantys filosofiją, vėliau tapę valstybės vyrais ar pedagogais, ir šiaip žmonės, atėję patarimo į mokyklą ar čia atsitiktinai užsukę. Epikteto pokalbiai turi gydomąjį pobūdį – jie skirti abejojančiam ir nerandančiam išėjties žmogui. Tai gydymas žodžiu, arba logoterapija. Plačiau apie tai rašo Vanda Kazanskienė str. „Epiktetas ir jo pamokymai“ (Epiktetas. *Rinktinė*. – V.: Mintis, 1986. – P. 5–21).

Pokalbiuose Epiktetas teigia, kad filosofuoti žmogus pradeda tada, kai ima suprasti savo bejėgiškumą ir nesugebėjimą spręsti būtiniausių klausimų. Filosofavimas padeda išvengti nerimo ir surasti vadovą pačiame savyje. Kaip ir kiti stoikai, Epiktetas ragina skaitytoją nustoti blaškytis, išmokti gyventi dabartimi, nemąstyti apie praeitį ir negalvoti įtemptai apie ateitį. Jis skatina nekreipti dėmesio į išorinius dalykus, tapti laisvam ir nepriklausomam nuo išorinių aplinkybių. Svarbu tobulinti ir lavinti valią, kad ji atitiktų prigimtį, būtų prakilni, laisva, garbinga ir kukli. Tai apatija – stoiška ramybės ir susikaupimo būsena.

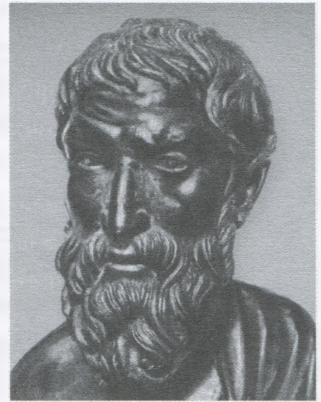
Šio vadovėlio skyriuose „Vienatvė“ ir „Draugystė“ skaitysite filosofo meditacijas vienatvės tema. Čia jis skatina pašnekovą išmokti bendrauti pačiam su savimi, ieškoti nusiramino pačiam savyje. Išmokę kalbėtis su savimi, niekada nebūsime vieniši, visada žinosime, kaip turime gyventi.

Spausdinamos ištraukos iš Epikteto *Rinktinės*. – V.: Mintis, 1986. Iš senosios graikų kalbos vertė Vanda Kazanskiene.

EPIKŪRAS (*Epikuros*, 341–270 m. pr. Kr.) – graikų filosofas. Gimė atėniečių šeimoje. Labai anksti (13–14 metų) pradėjo domėtis filosofija. Būdamas 32 metų pats ėmė ją dėstyti, įkūrė Atėnuose mokyklą („Epikūro sodas“), ant kurios vartų buvo parašyta: „Svety, čia tau bus gera. Čia didžiausias gėris – malonumas“. Apsilankiusio svečio laukė ąsotis vandens, duonos paplotėlis ir filosofinis pokalbis apie didžiausią gėrį – malonumą. Mirė Epikūras 72 metų. Nors jį kamavo skausmai, pasakojama, kad iki pat mirties išlaikė giedrą nuotaiką. Epikūro mokiniai plėtojo filosofo mokymą dar daug šimtmečių po jo mirties.

Epikūro etika vadinama *hedonistine* (gr. *hēdonē* – malonumas, pomėgis), tačiau ji skiriasi nuo Aristipo hedonizmo. Aristipas teigė, kad vienintelis elgesio kriterijus – subjektyvus malonumo išgyvenimas. Todėl kūniškieji malonumai pranašesni už dvasinius, dabarties malonumai – už buvusių ar būsimus malonumus ar nemalonumus. Epikūro etikoje malonumas – tai kančios nebuvimas. Maloni yra *ataraksijos* (gr. *ataraxia* – ramumas) būseną, kai siela rami, o kūno nekankina skausmai. Pasiiekti šią būseną filosofui padeda jo protas. Jis išsklaido mirties (žmogus su mirtimi nesusitinka), dievų kišimosi (dievai užsiėmę savo reikalais), pomirtinio gyvenimo (sielos atomai išsisklaido) baimę. Negalima gyventi maloniai negyvenant protingai, dorai ir teisingai, sako Epikūras. Jis taip pat teigia, kad „<...> niekam ne per vėlu rūpintis sielos sveikata“, tuo išryškindamas gydomąją filosofijos funkciją. Filosofija jam nėra pažinimas. Filosofiją jis supranta kaip gyvenimo būdą. Ji keičianti asmenybę. Filosofija visų pirma yra jausmų gydymas.

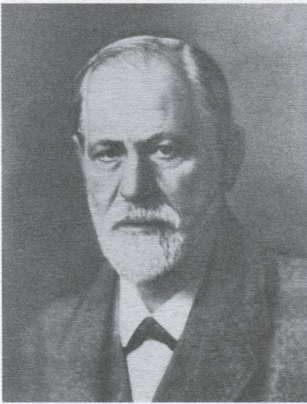
Svarbu taip pat suprasti savo troškimus ir jų prigimtį, sako Epikūras, nes vieni troškimai yra įgimti, būtini, o kiti – tik tuščios svajonės. Iš būtinųjų vieni padeda siekti laimės, kiti – nepriekaištingos kūno būsenos, dar kiti – tiesiog gyventi. Reikia vengti tokių troškimų, kurie sukelia skausmą. Nei natūralu, nei būtina, teigia Epikūras, troškėti, pavyzdžiui, šio drabužio, o ne kito, šio valgio, o ne ano. Natūralūs troškimai paprastai patenkinami, o žmonės, kurie ieško prabangos malonumų, kenčia nuo nebūtino skausmo. „Gyvenk nepastebimai“, – skatino savo mokinius Epikūras.

Rašė Epikūras daug. Svarbiausias jo veikalas – 37 knygos **Apie gamtą**. Tačiau iki mūsų laikų išliko tik trys laišakai (Herodotui, Pitokliui, Menoikėjui), **Svarbiausios mintys** ir pavieniai įvairių raštų fragmentai.

Skyriuje „Išmintis“ spausdinama ištrauka iš Epikūro laiško Menoikėjui „Epikūras sveikina Menoikėją“ (kn. *Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika*. – V.: Mintis, 1977. Iš senosios graikų kalbos vertė Ričardas Mironas).

FRŪIDAS, ZIGMUNDAS (*Sigmund Freud*, 1856–1939) – austrų psichiatras, psichoanalizės, kaip asmenybės teorijos, kūrėjas. Vienos universitete studijavo mediciną, tačiau, kaip vėliau pats pasakys, jį labiau domino ne gamtos objektai, o žmonių santykiai. Pasirinko psichiatriją, tapo neurologijos docentu. Tobulinosi Paryžiuje pas prof. Žaną Marteną Šarko (*Charcot*), kuris pateikė naują isterijos traktuotę ir jos gydymo būdą. Grįžęs į Vieną aiškino, kad neurologines ir psichines ligas galima gydyti ne vien vaistais: vis labiau domėjosi individualia psichologija. Jo pirmieji veikalai (parašyti su bendraautoriumi) **Apie psichinius isterinių fenomenų mechanizmus** (1893) bei **Isterijos studijos** (1895) isteriją traktuoja ne kaip kūno organų ligą, o kaip vidinio, ligonio neįsisąmoninto konflikto rezultatą.

Stefanas Cveigas (*Zweig*), rašydamas Froido biografiją, atkreipė dėmesį į nepaprastą jo gyvenimo ritmo pastovumą ir valingą darbštumą. Septyniasdešimt metų jis nugyveno Vienoje, keturiasdešimt – tame pačiame daugiabučiame name. Skaitė vis tame pačiame krėsele, rašė prie to paties stalo. Keturiasdešimt metų

iš eilės kasdien atlikdavo aštuonias–dešimt, kartais net vienuolika pacientų individualių psichologinių analizių. Jas gretino, aprašė. Taip jis pakeitė asmenybės sandaros sampratą, padarė šioje srityje tikrą perversmą. Knygoje **Psichoanalizės įvadas. Paskaitos** (1917) Froidas siūlo ją erdviškai įsivaizduoti. „Palyginkime, – sako jis, – nesąmoningumo sistemą su didžiuliu prieškambariu, kuriame kaip atskiros būtybės knibžda įvairūs psichiniai impulsai. Prie šio prieškambario šliejasi kitas, siauresnis kambarys, tarsi svetainė, kuriame yra sąmonė. Bet ant slenksčio tarp šių dviejų patalpų stovi sargas, kuris kiekvieną psichinį impulsą patikrina, cenzūruoja ir jei šis jam nepatinka, neįleidžia į svetainę. <...> Būdama kitame kambaryje, sąmonė nepasiekia prieškambaryje esančių psichinių impulsų; taigi pradžioje jie turi būti nesąmoningi. Tie iš jų, kurie pasiekė slenkstį ir buvo sargo atstumti, negali prasiskverbti iki sąmonės; juos vadiname išstumtais. Bet ir tie, kuriuos sargas įleido per slenkstį, nebūtinai iškart tapo sąmoningi; jie gali tapti tokie tik atkreipę į save sąmonės dėmesį. Todėl antrąją patalpą turime teisę pavadinti ikisąmoningumo

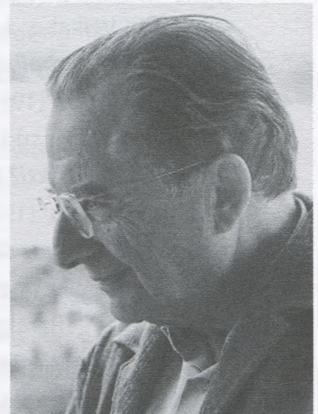
sistema". (V., 1999. – P. 269). Sargą tarp nesąmoningumo ir sąmoningumo sistemų Froidas pavadina cenzūra. Cenzūros vaidmenį vaidina *superego* (lot. priešdėlis *super* reiškia buvimą viršum ko nors, aukščiausiąją kategoriją, *ego* – aš): interiorizuotosios (lot. *interior* – vidinis) moralinės normos. Tačiau miegant užmiega ir cenzūra. Tada atsiskleidžia tikrieji, sąmoniniai motyvai.

Froidas sapnus tyrė kaip savo pacientų sąmoniųjų motyvų ženklus. Psichoanalizės metodą jis sukūrė psichinėms ligoms gydyti, vėliau pritaikė platesnei žmonių santykių analizei. Žmogaus elgesio struktūrą ir motyvus Froidas kildina iš sąmoniųjų, visų pirma seksualinių (*libido*) potraukių. Pirminis asmenybės elementas yra *Id* (sąmonė). Jis veikia kaip nekontroliuojama energija. Kitas asmenybės sluoksnis – *superego* (idealusis aš) – susiklosto į sąmoninius visuomenines moralės normas. Susidūrus moralės normoms su sąmonės troškimais, asmenybė gali nepriimtinius potraukius pakeisti ir įgyvendinti visuomenei priimtina veikla. Šį procesą Froidas vadina sublimacija (lot. *sublimatio* – iškėlimas, išaukštinimas). Nesublimuoti troškimai tampa neurozių priežastimi.

Šio vadovėlio skyriuje „Pavydas ir neapykanta“ spausdinama ištrauka iš Froido straipsnio „Apie kai kuriuos neurozinius, pavydo, paranojos ir homoseksualizmo mechanizmus“ // *Būtis ir laikas*. – V.: Mintis, 1983. Iš vokiečių kalbos vertė Elena Zambacevičiūtė.

FRŪMAS, ERICHAS (*Erich Fromm*, 1900–1980) – vokiečių kilmės amerikiečių psichoanalitikas, neofroidistas, „humanistinės psichoanalizės“ atstovas. Gimė Frankfurte ortodoksų žydų šeimoje. Senelis ir prosenelis buvo rabinai, tačiau tėvas prekiaavo vynu. Motina – judaizmą priėmusi rusų emigrantė. Gavo gerą klasikinį išsilavinimą, domėjosi bibliniais tekstais. Frankfurto, vėliau Heidelbergo universitete studijavo psichologiją, filosofiją ir sociologiją. Domėjosi Karlo Markso (*Marx*), taip pat Zigmundo Froido (*Freud*) mokymu. Dešimt metų tyrė socialinę psichologiją Frankfurto socialinių tyrimų institute. Atėjęs į valdžią fašistams, emigravo į JAV. Po karo gyveno Meksikoje, vėliau Šveicarijoje, Lokarno mieste (1969–1980). Tyrė psichologines destruktivumo ir konstruktyvumo ištakas, masių psichologiją, psichologines autoritarizmo prielaidas. Šeštuosiu dešimtmečiu nutolo nuo Froido psichoanalizės ir sukūrė savo „radikalaus humanizmo“ teoriją. Paskutiniaisiais gyvenimo metais susidomėjo viena iš budizmo kryptų – dzenbudizmu.

Plėtodamas Froido požiūrį, kad sąmoniniai veiksniai turi lemiamą įtaką asmenybės tapsmui, Fromas, kitaip nei Froidas, pagrindine sąmonine galia laiko ne biologinės prigimties poreikį *libido*, o egzistencinį nerimą – būtinumą susieti save su pasauliu ir išvengti vienatvės. Jis mano, jog galingiau-

sios jėgos, nulemiančios žmogaus elgesį, kyla kaip tik iš šios jo egzistencinės situacijos. Visos žmogaus aistros ir troškimai – tai pastanga išvengti beprotybės. Praradęs instinktyvų ryšį su pasauliu, individas priverstas ieškoti naujų vienvėsių ir izoliacijos įveikties būdų. Laisvė jam gali tapti nepakeliama našta.

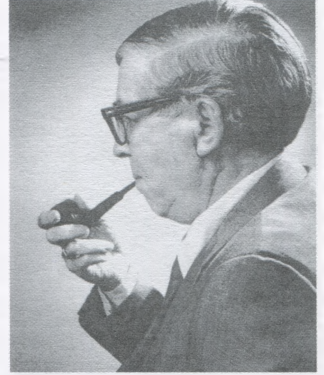
Fromo, kaip ir Froido, psichologinė motyvų schema nėra istoriška. Jo manymu, šią problemą sprendė ir olose gyvenantis žmogus, ir avis ganantis klajoklis, ir Egipto valstietis, ir Japonijos samurajus. Ją sprendžia ir šiuolaikinis žmogus.

Fromas skiria du galimus vienvėsių įveikties būdus: destruktivų ir konstruktyvų. Destruktyvus – tai orgijos ir kvaišalai, prisitaikėliškumas ir simbiozė. Pasąmoningu troškimu įveikti vienvėsių – grįžti į pirmąją gamtos pasaulį, atsisakius proto vėl susiliesti su gamta – Fromas aiškina nevaržomu (orgiastiniu) siautuliu, narkotikais ir kitais svaigalais sukeliama transo poreikį. Prisitaikėlišku atveju galima susitapatinti ir su grupe. Priėmus nuostatą „elgsiuos taip, kaip elgiasi visi“, galima jaustis priimtam į tą grupę ir saugiam joje. Jei neišsiskiriu iš kitų, jei esu jų pripažįstamas „saviškiu“, galiu suvokti save kaip „aš“. Sąvoką „simbiozė“ Fromas pasiskolino iš biologijos. Ji reiškia laikiną arba ilgalaikį dviejų rūšių organizmų sugyvenimą. Taip simbiotiškai egzistuojamas vienas organizmas gyvena kito organizmo sąskaita. Fromas manė, kad psichologijai šis terminas tinka – juk ir individai dažnai gyvuoja vienas kito sąskaita. Toks santykis su kitu žmogumi leidžia išvengti vienvėsių. Yra galimi du simbiozės būdai: sadizmas ir mazochizmas. Fromas šias sąvokas pasiskolino iš psichopatologijos. Sadistas gyvuoja naikindamas kito žmogaus asmenybę. Mazochistas išsižada savo asmenybės, tačiau pakludamas kito valiai, jis išvengia vienvėsių. Kaip priešpriešą tokiam susietumui Fromas nurodo meilę – produktyvaus susietumo su pasauliu alternatyvą. Meilė – tai sugebėjimas neišsižadant savęs skatinti kito asmens brandą ir tobulėjimą.

Išleido veikalus: *Laisvės baimė, arba Pabėgimas nuo laisvės* (1941); *Žmogus sau* (1947); *Psichoanalizė ir religija* (1950); *Sveika visuomenė* (1955); *Menas mylėti* (1956); *Pamiršta kalba* (1957); *Sigmundo Freud'o misija* (1959); *Dzenbudizmas ir psichoanalizė* (1960, kartu su D. Suzuki ir R. de Martino); *Marxo žmogaus koncepcija* (1961); *Ar gali žmogus išlikti?* (1961); *Anapus iliuzijos grandinių* (1962); *Kristaus dogma* (1963); *Žmogaus širdis* (1964); *Meksikos kaimo socialinis charakteris* (1971, kartu su M. Makobi); *Žmogaus destruktivumo anatomija* (1973).

Šio vadovėlio skyriuose „Vaikai ir tėvai“, „Moteris ir vyras“, „Pavydas ir neapykanta“, „Atlaidumas“, „Pareiga“ spausdinamos ištraukos iš Fromo veikalų: *Žmogus sau* (kn. *Gėrio kontūrai*. – V.: Mintis, 1989. Iš anglų kalbos vertė Laima Skeivienė); *Turėti ar būti?* – V.: Mintis, 1990. Iš anglų kalbos vertė Milda Keršienė; *Menas mylėti*. – V.: Valst. leidybos centras, 1992. Iš anglų kalbos vertė Leonarda Jekentaitė.

GIRNIUS, JUOZAS (1915–1994) – lietuvių filosofas. Gimė Utenos raj. (Sudėikiuose). Studijavo VDU Teologijos-filosofijos fakultete filosofiją, pedagogiką ir psichologiją. Lankė Stasio Šalkauskio ir Prano Kuraičio filosofijos kursus. 1936–1937 m. studijavo Belgijos Leveno katalikų universitete, vėliau – Freiburge (Vokietija) ir Sorbonos universitete bei Prancūzijos kolegijoje (*College de France*) Paryžiuje. Freiburge lankė Martino Heidegerio (*Heidegger*) paskaitas ir seminarą. Lietuvoje mokytojavo Kauno aklyjų institute, nuo 1941 m. – VDU Filosofijos seminaro vyr. asistentas. 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos, gyveno Vokietijoje, nuo 1949 m. – JAV. Išleido knygas *Laisvė ir būtis* (1953), *Tauta ir tautinė ištikimybė* (1961), *Žmogus be Dievo* (1964), *Idealas ir laikas* (1966), *Pranas Dovydaitis* (1975) ir kt. Redagavo *Lietuvių enciklopediją*, žurnalą *Aidai*, kurį laiką vadovavo ateitininkų federacijai.

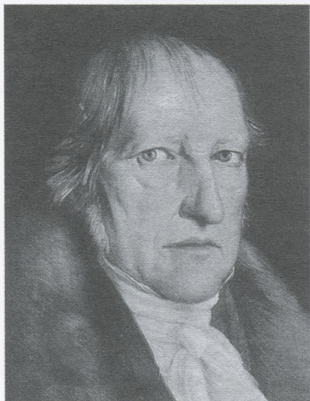
Girniaus filosofija skleidžiasi dviejų pamatinių įtampų – jo katalikiškojo tikėjimo ir egzistencinio mąstymo – horizonte. Chrestomatijoje spausdinamoje veikalo *Žmogus be Dievo* ištraukoje jis polemizuoja su „žmogumi be Dievo“. Žmogus, anot Girniaus, nėra vien gamtos būtybė. Jis turi ir dvasinį pradą, liudijantį laisvės galimybę. Laisvė padaro žmogų moraline būtybe, tačiau atveria ir kaltės galimumą. Tyrumo, kaip ir amžinybės, ilgesys, tampa egzistenciniu žmogaus rūpesčiu. Tačiau jei Dievo nėra, kas gali žmogui kaltes atleisti? – retoriškai klausia Girnius, polemizuodamas su ateistiniu egzistencializmu.

Girnius daug dėmesio skiria žmogaus problematikai literatūroje. Filosofija jam – atspirties taškas literatūros tekstams interpretuoti. Kaip pažymi filosofo sūnus Kęstutis Girnius, „jo nuomone, Dostojevskio, Folknerio (*Faulkner*) ir kitų rašytojų veikaluose žmogaus sielos užkaboriai geriau atskleisti negu daugelio filosofų schemiškuose darbuose, tad iš tokių rašytojų filosofas gali sukaupti daug medžiagos filosofiniams svarstymams“.

Šio vadovėlio skyriuje „Atlaidumas“ spausdinama ištrauka iš Girniaus veikalo *Žmogus be Dievo*. – Chicago: Į Laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1964.

HĖGELIS, GEORGAS (*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*, 1770–1831) – vokiečių filosofas. Tiūbingene studijavo filosofiją ir teologiją. Kartu su Šelingu (*Schelling*) leido kritinį filosofijos žurnalą. Gimnazijos direktorius Niurnberge (1808–1816). Nuo 1816 m. Heidelbergo, nuo 1818 m. Berlyno universiteto profesorius. Parašė knygas: *Dvasios fenomenologija* (1807; liet. 1996); *Logikos mokslas* (1812–1816); *Filosofijos mokslų enciklopedija* (1817). Į lietuvių kalbą išverstos studentams skaitytos Hėgelio istorijos filosofijos paskaitos – *Istorijos filosofija* (1990).

Hėgelis artimas Kantui. Jis perėmė iš jo racionalios laisvės sampratą. Kantas laisvę suprato kaip individo valios gebėjimą protu nulemti save. Tokia pati save lemianti valia tampa laisva nuo išorinių įtakų ir nuo psichologinės prigimties. Hėgelis pratęsė Kantą, pažymėdamas, kad ne tik individui, bet ir pasaulinei istorijai būdinga dvasios laisvės

savimonė. Hėgelis, kitaip nei Kantas, vartoja terminą pasaulinė dvasia (*Weltgeist*), kurį jis perėmė iš romantikų. Pasaulinė dvasia esanti begalinė jėga, lemianti žmonių istoriją. Ji nėra tradicinis teizmo Dievas, egzistuojantis skyrium nuo žmonių. Ji atsiskleidžia per žmonijos patirtį. Tačiau atskiro individo tikslai paklūsta pasaulinės dvasios tikslui. Netgi pasaulinės istorinės asmenybės tampa tokios ne dėl savo valios, o tik todėl, kad jų egoistiniai tikslai sutampa su pasaulinės dvasios sumanymu. Atlikusios tai, kas skirta, tos asmenybės arba anksti miršta (Aleksandras), arba nužudomos (Cezaris), arba ištremiamos (Napoleonas). Hėgelis teigia, kad „istorija nėra laimės arena“. Tai pasaulinio proto „klasta“. Atskiras individas nieko istorijoje negali pakeisti.

Atskiras individas savo (dvasinę) esmę gauna tik iš tautos dvasios ir valstybės. Individo laisvė galima tik teisiškai organizuotoje visuomenėje – valstybėje. Pasaulinė istorija prasideda ten, kur atsiranda pirmoji valstybė. Hėgelis istorijos pradžią įžvelgė Azijoje. Pirmiausia – Kinijoje. Kinai patraukė jo dėmesį kaip tik todėl, kad pirmieji sukūrė valstybę. Be to, kinai turi senovinių, pirmapradžių knygų, iš kurių galima susipažinti su jų istorija. Jokia tauta neturi tiek istoriografų kaip kinai, pažymi Hėgelis.

Tačiau, kita vertus, Hėgelis teigia, kad kinai nesuvokė, kas yra laisvė. Lygiai taip pat nesuvokė indai. Kas yra laisvė, pirmieji laipsniškai pradėjo suvokti persai (siriečiai, zen tauta, asirai, babiloniečiai, midai, persai, finikiečiai, judėjai, egiptiečiai). Rytų pasaulį Hėgelis vadina pirmąja pasaulinės dvasios pakopa. Čia dvasia dar neatsiskyrusi nuo gamtos, nes tautos savimonėje laisvas tik vienas žmogus. Graikų ir romėnų pasaulis žengia toliau. Čia suvokiama, kad laisvi jau kai kurie. Tačiau dar ne visi. Supratimas, kad visi yra vienodai laisvi, Hėgelio manymu, prasideda atsiradus krikščionybei. Tautas, priėmusias krikščionybę, jis vadina germanų pasauliu. Jų istoriją laiko tikrąja pasaulio istorija, nes dvasia jau atskiriama nuo gamtos. Aukščiausią laisvės savimonės pakopą, Hėgelio manymu, pasiekia protestantizmas, kurio individas jau pats, be institucijų pagalbos, ieško santykio su absoliutu, su tuo, kas jį pranoksta.

Hėgelio schemeje Rytų pasaulis atsiduria žemiausioje pakopoje. Tikroji istorija vyksta Europoje. Todėl Hėgelis vadinamas europocentristu.

Šio vadovėlio „Vaikų ir tėvų“ skyriuje spausdinamoje ištraukoje iš veikalų *Istorijos filosofija* (V.: Mintis, 1990. Iš vokiečių kalbos vertė Arvydas Šliogeris) Hėgelis ir siekia parodyti, kad tėvų ir vaikų santykiai Kinijoje liudija dar nebrandžią sąmonę: čia dar nesuprantama individuali laisvė, dar nėra laisvės savimonės. Hėgelis nėra buvęs Kinijoje. Tokia išvada išplaukia iš jo susidarytos istorijos schemas.

HELVECIJUS, KLODAS ADRIANAS (*Claude Adrien Helvetius*, 1715–1771) – prancūzų filosofas, enciklopedininkas. Skeptikas ir materialistas. Gimė ir mirė Paryžiuje. Studijavo Luiso Didžiojo kolegijoje. Buvo karalienės dvaro rūmų valdytojas. 1751 m. vedęs pasitraukė į nuošalų dvarą, kur atsidadė filosofijos studijoms. Aplankė Britaniją, Vokietiją. Pirmas jo veikalas *Apie protą* (1758) buvo Sorbonos universiteto akademikų pasmerktas ir viešai Paryžiuje sudegintas. Tačiau, išverstas beveik į visas Europos kalbas, tapo skaitomiausiu to meto kūrinium. Po Helvecijaus mirties išleistas filosofo dviejų tomų veikalas *Apie žmogų, jo intelektualines savybes ir jo edukaciją* (1772).

Vadovėlyje pateiktoje ištraukoje Helvecijus apmąsto pavydo ištakas žmogaus prigimtyje. Autoriaus manymu, pavydas būdingas visiems – nėra širdies, į kurią jis neįsiskverbtų. Tačiau šis jausmas priklauso ir nuo amžiaus – kuo jaunesnis žmogus, tuo mažiau jis pavydi. Dvidešimtmetis ne toks pavydas kaip trisdešimtmetis, nes jis dar tikisi nuopelnais prilygti tiems, kurie pelnė visuotinę pagarbą. Neišsipildžiusios viltys jau gimdo pavydą, kuris su amžiumi stiprėja. Vidutinybės svajonė, teigia Helvecijus, – neturėti už save pranašesnių. Todėl genialus žmogus, užbaigęs kūrinį, veltui tikisi, kad kitą dieną jam bus uždėtas visuotinės meilės ir nemirtingumo vainikas. Kitą dieną jį pasitinka pavydas. „Pavydas išduoda nuopelną, kaip dūmai gaisrą“, – teigia Helvecijus. Pavydima ne tik genialumo. Pavydima laimės, turtų. Jeigu kitas žmogus jaučiasi laimingas, mes jį vertiname kaip laimės varžovą. Kai jam ima nesisekti – jaučiame pasitenkinimą, slaptą pyktį. Turtingo žmogaus net neapkenčiame. Tačiau jei jis nuskursta ir susilygina su mumis – pavydas praeina, galime su tuo žmogumi net susidraugauti. Nors, kaip sako Helvecijus, nėra širdies, į kurią neįsiskverbtų pavydas, vis dėlto jį sumažina išmintis. Tikrai išmintingas žmogus pavydi mažiau, nes, filosofo manymu, jis žavisi savimi ir žino savo vertę.

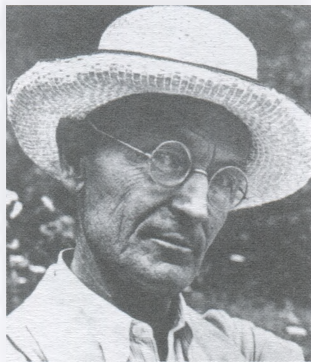
Skyriuje „Pavydas ir neapykanta“ spausdinama ištrauka iš Helvecijaus veikalo *Apie žmogų // Būtis ir laikas*. – V.: Mintis, 1983. Iš prancūzų kalbos vertė Petras Račius.

HESĖ, HERMANAS (*Hermann Hesse*, 1877–1962) – vokiečių rašytojas, filosofinio romano meistras, poetas. Nobelio premijos laureatas (1946). Gimė ir augo Kalvo miestelyje Švarcvalde (Badeno-Viurtembergo žemė), nuo 1919 m. gyveno Šveicarijoje (Montanjolos kaimelyje). Jo motinos linijos seneliai buvo pietistai, misionieriai Indijoje; Hesė, ieškodamas kūrybinių impulsų, pats buvo nuvykęs į Indiją. Tačiau rašytojo dėmesį traukė ne personažų gyvenimo sąlygos. Jo personažai ieško kelio į save.

Rašytoją domina idealaus dvasinio ir realaus veiklojo, intelektualaus ir jausminio gyvenimo prieštaros. Jo knygų veikėjai dažnai atstovauja šiems nesuderinamiems

pasauliams. Romane **Narcizas ir Auksaburnis** (1930) Narcizas išreiškia intelekto, o Auksaburnis – jausmų sritį. Romane **Stiklo karoliukų žaidimas** (1945) idealaus dvasinio gyvenimo atstovas yra Knechtas. Jo draugas Plinijas atstovauja pasaulietiniam veikliam pasauliui. **Stepių vilko** (1927) pagrindinio veikėjo Halerio jau pati prigimtis yra dvilypė:

jis – ir žmogus, ir vilkas. Hesė savo kūryboje sieja vakarietiškoją ir rytietiškoją tradicijas, vengia europocentrizmo, teigiančio, jog tikrosios kultūros vertybės sukuriamos tik Vakaruose. Romane **Sidharta** (1927) žmogaus etinį tobulėjimą jis grindžia Rytų tradicijos patirtimi. Esė **Zaratusros sugrįžimas** liudija rašytojo artimumą Frydricho Nyčės (*Nietzsche*) išpažįstamoms etinėms vertybėms: gebėjimą įveikti kančią, suvokti vienatvės, kaip kelio į save, vertę. Pasakodamas apie romano *Sidharta* atsiradimo aplinkybes, rašytojas sako, kad rašyti jam sekėsi lengvai, kol pasakojimas rėmėsi asmeniniu išgyvenimu, kol buvo vaizduojamas kenčiantis, su savimi kovojantis Sidharta. Teigiantį Sidhartą rašytojas sukūrė ir romaną užbaigė po ilgos pertraukos – beveik po dvejų metų.

Romanas *Stiklo karoliukų žaidimas* liudija rašytojo susidomėjimą dzenbudistine tradicija. Vyresniojo Brolio figūra, aprašyta romane, primena paradoksais (kanonais) mokančius dzeno (susikaupimo, mąstymo) mokytojus. Ką veikė Knechtas ilgus mėnesius bambukų giraitėje? Jis išmoko tobulai manipuliuoti kraujažolių stiebeliais kaip ir jo mokytojas. „Šis kasdien su juo valandą pratinosi skaičiuoti lazdeles, aiškino jam orakulo kalbos gramatiką ir simboliką, privertė atmintinai išmokti rašyti visus šešiasdešimt keturis ženklus, garsiai skaitė jam senuosius komentarus, o ypač geromis dienomis pasakojo kokią Čžuan-Czi istoriją. Be kita ko, mokinyms mokėsi prižiūrėti sodą, plauti teptukus, trinti tušą, taip pat virti sriubą ir arbatą, rinkti žagarus, stebėti orą ir naudotis kinų kalendoriumi“. Tačiau reti jo bandymai į lakoniškus pokalbius įtraukti temą apie Stiklo karoliukų žaidimą ar muziką likdavo be vaisių. Atrodė, „lyg jis šnekėtusi su priekurčiu žmogumi, o kartais tokius klausimus Vyresnysis Brolis atmesdavo atlaidžia šypsena arba atsakydavo į juos kokia sentencija, kaip antai: 'Iš didelio debesio mažas lietus'. Arba: 'Kilniam žmogui nieko neprikishi'“.

Tačiau Knechtas grįžta į Kastaliją ir tęsia vakarietiško tipo mokytojo Muzikos magistro pamokas. Dviejų pradų atskyrimu paremta daugelis Hesės įžvalgų.

Šio vadovėlio skyriuose „Vienatvė“, „Vaikai ir tėvai“, „Draugystė“, „Išmintis“, „Pareiga“ spausdinamos ištraukos iš Hesės knygų: *Esė*. – V.: Mintis, 1991. Iš vokiečių kalbos vertė Zigmantas Ardickas; *Stepių vilkas*. – V.: Vaga, 1979. Iš vokiečių kalbos vertė Zita Mažeikaitė; *Stiklo karoliukų žaidimas*. – V.: Vaga, 1984. Iš vokiečių kalbos vertė Vytautas Petrauskas ir Domykas Urbas; *Sidharta*. – V.: K.: Taura, 1990. Iš vokiečių kalbos vertė Zigmantas Ardickas; *Narcizas ir Auksaburnis*. – V.: Alma littera, 1995. Iš vokiečių kalbos vertė Teodoras Četrauskas.

JONŪNAS, ANTANAS A. (g. 1953) – poetas, vertėjas. Gimė Vilniuje. Inicialas A. prie vardo pridurtas dėl to, kad jo tėvas – irgi Antanas, irgi poetas (Antanas Jonynas, 1923–1976). 1971 m. baigė Vilniaus 16-ąją (Užupio) vidurinę mokyklą, 1976 m. – lietuvių kalbos ir literatūros studijas Vilniaus universitete. Pirmi eilėraščiai paskelbti 1972 m. Išleistos knygos: *Metai kaip strazdas* (1977); *Atminties laivas* (1981); *Parabolė* (1984); *Tiltas ir kiti eilėraščiai* (1987); *Nakties traukinys* (1991); *Toks pasaulis* (1994); *Krioklys po ledu* (1997); *Inclusions in Time/Laiko inkluzai* (2002); *Aguonų pelenai/Mohnasche* (2002); *Lapkričio atkrytis* (2003). Verčia iš vokiečių kalbos. Palankaus įvertinimo sulaukė naujai išverstas J. V. Gėtės (*Goethe*) *Faustas*.

Valentinas Sventickas knygoje *Keturi portretai* (V.: Vaga, 1991) Jonyno pirmųjų eilėraščių lyrinį subjektą taip apibūdina: „Teisingas. Herojiškas ir kartu santūrus. Ištvėmingas. Protingas. Jautrus. Doras. Šiek tiek drovus. Kartais žaviai maištingas“. Be to, poetas turįs polinkį ironizuoti. „Dažnai ten ir tada, kai net visai nesitikėtum“. Tačiau jo poezijos esmei suvokti svarbiausia yra prisiminti, kad vienintelė vertybė poetui yra žmogaus gyvenimas. Jam rūpi paprasto žmogaus vargai (P. 70–71).

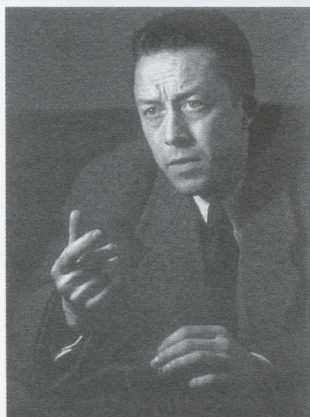
Naujausiame eilėraščių rinkinyje *Lapkričio atkrytis* Jonynas daug mąsto apie laiką. Poeto lyrinio herojaus laikas nėra fenomenologinis (gr. *phainomenon* – esantis, pasirodantis): jis nenuplaukia kartu su jo sąmonės srautu. Jis tarsi atsiduria priešais. Jis iš viso išnyksta – jo nėra. Tai, kas egzistavo, taip pat nerealu, kaip ir tai, kas dar neegzistuoja. Bet ir esamasis laikas toks pat nerealus kaip būtasis ar būsimasis. „Kadangi / esamasis laikas realiai / yra mums nesamasis laikas / ir galime tik spėt jog taip ir vykę“, tai „kuo tariamoji reali tikrovė / realesnė / už tariamą virtualią realybę“? Šio klausimo šaknys turi seną filosofinę tradiciją. Ir Renė Dekartas (*Descartes*), ir Imanuelis Kantas (*Kant*), ir Artūras Šopenhaueris (*Schopenhauer*) kėlė klausimą: kaip atskirti sapną nuo tikrovės, fantazijas nuo realių daiktų? Kantas siūlo kriterijų: atskirti gyvenimą nuo sapno – šiuo atveju nuo virtualios realybės – pagal vaizdinių rišlumą. Šopenhaueris, priešingai, nemano, kad realybę apskritai galima išskirti: „gyvenimas ir sapnai yra tos pačios knygos lapai“. Jonyno lyriniam herojui tai nėra labai sunku. Jis atskiria. Sapnas – vilties vieta. Prabudus „ir šmėstelėjusi viltis tarytum driežas / pasislepia brūzgynuos užmirštuos“. Tačiau lyrinis herojus nesugrįžta atgal į sapną kaip į viltį. Jis medituoja laikrodyje užšalusį betikslį laiką. Ir laikas atsitraukia – tarsi magiškos poeto žvilgsnio galios neatlaikęs: „ir kol žiūriu į jį akis įsmeigęs / jis netiksėdamas ištirpsta tarp delnų“. Poetas tą akimirką laimi kovą su laiku. Užbaigdamas eilėrašį gali pasakyti: „vadinas, šiek tiek dar gyvenu“.

Vadovėlyje spausdinamame eilėraštyje „Elgetos kapas“ atskleidžiama paprasto gyvenimo vertė, parodoma, kad išmintis – tai šio paprastumo ir gyvenimo kaip duotybės

įsisąmoninimas, jos pripažinimas kaip likimo dovanos. Eilėraštyje „Mylintieji“ poetas gilina sielą į lyrinio subjekto sudėtingą jausmų pasaulį, parodo, kaip sunku kartais būti atleisti, nors to trokšta pati įžeisto mylinčiojo širdis.

Skyriuose „Išmintis“ ir „Atlaidumas“ spausdinami Jonyno eilėraščiai iš rinkinio *Nakties traukinys*. – V.: Vaga, 1991.

KAMIŪ, ALBERAS (*Albert Camus*, 1913–1960) – prancūzų rašytojas, filosofas. Gimė Alžyre. Studijavo filosofiją. Vaidino teatre, mokytojavo, rašė pjeses, dirbo žurnalistu (Alžyre ir Paryžiuje). Antrojo pasaulinio karo metu aktyviai dalyvavo Pasipriešinimo judėjime. Vėliau kartu su Sartru (*Sartre*) leido kairiosios pakraipos žurnalą *Combat*. Filosofinėse esė *Sizifo mitas* (1942), *Maištaujantis žmogus* (1951), romanuose *Svetimas* (1942), *Maras* (1947), *Krytis* (1956) bei pjesėse gvildeno žmogaus egzistencijos problemas.

Filosofiniuose romanuose ir esė Kamiu rašo apie absurdo išgyvenimą suabejojus gyvenimo prasme. Jeigu pasaulį būtų galima paaiškinti, sako Kamiu, jis mums būtų savas. Tačiau pasaulis neatsiveria, išslysta. Todėl žmogus čia pasijaučia svetimas. Neatsakytas lieka ir klausimas: „Kas esu aš?“ Ne mažiau sudėtingi žmogaus santykiai su laiku. Jis gyvena ateitimi, nuolatos galvoja ir sako „rytoj“, „vėliau“, „kai tu atsistosi ant kojų“. „Puikus nenuoseklumas, – ironizuoja Kamiu, – nes kada nors reikės mirti“. Pasaulio svetimumas, laiko priešiškumas, mechaninių veiksmy rutinos sukeltas nuobodulys sukrečia savo absurdiškumu, bet, kita vertus,

pažadina sąmonę. Tik nubudusioje sąmonėje viskas įgauna tikrą vertę. Taip Kamiu nusako egzistencialistų jau ne sykį apibrėžtą sąmonės šuolį. Kierkegoras (*Kierkegaard*) šį šuolį vadina perėjimu iš estetinės stadijos į etinę, Heidegeris (*Heidegger*) – iš neautentiškos būties į autentišką.

Romane *Krytis* rašytojas mėgina įsikverbti į kaltės prigimtį. Kaltės suvokimas pažadina pagrindinio herojaus sąmonę. Pasaulio priešiškumą jis aptinka pats savyje. Pamato save kaip svetimą: tokį, koks skausmingai nenorėtų būti. Sąmonei nušvitus traukiasi iliuzijos, kad tikras yra paviršinis gyvenimo sluoksnius. Kaltės persmelkta sąmonė teisia pati save. Ji bando pamatyti žmogaus sielos gelmę neپردengtą nė menkiausiu šydu. „Kuklumas padėjo man išsiskirti iš kitų, nuolankumas – nugalėti, o dorybė – engti“, – demaskuoja veikėjas savo dvilypę prigimtį.

Romano herojus kitados ėjo Senos tiltu ir praėjo pro merginą, kuri ketino šokti į upę. Ji nušoko, jis jos negelbėjo. Tačiau kaltės įsisąmoninimas pakeitė jo gyvenimą. Šauksmas, prieš daugelį metų nuaidėjęs virš Senos, jį pasiveja plaukiantį laivu per Lamanšą. Juoda

tašką tolumoje jis palaiko skenduoliu. Kaip kaltė atmintyje išskyla anuomet neišgelbėta mergina. Kaltės pajautimo persmelktas gyvenimas keičiasi iš esmės. Tai „gyvenimas maiše“, primenantis viduramžių paprotį nusikaltėlius laikyti labai mažoje dėžėje, kad šie negalėtų išsitiesti. Per savo kaltę Kamiu romano *Krytis* veikėjas suvokia pamatinį žmogaus prigimties silpnumą. Savo kaltės suvokimas priveda herojų prie minties, labai artimos krikščioniškosios etikos įžvalgoms: „<...> mes negalime nė apie vieną žmogų pasakyti, kad jis nekaltas, užtat neabejotinai galime tvirtinti, kad visi mes esame kalti“. Vieno žmogaus nusikaltimas liudija visos žmonijos nusikaltimus.

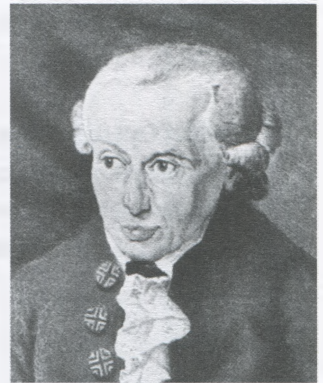
Šis Kamiu kaltės aiškinimas artimas Karlo Jasperso (*Jaspers*) metafizinės kaltės ir Emanuelio Levino (*Lévinas*) nesuinteresuotos atsakomybės sampratoms.

Vadovėlio skyriuose „Atlaidumas“ ir „Pareiga“ spausdinamos ištraukos iš Kamiu knygų: *Svetimas. Krytis*. – V.: Vaga, 1991. Iš prancūzų kalbos vertė Laima Rapšytė; *Maras*. – V.: Valstybinis leidybos centras, 1994. Iš prancūzų kalbos vertė Rožė Jankevičiūtė.

KÁNTAS, IMANUELIS (*Immanuel Kant*, 1724–1804) – vokiečių filosofas. Gimė Karaliaučiaus amatininko šeimoje. Žymūs Vokietijos universitetai siūlė jam filosofijos katedras, bet Kantas savo gyvenimą susiejo su Karaliaučiaus universitetu ir šiuo miestu. Garsėjo punktualumu ir sėslumu – beveik niekada iš Karaliaučiaus nė nebuvo išvykęs. Palaidotas pačiame Karaliaučiaus centre – prie katedros.

Kanto etika liudija posūkį etinių idėjų istorijoje. Filosofas parodė moralės savarankiškumą – jos autonomiją. Kanto nuomone, moralės dėsniui suprasti pakanka žmogaus proto. Moralės nebūtina grįsti nei išoriniais autoritetais, nei praktiniais pavyzdžiais. Moralė yra kaip tik ta sritis, kur žmogus tampa laisvas ir savarankiškas, nes jo poelgiams impulsą suteikia vidinė jėga – valia. Kanto požiūriu, žmogus iš prigimties nėra geras ir jo valia ne visada yra gera. Tik siekis vykdyti pareigą sutampa su gera valia. Gerą valią žmogus parodo tada, kai elgiasi taip, kaip reikalauja protas, neatsižvelgdamas nei į polinkius, nei į laimę. Taip Kantas pirmą sykį etikos istorijoje (kitaip nei Aristotelis ir Tomas Akvinietis)

moralę atskiria nuo laimės. Laimė, anot Kanto, labai individuali. Ji vaizduotės, o ne proto vaisius. Net eudaimonizmo šalininkai laimės sąlygas aiškinę labai nevienodai. Tačiau moralės principai, anot Kanto, turėtų būti vienodi visiems. Su gera valia susietas protas ieško bendriausių taisyklių. Moralaus elgesio taisyklės žmogus pirmiausia nusistato pats sau. Tokias elgesio taisykles Kantas vadina *maksimomis*. Individas maksimas formuluoja taip, kad jos įgautų bendrų dėsnių – *imperatyvų* (liepimų, reikalavimų) – formą. Kantas skiria hipotetinius ir kategorinius imperatyvus. Hipotetiniai (spėjami) imperatyvai – tai

elgesio normos siekiant kokio nors konkretaus tikslo. Kategorinis (privalomas) imperatyvas – tai gryna moralės dėsnio forma, galiojanti bet kur ir bet kada. Pagal šį dėsni, *individas turėtų elgtis taip, kad jo asmeninio elgesio taisyklė taptų visuotiniu elgesio dėsniu*. Individui reikėtų gerbti ne tik savo, bet ir kito žmogaus orumą, jo protą. Antras kategorinio imperatyvo apibrėžimas – *individas turėtų elgtis taip, kad ne tik save, bet ir kitą visada matytų kaip tikslą, o ne vien kaip priemonę*. Trečia kategorinio imperatyvo formuluotė individo valios laisvę derina su daugumos valia. Ji skatina žmogų *elgtis taip, kad į savo valią jis galėtų žiūrėti kaip į visuotinės teisės kūrėjo valią*. Asmens galimybė laikytis kategorinio imperatyvo liudija žmogaus autonomiją bei laisvę. Nors teoriškai protas laisvės neįrodo ir laiko ją tik idėja, praktiškai protui ji yra kažkas tikra. Praktiškai laisvę protas suvokia kaip teiginį, priimamą be įrodymų, patiki, kad ji yra. Tai liudija ir sąžinės fenomenas. Jei žmogus nesuvoktų savęs laisvo ir galinčio elgtis pagal kategorinį imperatyvą, jis viską galėtų paaiškinti empiriškai susiklosčiusiomis aplinkybėmis – tada jo nekamuotų sąžinė. Bet sąžinė graužia, ir tai liudija, jog nepaisant aplinkybių žmogus turėjo galimybę pasielgti ir kitaip – pagal moralės dėsni.

Du svarbiausi Kanto etikos traktatai **Praktinio proto kritika** (1788) ir **Dorovės metafizikos pagrindai** (1785) išversti į lietuvių kalbą.

Vadovėlio skyriuose „Moteris ir vyras“, „Pareiga“ spausdinamos ištraukos iš Kanto traktatų: *Dorovės metafizikos pagrindai*. – V.: Mintis, 1980. Iš vokiečių kalbos vertė Kristina Rickevičiūtė; *Antropologija pragmatiniu požiūriu // Laikas ir idėjos*. – V.: Mintis, 1980. Iš vokiečių kalbos vertė Bronius Kuzmickas.

KONFŪCIJUS (*Kung Fu-cu*, 551–478 m. pr. Kr.) – tai lotynizuotas vardas mokytojo, kuris Kinijoje žinomas kaip *Kun dzi* ar *Kun*. Gimė rytinėje Šanduno provincijoje Lu regione, į kurį atsikėlė jo kilmingi protėviai dėl politinių persekiojimų. Jaunystėje buvo neturtin- gas, vėliau užėmė valstybinį postą, tačiau dėl politinių intrigų atsidūrė tremtyje. Trylika

metų keliavo iš vienos vietovės į kitą, siekdamas įgyvendinti savo socialinės etikos idealus. Deja, nepavyko. Grįžęs į Lu, po trejų metų mirė.

Konfucijaus mokymas išdėstytas knygoje **Apmąstymai ir pašnekesiai**, kuriuos susistemino 372–289 m. pr. Kr. gyvenęs Men dzi (jo ir Konfucijaus santykis neretai lyginamas su Sokrato ir Platono santykiu).

Konfucijaus etika skirta žu. Šiuo terminu įvardijami mokslininkai ir knygiai, taip pat mokytojai, vėliau – tarnautojai, valstybės patarėjai.

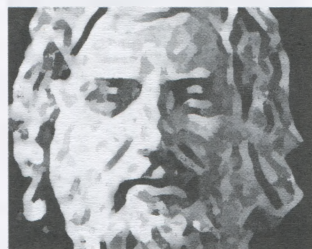
Konfucijus aukščiausia veikiančiąja gamtos ir visuomenės galia laiko dangų. Dangaus tvarkai paklūsta ir žmonės, ir valstybės. Kilnus žmogus, anot Konfucijaus, jaučia pagarbą trimis dalykais: „dangaus valiai, žymiems žmonėms ir išminčių žodžiams“. Pagrindinis etinis Konfucijaus mokymo principas įvardijamas kaip *žen* (humaniškumas). Dži Gong paklauses Konfucijaus: „Ar yra toks posakis, kuriuo galėčiau visą gyvenimą vadovautis?“ Konfucijaus atsakymas stebėtinai primena krikščionybės suformuluotą ir Vakarų etikoje prigijusią auksinę taisyklę: „Tai galėtų būti dėmesys kitam. Nedaryk kitiems to, ko nenori, kad tau darytų“.

Konfucijaus etikoje daugiausia dėmesio skiriama žmonių santykiams visuomenėje. *Žen* – tai moralinis principas, nusakantis ir šeimos, ir valstybės santykius. Iš *žen* išplaukiantis principas *siao* nusako santykius su tėvais ir vyresniais žmonėmis. Trečiasis principas *li* skatina laikytis apibrėžto ritualo.

Imperatorius Konfucijaus etikoje – tai dangaus valią vykdančias jo sūnus. Visi jo pavaldiniai skatinami jausti jam tokią pagarbą (*siao*), kokią sūnūs jaučia tėvams ir vyresniems broliams. O sūnaus meilė tėvams negali turėti ribų. Tai visiškas atsidavimas ir pasiaukojimas. Pasak Konfucijaus, „reikia elgtis taip, kad tėvai turėtų rūpesčių dėl vaikų tik jiems susirgus“. Sūnūs, tarnaudami tėvams, gali atsargiai ir santūriai jiems papriekaištauti. „Tačiau jei matai, kad jie nenori tavęs klausyti, išlik jiems pagarbus ir nepriešgyniauk“.

Vadovėlio skyriuose „Vaikai ir tėvai“, „Išmintis“, „Atlaidumas“, „Pareiga“ spausdinamos ištraukos iš Konfucijaus knygos *Apmąstymai ir pašnekesiai*. – V.: Pradai, 1994. Iš vokiečių kalbos vertė Zita Mažeikaitė.

KSENOFŪNTAS (gr. *Xenophōn*, apie 430–354 m. pr. Kr.) – graikų filosofas. Kilęs iš kilmingos atėniečių šeimos. Visą gyvenimą buvo aistringas sportininkas, ūkininkas ir kariškis. Jaunystėje priklausė Sokrato bendraminčių būriui, nors vargu ar suprato jo mokymo esmę. Kaip žinoma, Sokratas nerašė. Apie jį rašė Platonas ir Ksenofontas. Rašė skirtingai, tiesiog nesuderinamai. Ksenofonto Sokratas yra be ironijos ir be paradokso. Atėmus šiuos bruožus platoniškojo Sokrato neliktų. Ksenofonto Sokratas įtikinėjantis. Platono – nė kiek neįtaigaujantis. Jis laimi kiekvieną argumentą, bet niekada nenugali paties oponento. Ksenofonto Sokratas diskutuoja apie teologiją ir teodiciją, įrodinėja dieviškąjį protą, kuris sukūrė žmonių. Platono Sokratas kalba tik apie žmonių reikalus, jis teigia, kad už bloga niekada nereikia atsilyginti blogu. Ksenofonto Sokratas palaiko paplitusį požiūrį, jog geras žmogus „pagelbės savo draugams ir kenks savo priešams“. Platono Sokratas atspindi istorines detales. Jis rašo, jog Kritonas ir Alkibiadas buvę Sokrato draugai, nes Sokratas – kaip tik tas žmogus, kuris galėjęs juos patraukti.

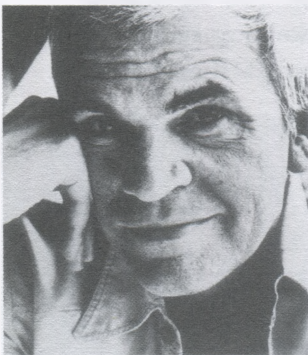

Ksenofonto Sokratas, moralinių banalybių cituotojas, iš Kritono ir Alkibiado būtų su-
laukęs paprasčiausios pašaipos. Jeigu šie Sokratai nesuderinami, kodėl Platono Sokratas
turėtų būti tikrasis Sokratas?

Ksenofontui nepatiko Atėnų demokratija, jis išvyko į Sardes ir dalyvavo Kyro jaunes-
niojo žygyje prieš Artakserksą. Vėliau prisidėjo prie Spartos karaliaus Agesilajo. Buvo
susizavėjęs Sparta, net kariavo spartiečių pusėje, nors karas vyko prieš gimtojo miesto
sajungininkus Tėbus. Išstremtas iš Atėnų gyveno Elidės dvare prie Olimpijos. Pasinėręs į
kaimo ramybę dirbo kūrybinį darbą. Ksenofonto temų ratas labai platus: parašė veikalų
apie namų ūkį, medžioklę, žirgininkystę, karo žygius, Graikijos istoriją, sukūrė Atėnų išdo
pertvarkymo programą. Parašė taip pat pedagoginį ir politinį veikalą *Kyro ugdymas*,
kuriame išsako mintis apie idealų valdovą, jo auklėjimą ir valdymo principus. Paliko ir
filosofinių kūrinių: **Atsiminimai apie Sokratą; Simposijas; Sokrato apologija**. Tačiau
pats originalios filosofinės sistemos nesukūrė. Ksenofontas visų pirma yra Sokrato aiš-
kintojas.

Šio vadovėlio skyriuje „Pavydas ir neapykanta“ spausdinama ištrauka iš Ksenofonto
Atsiminimų apie Sokratą, kurioje Sokratas išsako savo mintis apie pavydą. – V.: Pradai,
1993. Iš senosios graikų kalbos vertė Vanda Kazanskienė.

KÜNDERA, MILANAS (*Milan Kundera*, g. 1929) – čekų kilmės rašytojas, gyvenantis
Paryžiuje. Gimė Brno mieste (Čekoslovakija). Tėvas, muzikologas, buvo Brno universiteto
rektorius. Dar mokykloje pradėjo rašyti eilėraščius. Čarlzo universitete Prahoje studijavo
muzikologiją, kino meną, literatūrą ir estetiką. Buvo politiškai aktyvus: kelis kartus įstojo
į komunistų partiją ir kelis kartus iš jos išbrauktas. Pirmajame romane **Pokštas** (1967)
veikėjas Liudvikas tampa Stalino režimo auka, tačiau Kundera
nesutiktų su tokia politine savo romano interpretacija. Jį domina
visų pirma estetiniai kūrinio aspektai: ironiškas atviruko pokštas,
skirtas merginai, budrių ideologijos saugotojų suprantamas
tiesmukiškai, ir tai pakeičia herojaus likimą, tampa egzistenciniu
pokštu. Pasirodžius **Knygai apie juoką ir užmaršumą** (1979) ne-
teko Čekoslovakijos pilietybės. Nuo 1981 m. – Prancūzijos pilietis.
Pirmoji knyga prancūzų kalba – **Romano menas** (1986). Pirmasis
romanas prancūziškai – **Nemirtingumas** (1988). Naujausias ro-
manas **Nežinojimas** (2000) parašytas ispanų kalba.

Kunderos romanai intelektualūs. Veikėjai schematizuoti. Kaip
pažymi Sigitas Parulskis, recenzuodamas jo knygą **Atsisveikinimo valsas** (1976), šiam
rašytojui „daug svarbiau suteikti savo herojams galimybę pasakyti tam tikras nuo-
statas vienu ar kitu klausimu, nei pačiam ką nors įdomaus iš jų išgirsti“. Veikėjai nuo-

latos ką nors cituoja, kalba aforizmais, išsako ironiškas ir ciniškas mintis. Toks kūrybos principas esąs „tikras savo dirbtinumą“. Taip sukuriama laboratorija, kurioje atliekama vadinamųjų žmogiškųjų vertybių vivisekcija (lot. *vivus* – gyvas + *sectio* – perpjovimas) – „pjaustoma be sentimentų, be gailėsčio, nors ir neperžengiant sveiko cinizmo <...> ribų, vis tiek – be didelių vilties pažadų“ (Parulskis S. „Marionečių šokiai“ // *Šiaurės Atėnai*, 2001, Nr. 22). Kunderai rūpi žmonių santykių dvilypumas. Romane **Tapatumas** (1998) du mylintys nepažįstami žmonės, susitarę susitikti viešbutyje prie jūros, atvyksta skirtingu laiku ir niekaip vienas kito nesuranda. Kai ji sugrįžta į viešbutį, jis jau būna išėjęs ir t. t. Nieko blogo iš tiesų nenutinka. Išskyrus tai, kad pagrindinis veikėjas Žanas Markas mylimąją supainioja su kita moterimi. Ta moteris, kurią jis palaiko Šantale, pasirodo esanti nepatraukli ir visiškai svetima. Žanas Markas labai sielojasi: kaip gali būti, kad jis neatpažįsta savo mylimiausios būtybės, prie kurios yra be galo prisirišęs? Tai romanas apie prasilenkimą. Apie galutinio meilės išsipildymo negalimumą. Apie negalimybę galutinai suartėti ar netgi pavojų priartėti vienam prie kito pernelyg arti. Rašytojas siekia atskleisti tai, kas iš pirmo žvilgsnio ne visada matoma: kad net mylinčių vienas kitą žmonių tarpusavio supratimas yra labai sunkiai pasiekiamas, todėl meilė dažnai patiria nesėkmę.

Apie pagrindinę romano *Nemirtingumas* heroję Kundera yra pasakęs: „Anri – tai aš“. Vadovėlio skyriuje „Atlaidumas“ spausdinama ištrauka iš šio romano. – V.: Tyto alba, 1997. Iš čekų kalbos vertė Almis Grybauskas.

LĀO DZĖ (*Laozi*, kinų k. „senas mokytojas“, g. apie 604 m. pr. Kr.) – kinų filosofas. Tradiciškai manyta, kad Lao Dzė yra gimęs Ču valstybėje (dab. Chenano provincijos pietinė dalis) ir mokęs Konfucijų ritualo. Tačiau šiuo metu yra nuomonių, kad Lao Dzė gyveno gerokai vėliau nei Konfucijus.

D. T. Sudzukis (*Suzuki*) sako, jog mąstytojas Lao Dzė gali būti laikomas Rytų kultūros simboliu. „Lao Dzė tapo save panašų į idiotą. Atrodo, jis nieko nežino, jo niekas neveikia. Šiame utilitariame pasaulyje jis beveik nenaudingas. Jis beveik niekaip nesireiškia. Tačiau jis turi kažką tokio, kas daro jį kažkuo daugiau nei nieko nežinančiu primityvu. Jis tik išoriškai panašus į jį“. Daoistinė Lao Dzė etika skiriasi nuo Konfucijaus etikos. Konfucijaus mokykla teigia socialinės hierarchijos ir ritualo etiką. Šio filosofo dėmesio centre – kilnaus ir prasto žmogaus priešprieša. Daoistinė Lao Dzė etika vengia tokio skirstymo. Daoizmas teigia laikysenos paprastumą. Tai egalitarinė (išlyginamoji, lygiavinė, teigianti individų lygybę) etika, laikanti abejotomis socialines sutartis, neigianti visuomenėje priimtus susitarimus

bei prietarus. Ji vengia vertinimo ir žodžių. Konfucijus formuluoja tam tikrus apibrėžtus principus. Jis – vienas pirmųjų Rytų kultūros švietėjų, dešimt metų keliavęs po šalį ir nesėkmingai bandęs įtikinti valdovus išgirsti ir priimti jo mokymo pagrindus. „Kai mokaisi ir nuolatos tobulini save, argi tai nekelia pasitenkinimo?“ – klausė jis. Daoizmo išminčius nešvietė liaudies. Jis ją mylėjo ir valdė. Daoizmo išminčius sekė *dao*. *Dao* – tai pasaulio pagrindas, „žemės ir dangaus motina“, „šaknys“. *Dao* kinų kalba reiškia kelią, ir Lao Džė veikalas ***Dao De Dzing*** verčiamas kaip ***Dorybės kelias***. Dorybė yra tai, iš ko *dao* sukuria *de*. Žmogus, kaip ir visas pasaulis, – neatskiriama *dao* dalis. Todėl jo kelias – siekti dorybės (*de*). Nelaimės prasideda, kai keičiama nustatyta daiktų tvarka ir sutrikdoma prigimtinei pasaulio harmonija. Taigi, eidamas dorybės (*de*) keliu, daoistinis išminčius laikosi *uvei* – veiklos neveikiant principo. Sinologai teigia, kad Lao Džė priskiriamą veikalą *Dao De Dzing* užrašė jo mokiniai. Šis simboliškas filosofinis tekstas susideda iš 81 kruopščiai nušlifuoti, glausto, kupino metaforiškos minties skyriaus.

Vadovėlio skyriuose „Išmintis“ ir „Atlaidumas“ spausdinamos ištraukos iš Lao Džė veikalų *Dao De Dzing*. – *Metai*, 1991, Nr. 1. Iš vokiečių kalbos vertė Zita Mažeikaitė.

LÈVINAS, EMANUELIS (*Emmanuel Lévinas*, 1906–1995) – žydų kilmės prancūzų filosofas. Gimė Kaune, kur gyveno jo seneliai ir tėvai. Nors šeima tarpusavyje kalbėjo rusiškai, Levino tėvas susilietuvino pavardę (iš *Levyne*), ir Emanuelis kelerius metus studijavo Strasbūre kaip studentas iš Lietuvos. Levino biografė Mari Anė Lekurė (*Lescourret*) teigia, kad nei Levinas, nei jo žmona Raisa niekada nesilgėjo Lietuvos, nes čia žuvo jų šeimos.

Lekurė tyrinėja ne tik lietuvišką istorinį ar geografinį kontekstą, bet ir rusų romanų įtaką Levino intelektualinei brandai. Ji retoriškai klausia: ką bendra galėjo turėti Leviną sukrėtusi Fiodoro Dostojevskio frazė: „Visi esame kalti prieš visus, o aš labiau nei kiti“ su Vilniaus dialektika ir lietuvių blaivumu? Biografė Leviną interpretuoja kaip „litvaką“, užaugusį Vilniaus Gaono įtakoje, ir tokia jo kilme remiasi nusakydama šio filosofo ir Martino Buberio dialogo filosofijos skirtumą. Galbūt yra prasmės Levino žodžiuose, kuriuos liudija Levino biografas Salamonas Malka: „Galvoju, kad Kaunas yra miręs, žinau, kad Kaunas yra amžinas“. Ką turėjo galvoje Levinas? Galbūt tai, kad vaikystės ir jaunystės kontekstas lieka mumyse amžinai?

Pagrindiniai veikalai: ***Intuicijos teorija Husserlio fenomenologijoje*** (1930), ***Pabėgimas*** (1935), ***Laikas ir kitas*** (1947), ***Nuo egzistencijos prie egzistuojančiojo*** (1947), ***Totalybė ir begalybė*** (1961), ***Sunki laisvė*** (1963), ***Keturios Talmudo pamokos*** (1968), ***Kito žmogaus humanizmas*** (1972), ***Kitaip negu būtis, arba Anapus esmės*** (1974), ***Tikriniai vardai*** (1976), ***Etika ir begalybė*** (1982), ***Apie Dievą, ateinantį į mąstymą*** (1986).

Knygoje *Etika ir begalybė* Levinas įvairiais aspektais apmąsto pamatinę, jo manymu, etinę nuostatą – ką reiškia „kito veidas man“? Tik tai, kas absoliučiai svetima, sako jis, gali mus pamokyti. O absoliučiai svetimas gali būti tiktai žmogus: jis neįspraudžiamas į jokių tipologijų, jokių klasifikacijų rėmus. Išvada: aš negaliu kito pažinti. Kito svetimumas – pati jo laisvė. Tiktai laisvos būtybės gali būti svetimos viena kitai. Jas skiria tai, kas joms „bendra“ – laisvė. Tačiau svetimumas, kuris yra laisvė, teigia Levinas, sykiu yra ir svetimumas–skurdas. Pripažinus šitai, galima išvysti kito žmogaus veido nuogybę. Levino etikoje kito žmogaus *veidas* yra esminė apmąstymų tema. Kito *veidas* netelpa į jokių subjekto ir objekto santykius, jis nepažinus. Tai lyg būties perteklius, esantis virš tikslingo gyvenimo. Veidas atsisuka į mane, teigia Levinas, ir aš matau visą jo nuogybę. Veido nuogybė yra skurdas. Pripažinti kitą žmogų – tai pripažinti alkį. Pripažinti kitą žmogų – tai duoti.

Europiečiai, pažymi Levinas, linkę sėkmę tapatinti su žmogaus verte ir racionaliai pagrįsti moralę. Levino etika, kurią jis vadina „dvasine optika“, savo pamatinėmis nuostatomis priešinga šiai tradicijai. „Moralė, – rašo Levinas, – prasideda tada, kai laisvė, užuot pateisinusi pati save, jaučiasi esanti savavališka ir žiauri“.

Vadovėlio skyriuose „Vienatvė“, „Vaikai ir tėvai“, „Moteris ir vyras“ spausdinamos ištraukos iš Levino veikalo *Etika ir begalybė*. – V.: Baltos lankos, 1994. Iš prancūzų kalbos vertė Arūnas Sverdiolas.

MÁNDEVILIS, BERNARDAS DE (*Bernard de Mandeville*, 1670–1733) – prancūzų kilmės anglų filosofas moralistas, poetas, ekonomistas, gydytojas. Gimė Dordrechte (Olandija), studijavo mediciną. Po studijų (1691) emigravo į Angliją. Dirbo gydytoju (hipochondrija). Išleido poezijos rinkinį, prozos knygą ***Demaskuota nekaltybė***. Pastaroji parašyta iš moters pozicijų, joje kalbama apie nekaltybę, vedybas, vyrų ypatybes. Moters pavarde pasirašinėjo ir dalyvaudamas moterų žurnalo diskusijoje apie nusizeminimo, kantrybės ir kuklumo kilmę. Dialogo forma parašė traktatą apie hipochondrijos (liguisto polinkio perdėtai rūpintis savo sveikata) ir kitų aistrų kilmę.

Pagrindiniame veikle ***Pasakėčia apie bites*** (1714) Mandevilis polemizuoja su lordo Šefstberio (*Shaftesbury*) idėja, kad žmogus iš prigimties turi geranoriškų socialių troškimų, abejoja to meto moralės reformuotojų pastangomis. Knyga, kurios leidėjas buvo siūlomas patraukti į teismą už piktavališką viešosios tvarkos pažeidimą, kaltinta siekimu griauti viešąją religiją ir dorovę, mat joje teigiama, kad tokios ydos kaip mėgavimasis prabanga, godumas ir išdidumas yra būtinos visuomenės gerovei. Mandevilis įrodinėjo, jog visuomenė – tai savanaudžiai individai, susieti vienas su kitu ne moraliniais saitais, bet, nors tai paradoksalu, pavydu, rungtyniavimu ir išnaudojimu. *Pasakėčioje apie bites*

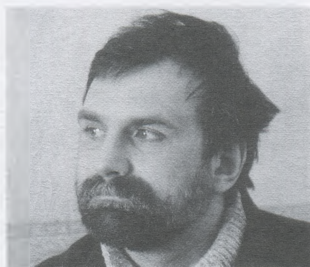

autorius teigia, jog lenktyniavimo dvasia slypi pačioje žmogaus prigimtyje. Berniukas, kuris stengiasi aplenkti kitus ir galiausiai gauna apdovanojimą, žino, kokios pavydo kančios jį kamuotų, jei nebūtų jo gavęs. Šis motyvas verčia jį iš visų jėgų stengtis. Kuo žmogus išdidėsnis, tuo labiau jis siekia išlaikyti savo pergalę. Pavydą autorius traktuoja kaip visuotinį jausmą. Jo manymu, nėra nė vieno žmogaus, kurio pavydas nebūtų kada nors užvaldęs, tik niekas nedrįsta to viešai pripažinti. Įprotį gėdytis savo pavydo filosofas sieja su įprastu žmogui veidmainiškumu.

Mandevilis taip pat siūlė įkurti viešuosius namus, protestavo prieš viešas egzekucijas, polemizavo su arkivyskupu Berkliu (*Berkeley*) dėl krikščioniškųjų dorybių prigimties. Berklij jis kaltino veidmainiškumu: esą šis apeliuoja į dosnumą ir atjautą, o pats naudojasi komercinės visuomenės teikiamomis gėrybėmis. Mandevilis buvo laikomas ateistu ir moralistu.

Vadovėlio skyriuje „Pavydas ir neapykanta“ spausdinamos ištraukos iš Mandevilio filosofinės satyros *Pasakėčia apie bites* (kn. *Būtis ir laikas*. – V.: Mintis, 1983. Iš rusų kalbos vertė Ramutė Rybelienė).

MARČĖNAS, AIDAS (g. 1960) – poetas, poezijos apžvalgininkas. Gimė Kaune. Nuo 1964 m. gyvena Vilniuje. Jaunystę praleido „gorkyne“ (taip vad. buvusi Gorkio, dab. Pilies ir Didžioji g. Vilniuje), kur būriuodavosi vadinamasis „alternatyvus“ jaunimas, ieškąs viešai nepripažintų saviraiškos galimybių. Kai kuriems šių draugų (jau mirusiems nuo rizikingo gyvenimo būdo, narkotikų) ir skirtas vadovėlyje spausdinamas poeto eilėraštis „Išeinantys mano draugai“. Savo paties išgyvenimą, kaip dovaną, poeto lyrinis herojus apmąsto eilėraštyje „Dovana“: „štai jau trisdešimt metų manęs nesuranda mirtis“. Mokėsi 22-ojoje (dab. Simono Daukanto) mokykloje, kurį laiką – konservatorijoje. Dirbo apšvietėju Operos ir baleto teatre. Šiuo metu jau brandaus amžiaus sulaukęs poetas, paklaustas, ar nepasigailstąs „vagabundiško“ gyvenimo būdo, atsakė: „mano buvimas panašesnis į Kristijono Donelaičio šūdvalio. <...> Gana šilta, visai malonu, ir taip nieko nesinori keisti. O dideliu parazitą ant visuomenės kūno nesijaučiu – turint omeny, kad kalinio išlaikymas valstybei atsieina pusantro karto daugiau, nei skiriama menininko stipendijai, kurią dar nežinia kada gausiu, jei apskritai gausiu. Tai negi dabar eisiu plėšti? Geriau rašysiu eilėraščius, kuriais mokykloje bus kankinami dvyliktokai – vis menkesnis nusikaltimas“ („Komentarų parašėse. Poetas A. Marčėnas atsako į S. Parulskio klausimus“ // *Šiaurės Atėnai*, 2003, Nr. 23).

Išleido eilėraščių knygas: *Šulinys* (1988), *Angelas* (1991), *Dulkės* (1993), *Metai be žiogo* (1994), *Vargšas Jorikas* (1998), *50 eilėraščių* (1999) *Dėvėti* (2001), *Turto dekla-*

ravimas (rusų k., 2002). Poeto lyrika meditatyvinė. Gyvenimo prasmė – pats buvimas, gebėjimas išgyventi momentą. Įsimintinos meditacijos šia tema, supriešinančios du galimus požiūrius, eilėraštyje „Kas žino“. Pirmąjį požiūrį atskleidžia Sigito Parulskio eilėraštis „Skylės“. Skirdamas jam eilėraštyje ir tarsi atsakydamas į „Skyles“, Marčėnas sako: „Jokios prasmės gyvenimas neturi / o jei ir turi – kas ją žino, kas?“ Pats klausimas beprasmiškas. Ar verta vargintis ieškant į jį atsakymo? Galima eiti dar toliau ir apskritai abejoti tokio klausimo kėlimu. Tą darė dzenbudistai. Šios budizmo krypties mokiniai, norėdami suprasti mokymą ir klausdami pamatinių dalykų: „Kokia gyvenimo prasmė?“, „koks pagrindinis Budos mokymo principas?“, „ar verta gyventi?“ nesulaukdavo atsakymo. Sulaukdavo tylos, o kartais – ir lazdos kirčio. Kad prašviesėtų. Atsikratytų žodiškojo įkyrumo. Poetui mąstytojui klausimo neatsakomumas eilėraštyje nesukelia nei liūdesio, nei beprasmybės jausmo. Susidūrus su siena galima beviltiškai daužyti į ją galvą, bet galima paprasčiausiai į ją atsiremti ir toliau jaukiai medituoti. Ramiai tenkintis tuo, kas duota. Pastebint prasmės prisodrintą kiekvieną gyvenimo akimirką: „Tik buteliu ropoja riebios musės / bylodamos – čia esam, čia nebūsime, / ir taip ramu, ir tai galbūt prasmė“.

Vadovėlio skyriuje „Draugystė“ spausdinamas Marčėno eilėraštis iš rinkinio *Angelas*. – V.: Vaga, 1991.

MÁRKAS AURĖLIJUS (*Marcus Aurelius*, 121–180) – Romos stoikas, vienas žymiausių Antoninų dinastijos imperatorių. Gimė Romoje. Anksti mirus tėvui, berniuką įsūnijo ir jo auklėjimu rūpinosi senelis Markas Anijus Veras, Romos miesto pretorius. Gavo gerą išsilavinimą. Nuodugnai susipažino su graikų ir lotynų kalbos gramatika, teise, mokėsi piešimo, vėliau atsidėjo stoikų, visų pirma Epikteto, filosofijos studijoms. Tačiau imperatorius Hadrianas jį numatė vienu iš savo sosto įpėdinių, todėl turėjo nuo filosofijos pasukti politinės veiklos link. Imperatoriumi tapo, kai mirė Antoninas Pijus. Pasivadino Cezariu Marku Aurelijumi Antoninu Augustu. Valdžią dalijosi su įbroliu Lucijumi Veru. Valdant teko daug kariauti su besiveržiančiomis iš šiaurės germanų ir sarmatų gentimis, malšinti maištą. Imperiją niokojo badas, stichinės nelaimės, ekonominė suirutė. Bandė uždrausti gladiatorių kautynes, tuo sukeldamas liaudies nepasitenkinimą. Mirė pakirstas maro stovykloje prie Vienos. Po mirties buvo rasti jo užrašai graikų kalba „Sau pačiam“. Vienų tyrinėtojų nuomone, tai medžiaga stambesniajam veikalui, kurio autorius nebespėjo parašyti. Kitų nuomone, tai asmeniniai monologai, užrašyti nemigo valandomis Dunojaus žygių metu ir skirti sau pačiam.

Marko Aurelijaus, kaip ir kitų stoikų, idealas buvo apatija – rami bejausmiškumo būseną, kai protas supranta būtinumą to, kas vyksta, ir drąsiai pakelia lemtį. Pyksta tik

kvailiai. Pyktis žemina stoiko vidinį orumą. „Kas nors ims mane niekinti? – klausia Markas Aurelijus. – Tegu; aš tik žiūrėsiu, kad nepadaryčiau arba nepasakyčiau ko nors, kas teverta paniekos. Ims manęs neapkęsti? Tegu; aš liksiu visiems palankus ir linkintis gera, pasirengęs ir jam pačiam be pykčio ir be puikybės parodyti jo klaidą“. Protas – stoiko ramybės garantas. Jis leidžia išanalizuoti kito žmogaus elgesį, suprasti jo priežastis ir prieiti prie išvados, jog „geriausias būdas apsiginti – neatsilyginti tuo pačiu“.

Nerimą, priešiškumą, pyktį, nepasitikėjimą, pasak Marko Aurelijaus, galima nuraminti kasdien mąstant apie paprastas taisykles. Tokių taisyklių pavyzdžiai gali būti ir posakiai iš jo knygos **Sau pačiam**: „daugiau nesiblaškyk“, „nekamuok savęs“, „būk panašus į uolą“, „visada eik trumpiausiu keliu“, „nesipiktink, neišsigąsk, nenusimink“, „įprask įdėmiai įsiklausyti į kito žodžius ir įsiskverbk į kalbančiojo sielą“, „nesirūpink ateitimi“, „nebijok pasikeitimų“, „negalvok apie tai, ko neturi“, „susitaikyk su tuo, kas tau atsitinka“, „imk nesisidžiaugdama, atiduok negailėdama“.

Vadovėlio skyriuose „Atlaidumas“, „Pareiga“ spausdinamos ištraukos iš Marko Aurelijaus veikalų *Sau pačiam*. – V.: Mintis, 1984. Iš senosios graikų kalbos vertė Eugenija Ulčinaitė.

MONTĖNIS, MIŠELIS (*Michel de Montaigne*, tikr. *Michel Eikem*, 1533–1592) – prancūzų filosofas, skeptikas, racionalistinės etikos atstovas. Gimė Montenyje (*Montaigne*), netoli Bordo, mirė būdamas 59 metų. Jaunystėje dalyvavo karo žygiuose, patyrė daug nelaimių – buvo apgautas, apvogtas, išgyveno gaisrą, marą, vaikų mirtį, o senatvėje kaip įkaitas pateko į Bastiliją. Paskutinius dvidešimt metų jį kamavo inkstų akmenligė, nuo kurios ir mirė. Ketverius metus (1582–1586) dirbo Bordo miesto meru, parlamento (teismo) patarėju. 37 metų pasitraukė iš tarnybos, apsigyveno savo dvare Montenyje, kurio pilyje įsirengė biblioteką ir atsidėjo tam, kas jam buvo įdomu. Skaitė, mąstė, rašė. 1580 m. pasirodė pirmieji du jo knygos **Esė** tomai. 1586 m. – trečiasis. (Plačiau Montenio biografiją nušviečia D. Droblytė str. „Humanistinė M. Montaigne’o filosofija“ // Montenis M. *Esė*. – V., 1983. – P. 5–22.)

Moralės ištakų Montenis ieškojo žmogaus prigimtyje. Jo etikos metodas – savistaba, savojo „aš“ analizė. Montenis manė, kad žmogus, vadovaudamasis prigimtimi ir sveiku protu, pajėgus tapti laimingesnis. Kita vertus, sveikas protas – nedogmatiško, kūrybiško požiūrio į moralę sąlyga. Žmogų, anot filosofo, reikia mokyti ir pratinti savarankiškai mąstyti. Būti doram nėra lengva. Kiekvienas žmogus skiriasi savo sugebėjimais ir polinkiais. Todėl kiekvieną žmogų, teigia Montenis, reikia skatinti siekti gėrio skirtingais būdais, skirtingo-

mis priemonėmis. Montenio savistabos kritika prasideda Blezo Paskalio (*Pascal*) knygos *Mintys* skyrius „Žmogaus skurdas be Dievo“. Paskalio polemiką su Monteniu galima prilyginti Juozo Girniaus polemikai su Alberu Kamiu (*Camus*). Paskalis kritikuoja Montenį ir už nesirūpinimą išganymu, ir už lengvatikystę, nemokšišumą, apskritai skeptiškai vertina, ką ir kaip Montenis rašo. Tačiau „ne Montaigne'io veikaluose, bet savyje pačiame randu visa, ką matau jame“, pripažįsta jis. Be to, „reikia daug pastangų norint perimti tai, ką Montaigne'is turi gera“ (Pascal B. *Mintys*. – V., 1997. – P. 26).

Montenio racionalizmas skiriasi nuo XVII amžiuje susiformavusio filosofinio racionalizmo tuo, kad monteniškasis žmogus tik ieško tiesos, bet nesiekia jos surasti. Renė Dekartas (*Descartes*) sako, jog tai būdinga skeptikams, kurie abejoja dėl pačios abejonės ir visada yra neryžtingi. Kitaip nei Monteniui, Dekartui abejonė – tai darbinė technika, leidžianti atverti metodą, kuris leistų teisingai nukreipti protą ir rasti tiesai patikimą pagrindą. Dekartui tiesa – mokslo tiesa. O Monteniui pati skeptiška abejonė proto galiomis tampa moralės filosofijos prielaida. Ji leidžia save tiriančiam subjektui kiek įmanoma atviriau atsiverti autentiškai patirčiai. Montenio subjektas tarsi ieško pats savęs, nesitikėdamas surasti.

Kas padeda jam šioje paieškoje? Jis atsiremia į antikinę tradiciją, į savistabą, savo gyvenimo įvykius, pokalbius, keliones ir istorines paraleles. Jis nekelia sau tikslo tęsti tradiciją. Medituodamas ties jos teikiamais pavyzdžiais, jis kažką daugiau supranta apie save.

Vadovėlio skyriuose „Vaikai ir tėvai“, „Draugystė“, „Moteris ir vyras“ spausdinamos ištraukos iš Montenio veikalo *Esė*. – V.: Mintis, 1983. Iš prancūzų kalbos vertė Danguolė Droblytė.

MORUA, ANDRÉ (*André Maurois*, tikr. *Emile Salomon Wilhelm Herzog*; Morua – kaimelio pavadinimas; 1885–1967) – prancūzų rašytojas. Gimė Elbefe (Prancūzija) tekstilės manufaktūrininko šeimoje. Studijavo kalbas, gamtos mokslą, filosofiją. Dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare. Iki dvidešimt šešerių metų dirbo tėvo gamykloje. Mirus pirmajai žmonai ir tėvui, paliko šeimos verslą ir atsidėjo rašymui. Dėstė Kembridžo universitete. Nuo 1938 m. Prancūzijos akademijos narys. Per Antrąjį pasaulinį karą buvo išvykęs į Ameriką, dėstė Kanzaso universitete.

Morua – neprilygstamas istorinių biografijų autorius. Rašė apie Šelį (*Shelley*), Baironą (*Byron*), Balzaką (*Balzac*), Prustą (*Proust*), Žorž Sand, Aleksandrą Diumą (*Dumas*), Šopeną (*Chopin*), Eizenhauerį (*Eisenhower*), Vašingtoną (*Washington*), Hugo. Jo beletrizuotos biografijos – tarsi

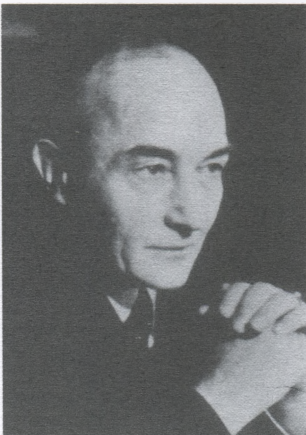

romanai, kuriuose kito žmogaus gyvenimas papasakotas gyvai ir įdomiai. Be to, parašė knygų jaunimui, dramų, esė. Morua labai subtiliai gvildena žmonių tarpusavio santykius. Daug dėmesio jis skiria vyro–moters santykiams aptarti.

Romane **Meilės klimatas** rašytojas atskleidžia pašaliniam dažnai nesuvokiamą ir nevienaprasmę žmogaus meilės galią. Filipo meilė Odilei artima Marselio Prusto (*Proust*) romano *Prarasto laiko beieškant* meilės, kaip „nuolatinio nerimo dvelkimo“, sampratai. Filipas gyvena su Odile, tačiau nuolatos nerimauja, jaučia ją išslystant. Galiausiai jo nuogaštavimai pasitvirtina – Odilė jį palieka dėl Fransua. Antroje romano dalyje Filipas gyvena jau su kita moterimi. Jų ryšys pastovus ir tvirtas. Filipas yra mylimas ir globojamas. Tačiau mintimis jis nuolatos grįžta prie Odilės. Morua taikliai atskleidžia ne tik meilės nerimą, bet ir produktyviasios jos galias – gebėjimą peržengti įskaudintą *ego*, pakilti aukščiau ir pamatyti pasaulį ne tik savo, bet ir mylimo žmogaus akimis. Meilė Morua romane – tai atsakomybė net už mylimo žmogaus silpnybes.

Vadovėlio skyriuje „Pavydas ir neapykanta“ spausdinama ištrauka iš Morua romano *Meilės klimatas*. – V.: Amžius, 1992. Iš prancūzų kalbos vertė Diana Bučiūtė.

MŪZILIS, ROBERTAS (*Robert Musil*, 1880–1942) – austrų rašytojas. Gimė Klagenfurte. Paauglystėje ir jaunystėje domėjosi karo inžinerija. Studijavo filosofiją ir psichologiją, Berlyno universitete apgynė disertaciją *E. Macho doktrinos vertinimo klausimu*. Per Pirmąjį pasaulinį karą buvo fronto bataliono štabo viršininkas. Po karo tarnavo užsienio reikalų ministerijoje. 1938 m. emigravo į Šveicariją.

Debiutavo Muzilis romanu **Auklėtinio Terleso sąmyšis**, kuriame atsispindi jo išgyvenimai kadetų mokykloje. Vėliau pasirodė pjesė **Svajotojai** (1924), novelių rinkinys **Trys moterys** (1924) ir kt. Svarbiausias kūrinys – romanas **Žmogus be savybių** (3 t., 1930–1943). Tai vienas ryškiausių XX a. intelektualinio romano pavyzdžių. Knyga didelės apimties – rašė ją ilgai, stokodamas lėšų, nes niekada nesidomėjo materialiais dalykais. Muzilio gerbėjai buvo įkūrę jo vardo draugiją, kuri jam mokėdavo mėnesinį mokestį, kad taip finansiškai palaikomas autorius galėtų romaną užbaigti. Kai Austriją užgrobė Hitleris, draugija buvo uždaryta (dauguma jos narių buvo žydai).

Romane *Žmogus be savybių* autorius vengia tradicinio psichologizmo ar siužetinių vingių. Kūrinys konstruojamas beveik „matematiškai“. Autorių visų pirma domina žmogaus prigimties racionalumas. Pagrindinis romano veikėjas Ulrichas linkęs neturėti savybių: apibrėžtos profesijos, aiškių įsitikinimų, siekių. Į gyvenimą jis siūlo žvelgti eseistiškai: nesistengti surasti vieną formulę ir visur lai-

kytis tikslumo, o tik stebėti skirtingus gyvenimo tėkmės aspektus. Eseistiškai gyvenama lyg eksperimentuojant: stengiamasi tikrovėje įžvelgti vis naujas galimybes. „Visose realybėse, – pažymi Ulrichas, – glūdi nerealybės troškimas“. Herojus – ne filosofas. Filosofai, jo manymu, yra išnaudotojai. Kadangi jie neturi armijos, tai pasaulį sau pajungia sugalvoję jam schemą. Neigiamai jis žvelgia ir į subjektyvų rašytojo fantazijos neatsakingumą. Gyvenimo išminties, anot Ulricho, negalima paversti išminties teorija. Jausmingumui taip pat neįmanoma suteikti turinio. Suformuluota išmintis ar jausmas tampa panašūs į numestą ant smėlio iš vandens ištrauktą švelnų medūzos kūną. Pasišventėlių išmintis pavirsta dulkėmis: prieštaravimais ir kvailybe paprastų žmonių galvose.

Labai vertino šį romaną Elijas Kanetis (*Canetti*). Savo atsiminimuose jis rašo: „Aš skaičiau Muzilį ir niekaip neįstengiau pasisotinti jo *Žmogumi be savybių*, kurio jau buvo pasirodžiusios dvi pirmos knygos, daugmaž tūkstantis teksto puslapių. Tada maniau, kad jokiaje literatūroje neatrastum nieko, su kuo tai būtų galima lyginti. Mane stulbino tai, kad kur tik atsiversdavau iš tų dviejų tomų, iškart pajusdavau teksto artumą. Tai buvo kalba, kurią aš pažinojau, buvo mąstymo ritmas, kurį ir pats buvau patyręs, o visgi – tuo tvirtai tikėjau – nebuvo kitos tokios knygos kaip ši“ (Canetti E. *Susižvalgymai*. – V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002. – P. 146). Šį Muzilio romaną dažnai interpretuoja filosofai. Polis Rikioras (*Ricoeur*) jį analizuoja knygoje *Laikas ir naratyvas*. Zigmuntas Baumanas (*Bauman*) nuo jo pradeda postmoderniosios etikos aptarimą knygoje *Slystanti meilė*.

Vadovėlio skyriuje „Pareiga“ spausdinama Muzilio novelės *Tonka* ištrauka iš knygos: S. Cveigas, R. Muzilis. *Novelės*. – V.: Vaga, 1990. Iš vokiečių kalbos vertė Laima Bareišienė.

NAUJOJO TESTAMENTO branduolys – keturios kanoninės knygos, arba *evangelijos*. Tai *Evangelija pagal Matą, Evangelija pagal Morkų, Evangelija pagal Luką* ir *Evangelija pagal Joną*. 46 kanoninės knygos, parašytos prieš Kristaus gimimą, sudaro Šventojo Rašto Senąjį testamentą. Krikščionys pripažįsta, kad Šventojo Rašto knygos įkvėptos Dievo, tačiau jos yra ir žmonių kūriniai.

Skyriuje „Atlaidumas“ spausdinamos ištraukos iš: *Šventasis Raštas. Senasis ir Naujasis testamentas. Antrasis papildytas leidimas*. Lietuvos vyskupų konferencija. – V.: Katalikų pasaulis, 1999. Iš graikų kalbos vertė Česlovas Kavaliauskas.

NYČĖ, FRYDRICHAS (*Friedrich Nietzsche*, 1844–1900) – vokiečių filosofas, gyvenimo filosofijos atstovas, siekęs permąstyti daugiau kaip per du tūkstančius metų susiklosčiusią moralės sampratų tradiciją. Gimė Rekene (prie Leipcigo) liuteronų pastoriaus šeimoje. Augo Naumburge, globojamas motinos ir sesers (tėvas, subtilus, išsilavinęs žmogus,

mirė, kai Frydrichui buvo ketveri). Su seserimi visą gyvenimą buvo artimi draugai, nors ištekėdama už fašisto ji Nyčę labai nuvylė. Paskutiniaus jo gyvenimo metais, kai jau buvo aptemusi sąmonė, ji globojo Nyčę, sudarė ir išleido jo knygą **Valia galios link** (*Wille zur Macht*). Kadangi sesuo simpatizavo fašizmui, kartais Nyčė nepelnytai siejamas su

šia jam, individualistui ir antivalstybininkui, svetima ideologija. Kaip sanitaras jis dalyvavo 1870 metų kare ir čia susiformavo jo priešiškas kultūros tapatinimui su valstybe ir ginklo galia, taip pat tam tikras kritinis požiūris į tradicines vertybes. Dėstė Bazelio universitete, tačiau dėl pablogėjusios sveikatos, nuolatinių galvos skausmų negalėjo ilgai išbūti vienoje vietoje. Daug keliavo, ypač mėgo kalnus. Bet liga niekada nebuvo Nyčės įkvėpimo šaltinis. Jis niekada nemanė, kad filosofijos ištakos gali būti bloga savijauta ar kančia. Nors filosofas turi kentėti, nevilts negali tapti jo įkvėpimo šaltiniu. Ligoje jis matė naują požiūrį, per kurį galima pažvelgti į sveikatą, o per sveikatą – į ligą. Nyčė nuolatos keitė požiūrius, netikėjo „aš“ vienoje, neįjutė jos savyje.

Viena svarbiausių Nyčės etikos kategorijų – „valia galios link“. Iš visų „valios galios link“ apraiškų Nyčė vertino tik atsiveriančios laisvės ir saviraiškos galimybę. „Valia galios link“ – tai sugebėjimas įveikti bejėgiškumą ir išsilaisvinti iš baimės, prietarų, nekritiško tikėjimo, bandos instinkto. Didžiausią „valių galios link“ galimybę, anot Nyčės, turi „antžmogis“. Veikale **Štai taip Zaratustra kalbėjo** (1883–1885) Nyčė antžmogį prilygina jūrai ir žaibui iš juodo debesies. Žmogus iš prigimties nesąs nei stiprus, nei tobulas. Ką jis laiko savo siela, yra tik „skurdas, purvas, malonumas menkas“. Tačiau kiekvienas gali būti tuo, kuo potencialiai gali tapti, – jei pasiryš, jei rizikuos, jei „eis lynu“. Prasmingai antžmogio simboliką atskleidžia akrobato, einančio lynu, paveikslas. „Žmogus – tai tarsi lynas tarp gyvulio ir antžmogio, tai lynas virš bedugnės“, – sako Zaratustra. Nyčės pasiūlyto „vertybių pervertinimo“ naujumas ir paradoksalus tas, kad estetinės kūrybos principus jis taiko etinėms vertybėms. Nyčė siūlo kurti save iš naujo, atsisakyti nusistovėjusių moralės šampų. Silpnas žmogus visada esąs šališkas, jis – savo gamtinių impulsų įkaitas. Savikūra negali būti paremta vien spontaniškumu. Pirmiausia reikia suteikti savo charakteriui stilių. Tai didelis ir retas menas, teigia Nyčė. „Valia galios link“ – tai kūrybinė jėga. Galingi žmonės – kūrėjai, nenorintys paklusti nusistovėjusioms taisyklėms. Gyvenimo plėtotės dėsniai reikalauja, kad kiekvienas individas susikurtų savo dorybę ir savo kategorinį imperatyvą. „Kas yra gera?“ – klausia Nyčė. Ir atsako: „Visa, nuo ko žmoguje didėja jėgos, valios valdyti, galybės jausmas“. O bloga? „Viskas, kas kyla iš silpnumo“, – atsako jis.

Kiti Nyčės veikalai: **Tragedijos gimimas** (1872), **Nešiuolaikinės mintys; Davidas Štrausas** (1973), **Apie istorijos žalą ir naudingumą** (1874), **Šopenhaueris kaip auklėtojas** (1874), **Richardas Vagneris Bairoite** (1876), **Žmogiška, pernelyg žmogiška** (1878),

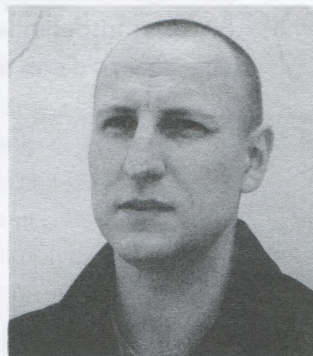

Keliautojas ir jo šešėlis (1879), **Ryto žara** (1881), **Linksmasis mokslas** (1882), **Anapus gėrio ir blogio** (1886), **Apie moralės genealogiją** (1887), **Stabų saulėlydis** (1899), **Antikristas** (1895), **Ecce Homo!** (1888).

Vadovėlio skyriuose „Vienatvė“, „Draugystė“, „Moteris ir vyras“, „Pareiga“ spausdinamos ištraukos iš Nyčės veikalų: *Štai taip Zaratustra kalbėjo*. – V.: Alma litera, 2002. Iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius; *Anapus gėrio ir blogio* (kn. Frydrichas Nyčė. *Rinkiniai raštai*. – V.: Mintis, 1991. Iš vokiečių kalbos vertė Evaldas Nekrašas).

PARŪLSKIS, SIGITAS (g. 1965) – poetas, eseistas, romanistas, dramaturgas, literatūros kritikas. Gimė Obėliuose (Rōkiškio r.). VU studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Išleido eilėraščių knygas *Iš ilgesio visa tai* (1990), *Mirusiųjų* (1994), *Mortui sepulti sint* (1998), *50 eilėraščių* (1999), *Marmurinis šuo* (rinktinė, 2004), romaną *Trys sekundės dangaus* (2002), esė rinkinį *Nuogi drabužiai* (2002). Parašė pjeses *Iš gyvenimo vėlių* (past. 1995); *P.S. Byla O.K.* (past. 1997); *Nenoriu susipažinti* (past. Radijo teatre 1998), *Barboros Radvilaitės testamentas* (past. 2002) ir kt.

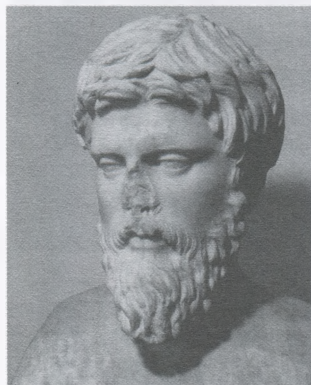
Parulskio kūrybinė stilistika artima Frydrichui Nyčei (*Nietzsche*) ir prancūzų egzistencializmui. Rašydamas eseistiką jis tarsi atlieka „metafizinį eksperimentą“ pats su savimi, jo lyrinis herojus siekia nusiplėšti visas kaukes panašiai kaip Merso Kamiu romane *Svetimas*. Parulskio tekstas griaua lėkštas iliuzijas ir dažnai šokiruoja skaitytoją, nes skatina atsiveikinti su naivumu. Autoriaus lyrinis herojus bando aptikti žmogaus patirties galimybių ribą. Panašiai kaip Nyčė, kuris kažkada sakė, kad įgyvendinimas – tai pažinimo siekiančiojo eksperimentas“. Kūrėjo egzistencinė pajauta tarsi kyburiuoja tarp tikrovės ir iliuzijos. Viena vertus, autorius šaržuoja klasikinį tiesmuką sentimentalumą, kita vertus, atsisakydamas iliuzijų ir siekdamas kiek galima atviriau apnuoginti tiesą, kuria savąjį „parulskišką sentimentalumą“, kuris paremtas nuotoliu, atvirumu ir nuoširdumu. Poetas savo kūrybą grindžia dualistine žmogaus samprata. Žmogus, anot jo, yra ne tik kūnas, bet ir siela, ne tik tragiškas, bet ir komiškas, ne tik apgailėtinas, bet ir didingas. Rašytojas vertina tragikomizmą, kai žmogus per autoironiją sugeba iš savęs pasišaipyti. Jaučiasi artimas tapytojo Šarūno Saukos kūrybai. Paklaustas, kaip įsivaizduoja savo idealų skaitytoją, atsako: „Jeigu kalbėsime apie pataikavimą skaitytojo skoniui, tai visų pirma esi pats skaitytojas, nėra rašytojo, kuris nebūtų skaitytojas. Ir visų pirma pataikauji savo paties skoniui. *Vox populi* [liaudies balsas] tikrai man nėra aktualus ir būtų labai neįdomu rašyti kažką prieš savo valią, galvojant, kad kažkam noriu įtikti. Pirmiausia noriu įtikti pats sau“. 2002 metais rašytojas išleido romaną *Trys sekundės dangaus*, kuriame lyrinis herojus dažnai

mąsto apie tarpą kaip metafizinę tuštumą. Tarpas išnyra visur: tarp gyvenimo ir mirties, žmogaus ir vyro, meilės ir erotikos. Kita vertus, šis romanas tai pokalbis su Dievu. Kartais primenantis Augustino knygą *Išpažinimai*. (Plačiau apie Parulskį skaitykite: „Įtikti pačiam sau. Jūratės Baranovos interviu su Sigitu Parulskiu“. – *Naujoji Romuva*, 2004, Nr. 1. – P. 65–68; Baranova J. „Metafizinis Sigitu Parulskio eksperimentas“. – Jūratė Baranova *Etika: filosofija kaip praktika*. – V.: Tyto alba, 2002. – P. 363–371; „Identifikacijos klausimu. V. Juknaitės pokalbis su S. Parulskiu“. – Vanda Juknaitė *Išsiduosi. Balsu*. – V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002. – P. 229–235.

Vadovėlio skyriuose „Vienatvė“, „Vaikai ir tėvai“ spausdinami Parulskio eilėraščiai iš rinkinio *Iš ilgesio visa tai*. – V.: Vaga, 1990, ir iš almanacho *Poezijos pavasaris*. – V.: Vaga, 1996.

PLATŌNAS (gr. *Platōn*, 427–347 m. pr. Kr.) – graikų filosofas. Kilęs iš aristokratų ir žinomų politikų šeimos, auklėtas griežtai ir santūriai. Nuo jaunumės buvo drovus, elgėsi kukliai. Būdamas trisdešimties metų, įkūrė savo mokyklą – Akademiją. Mirė sulaukęs 81 metų, savo gimimo dieną, pagal legendą, Apolono gimimo dieną. Palaidotas Akademijoje.

Platonas – Sokrato mokinys. Sokrato mirtis sukrėtė Platoną. Jis skaudžiai išgyveno Atėnų teismo, nuteisusio mokytoją myriop, nuosprendį. Pirmuosiuose savo dialoguose **Kritonas**, **Protagoras**, **Lachetas**, **Lisidas**, **Parmenidas**, pirmojoje **Valsstybės** knygoje, kaip ir kalboje **Sokrato apologija**, Platonas literatūrine forma rekonstruoja mylimo mokytojo Sokrato dialogus. Šio laikotarpio dialogai atspindi Sokrato suinteresuotumą moralės klausimais (dorybė, gėris, drąsa, pagarba tėvynei ir įstatymui). Vidurinio laikotarpio dialoguose **Hipijas Didysis**, **Hipijas Mažasis**, **Gorgijas**, **Menonas**, **Kratilas**, **Eutidemas**, **Meneksenas** Platonas Sokratą priešina sofistams, formuluodamas nekintančių absoliučių idėjų teoriją kaip atsvarą sofistinės retorikos santyki-

numui. Tai jau platoniskasis Sokratas, teigiantis pasaulio pastovumą. Jis polemizuoja su Heraklito pasekėju Kratilu, maniusiu, jog viskas be perstojo kinta. Jaučiama pitagoriškos sielų keliavimo mitologijos įtaka.

Vėlyvuoju savo kūrybos laikotarpiu, kuriuo parašyti dialogai **Fedonas**, **Puota**, **Faidras**, **Teaitetas**, **Timajas**, **Kritijas**, **Sofistas**, **Politikas**, **Filebas**, **Valstybė** (II–X knygos), Platonas jau „savarankiškas“. Paskutiniame veikale – **Įstatymai** – jis apsieina be Sokrato. Vėlyvasis Platonas, kitaip nei Sokratas, formuluoja mokymo pagrindus apie idėjų pasaulį kaip savarankišką ir nekintamą būtį.

Kaip ir Sokratas, jis teigia, kad tik protas įstengia pasiekti tikrąjį žinojimą. Sąvokos išreiškia tai, kas daiktuose bendra ir pastovu. Tačiau, kitaip nei Sokratas, sąvokas laiko

nekintančio ir amžino idėjų pasaulio dalimi. Ką matome tikrovėje, yra tik netobuli ano tobulo pasaulio šešėliai. Idėjų pasaulis esąs logiškai susieta hierarchinė struktūra, kurios aukščiausioji valdžia – neriboto gėrio idėja. Veikale *Valstybė* Platonas rašo apie keturias svarbiausias dorybes: išmintį, drąsą, saikingumą ir teisingumą. Išmintis, anot filosofo, nėra techninis žinojimas ar mokėjimas. Išmintis – tai sugebėjimas kontempliuoti (protu stebėti) teisingumo idėją ir ja remiantis valdyti valstybę. Išmintimi pasižymi tik išrinktieji – filosofai, kurie ir turi valdyti idealią valstybę. Drąsieji auklėjami kariais, visi kiti – gamintojais ir amatininkais. Saikingumas – bendra visų luomų dorybė. Teisingumas įsivyrėja tada, kai užtikrinama šių dorybių ir trijų visuomenės sluoksnių harmonija. Platono darbų tyrinėtojų nuomone, iš 34 filosofui priskiriamų dialogų tik 23 nekelia abejonių dėl autorystės.

Vadovėlio skyriuose „Moteris ir vyras“, „Išmintis“ spausdinamos ištraukos iš Platono knygų: *Valstybė*. – V.: Mintis, 1981. Iš senosios graikų kalbos vertė Jonas Dumčius; *Dialogai*. – V.: Vaga, 1968. Iš senosios graikų kalbos vertė Merkelis Račkauskas.

PLUTÁRCHAS (*Plutarchos*, apie 45–125 m.) – senovės graikų rašytojas. Pirmojo tūkstantmečio pradžioje romėnams nuniokojus Graikiją, Plutarchas su šeima laimingai gyvena mažame graikų mieste Chaironėje. Daugelį metų tarnavo kaip vienas iš dviejų kulto tarnų Apolono šventykloje Delfuose. Jau tapęs įžymus Romos imperijoje, liko gyventi ten, kur gyvenęs, nors buvo nuvykęs į Egiptą, Italiją, kur apsistojęs dėstė filosofiją.

Parašė 46 **Paralelines biografijas** (vieno graiko gyvenimas lyginamas su vieno romėno). Į šį veikalą įeina dar keturios atskiros biografijos ir 19 trumpų palyginimų. Knygoje Plutarchas didžiuojasi graikų kultūra ir didybe, tačiau gana nešališkai samprotauja ir apie romėnus. Įžvalgus, nors kai kurie faktai nėra tikslūs. Jam labiau rūpi charakterio portretas ir moralinės pamokos. Plutarcho kūrinių žanrą sunku priskirti vien istorijai, biografijai ar filosofijai. Tai tiesiog žmogaus prigimties studija.

Plutarchą lankydavo svečiai, jis užrašydavo pokalbius su jais. Šie filosofiniai rašiniai išleisti **Moralijų** pavadinimu. Vadovėlyje spausdinamoje ištraukoje Plutarchas svarsto pavydo prigimtį. Jis teigia, jog pavydas nepateisinamas, nes juk svetima sėkmė niekam skriaudos nedaro. Be to, paprastai pavydima puikiems žmonėms. Pavydas liudija žmogaus prigimties niekšišumą, todėl žmonės linkę jį slėpti. Plutarchas skiria pavydą nuo neapykantos. Imperatoriui Aleksandriui, pasak jo, niekas nepavydėjo, nes per didelę sėkmę gesina pavydą. Tačiau daugelis jo neapkentė, o tai ir pražudė jį. Kita vertus, neapykanta linkusi naikinti, kiek tai įmanoma. O pavydas nebūtinai to siekia. Daug žmonių, sako Plutarchas, pavydi savo artimiesiems ir draugams, tačiau nelinki jiems pražūties.

Vadovėlio skyriuje „Pavydas ir neapykanta“ spausdinama ištrauka iš Plutarcho *Moralijų*, išspausdintų rinkinyje *Būtis ir laikas*. – V.: Mintis, 1983. Iš senosios graikų kalbos vertė Vanda Kazanskienė.

PRŪSTAS, MARSELIS (*Marcel Proust*, 1871–1922) – prancūzų romanistas, kritikas. Gimė Paryžiaus priemiestyje žymaus gydytojo, medicinos profesoriaus šeimoje. Jau vaikystėje sirgo astma; ši liga kamavo visą gyvenimą. Daug laiko šeima praleisdavo Antėjaus kaime-lyje už Paryžiaus (kur gimė). Baigęs licėjų, tarnavo kariuomenėje, vėliau studijavo teisę

ir literatūrą. Domėjosi Paryžiaus socialiniu gyvenimu: mėgo lankyti literatūriniuose salonuose. Rašė trumpus apsakymus, nors šeimos ir pažįstamų akyse atrodė kaip diletantas. Mirus tėvams, prie kurių buvo stipriai prisirišęs, galutinai atsidėjo literatūrai. Rašymo prigimtį suprato kaip ypatingo bendravimo su skaitytoju galimybę: skaitymas yra bendravimas „vienatvėje“, todėl jis nekasdieniškas. Kritikavo knygų vertintojus, kurie kūrinį sieja su autoriumi. Autorius ir kūrinys, manė Prustas, yra du skirtingi dalykai. Knyga atspindi sunkiai suvokiamą vidinį kūrėjo asmenybės pasaulį, kurio negalima atsekti kasdieniame jo gyvenime. Todėl raktas į tiesą, pasak Prusto, yra ne knyga, o individas.

Pagrindinio Prusto veikalo *Prarasto laiko beiėskant* siužetas – tarsi taip pat iš rašytojo gyvenimo, tačiau autobiografiniai sutapimai nėra labai svarbūs. Prustas kuria prancūzų filosofo Anri Bergsono (*Bergson*) aprašytą laiko, kaip trukmės (*durée*), pasaulį, suvokiamą vidiniu išgyvenimu. Pagrindinio veikėjo pasakojimas paremtas spontaniškais prisiminimais – kelione laiku. Bergsonas tai vadino trukme, o amerikiečių psichologas ir filosofas Viljamas Džeimsas (*James*) – sąmonės srautu. Prisiminimus sukelia visiškai atsitiktiniai dalykai, pvz., arbatos ir pyragaičio skonis staiga sugrąžina pagrindinį herojų Svaną į vaikystę, į nugyventą gyvenimą, į savo santykius, nusivylimus, meilės potyrius. Veiksmas iš tiesų vyksta ne tiek laike ir erdvėje, kiek Svano prisiminimuose. Šie trys psichologiniai matmenys Prusto rašymo stilistikoje veikė kai kurias literatūros kritikos kryptis, pvz., struktūralizmą, naratologiją. Polis Rikioras (*Ricoeur*) knygoje *Laikas ir naratyvas* nagrinėja pasakojimo ir laiko santykį šiame romane, Žilis Deliozas (*Deleuze*) knygoje *Prustas ir ženklai* teigia, kad Prusto romanas esąs ne apie laiką, o apie tiesą.

Romaną *Prarasto laiko beiėskant* sudaro septynios knygos: ***Svano pusėje*** (1913), ***Žydinčių merginų šešėlyje*** (1919), ***Germantų pusė*** (1920–1921), ***Sodoma ir Gomora*** (1921–1922). Tris paskutinius romanus – ***Kalinė*** (1923), ***Dingusi Albertina*** (1925), ***Atrastas laikas*** (1927) – išleido po rašytojo mirties jo brolis. 1952 m. išėjo autobiografinė apysaka ***Žanas Santėjis***, 1954 m. – literatūrinė esė ***Prieš Sent Bevą***.

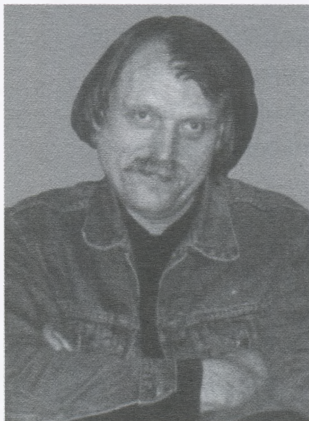
Vadovėlio skyriuje „Moteris ir vyras“ spausdinama ištrauka iš Prusto romano *Prarasto laiko beieškant* (*Svano pusėje*). – V.: Vaga, 1979. Iš prancūzų kalbos vertė Aldona Merkytė.

RILKĖ, RAINERIS MARIJA (*Rainer Maria Rilke*, 1875–1926) – austrų rašytojas. Gimė Prahoje. Studijavo Prahoje, Miunchene ir Berlyne. Nuo 1919 m. gyveno Šveicarijoje. Išleido keletą eilėraščių rinkinių (*Valandų knyga* ir kt.), dienoraščio formos romaną *Maltės Lauridso Brigės užrašai* (1910), menotyros knygų ir kt. Rilke nebuvo filosofas, jis buvo poetas. Tačiau mąstė apie pasaulį taip, kad jo įžvalgos tapo įdomios ir filosofams. Kodėl? Arvydas Šliogeris rašo: „Rilkės epocha garbino jausmą, išgyvenimą, genialų įkvėpimą, subjektyvumą, psichologines subtilybes <...>, o Rilke visam tam priešpriešino klasikinių epochų ir klasikinio meno idealą: būti objektyviam, būti racionaliam, būti tokiam pat aiškiam ir paprastam kaip vyturio giesmė. Įgyvendinti antidekadentišką idealą dekadentiškoje epochoje gal ir nebuvo neįmanoma, bet buvo neįmanomai sunku. Ir daug kas iš tų, kurie gerai susipažinę su Rilkės kūryba, suabejos, ar jam tai pavyko padaryti. Vien jo *Maltės Lauridso Brigės užrašai* – ar tai nėra bet kokios vilties sugrįžti į klasiką laidotuvės. Toks idealas – tai kova su vėjo malūnais. Šiuo požiūriu Rilke – poezijos Don Kichotas. <...> Rilke tikėjo, kad menininkas, tikras, kuriantis menininkas (tokio menininko provaizdis jam buvo Rodenas), kuria ne antrąją tikrovę, o tikrovę apskritai, būtį *par excellence*. Tai, ką mes apskritai ir labai apytiksliai vadiname tikrove, realybe, būtimi, daiktais ir gyvenimu, Rilkei atrodė tik regimybė, blaškoma laiko, santykinumo, kaitos ir nykstamybės vėtrų. Ir toji regimybė jam kėlė nerimą kaip tik nepakankamu savo realumu, neišbaigtumu, savo nepakankamai intensyviu būtiškumu. Tik vieną sykį viskas, tik sykį ir daugiau niekada, skundėsi poetas. Rilke ilgėjosi būties, tokios nepajudinamos, tokios ramios ir paprastos, kurią, kaip jam atrodė, turi tik daiktai ir niekada neturi žmogus. Visa, kas žmogiška, pernelyg efemeriška, akyta, neapibrėžta, išskydę ir netikra. Tik daiktuose yra tikroji būtis“ (Šliogeris A. „Raineris Marija Rilke – poetas ir mąstytojas“. – *Poezijos pavasaris*. – V.: Vaga, 1987. – P. 149, 151. Žr. taip pat: Arvydas Šliogeris „Daiktas ir santykis R. M. Rilkės poezijoje“. – Šliogeris A. *Daiktas ir menas*. – V.: Mintis, 1988).

Vadovėlio skyriuose „Vienatvė“, „Moteris ir vyras“ spausdinamos ištraukos iš Rilkės knygų *Maltės Lauridso Brigės užrašai*. – V.: Vaga, 1985; *Laiškai jaunam poetui*. – V.: Regnum, 1992. Abi knygos iš vokiečių kalbos vertė Antanas Gailius.

RUBAVIČIUS, VYTAUTAS (g. 1952) – poetas, filosofijos ir literatūros kritikas, vertėjas, politikos apžvalgininkas. Gimė Klaipėdoje. Baigė Klaipėdos 14-ąją (dab. Atžalyno) vidurinę mokyklą, Vilniaus universiteto Fizikos fakultetą. Dirbo Filosofijos, sociologijos ir teisės institute, savaitraščio *Literatūra ir menas* vyr. redaktoriumi, Filosofijos, kultūros ir meno

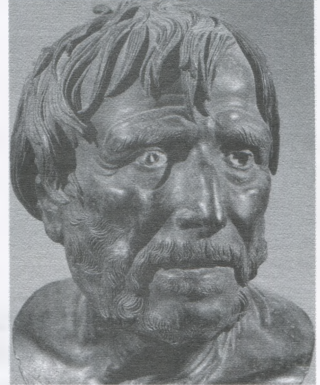
institute. Estetinės pažiūros formavosi studijų laikais, kuriuos poetas prisimena kaip laisvą minties polėkį: „Fizikos fakultetas. Demokratijos mokykla. Pats už save atsakai. Interesų margumynas: pokalbiai apie Rytus, „Karaliaus Ūbo“ statymas, poezija, Sartras, Kamiu, noras išsiskirti, parodyti visiems, kad tu nepaprastas. Tačiau kas? Dzenas svarbiau. Paleisti save taip, kad sąmonė duotų ženklą. Naivu... Labai reikšminga. Mada? Tačiau ir mąstymo galios, laisvės, paradoksalumo pojūtis. Dzenas – ne doktrina, ne sistema, o kelionė, kalbantis su gamta apie save ir su savimi apie gamtą. Basio šiaurėje, Borisas Gorkio gatvėje... Ar tai įmanoma palyginti su visuomenės mokslų vadovėliais, ar įmanoma ką nors suvokti nepatyrus praregėjimo ekstazės, nepajutus, kad tave atviram pokalbiui pakvietė laisva, pasaulį kurianti mintis“.

Išleido poezijos rinkinius *Nusigiedriję žodžiai* (1979), *Laiko įtampa* (1981), *Eilinė istorija* (1985), *Dangus ir kitos gamtos jėgos* (1988), *Akies šukė* (1991), *Pilkosios eilės* (1998), kritikos straipsnių rinkinį *Neįvardijamos laisvės ženklas* (1997). 2001 m. apgynė humanitarinių mokslų (filosofijos) daktaro disertaciją, kurios pagrindu išleido knygą *Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas* (2003). Žinomas kultūrinėje spaudoje kaip filosofinės recenzijos meistras (žr. Baranova J. „Filosofinė recenzija: kaip ir kodėl ją rašyti?“ – *Kultūros barai*. 1997, Nr. 11). Įsimintinos jo recenzijos apie Martino Heidegerio (*Heidegger*) vertimų, Arvydo Šliogerio, Alfonso Lingio knygas. Viename interviu, kuriame jis kalba apie save kaip poetas, sako: „Taip, domėjausi ir iki šiol domiuosi ne tik literatūra. Net baigiau filosofijos istorijos aspirantūrą. Kai kurios temos apimdavo mane staiga ir ilgai nepaleisdavo. <...> Bendravimas, pasaulio suvokimas yra nuolatinė žmogaus prasmų savikūra... Tokios mintys nedavė ramybės prieš gerą dešimtį metų, kada gilinausi į filosofinę hermeneutiką, kada tiesiog kankino kalbos stebuklas“ (žr.: Valentinas Sventickas. *Keturi portretai*. – V.: Vaga, 1991. – P. 195). Rubavičiaus fenomenas unikalus. Poeto savitapatybė meta iššūkį filosofui, o filosofo – poetui. Tačiau, antra vertus, filosofas mąsto apie tai, kas artima ir poetui – apie kalbos prasmę, hermeneutinio supratimo galimybę, testo dekonstrukciją.

Poetas gyvai suvokia pasaulį ir subtiliai jaučia reiškinį tęstinumą. Sventickas yra atkreipęs dėmesį į jo žinių godulį. Poetas nesigina: kiek save prisimenąs, jis visą laiką ką nors skaitęs ir visą laiką jautęs įsmigusią neviltingą rakštį: „pasaulyje ir knygoje yra tiek daug dalykų, kurių aš niekada nepatirsiu, kurių aš niekada nesuvoksiu“ (Sventickas. Ten pat. – P. 196).

Skyriuose „Moteris ir vyras“, „Pareiga“ spausdinami eilėraščiai iš rinkinio *Eilinė istorija*. – V.: Vaga, 1985.

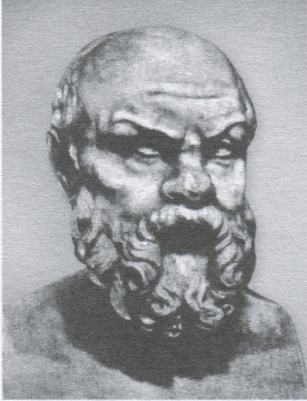
SĖNEKA, LIUCIJUS ANĖJUS (*Lucius Annaeus Seneca*, apie 4 m. pr. Kr.–65 m. po Kr.) – Romos stoikas, filosofas. Jo tėvas taip pat buvo rašytojas, kilęs iš Ispanijos raitelių šeimos. Liucijus Anėjus Seneka Jaunesnysis gimė Romos provincijos Ispanijos Kordubos (dab. Kordobos) mieste turtingoje šeimoje. Vaikystėje su tėvu ir teta persikraustė į Romą. Mokėsi pas „gramatiką“, klausė retorikos paskaitų. Vėliau pats garsėjo oratoriniais gabumais. Pasakojama, kad būdamas senatoriumi senate pasakė tokią puikią kalbą, jog imperatorius Kaligula įsakė jį nužudyti. Nuo to Kaligulą atkalbėjo artima jo draugė, motyvuodama tuo, kad Seneka yra prastos sveikatos ir ilgai negyvens. Jaunystėje iš tiesų Seneka kentėjo nuo peršalimo ligų. Artimieji jį buvo pasiuntę į Egiptą, kur sausas klimatas ir šilta žiema pataisė sveikatą. Egipte gyveno penkerius metus. Grįžęs pasinėrė į politinę veiklą. Nebuvo vien kabinetinis filosofas. Siekė aukštų postų. Jam padėjo Agripina, būsimo imperatoriaus Nerono motina. Ji pakvietė Seneką auklėti sūnaus. Jos padedamas, gavo pretoriaus, vėliau tribūno vietą. Kaligulos valdymo metu turėjo teisę įeiti į senatą. Painiojosi į politines intrigas. Galiausiai pats nuo jų ir pražuvo. Imperatorius Neronas, įtaręs, kad Seneka dalyvavo sąmoksle prieš jį, įsakė jam nusizudyti (tokia antikoje buvo mirties bausmės forma; taip mirė ir Sokratas), nepaisydamas, kad Seneka kitados buvo jo auklėtojas.

Iš gausaus Senekos palikimo išliko 12 nedidelių moralinio bei religinio turinio traktatų: **Apie numatymą; Apie apvaizdą; Apie dvasios ramybę; Apie išminčiaus tvirtumą** ir kt. Trys dideli veikalai: **Apie atlaidumą; Apie geradarybes** ir **Gamtos klausimai**. Be to, 124 **Laiškai Lucilijui**, 9 tragedijos mitologiniais siužetais ir istorinė drama.

Vadovėlio skyriuose „Vienatvė“, „Draugystė“, „Išmintis“ spausdinamos ištraukos iš Senekos knygos *Laiškai Lucilijui*. – V.: Mintis, 1986. Iš lotynų kalbos vertė Dalia Dilytė. Ši knyga – tai tarsi filosofo dienoraštis. Atsitraukęs nuo politinių intrigu, filosofas rašė Lucilijui: „Aš suvokiu, Lucilijau, jog ne tik tobulėju, bet ir keičiuosi. Nesakau ir netikiu, kad manyje nebeliko nieko, ką dar reikėtų keisti. Negi jau nebeturiu savybių, kurias reikėtų taisyti, mažinti arba stiprinti? Jeigu siela mato savo ydas, kurių ligi šiol nepripažino, vadinasi, ji pasidarė geresnė“ (P. 22). Senekos meditacijos, kaip išvengti nerimo, sumaišties ir pasiekti laimę bei vidinę ramybę, yra ir savojo gyvenimo apmąstymas. Filosofiją jis laikė sielos terapija, kuri leidžia nesiblaškyti, susidraugauti pačiam su savimi.

SOKRĀTAS (*Sokratēs*, apie 469–399 m. pr. Kr.) – antikos filosofas, pradėjęs intelektualinę tradiciją etikoje. Gimė akmentašio ir pribuvėjos šeimoje. Jau pagyvenęs vedė, augino tris vaikus, tačiau šeimos gerove nesirūpino, dienas leido gatvėje kalbėdamasis su žmonėmis, pateikdamas jiems klausimų. Neva dėl blogos įtakos jaunimui, taip pat už bedie-

vystę buvo nuteistas mirties bausme. Pasak legendos, Sokratas neskubėdamas paėmė į rankas nuodų taurę ir lengvai bei ramiai išgėrė. Raudėjo susirinkę draugai. Bet Sokratas juos sugėdino, primindamas, jog mirti reikia palaimingoje tyloje. Iš pradžių jis vaikščiojo, paskui atsigulė ir nebejautė, kaip jo stingstantį kūną čiupinėja sargybinis. Ir staiga, kai mirties šaltis jau artėjo prie širdies, netikėtai ištarė: „Kritonai, mes skolingi Asklepijui gaidį. Atiduokite, nepamirškite“. – „Būtinai, – atsakė Kritonas. – Ar dar nori ką pasakyti?“ Bet atsakymo nebebuvo.

Sokratas nerašė. Apie jį rašė Platonas ir Ksenofontas. Rašė skirtingai. Ksenofonto Sokratas yra be ironijos ir be paradokso. Atėmus šiuos bruožus, platoniškojo Sokrato neliktų. Ksenofonto Sokratas įtikinėjantis. Platono – visiškai neįtaigaujantis. Jis laimi kiekvieną argumentą, bet niekada nenugali paties oponento. Ksenofonto Sokratas diskutuoja apie teologiją ir teodicėją, įrodinėja dieviškąjį protą, kuris sukūrė žmogų. Platono Sokratas kalba tik apie žmonių reikalus. Teigia, kad už bloga niekada nereikia atsilyginti blogu. Ksenofonto Sokratas palaiko paplitusį požiūrį, jog geras žmogus „pagelbės savo draugams ir kenks savo priešams“.

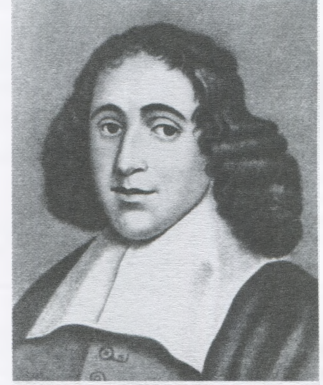
Sokrato filosofija yra mokymas, kaip žmogui dera gyventi. Gyvenimas – menas. Reikia jį išmanyti. Žmogus blogį renkasi tik dėl to, kad jam stinga žinių. Žinojimas – tai sugebėjimas reiškiniuose įvairovėje išvelgti bendrybę. Ta bendrybė yra abstrakti sąvoka, tačiau sykiu ji yra ir kriterijus, padedantis atskirti gėrį nuo blogio. Sokratas kalbėdavosi ir ginčydavosi su atėniečiais norėdamas padėti jiems tokias abstrakčias sąvokas susikurti ir jas įsisąmoninti. „Kas yra drąsa?“ – klausia jis Platono dialoge *Lachetas*, „Kas yra išmintis?“ – dialoge *Charmidas*, „Kas yra grožis?“ – dialoge *Hipijas Didysis*. Išgirdę tokius klausimus, Sokrato pašnekovai dažnai suglumsta. „Graži mergina“, – atsako Hipijas į Sokrato klausimą. Tada Sokratas pateikia kitą klausimą, į kurį atsakydamas pašnekovas nejučia ima sau prieštarauti ir pamažu supranta, kad jo žinojimas labai paviršutiniškas. Šitaip klausiant bandoma apčiuopti tam tikras bendrybes, iš kurių išryškėja grožio, teisingumo, drąsos ir kitos sąvokos.

Vadovėlio skyriuose „Draugystė“, „Išmintis“, „Atlaidumas“ spausdinami Sokrato dialogai iš Platono knygos *Dialogai*. – V.: Vaga, 1968. Iš senosios graikų kalbos vertė Merkelis Račkauskas.

SPINOZÀ, BENEDIKTAS (*Benedicti de Spinoza, 1632–1677*) – Nyderlandų filosofas racionalistas. Spinoza pats pakeitė vardą Baruchas į Benediktą, kai buvo atskirtas nuo sinagogos. Gimė Amsterdame turtingo Ispanijos žydų pirklio šeimoje. Lankė sinagogą ir žydų mokyklą, kur studijavo hebrajų kalbą, žydų bei arabų teologus. Spinozos tėvas tikėjosi, kad sūnus bus rabinas ir sudarė jam plačias lavinimosi galimybes. Tačiau dvidešimtmetis vaikas ėmė domėtis scholastika, naujaisiais mokslais ir Renė Dekarto (*Descartes*) filosofija. Taip pamažu stiprėjo Spinozos nepasitenkinimas rabinų Biblijos aiškinimais. Rabinai taip pat piktinosi jo gamtos mokslų ir lotynų kalbos studijomis.

1656 m. Spinoza buvo atskirtas nuo sinagogos ir prakeiktas. Prakeikimo rašte rašoma: „Mes įsakome niekam su juo nebendrauti nei žodžiu, nei raštu, nei rodyti jam kokį nors palankumą, nei pasilikti po tuo pačiu stogu su juo, nei būti per keturias uolektis (uolektis – ilgio matas, lygus 60–71 cm – J. B.) nuo jo, nei skaičiuoti ką nors jo sukurto ar parašyto“ (Scruton R. *Spinoza*. – Oxford, New York, 1986. – P. 8–9). Spinozai kuriam laikui buvo uždrausta gyventi Amsterdame.

1660 m. jis grįžo, privačiai mokė Dekarto filosofijos. 1670 m. išvyko į Hagą, kur gyveno iš menkos pašalpos, šlifavo lęšius. Atsisakė Liudviko XIV siūlomos karališkosios pensijos mainais už dedikuotą jam knygą ir karaliaus Karlo Liudviko kvietimo dėstyti Heidelbergo universitete, jei netrikdytų viešosios religijos. Mirė susirgęs tuberkulioze, 44 metų amžiaus. Be gimtosios ispanų kalbos, jis puikiai mokėjo hebrajų, neblogai portugalų ir olandų, prancūzų kalbas. Tačiau filosofinius tekstus rašė lotyniškai.

Spinozos veikalai: ***Trumpas traktatas apie Dievą, žmogų ir jo laimę; Dekarto filosofijos principai; Teologijos politikos traktatas***. Neužbaigė *Traktato apie proto tobulinimą*, žydų kalbos gramatikos, Biblijos vertimo į olandų kalbą. Po Spinozos mirties draugai surinko jo laiškus ir parinktinai juos išleido. Išleido taip pat svarbiausią jo veikalą ***Etika*** (1677). Knyga buvo labai greitai išpirkta ir uždrausta. *Etiką* sudaro penkios dalys. Pirmojoje Spinoza įrodinėja, jog Dievas imanentiškas (priklausantis prigimčiai, vidinis) pasauliui, antrojoje svarsto Dekarto suformuluotą proto ir materijos santykio problemą, trečiojoje gilinasi į žmogaus prigimties klausimus, ketvirtojoje aptaria žmogaus elgesio priklausomumą nuo emocijų, penktojoje parodo, kaip galima protu pasiekti laisvę, o kartu ir laimę. Siūlo žmonių veiksmus ir troškimus aiškinti kaip geometrinės linijas ar kūnus. Daiktai atrodo atsitiktiniai tol, kol protas yra pasyvus. Per pažinimą idėjos tampa tapatesnės – taip įžvelgiamas būtinumas. Žmogus įgyja laisvę. Laisvė, anot Spinozos, nėra laisvė nuo būtinumo. Tai būtinumo įsisąmoninimas. Spinoza etines problemas svarsto ne iš asmeninių pozicijų, o kaip nesuinteresuotas mąstytojas.

Vadovėlio skyriuje „Pavydas ir neapykanta“ spausdinama ištrauka iš Spinozos veikalo *Etika*. – V.: Pradai, 2001. Iš lotynų kalbos vertė Romanas Plečkaitis.

STRINDBERGAS, AUGUSTAS (*August Strindberg*, 1849–1912) – švedų rašytojas, dramaturgas. Gimė ir gyveno Stokholme klestinčio pirklio šeimoje. Trylikos metų neteko motinos. Sunkiai pakėlė tėvo šaltumą ir greitas naujas vedybas. Studijavo mediciną Upsalos universitete. Prieš tapdamas rašytoju dirbo aktoriumi, mokytoju, žurnalistu.

Įkūrė Intymųjų teatrą Stokholme. Iširus antrajai santuokai (buvo tris kartus vedęs, visos žmonos – aktorės, su visomis išsiskyrė), parašė keturių tomų autobiografiją **Tarnaitės sūnus: žmogiškos būties evoliucijos istorija** (1886). Kūrybinį kelią pradėjo kaip dramaturgas. Išgarsėjo romanu **Raudonasis kambarys** (1879). Strindbergo sukurtas romanų pasaulis persunktas mizantropija (gr. *miseō* – neapkenčiu + *anthrōpos* – žmogus). Herojai jaučiasi vieniši ir susvetimėję. Jie nesugeba mylėti. *Fromas (Fromm)* tokius žmonių santykius pavadintų simbiotiniais-sadistiniais arba mazochistiniais. Tuo Strindbergo sukurtas pasaulis artimas *Kamiu (Camus)* absurdo romano pasauliui. Su *Kamiu* Strindbergas susirašinėjo. Nyčė (*Nietzsche*) jam adresavo paskutinius savo gyvenime rašytus laiškus.

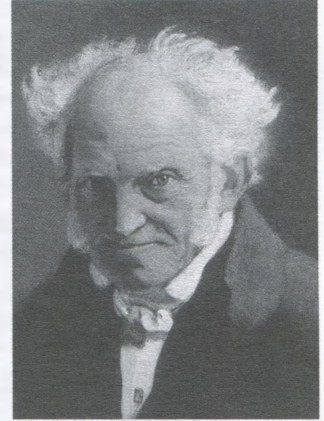
Vienas Strindbergo kūrybos leitmotyvų – vyro ir moters, kaip dviejų lyčių atstovų, kovos analizė. Tai galima įžvelgti ne tik romane **Pamišėlio išpažintis** (1888), bet ir pjesėse **Freken Julija** (1888), **Tėvas** (1908). Šioje kovoje moteris paprastai vaizduojama kaip valdinga ir agresyvi, vyro asmenybę naikinanti pusė. Krizės patirtis atsispindi autobiografiniame romane **Inferno** (1897, liet. *Pragaras*, 1998). Keitėsi kūrybos stilistika. Ankstyvosios pjesės – natūralistinės, vėlesnėje kūryboje, ypač siekiančioje jau XX amžių, plėtoja ekspresionizmą.

Strindbergas ne tik rašytojas, bet ir dailininkas. Vienas jo paveikslų – *Baltasis Mernas IV* – pateikiamas šiame vadovylyje.

Lietuvių kalba išleista Strindbergo novelių knygos **Nakties žaidimai** (1965), **Švedų novelės** (1986), romanai ir apysakos **Atviroje jūroje** (1993), **Juodosios vėliavos** (1998), **Pamišėlio išpažintis. Vienišas** (1992), **Raudonasis kambarys** (1989), **Hemsio salos žmonės** (1989). Teatruose pastatytos pjesės „**Freken Julija**“ (1937, 1977, 1999), „**Kelyje į Damaską**“ (1986), „**Mirties šokis**“ (1973), „**Šmėklų sonata**“ (1998), „**Sapnas**“ (1995), „**Tėvas**“ (1997).

Vadovėlio skyriuose „Vienatvė“, „Pavydas ir neapykanta“ spausdinamos ištraukos iš Strindbergo knygos *Pamišėlio išpažintis. Vienišas*. – V.: Vaga, 1992. Iš švedų kalbos vertė Eugenija Stravinskienė.

ŠÖPENHAUERIS, ARTŪRAS (*Arthur Schopenhauer*, 1788–1860) – vokiečių filosofas, gyvenimo filosofijos atstovas. Gimė Dancige (Gdanske) turtingo pirklio ir rašytojos Johanos Henrietos Šopenhauer šeimoje. Tėvas norėjo matyti jį komersantu, bet Šopenhaueris neįtūtė potraukio šiam „nekenčiamam užsiėmimui“. Studijavo mediciną ir filosofiją. 1820 m. gavo docento vietą Berlyno universitete. Nesutarė su Hėgeliu, vadino jį šarlatanu. Paskelbęs savo laisvai pasirenkamų paskaitų laiką tuo metu, kai jas skaitė Hėgelis, liko be studentų. Tuo metu išleista jo knyga *Pasaulis kaip valia ir vaizdinys* nebuvo pastebėta. Vengdamas choleros (jos auka tapo Hėgelis), 1833 m. išvyko į Frankfurtą prie Maino, kur gyveno vienišas ir atsisakyęs. Čia ir palaidotas.

Pagrindiniame veikle *Pasaulis kaip valia ir vaizdinys* (1819) Šopenhaueris, kaip ir Kantas (*Kant*), Fichtė (*Fichte*), Šelingas (*Schelling*), reiškinių pasaulį atskiria nuo pasaulio kaip „daikto savaime“. Valia Šopenhauerio etikoje – pasaulinis principas; „valia gyventi“ – nesąmoninga ir netikslinga. Protas tėra tik valios įrankis. Valia – agresyvus save naikinantis siekimas. Individas irgi tėra šios valios išraiška. Žmogaus egoistiniai siekimai negali realizuotis – jis kenčia. Nerealizuota valia patiria siaubingą vienatvės ir tuštumos kančią. Egoizmas, tapęs pykčiu, patenka į nevilties aklavietę. Neviltis skatina kaltę ir atgailą. Žmogus vienu metu tampa ir kankintoju, ir kankiniu. Šopenhaueris siūlo valios tironijos atsikratyti keturiais būdais: rinktis stoikų kelią, meilę kaip užuojautą ir estetinę bei asketinę būdą. Genijaus estetinė žiūra tokia stipri, kad grynojo pažinimo poreikis nuslopina net valios impulsus. Tačiau kasdienybės tuštuma ir beprasmybė priešinga estetiniam pasaulio vaizdui. Žmogaus gyvenimas ne vien tragiškas, jis – komiškas. Suvokus gyvenimo absurda, galima pasukti kitu keliu – paneigti valią. Asketizmas naikina valią ir su ja susijusį egoizmą. Užuojauta išlaisvina iš kančios, kylančios iš susirūpinimo savimi. Žmogus užjausdamas gaili ne tiek savęs, kiek visos žmonijos. Užjaučianti valia išsivaduoja iš gyvenimo ir nurimsta. Šventasis ir asketas – tai ne pasaulio nukariautojai, o kančios nugalėtojai.

Kiti etikos veikalai: *Dvi pagrindinės etikos problemos* (1896), *Gyvenimo išminties aforizmai* (1891–1892).

Vadovėlio skyriuose „Vienatvė“, „Draugystė“, „Moteris ir vyras“ spausdinamos ištraukos iš Šopenhauerio veikalo *Gyvenimo išminties aforizmai*. – V.: Pradai, 1994. Iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius.

Žodynėlis

Absoliūtas [lot. *absolutus* – besąlyginis, neapibrėžtas] – 1. *filos.* amžinas, nekintamas pasaulio pagrindas (-tinė dvasia, -tinė idėja, -tinis Aš, Dievas); 2. kas savaiminga, santykiška, ko niekas nesąlygoja.

Absoliūtinti – traktuoti ką nors kaip absoliutų.

Adėptas [lot. *adeptus* – pasiekęs] – idėjos, doktrinos, religijos sekėjas.

Akcideñcija [lot. *accidentia* – atsitiktinumas] – laikina, kintanti, neesminė daikto savybė.

Aksiologija [gr. *axia* – vertybė] – filosofinė vertybių teorija.

Aktualizācija [lot. *actualis* – tikras, realus] – *filos.* perėjimas iš potencialios, savaiminės būties į tikrą.

Altruizmas [pr. *altruisme* iš lot. *alter* – kitas] – moralinis principas, reikalaujantis svetimą gerovę vertinti labiau už savo paties gerovę.

Anamnėzė [gr. *anamnēsis* – pri(si)minimas] – *filos.* prisiminimas to, kas buvo pažinta idėjų pasaulyje.

Angažuoti(s) [pranc. *engager*] – į(si)t-raukti, į(si)veltį, į(si)painioti; kviesti.

Anominė savižudybė – prancūzų sociologo ir filosofo E. Diurkheimo (*Durkheim*, 1858–1917) sąvoka.

Diurkheimas pagal savižudybių motyvus skyrė egoistines, altruistines ir anomines savižudybes. Pastarąsias lemia staiga pakitusios išorinės gyvenimo sąlygos, kurios sutrikdo individo nusistovėjusį santykį su socialine aplinka.

Antropológija – koncepcija, siekianti pateikti vientisą žmogaus sampratą, remdamasi specialiujų mokslų (biologijos, psichologijos, etnologijos, sociologijos ir kt.) duomenimis.

Antropomòrfinis [gr. *anthrōpos* – žmogus + *morphē* – pavidalas, forma] – žmogaus pavidalo, panašus į žmogų.

Apātija [gr. *apatheia* – beaistriškumas] – viena iš svarbiausių stoicizmo etikos sąvokų. Tai būseną, kai protas nuramina aistras ir jausmus, siela tampa atspari likimo permainoms.

Apeliuoti [lot. *appellare*] – stengtis sužadinti norimą reakciją, atkreipti dėmesį.

Apodiktinis [gr. *apodeiktikos*] – būtinas, nenuginčijamas.

Apriòrinis [lot. *a priori* – iš pat pradžių] – nepriklausantis nuo patirties.

Askėzė – atšiauri, griežta gyvensena.

Aspėktas [lot. *aspectus* – žvilgsnis, išvaizda] – atžvilgis, kuriuo nagrinėjamas daiktas, reiškiny, sąvoka.

Atarāksija [gr. *ataraxia* – nesudrumsčiamumas] – antikinės etikos kategorija. Tai būseną, kai siela yra rami ir nesudrumsčiama. Atomistai (Demokritas, Epikūras, Lukrecijus) manė, kad išminčius pasiekia ataraksiją pažindamas pasaulį ir šitaip įveikdamas baimę bei netikrumą. Skeptikai kvietė vengti sprendimų apie gerį ir blogį.

Auteñtiškas [gr. *authentikos*] – tikras, patikimas, paremtas pirmuoju šaltiniu.

Autodefinīcija [lot. *definitio* – apibrėžimas] – savęs apibrėžimas.

Averoizmas – vidurinių amžių filosofijos kryptis, plėtojusi Ibn Rušdo (Averojaus) pažiūras.

Budizmas [skr. *buddha* – praregėjęs, išmintingas] – viena iš pasaulinių religijų. Atsirado VI–V a. pr. Kr. Indijoje, paplito Centrinėje, Pietų ir Rytų Azijoje. Pasak legendos, budizmo pradininkas – kara-

laitis Sidharta Hautama (Šakjamuni, t. y. „šakjū giminės išminčius“). Laimingai praleidęs vaikystę ir jaunystę, vėliau, sukūrė žmonijos kančių, atsiskyrė nuo pasaulio, septynerius metus praleido vienuoje. Jam atsivėrė (nušvito) keturios tiesos: 1. gyvenimas – kančia, 2. kančia turi priežastį, 3. kančią galima panaikinti, 4. yra kančios panaikinimo būdas. Buda sugrįžo į pasaulį ir per 40 metų mokė žmones jam atsivėrusių tiesų.

Demagogas [gr. *dēmagōgos* – liaudies vadovas] – asmuo, siekiantis naudos ar populiarumo melagingais pažadais, meilėkavimu, faktų iškraipymu.

Deontologinė etika [gr. *deon* – pareiga] – etikos šaka, sprendžianti pareigos problemą.

Derealizacija – psichinis sutrikimas, kuriam būdingas tikrovės nesuvokimas.

Deskriptyvinė (aprašomoji) etika – etikos sritis, istoriškai ar sociologiškai aprašanti ir analizuojanti visuomenės moralę.

Destruktyvus [lot. *destructivus*] – ardomas, griaunamasis.

Determinantas [lot. *determinans* – apibrėžiantis] – ką nors lemiantis veiksnys.

Determinuoti [lot. *determinare*] – lemti.

Determinizmas – filosofinė teorija, teigianti esant visuotinį dėsningą ir objektyvų tikrovės reiškinių priežastingumą.

Diakonija [pranc. *dia-conie*] – religinė tarnystė.

Dialėktika [gr. *dialektikē* – kalbuosi, diskutuoju] – 1. tikrovės ir jos pažinimo raidos teorija, paremta reiškinių tarpusavio ryšių, vidinių prieštaravimų nagrinėjimu; 2. senovės Graikijoje – diskusijų menas. **Dialėktikas** – kas prieštaringai vystosi. **Dialėktikas** – dialektinės filosofijos šalininkas. **Dialėktinis** – atitinkantis dialektikos principus, ja paremtas.

Dichotomija [gr. *dicha* – pusiau] – dalijimasis į dvi dalis, šakojimasis į dvi šakas.

Diskomfortas – psichinio ar fizinio nepatogumo, nemalonumo jausmas, būseną.

Disponuoti [lot. *disponere* – išdėstyti] – valdyti, tvarkyti savo nuožiūra.

Dzenbudizmas [jap. *zen* – susikaupimas, mąstymas + budizmas] – budizmo kryptis, rekomenduojanti meditaciją, kaip kelią į nušvitimą ir išsilaisvinimą; labiausiai paplito Japonijoje.

Egocentrizmas [lot. *ego* – aš + *centrum* – centras] – perdėtai jausmingas dėmesys sau, savęs laikymas visa ko centru.

Egzaltuotas [lot. *exaltatio* – didybė, puišybė] – kupinas susižavėjimo, pakilumo, perdėtai jausmingas.

Egzistencializmas [lot. *existentia* – egzistavimas] – filosofijos kryptis, kurios objektas yra individo egzistencija; skelbia, kad žmogaus likimas nėra visuomenės ir istorijos nulemtas, žmogus galįs laisvai rinktis.

Egzistencializmo etika – filosofinės krypties etika, kuri svarbiausia filosofinė problema laiko patį žmogaus buvimą pasaulyje. Egzistencializmo pradininkais laikomi B. Paskalis ir S. Kierkegoras. Skiriamos ateistinio egzistencializmo (M. Heidegeris, Ž. P. Sartras, A. Kamiu, S. de Bovuar) ir religinio egzistencializmo (K. Jaspersas, G. Marselis, N. Berdiajevas, L. Šestovas, A. Maceina, J. Girnius) kryptys.

Egzistencija [lot. *existentia*] – būtis, buvimas.

Egzistencinis nerimas – nerimas, kylantis iš pačiame žmogaus buvime slypinčių priežasčių: jo negebėjimo pažinti nei pasaulio, nei savęs, mirties ir laikinumo baimės.

Emotyvizmas – metaetikos kryptis, kuri moralės teiginius laiko vertintojo jausmų išraiška.

Empirinis – paremtas patyrimu.

Ėrosas [gr. *erōs*] – Platono filosofijoje – mistinis meilės, minties, vyriškos valios skverbimasis į grožį, tiesą, gerį.

Estetika [gr. *aisthētikos* – jutimnis] – mokslas, tiriantis grožį ir meną, jų dėsnius ir harmoniją. **Estetiškas** – atitinkantis estetikos, grožio reikalavimus.

Ėtika [lot. *ethica* – paprotys, įprotis, būdas] – 1. mokslas, tiriantis dorovę (moralę); 2. žmonių elgesio visuma.

Ėtinis – susijęs su etika.

Ėtikėtas [pr. *étiquette* – etiketė] – elgesio taisyklių visuma.

Eudaimonija [gr. *eudaimonia* – laimė] – senovės graikų etikoje – didžiausio gėrio turėjimas.

Eudaimoniškas – etikos kryptis, teigianti, kad moralės tikslas – laimė (Aristotelis, Tomas Akvinietas). Etika, laimę laikanti aukščiausiu gėriu, vadinama **eudaimonine**.

Evoliucinė etika [lot. *evolutio* – skleidimasis] – etikos kryptis, biologinį evolucionizmą taikanti moralės kilmei paaiškinti (T. de Šardenas).

Faktorius [lot. *factor* – darytojas, gamintojas] – jėga, sukianti ir veikianči kurį nors reiškinį; veiksnys.

Fatališkas [lot. *fatalis* – likimas] – neišvengiamas, likimo lemtas. **Fatalizmas** – pažiūra, aiškinanti, kad viskas pasaulyje iš anksto nulemta atgamtinių jėgų.

Fenomėnas [gr. *phainomenon* – esantis, pasirodantis] – 1. reiškinys. I. Kantas fenomenus (reiškinius) priešpriešino noumenams (daiktams savaime); 2. neįprastas, retas reiškinys; žmogus.

Fenomenologija [gr. *phainomenon*] – filosofijos kryptis, siekianti priartėti prie „pačių daiktų“ aprašydama sąmonės reiškinius (fenomenus).

Filantropas [gr. *philēo* – myliu + *anthrōpos* – žmogus] – labdarys, vargšų šelpėjas, rėmėjas.

Fobija [gr. *phobos* – baimė] – liguista, įkyri nepagrįsta baimė.

Froidizmas – austrų mokslininko Z. Froido (S. Freud; 1856–1939) sukurta

psichinių sutrikimų kilmės ir gydymo teorija.

Fronda (pranc.) – nerimta opozicija; opozicija asmeniniais motyvais.

Frustracija [lot. *frustratio* – nusivylimas] – nemaloni, įtempta jausminė būseną, atsirandanti dėl negalėjimo patenkinti kokio nors poreikio ar pasiekti užsibrėžtą tikslą.

„**Gyvėnimo filosofija**“ – filosofijos kryptis, gyvenimą supriešinusi su teoriniu jo pažinimu. Gyvenimas suvokiamas tik intuityviai, loginis pažinimas ar teorinis mąstymas prie jo nepriartėja. A. Bergsonas gyvenimą suprato kaip biologinį reiškinį, A. Šopenhaueris, F. Nyčė, V. Diltėjus, G. Zimelis jį laikė valia, iracionalių dvasinių jėgų raiška.

Gnoseologija [gr. *gnōsis* – pažinimas] – pažinimo teorija. **Gnoseologinis** – pažintinis.

Hedonizmas [gr. *hēdonē* – malonumas, pomėgis] – etikos teorija, teigianti, kad aukščiausias gėris ir žmogaus elgesio dorovinis kriterijus yra malonumas.

Hermenėutika [gr. *hermēneutikē* – aiškinu, dėstau] – filosofijos kryptis, pagrindine filosofine problema laikanti tekstų prasmės supratimą ir jos atkūrimą arba sukūrimą nauja interpretacija.

Heteronomija [gr. *heteros* – kitas; pirmasis sudurtinių žodžių dėmuo, rodantis skirtingumą, įvairovę + *nomos* – paprotys, įstatymas] – paklusimas kitų normoms, įstatymams; nesavarankiškumas.

Hierarchinis [gr. *hieros* – šventas + *archē* – valdžia] – sudarytas iš pakopų, susijusių pavaldumo ryšiais.

Hipotėzė [gr. *hypothesis* – spėjimas] – dar neįrodytas spėjimas arba teorija.

Hominizuotas [lot. *homo* – žmogus] – sužmogintas.

Imanėntinis, -iškas [lot. *immanens* – turimas, būdingas] – vidinis, iš prigimties būdingas, esantis ko nors viduje, ne išorinių veiksnių sukeltas.

Imperatyvas [lot. *imperativus* – liepiamasis, įsakomasis] – liepimas, reikalavimas; įsakmus, griežtas, privalomas liepimas, reikalavimas.

Indiferentinis, -iškas [lot. *indifferens*] – abejingas, nesidomintis, neveiklus, neturintis įtakos.

Integruoti [lot. *integrare* – atstatyti] – dalis, elementus jungti į visumą.

Intuityvizmas [lot. *intueri* – įdėmiai žiūrėti] – antinaturalistinė kognityvinė metaetikos kryptis, teigianti, kad pagrindinius etikos teiginius žmogus suvokia intuityviai, kaip akivaizdžias tiesas.

Iracionalūs [lot. *irrationalis* – neprotingas] – protu nesuvokiamas, neišreiškiamas loginėmis sąvokomis ir teiginiais.

Kategorinis imperatyvas – I. Kanto etikos kategorija, jo suformuluotas moralės dėsnis. Jis teigia: elkis taip, kad tavo elgesio maksima galėtų tapti visuotiniu dėsniu (kitais žodžiais tariant, kaip norėtum, kad elgtųsi visi). Dar kitaip: „Elkis taip, kad nei pats savęs, nei kito asmens atžvilgiu niekada žmogaus nepanaudotum vien kaip priemonės, o visada tik kaip tikslą“.

Kinikai [gr. *Kynikoi*] – viena sokratiškųjų filosofinių mokyklų, aukščiausia dorybe laikiusi gyvenimą, kuris atitinka prigimtį (neturėti turto, jokių poreikių, nepaisyti įstatymų, papročių ir pan.). Žymiausias kinikas Diogenas gyveno statinėje.

Kognityvūs [lot. *cognitio* – pažinimas] – pažinimo, pažintinis.

Kompromisas [lot. *compromissum* – abipusis pasižadėjimas] – priešingų nuomonių ir interesų atstovų susitarimas, pasiektas abipusėmis nuolaidomis.

Komunikabilūs [angl. *communicable*] – sugebantis bendrauti su kitais žmonėmis; **nekomunikabilus** – nesugebantis bendrauti.

Konceptija [lot. *conceptio* – suėmimas, priėmimas] – pažiūrų į kuriuos nors reiš-

kinius sistema; daikto, reiškinio, proceso samprata.

Konformizmas [lot. *conformis* – panašus] – pasyvus prisiderinimas prie vyraujančios nuomonės.

Konsonansas – darnus dviejų ar daugiau muzikinių garsų sąskambis.

Konstatuoti [pranc. *constater*] – teigti ką nors neabejotina, tikra.

Konstitucija [lot. *constitutio* – nustatymas] – 1. pagrindinis valstybės įstatymas, turintis aukščiausią teisinę galią, nustatantis šalies politinės, teisinės ir ekonominės sistemos pagrindus; 2. žmogaus arba gyvūno kūno sudėjimas. **Konstitūcinis** – pagrįstas konstitucija, susijęs su ja.

Konstitūoti [lot. *constituere* – nustatyti, konstatuoti] – sudaryti, įkurti, įsteigti; pagrįsti.

Konstruktivūs [lot. *constructivus* – reikalingas pastatymui] – prisidedantis prie plėtotės, kuriamasis, naudingas, pateikiantis ką nors nauja.

Kontempliacija [lot. *contemplatio* – (įsi)žiūrėjimas] – didelis susikaupimas, susitelkimas, susimąstymas.

Kontempliuoti – protu stebėti.

Konvencionalūs [lot. *conventionalis* – atitinkantis sutartį, sąlygą] – sutartinis, sąlyginis, visuotinai priimtas, atitinkantis tradicijas.

Konvergeñcija [lot. *convergens* – susieinantis, suartėjantis] – (su)panašėjimas, (su)artėjimas.

Koreliatyvūs [lot. *correlativus*] – sąsajus, atitinkantis.

Libido [aistra, potraukis; lot.] – aistra, geismas; pasak Z. Froido, seksualinis potraukis esąs pagrindinis psichinės energijos šaltinis.

Lògas [gr. *logos* – žodis, kalba, mintis, protas] – *filos.* visuotinė pasaulio tvarka, dėsningumas, pagal stoikų koncepciją – pasaulį valdantis kosminis protas.

Màksima [lot. *maxima* – aukščiausias principas] – elgesio taisyklė, principas.

Manichėjas – religijos, turinčios krikščionybės, budizmo, zoroastrizmo (dualistinė rel.) elementų, atstovas.

Mazochizmas – iškrypimas, kai kankinamasis jaučia pasitenkinimą; malonumas sukelti sau fizines arba psichines kančias.

Mediacija [lot. *mediatio*] – tarpininkavimas.

Meditacija [lot. *meditatio* – mąstau, apgalvoju] – apmąstymas, pasinėrimas į savo mintis, didelio susikaupimo būseną.

Mėdiumas [lot. *medium* – vidurys] – asmuo, galintis sukelti hipnozę, turintis įtaigos ir telepatijos galių.

Meliorizmas – filosofinė koncepcija, teigianti, kad pasaulį galima tobulinti, kad žmogus pajėgus jį keisti.

Mesianizmas – religinė koncepcija apie būsimą žmonijos išgelbėjimą, kurį turįs atnešti Dievo pasiųstas **mesijas** [gr. *Messias* – pateptasis].

Metaetika – teorinės etikos dalis, nagrinėjanti moralinės kalbos išraiškų reikšmę, moralinių vertinimų pagrindimo būdus bei galimybes.

Metafizika – filosofijos dalis, tirianti antjutiminius būties ir pažinimo pradus.

Metafizinis – protu nesuvokiamas, antjutiminis.

Minotauras – senovės graikų mitinė pabaisa – pusiau žmogus, pusiau jautis.

Modifikuoti [lot. *modificare* – išmatuoti] – keisti daikto ar reiškinio formą, savybes nekeičiant jo esmės.

Naratyvizmas – šiulaikinės moralės filosofijos kryptis, teigianti, kad į klausimą „kas aš esu?“ asmuo gali atsakyti tik papasakodamas apie save. **Naracinis** – pasakojamasis.

Neofroidizmas – froidizmo kryptis, labiau akcentuojanti kultūros, o ne biologinių faktorių reikšmę pašamonės motyvuose; atsirado XX a. ketvirtajame dešimtmetyje.

Nihilizmas [lot. *nihil* – niekas] – neigiamas gyvenimo vertinimas.

Nirvanà [skr., budizmo sąvoka] – sustabdyta būtis; visiškos ramybės būseną, priešinga samsarai – veikliajai būčiai.

Normatyvinė etika (filosofinė etika) – etikos dalis, svarstanti du pagrindinius klausimus: kokie dalykai yra savaime geri? Kokie poelgiai yra teisingi ir privalomi? Pirmasis klausimas nagrinėjamas aksiologijoje (vertybių teorijoje). Teleologinėje etikoje atsakymas į pirmąjį klausimą laikomas atsakymo į antrąjį klausimą prielaida ir jos požiūriu. Deontologinėje etikoje normatyvinės etikos sritis apsiriboja antruoju klausimu.

Noumenas [gr. *noumenon* – tai, kas suvokiama] – daiktas savaime, toks koks yra nepriklausomai nuo jo suvokimo. Tai I. Kanto terminas. Kantas priėjo prie išvados, kad noumenas (t. y. daiktas savaime) teoriškai yra nepažinus.

Ontologija [gr. *on* (kilm. *onto*) – būtis; pirmoji sudurtinių žodžių dalis, rodanti jų sąsają su būtimi] – filosofinė būties teorija.

Paleontologas [paleo... gr. *palaios* – senovinis; pirmoji sudurtinių žodžių dalis, rodanti jų sąsają su senove] – mokslininkas, tiriantis praėjusių epochų augalus ir gyvūnus.

Panteizmas [gr. *pan* – visa; pirmoji sudurtinių žodžių dalis, rodanti jų sąsają su visuma + *theos* – dievas] – filosofinė religinė koncepcija, neigianti Dievą kaip asmenį, tapatinanti jį su gamta, teigianti, kad jis egzistuoja imanentiškai.

Percėpcija [lot. *perceptio*] – suvokimas.

Personalizmas [angl. *personalism*] – filosofinės koncepcijos, kurių išeities taškas yra asmenybės (asmens, kaip dvasinės būties) problematika.

Pietizmas – *filos.* protestantizmo kryptis, ypač būdinga liuteronybei. **Pietistas** – pietizmo šalininkas.

Platonizmas – 1. graikų filosofo Platono objektyviojo idealizmo filosofinė sistema; 2. grynai dvasinis potraukis.

Platoniškas – orientuotas į abstraktų idėjų pasaulį.

Pliuralizmas [lot. *pluralis* – daugybinis] – filosofinė koncepcija, aiškinanti, kad egzistuoja keli (arba daug) vienas nuo kito nepriklausomi pradai. Pliuralizmui priešingas **monizmas** [gr. *monos* – vienas, vienintelis] tikrovę aiškina vienu pagrindu. **Pliurālinis** – daugybinis, dauginis.

Potencialūs [lot. *potentialis*] – galimas, nepasireiškiantis, bet galintis pasireikšti.

Pragmatizmas [gr. *pragma* – darbas, veiksmas] – filosofijos kryptis, praktinius mąstymo ir veiklos būdus laikanti svarbiausiais. **Pragmatistas** – pragmatizmo šalininkas.

Psichoanalizė – psichoterapijos metodas, psichologijos teorija, sukurta Z. Froido.

Racionalistinė etika [lot. *rationalis* – protingas] – požiūris, kad protu galima pažinti vieną universalų moralės principą.

Racionalistinis – suvokiamas protu.

Racionalizmas [lot. *rationalis* – protingas] – 1. gnoseologijos (pažinimo teorijos) kryptis, laikanti protą autonomišku, galinčiu pažinti tikrovę ne iš patyrimo.

Racionalizacija – *filos.* psichinės gynybos mechanizmas, tariamai protingas aiškinimas savo iracionalių arba instinktyvių poelgių.

Racionalus – protingas, pagrįstas, apgalvotas, tikslingas.

Refleksija [lot. *reflexio* – atgręžimas, perstatymas] – 1. *filos.* pažinimas, kurio objektas yra pats pažįstantysis subjektas; savęs pažinimas; 2. gilus susimąstymas.

Reflektuoti [lot. *reflectere* – atspindėti] – susikaupus mąstyti.

Reliatyvizmas [lot. *relativus* – santykinis] – metodologinis principas, absoliutinantis pažinimo, vertybių, tikrovės kintamumą, sąlygiškumą ir neigiantis daiktų, reiškinių pastovumą, žinių objektyvų tikrumą. **Reliatyvinti** – daryti santykinį, neabsoliutų. **Etinis reliativizmas** teigia, kad moralės vertybės nėra absoliučios, kad jos kinta atsižvelgiant į laiko ir vietos aplinkybes, priklauso nuo socialinės padėties ir skonio standartų.

Sadizmas – psichopatologijoje – lytinis pasitenkinimas, patiriamas kankinant partnerį. Pagal Ė. Fromo koncepciją – tam tikra simbiotinio ryšio su kitu asmeniu forma: siekiama jį visiškai užvaldyti ir taip priversti paklusti.

Samsarà [skr. – budizmo terminas] – veikloji, kintanti būtis; sielos persikūnėjimai pagal karmos dėsnius.

Savirealizacijos etika – šiuolaikinės etikos kryptis, tvirtinanti, kad moralinės veiklos tikslas – unikalaus individo savojo „aš“ realizavimas.

Sekuliarizacija [lot. *saecularis* – pasaulietiškas] – 1. ko nors, priklausančio Bažnyčiai, perdavimas valstybei, pasauliečiams; 2. religijos galios žmonių pasaulėžiūroje silpnėjimas. **Sekuliarizuotas** – supasaulietintas.

Simbiōzė, simbiōtinis [gr. *syμβiōsis* – sugyvenimas] – laikinas arba ilgalaikis dviejų rūšių organizmų sugyvenimas. Ė. Fromas šį terminą vartoja priklausomiems žmonių tarpusavio santykiams apibūdinti, jis skiria dvi simbiotinio ryšio formas: sadizmą ir mazochizmą.

Sofizmas, sofistinis [gr. *sophizma* – vinygrybė, prasimanymas] – 1. akivaizdžiai klaidingas samprotavimas, kuris pateikiamas kaip teisingas.

Sofistas – 1. antikos filosofas, kuris atlygintinai mokė iškalbos meno ir gebėjimo įtikinti pašnekovą savo nuomonės pranašumu; 2. retorikos mokytojas.

Spekulytyvūs – abstraktus, nesiremiantis patyrimu, atitrūkęs nuo praktikos.

Stòikas – 1. ištvermingas žmogus, ramiai pakeliantis nelaimes ir sunkumus; 2. anti-kos filosofas, siekiantis apatijos – ramios, nepriklausomos nuo išorinių likimo per-mainų vidinės būsenos.

Struktūralizmas [angl. *structuralism*] – 1. metodologinė visuomenės mokslų kryptis ir metodas, svarbiausiu uždaviniu laikantis tiriamojo objekto struktūros, o ne jo genezės analizę; 2. XX a. pradžios psichologijos kryptis, pagrindiniu tyrimo objektu laikanti sąmonės struktūrą.

Sublimācija [lot. *sublimatio* – iškėli-mas, išaukštinimas] – Z. Froido terminas: potraukio, kurio negalima įgyvendinti, pakeitimas ir įgyvendinimas produktyvia veikla.

Substāncija [lot. *substantia* – būtis, esmė] – savaiminė, savarankiškai egzistuo-janti būtis.

Superėgo [lot. *super...* – priešdėlis, reiškiantis: aukščiausias, didžiausias, geriausias + *ego* – aš] – asmenybės sritis, apimanti išsiugdytas per gyvenimą nor-mas, visuomenines nuostatas ir vertybes. Z. Froido terminas. Froidas skyrė tris asmenybės sritis: *superego*, *ego* ir *id*.

Suponuoti [lot. *supponere* – padėti po kuo nors] – turėti kaip prielaidą, kaip sąlygą, numatyti.

Teizmas [gr. *theos* – dievas] – religinė filosofinė doktrina, laikanti Dievą visaga-le, antgamtinę būtybę, visatos kūrėju ir valdovu.

Teleològija [gr. *telos* – tikslas, rezulta-tas] – filosofinė pažiūra, teigianti, kad visi

gamtos ir visuomenės vystymosi procesai turi išankstinį galutinį tikslą.

Teleològinė ètika (konsekvencializ-mas) – priešinga deontologinei etikai kryptis, poelgio privalomumo kriterijumi laikanti jo pasekmes.

Teodicėja [gr. *theos* + *dikē* – teisė, tei-singumas] – 1. krikščioniškosios filoso-fijos dalis, nagrinėjanti Dievo pažinimo, egzistavimo, jo savybių ir santykio su pasauliu problemas; 2. teologijos dalis, aiškinanti prieštaravimą tarp Dievo visa-galybės bei gerumo ir blogio egzistavimo pasaulyje. Pagrindinis teodicėjos klausimas: „Jei Dievas visagalis ir geras, kodėl leidžia kentėti? Gal jis nėra geras? O jei jis vis dėlto geras ir leidžia kentėti, gal nėra visagalis?“

Totalūs, totālinis [lot. *totalis* – vi-sas, ištisas] – pilnutinis, visa apimantis.

Totalizacija – pilnutinumas, visa ko apimtumas.

Traktuoti [lot. *tractare* – samprotau-ti] – savaip aiškinti.

Transcendeñcija [lot. *transcendens* – peržengiantis] – buvimas, egzistavimas anapus ko nors, už materialios tikrovės ribų. **Transcendeñtinė būtis** – būtis, esanti anapus patyrimo.

Utilitarizmas [lot. *utilitas* – naudingumas, tinkamumas] – etikos teorija, teigia-mus poelgio padarinius laikanti jo doru-mo kriterijumi. **Filosòfas utilitaristas** mano, kad svarbiausia sukurti pasaulyje „kuo daugiau laimės kuo didesniai žmo-nių skaičiui“.

Keli metodiniai patarimai mokytojui

- I. 1. Pastaruosius penkerius metus mokytojai, dėstydami filosofinę etiką, rėmėsi *Filosofinės etikos chrestomatija XI–XII klasei* (sudarytoja ir autorė Jūratė Baranova, V.: Alma littera, 1998). Chrestomatijos tiražas baigėsi. Be to, vadovėlis per penkerius metus tarsi paseno. Tačiau patirtis rodo, kad mokytojai jau įprato dirbti su šiuo vadovėliu. Ir moksleiviai noriai jį skaito. Beje, autoriai, įtraukti į vadovėlį, negali pasenti. Jie priklauso kultūrai, t.y. amžinybei. Todėl pagal buvusius tekstus Jūratė Baranova parengė du naujus vadovėlius: *Filosofinė etika: Aš ir Tu. Vadovėlis X–XI klasei* (V.: Alma littera, 2004) bei *Filosofinė etika: prasmė ir laisvė. Vadovėlis XII klasei* (V.: Alma littera, 2004).

Kas nauja šiuose vadovėliuose, palyginti su chrestomatija? 1. Buvusios chrestomatijos tekstai padalyti į dvi dalis, taigi vadovėliai tapo „lengvesni“, labiau pritaikyti moksleivių higieninėms normoms. 2. Temos pertvarkytos į du savarankiškus vienetus. 3. Parašyti nauji įvada. 4. Kai kurios temos susietos su X klasės mokymo programa. Stipresniems moksleiviams kai kuriuos tekstus galima pasiūlyti jau X klasėje. 5. Po chrestomatinių tekstais pateikiami klausimai, kurių labai pageidavo ir mokytojai, ir moksleiviai. 6. Čia pat aiškinami tarptautiniai žodžiai ir filosofijos terminai. Be to, knygų pabaigoje pridėtas platesnis terminų žodynėlis. 7. Chrestomatiniai tekstai nuorodomis susiejami su kitais vadovėliais ir mokytojo knyga.

2. Filosofinei etikai studijuoti yra išleistas Jurgitos Jankūnienės, Vaidos Asakavičiūtės *Filosofinės etikos pratybų sąsiuvinis XI–XII klasei* (V.: Alma littera, 2002), taip pat Jūratės Baranovos knyga mokytojui *Etika: filosofija kaip praktika* (V.: Tyto alba, 2002). Visi šie trys leidiniai sudaro vientisą *Filosofinės etikos* vadovėlių komplektą. 2004 m. pasirodė Jūratės Baranovos metodinių rekomendacijų knyga *Filosofinė etika: nauji patarimai mokytojui* (V.: Švietimo aprūpinimo centras).

- II. 1. Kiekvieną temą abiejų knygų sudarytoja ir autorė siūlytų pradėti nagrinėti laisvu pokalbiu ir tik tada pereiti prie teksto. Pokalbį mokytojas gali paskatinti probleminiais klausimais, kuriuos ras vadovėlyje arba sugalvos pats. O gal jis paskatins mokinius pirmiausia perskaityti ištrauką ir iškelti rūpimą klausimą?

2. Pokalbį galima pradėti ir kitaip, pavyzdžiui, užrašant lentoje numatytos svarstyti temos (pvz., „Draugystė“) pavadinimą ir pasiūlant mokiniams

pasakyti bei lentoje užrašyti visus su šia sąvoka susijusius žodžius (pvz., šiluma, artumas ir t. t.). Paskui paprašyti sukurti klausimų su tais asociatyviais žodžiais (pvz.: „Ar galima draugauti nejučiant draugui emocinės šilumos?“ ir kt.).

3. Kūrybiškesnis mokytojas gal organizuos „pokalbį tyloje“. Kai kurios temos (pvz., „Atlaidumas“) tam ypač tiktų. Kad ir toks intymaus monologinio diskurso pavyzdys: mokinys, nenurodydamas savo pavardės, raštu išsako mintis. Lapelius surenkame, sumaišome, išdalijame kitiems mokiniams ir aptariame.

4. O argi nesudominsime iš karto mokinių, jei pradžioje pasiūlysimė dėmesingai išsiūrėti į paveiklo reprodukciją vadovėlyje. Visos jos vienaip ar kitaip atliepia svarstomą problemą. Tik nesistenkime ir neverskime mokinių „teisingai“ jas aiškinti, o leiskime laisvai pasakyti kilusias asociacijas. Nediekime ir estetinio skonio „principų“ (pvz., nesakykime, kad štai šis paveikslas yra dekadentiškas, ar pan.). Tiesiog skatinkime kiekvieną paveikslą pamatyti kaip atvirą frazę, kuria dailininkas be žodžių sako savo išvelgtą egzistencinę patirtį per tam tikrus užkoduotus kolektyvinius archetipus.

5. Paskatinti pokalbį padės ir skyrių pradžioje išspausdinti eilėraščiai. Etikos, filosofijos ar tikybės mokytojas neturėtų baimintis subjektyviai eilėraščių interpretuoti. Jis lengvai įtrauks mokinius į pokalbį, jei tiesiog paklaus: „Kokių minčių Jums atėjo į galvą klausantis šio eilėraščio?“ Arba: „Ką galėtų reikšti „liūdnų angelų“ ir „sielvarto baltų marškinėlių“ metaforos Sigito Parulskio eilėraštyje?“ Nekalbėkime apie menines eilėraščio ypatybes. Skatinkime mokinius įsijausti į egzistencinę poeto pajautą, slypinčią jo kūrinyje.

6. Pokalbis, be abejo, bus taip pat sėkmingas, jei pasiremsime ir kitais vadovėliais. Pavyzdžiui, temas „Pavydas ir neapykanta“ ar „Atlaidumas“ tiks pradėti nuo Matju Lipmano (Matthew Lipman) ir Anos Margaretos Šarp (Anna Margaret Sharp) vadovėlio *Markas* temos „Kerštas ir sąskaitų suvedimas“ (p. 113–115). Tema „Pareiga“ siejasi su *Markas* vadovėlio klausimais: „Ar yra elgesio taisyklių, tinkančių visiems?“ (p. 33, 63), kokios yra „Nepaklusnumo priežastys?“ (p. 126). Tema „Kančia“ siejasi su „Skausmu“ (p. 87); „Gyvenimo prasmė“ – su „Gyvenimu“ ir „Geru gyvenimu“ (p. 175); „Savižudybė“ – su „Savižalojimu“ (p. 158); „Atsakomybė“ – su „Kaltės išpirkimu“ (p. 117), „Abipusėmis pareigomis ir atsakomybe“ (p. 117). „Laisvės“ temą atliepia to paties pavadinimo *Marko* vadovėlio poskyris (p. 25–26, 145–147). Pradedant „Laimės“ temą galima vėl grįžti prie „Gyvenimo“ ir „Gero gyvenimo“, „Meilės“

„Bendravimo“, „Draugystės“, „Meilės“ (p. 45, 81). „Pavydo ir neapykantos“ tema – prie „Pavydo“, „Agresyvumo“ ir „Jėgos naudojimo“ klausimų (p. 41, 52, 53). „Moters–vyro“ tema siejasi su „Lyčių klausimu“ (p. 39, 45). Siejasi šie vadovėliai ir dėmesiu vaikų ir tėvų bei draugystės klausimams. Mažiau *Marke* paliesta, regis, tik išminties ir vienatvės tema. Kai kurios temos atliepia ir pratęsia Liutauro Degėsio, Rasos Aškinytės *Etikos vadovėlyje 9–10 klasei* svarstomas temas. Be to, kai kurios temos liečiasi su Tomo Sodeikos, Jūratės Baranovos *Filosofijos vadovėlio XI–XII klasėms* temomis, taip pat su Jūratės Baranovos mokytojo knyga *Etika: filosofija kaip praktika*. Pastarojoje, išnagrinėjus kokią nors temą ar problemą, galima plačiau paskaityti apie filosofo koncepciją. Temų sąsajos nurodomos šio vadovėlio tekstų įvadėliuose.

7. Diskusijas reikėtų derinti su savarankišku intelektiniu mokinių mokymusi bei tiriamųjų įgūdžių ugdymu. Tam tiks minėtas Jurgitos Jankūnienės, Vaidos Asakavičiūtės *Filosofinės etikos pratybų sąsiuvinis XI–XII klasei*.

8. Vadovėlyje siūloma parašyti vieną kitą filosofinę esė pagal kurią nors filosofo citatą. Kuo filosofinė esė skiriasi nuo literatūrinės? Čia reikėtų visų pirma išsikelti abstraktesnę problemą ir formuluoti ją atviru klausimu. Nepradėkite rašyti esė nuo pasakojimo, nuo teigimo. Filosofinis mąstymas prasideda nuo abejonės. Kita vertus, rašinys turi būti logiškas ir nuoseklus. Nešokinėkite nuo vienos minties prie kitos. Išsikėlę klausimą, nuosekliai ir nuodugnai stenkitės į jį atsakyti. Trečia, filosofinis rašinys turi paliudyti, kad rašantysis vis dėlto susipažinęs su filosofijos tekstais. Moksleivis turi gebėti pasiremti kuria nors filosofo mintimi. Žinoma, tai neturi būti vien jo minčių kartojimas. Filosofinė interpretacija – tai ir tam tikras savas požiūris.

Iliustracijų sąrašas

- 8 p. Jacovskis, Adomas (g. 1948). Žvilgsnis (1992) // *Adomas Jacovskis (katalogas)*. – V., 1995.
- 17 p. Boschas, Hieronimas (*Hieronymus Bosch*, 1450–1510). Kryžiaus nešimas (1505) // Rosemarie Schuder. *Bosch*. – Berlin, 1985.
- 25 p. Ma Juanas (*Ma Yuan*, 1190–1224). Vienišas žvejys upėje // Guiganino A. Tamburello A. *National Museum*. Tokyo. – New York, 1968.
- 30 p. Strindbergas, Augustas (*August Strindberg*, 1849–1912). *Baltasis Mernas IV*. // Strindberg A. *Underlanted*. Malmo Konsthall 26 december 1989 – 4 february 1990, 1990.
- 37 p. Šagalas, Markas (*Marc Shagall*, 1887–1985). Poetas (1911–1912) // Haftmann. *Marc Shagall: Gouaches, drawings, watercolors*. – New York, 1987.
- 39 p. Velaskesas, Diegas (*Diego Velázquez*, 1599–1660). Freilinos (1656) // Gioc E. *Diego Valaskes*. – Berlin, 1989.
- 44 p. Šagalas, Markas (*Marc Shagall*). Vasarnamio langas (1915) // *Марк Шагал: Ранний период творчества: комплект открыток*. – Л., 1969.
- 50 p. Pikasas, Pablas (*Pablo Picasso*, 1881–1973). Motina su vaiku (1904) // Boone D. *Picasso*. – Warszawa, 1969.
- 53 p. Hermanas Hesè (*Hermann Hesse*) ketverių metų amžiaus // Герман Гессе. *Письма по кругу. Художественная публицистика*. – М., 1987.
- 56 p. Jacovskis, Adomas. Paukštis // *Adomas Jacovskis (katalogas)*. – V., 1995.
- 59 p. Eidrigevičius, Stasys (g. 1949). Stasys – vaikams (1987) // *Stasys Eidrigevičius. Plakatai/Posters*. – V., 2002.
- 61 p. Rafaelis (*Raffaello Santi*; 1483–1520). Atėnų mokykla // Kenny A. *The Oxford illustrated History of Western Philosophy*. – Oxford, 1994.
- 70 p. Munkas, Edvardas (*Edward Munch*, 1863–1944). Mėnulio patekėjimas (1908) // Werner. *Edward Munch*. – Berlin, 1976.
- 74 p. Repšys, Petras (g. 1940). Besimaudančios moterys (1972) // Iš Soroso šiuolaikinio meno centro Lietuvoje archyvo.
- 78 p. Hansas Georgas Gadameris (*Hans-Georg Gadamer*, g. 1900) ir Martinas Heideggeris (*Martin Heidegger*, 1889–1976), 1923 rugpjūtis // Baranova J. *Istorijos filosofija*. – V., 2000.
- 81 p. Pikasas, Pablas (*Pablo Picasso*). Gyvenimas (1903) // Boone D. *Picasso*. – Warszawa, 1989.
- 84 p. Dega, Edgaras (*Edgar Dega*, 1834–1917). Spartos merginos kviečia jaunuolius rungtyniauti (1860) // *От Делакруа до Матисса. Каталог выставки. Шедевры французской живописи XIX начало XX века из музея Метрополитес в Нью Йорке и художественного института в Чикаго*. – Ленинград, 1988.
- 88 p. Geinsboras, Tomas (*Thomas Gainsborough*, 1727–1788). Rytinis pasivaikščiojimas (1785) // Peter H. Feist. *Die National Gallery. London*. – Leipzig, 1972.
- 93 p. Nežinomas dailininkas, Veneto mokykla. Mergaitė su vienaaragi (apie 1450–1460) // Мравик Л. *Североитальянская живопись XV века*. – Музей изобразительных искусств в Будапеште, христианский музей в Эстергоме. – Будапешт, 1978.
- 95 p. Renuaras, Pjeras Ogiustas (*Pierre Auguste Renoir*, 1841–1919). Mergaitė su bo-tagu (1885) // *Renoir*. – New York, 1978.

- 104 p. Klimtas, Gustavas (*Gustav Klimt*, 1862–1918). Bučinyš // *Klimt Gustav*. – Milano, 1966.
- 109 p. Leonardas Da Vinčis (*Leonardo da Vinci*, 1452–1519). Detalė Vekjo rūmų freskai „Angjario kautynės“ // *Leonardo da Vinci*. – Berlin, 1972.
- 112 p. Breigelis, Piteris, vyresnysis (*Pieter Bruegel de Oude*, 1520–1569). Pavydas (1557) // *Bruegel Pieter, the Elder. Sins and Virtues: From the coll of the Saltykov-Shchedrin*. – Leningrad, 1991.
- 118 p. Breigelis, Piteris, vyresnysis (*Pieter Bruegel de Oude*). Pyktis (1557) // *Bruegel Pieter, the Elder. Sins and Virtues: From the coll of the Saltykov-Shchedrin*. – Leningrad, 1991.
- 120 p. Botičelis, Sandras (*Sandro Botticelli*, 1445–1510). Judita grįžta į Betuliją (1470) // *Botticelli, Sandro*. – Berlin, 1974.
- 135 p. Repšys, Petras. Judita (1990) // Iš Soroso šiuolaikinio meno centro Lietuvoje archyvo.
- 141 p. Pikasas, Pablas (*Pablo Picasso*). Pikasas ir pelėda (1957) // Boone D. *Picasso*. – Warszawa, 1994.
- 146 p. Filosofų susitikimas // Beck F. *Album of Greek Education*. – Sydney, 1975.
- 150 p. Rembrantas (*Rembrandt van Rijn*, 1606–1669). Aristotelis apmąsto Homero biustą (1653) // *Great paintings from the Metropolitan museum of art: A selection from the European coll.* – New York.
- 157 p. Vienuolis Saicho // Rambach P. *The Secret Message of Tantric Buddhism*. – New York, 1979.
- 160 p. Tchao (1053–1110). Lao Dzė ant jaučio // Kaitenmark M. *Lao Tseu et le taoisme Maitresspirituels*. – Paris, 1965.
- 164 p. Švėgžda, Algimantas (1941–1996). Iš ciklo Rudens meditacijos (1993) // Iš Soroso šiuolaikinio meno centro Lietuvoje archyvo.
- 171 p. Ticianas (*Vecello Tiziano*, 1487–1576). Karaliaus dinaras (apie 1529–1530) //
- Alpatow M. W. *Die Dresdener Galerie. Alter Meister*. – Dresden, 1996.
- 179 p. Diureris, Albrechtas (*Albrecht Dürer*, 1471–1528). Sūnus palaidūnas (1495) // *Albrecht Dürer: Albumas*. – Berlin, 1979.
- 182 p. Tintoretas (*Tintoretto*; tikr. *Jacopo Robusti*, 1518–1594). Kristus ir nusidėjėlė (1547) // З. Борисова. *Галерия Боргезе*. *Рим*. – М., 1971.
- 197 p. Diureris, Albrechtas (*Albrecht Dürer*). Šv. Jeronimas dirbtuvėje (1514) // *Albrecht Dürer*. – Berlin, 1979.
- 200 p. Bleikas, Viljamas (*William Blake*, 1757–1827). Gėrio ir blogio angelai kovoja dėl kūdikio (1795) // Butlin M. *A catalogue of the works of W. Blake in the Tate gallery*. – London, 1957.
- 206 p. Diureris, Albrechtas (*Albrecht Dürer*). Šv. Jeronimas dykumoje (1494) // Musper H. *Albrecht Dürer*. – Köln, 1985.
- 208 p. Munkas, Edvardas (*Edward Munch*). Saulė (1909–1911) // *Edward Munch*. – Berlin, 1976.
- 217 p. Aristotelis (*Aristotelēs*) // *Visuotinės literatūros istorija*. – V., 1998.
- 218 p. Augustinas, Aurelijus (*Aurelius Augustinus*) // Kenny A. *The Oxford illustrated history of Western Philosophy*. – Oxford, 1994.
- 219 p. Baranova, Jūratė // Egidijaus Skipario nuotr. *Informacinis leidinys*. 2000 10 16, Nr. 111.
- 220 p. Beikonas, Fransis (*Francis Bacon*) // Sikora A. *Susitikimai su filosofija*. – V., 2004.
- 221 p. Bodleras, Šarlis (*Charles Baudelaire*) // Baudelaire Ch. *Paryžiaus splinas*. – V., 1995.
- 222 p. Cveigas, Stefanas (*Stefan Zweig*) // Republik Österreich. *Stefan Zweig 1881–1942 (pašto ženklas)*.
- 223 p. Dostojevskis, Fiodoras (*Фёдор Достоевский*) // Larousse. *Dictionnaire en 1 volume*. – Paris, 1988.
- 224 p. Epiktetas (*Epictētos*) // Sikora A. *Susitikimai su filosofija*. – V., 2004.

- 225 p. Epikūras (*Epikuros*) // Sikora A. *Susitikimai su filosofija*. – V., 2004.
- 226 p. Froidas, Zigmundas (*Sigmund Freud*) // Sikora A. *Susitikimai su filosofija*. – V., 2004.
- 227 p. Fromas Erichas (*Erich Fromm*) // <http://www.100megsfree4.com/.../theology/tdicf.htm>
- 229 p. Girnius, Juozas // *Naujas židinys*. 1995 spalio.
- 230 p. Hėgelis, Georgas (*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*) // Sikora A. *Susitikimai su filosofija*. – V., 2004.
- 231 p. Helvecijus, Klodas Adrianas (*Claude Adrien Helvetius*) // Tatarkiewicz W. *Filosofijos istorija*. T. 2. – V., 2002.
- 232 p. Hesė, Hermanas (*Hermann Hesse*) // Payne T. *The A–Z of Great Writers*. – London, 1997.
- 233 p. Jonynas, Antanas A. // Jono Staselio nuotr. *Lietuvos rytas*, 2003 05 16, Nr. 112.
- 234 p. Kamiu, Alberas (*Albert Camus*) // Payne T. *The A–Z of Great Writers*. – London, 1997.
- 235 p. Kantas, Imanuelis (*Immanuel Kant*) // *Visuotinės literatūros istorija*. – V., 1998.
- 236 p. Konfucijus (*Kung Fu-cu*) // Малявин В. *Конфуций*. – M., 1992.
- 237 p. Ksenofontas (*Xenophōn*) // <http://www.katharinebfree.com/historians/historians.html>
- 238 p. Kundera, Milanas (*Milan Kundera*) // Payne T. *The A–Z of Great Writers*. – London, 1997.
- 239 p. Lao Dzė (*Laozi*) // Kaltenmark M. *Lao Tseu et le taoisme. Maitres spirituels*. – Paris, 1965.
- 240 p. Levinas, Emanuelis (*Emmanuel Lévinas*) // Levinas E. *Etika ir begalybė*. – V., 1994.
- 241 p. Mandevilis, Bernardas // <http://oohara.mt.tama.hosei.ac.jp/tenji2./mandeville23.html>
- 242 p. Marčėnas, Aidai // Aliaus Balbieriaus nuotr. Iš Aido Marčėno asmeninio archyvo.
- 243 p. Markas Aurelijus (*Marcus Aurelius*) // *Visuotinės literatūros istorija*. – V., 1998.
- 244 p. Montenis, Mišelis (*Michel de Montaigne*) // Larousse. *Dictionnaire en 1 volume*. – Paris, 1988.
- 245 p. Morua, Andre (*André Mourois*) // <http://www.cadytech.com/dumas/galerie.php?person=114>
- 246 p. Muzilis, Robertas (*Robert Musil*) // Larousse. *Dictionnaire en 1 volume*. – Paris, 1988.
- 248 p. Nyčė, Frydrichas (*Friedrich Nietzsche*) // <http://www.philosophie.uni-mainz.de/.../Navigation.htm>
- 249 p. Parulskis, Sigitas // Vlado Braziūno nuotr. Iš Sigitu Parulskio asmeninio archyvo.
- 250 p. Platonas (gr. *Platōn*) // *Visuotinės literatūros istorija*. – V., 1998.
- 251 p. Plutarchas (*Plutarchōs*) // <http://www.utexas.edu/depts/classics/chaironeia>
- 252 p. Prustas, Marselis (*Marcel Proust*) // Payne T. *The A–Z of Great Writers*. – London, 1997.
- 253 p. Rilkė, Raineris Marija (*Rainer Maria Rilke*) // Raineris Maria Rilke. *Sakmė apie korneto Kristupo Rilkės meilę ir mirtį*. – V., 1987.
- 254 p. Rubavičius, Vytautas // Jūratės Baranovos nuotr. Iš Jūratės Baranovos asmeninio archyvo.
- 255 p. Seneka, Liucijus Anėjus (*Lucius Annaeus Seneca*) // *Visuotinės literatūros istorija*. – V., 1998.
- 256 p. Sokratas (*Sokratēs*) // Sikora A. *Susitikimai su filosofija*. – V., 2004.
- 257 p. Spinoza, Benediktas (*Benedicti de Spinoza*) // Sikora A. *Susitikimai su filosofija*. – V., 2004.
- 258 p. Strindbergas, Augustas (*August Strindberg*) // Payne T. *The A–Z of Great Writers*. – London, 1997.
- 259 p. Šopenhaueris, Artūras (*Artur Schopenhauer*) // Sikora A. *Susitikimai su filosofija*. – V., 2004.